

Madách Könyvtár — Új folyam 55.

Madách Imre
Átdolgozott drámák

Sorozatszerkeszt : Andor Csaba

Madách Imre művei III.

Drámák 3.

A Madách összkiadás sorozatszerkeszt je: Bene Kálmán

A sorozat eddig megjelent köteteit lásd az utolsó lapokon!

Madách Imre

Átdolgozott drámák
Csák végnapjai (1843, 1861)

Mária királyn

II. Lajos

Madách Irodalmi Társaság
Szeged
2007

A könyv megjelenését támogatta a

Szegedi Tudományegyetem
Juhász Gyula Tanárképző Fiskolai Kar
Magyar Irodalom Tanszéke,
továbbá Czeller András

Sajtó alá rendezte, a szövegváltozatokat és szövegmagyarázatokat
összeállította:

BÁRDOS JÓZSEF
(Mária királyn)

BENE KÁLMÁN
(Csák végnapjai 1843 és 1861, II. Lajos, drá mavázlatok)

Készült Budapesten, 2007-ben. Felelős kiadó,
munkaszaki szerkesztő, borító:
Andor Csaba
ISBN 978-963-9386-51-8
ISSN 1219-4042

BEVEZETÉS

Harmadik kötetünk kiteljesíti Madách reformkorban írt drámáinak, drámavázlatainak és -törédekeinek sorát. Az első kötetben a *zsenyéket* jelentettük meg, a második *Reformkori drámák* címmel egy mitológiai és két társadalmi témájú drámát, ill. drámatörédeket közölt, harmadik kötetünkbe az *Átdolgozott drámák* kerültek. Átdolgozottak, noha két teljes szövegváltozatot csak a *Csák végnapjai* esetében tudunk prezentálni, a *Mária királyné* c. reformkori darabnak csak a keletkezése után kb. egy évtizeddel átdolgozott szövegét. A *II. Lajos* c. drámatörédek is valószínűleg átdolgozás, legalábbis a drámavázlatok közt található egy *Verb czu* című dráma terve, vázlatja és néhány verssora, s elképzelhetjük, hogy ennek a vázlatnak kidolgozása, újraírása kezdődött meg a *II. Lajos*-sal. Kötetünkben szerepel még Madáchnak az a három drámavázlatja, melynek csak terve maradt fenn, s amely sorok nem köthetnek sem kész drámához, sem drámatörédekhez.

A két Csák-dráma

A *Csák végnapjai* híres, Csák Máté, a hírhedt XIV. századi oligarcha Madách drámájában szabadságharcos, a nemzeti függetlenség védelmezőjévé lép elő, míg ellenfele, Róbert Károly gyáva, népnyomó zsarnokká válik. Mi az oka, hogy a történeti forrásokra gyakran a legapróbb részletekig támaszkodó költő a legfontosabb kérdésben ilyen hamis képet nyújt? Választ erre Szász Károly ad, aki egy tízénekes eposzban maga is feldolgozta a témát: „*Kisfaludy Károly óta Csák Máté úgy él az irodalmi közvéleményben, s tényleg részben a historiai tudalomban is, mint a »szepitlen szabadság« hős. E nagy írónk költészete oly dicsugárokkal vevé körül Trencsén egykori hatalmas urát, hogy a későbbi költő, ki más felfogással meríti a történelemből, a köztudalommal szemben sikamlós helyzetbe jön.*”¹ Szász tehát Kis-

¹SZÁSZ Károly: *El szó a Trencsényi Csákhhoz*. Szépirodalmi Figyelő 1860/15–18.

faludy 1829 táján keletkezett *Csák Máté* című tragédiatörédekének hatását tartja a történeti háttérrel szemben álló jellemrajz forrásának. Kisfaludy hatása a későbbi Csák-feldolgozásokra valóban nem jelentéktelen, de van ennél mélyebb oka is Csák hőrosszá formálásának. U. Szabó Gyula érdekes tanulmánya szerint a források a következők: a Csákról szóló művek „*oly korban keletkeztek, amikor a nemzet csakugyan »második bibliájában« keresett vigasztalást, onnan merített bátorítást. A költőnek okvetlenül szabadságharc kellett Csákban rajzolnia.*”² Az eszményítés tehát a század követelménye, s hogy a történelmileg nem igaz Csák is megtestesítheti a szabadságharcot, azt Don Carlos schilleri példája is igazolja. Egyébként a XIX. század folyamán nemcsak a magyar irodalomban szerepel Csák Máté nemzeti szabadságharcosként. Hasonló jelenséggel találkozunk a szlovákoknál is, *L'udovít Štúr* elbeszélő költeményt írt róla *Matus z Trencina* (Trencsényi Máté, 1853) címen. Ebben a lázadó főúr a szlovákok élére áll, míg aztán a rozgonyi csatában leveri Róbert Károlyt. E beállítás valószínűleg a szlovák középrétegek körében élt „tudalomon” alapul.³

A mű értékeit két szempontból lehet felmérni – az egyik az, hogy Madách korai drámái között mennyiben szolgálja az 1843-as *Csák végnapjai* a későbbi nagy művekre, a *Tragédia* és a *Mózes* való felkészülést, a másik szempont az összehasonlítás az 1861-es átdolgozással: mennyit tartott meg az eredeti műből Madách a *Tragédia* megírása után.

A két változatot már Palágyi⁴ és Voinovich⁵ is összehasonlította. Mindketten megpróbálnak a szabadságharc bukására vonatkozóan valamiféle jelképesességet kiolvasni a darabból. E jelképesesség a két változat összehasonlításakor kérdésessé válik, mivel azok a részletek, amelyeket az önkényuralom korszakára lehetne vonatkoztatni, többnyire szerepelnek a dráma 1843-as első megfogalmazásában is. (Pl. Berend

²UJVÁROSSY SZABÓ Gyula: *Trencsényi Csák Máté a magyar drámai irodalomban és epikus költészetben*. Debrecen, 1914. 26.

³SZIKLAY László: *Szomszédainkról*. Bp., 1974. 206.

⁴PALÁGYI Menyhért: *Madách Imre élete és költészete*. Bp., 1900. 144–146.

⁵VOINOVICH Géza: *Madách Imre és Az ember tragédiája*. Bp., 1922. 51–63.

helyzetképe az Alföldről.) Voinovich könyvében ugyanakkor számos értékes megállapítással, észrevétellel találkozhatunk. Rámutat az első változat néhány Shakespeare-reminiscenciájára, többnyire a Julius Caesarból,⁶ felfigyel a *Bánk bán*mal való hasonlóságára is. A források tekintve is megbízhatóak adatai. Csak részben lehet osztani viszont Voinovichnak azt a nézetét, mely szerint a Csák a *Mária királyné* hoz hasonlóan kettős cselekmény, melynek indítékai „*egyfelől a n gyöngesége a magasabb hivatásra, másrészt küzdelem az idegen király ellen*”.⁷ Véleményünk szerint az utóbbi a lényeges, Erzsébet szerepének megítélésében inkább Palágyi elképzelését véljük az igazsághoz közelebb állónak. Szerinte Erzsébet a nemzet szimbóluma, akinek lemondásával a költő jelképezni akarja, hogy a „*h s is tehetetlenné válik, ha nemzete t cserben hagyja*”.⁸ Ugyanezt hangoztatja, valószínűleg Palágyi nyomán, Kamarás Béla is disszertációjában.⁹ Csernátóni Gyula cikke¹⁰ szintén kiemeli: „*Erzsébet alakja egy eszmény. Erzsébet szerepének kulcsfontosságát tekintve szinte valamennyi idézett m hangsúlyozza, hogy a királylány támogatása a jogcím a fennálló rend elleni szembenállásra. A zárdába vonulás ennek a jogcímnek az elvesztését jelenti, Csák ezután feladja a küzdelmet: „S én jogtalan nem harcolok soha.*” Mint Horváth Károly rámutat, ez a jogcímelmélet a fiatal Madách esztétikai elveinek egyik sarkpontja, az 1842-ben írt *M vészeti értekezés* egyik fontos tétele.¹¹ „*A Csák végnapjai egyébként az a dráma, amelyben leginkább megtaláljuk a M vészeti értekezésnek a f h s »jogcímér l« szülő tételét*” – írja.

⁶VOINOVICH: 77.

⁷VOINOVICH: 51.

⁸PALÁGYI: 146.

⁹KAMARÁS Béla: *Madách Imre ifjúkori drámái és novellái*. Pécs, 1941. A 34. lapon írja: „Trencsényi Csák Máté, a hatalmas felvidéki fúr, Erzsébetnek, III. Endre leányának a trónhoz való jogát védi. A királylány Csák trencsényi várában él, és az személye adja meg a Csák-párt küzdelmének az erkölcsi jogcímet.”

¹⁰CSERNÁTÓNI Gyula: *A magyar geniusz Madách „Csák végnapjai”-ban*. Erdélyi Múzeum 1911. 313–320.

¹¹HORVÁTH Károly: *Madách esztétikai elvei és drámáinak felépítése*. ItK 1974. 302.

Ezek a nézetek mind a darab hazafias tendenciáját erősítik, ellentmondva azon állításnak, hogy Madách a n r l alkotott lekcicsinyi nézeteinek adna itt hangot. Szintúgy nem érthetünk egyet a következő megállapítással: „*Drámai szempontból semmit sem változtatott m - vén, mintha érzéke mit sem változott volna húsz év alatt. Csak apróságokkal bíbelődött.*”¹² A 61-es átdolgozás, ha nem is a beavatkozás méreteit, mint inkább a min ségi változásokat figyelembe véve, oly mértékű, hogy a régi Csák szinte már külön m nek tekinthető.

A legszembet n bb változás, hogy a második Csák-ban elmaradt a hosszú eljáték, amellyel – mint Voinovich írja – „*különbözik is csak a negyvenes évek divatjának hódolt*”.¹³ S ebben nem feltétlenül csak esztétikai szempontok játszottak közre, tehát a dráma tömörebbé tételre, vagy hasonló jelenetek megismétlésének elkerülése. (Pl. az eljátékban és az első felvonásban is Csák ellen lázadnak Zách hívei; az eljátékban és a 3. felvonásban is megtalálható a vita Csák kivégzésének módjáról stb.) Egy-két gyengébben megoldott részlet mellett (így pl. a Csák táborához csatlakozni kívánó Simont a vezér orgyilkosnak véli, és csak hosszas, bonyolult magyarázkodás után derül ki az igazság) az eljáték néhány motívuma a *Mózes* és *Az ember tragédiája* egyes gondolatait ellegezi. Mindjárt az Omodé-házban játszódó első színben találkozhatunk olyan sorokkal, melyeket később Madách szinte szó szerint átültet a *Mózes*be.

A rozgonyi csata előtt a Csák táborában játszódó második szín a f h s nagy monológjával kezdődik. A döntő ütközet előtt éjszakán az alvó táborban egyedül a vezér virraszt. Romantikus tépelődésből csak egy ismerős gondolatot ragadnék ki: Van-e boldogsághoz út csaták / Sírhintajain? Miért ne: korcsokén.

Ez a keménység Csák alakjának első megformálását Mózesrel rokonítja. Az eljátékban még többször meggyőzhetünk arról: így például abban a jelenetben, mikor az ifjú Aba felajánlja szolgálatait. Kettőjük párbeszéde Mózes és Józsué alakját idézi, hasonlóak Csák intelmei is Mózeséhez, melyekben az „elfajult magyar” könyörtelen irtását

¹²VOINOVICH: i. m. 59.

¹³VOINOVICH: 56.

tanácsolja az ifjúnak. Ezt a sziklaszilárd, már-már könyörtelen Csák-portrét igazolja Záchék vádja is: nem tart tanácsot vezértársaival, a nép már királynak tekinti (ld. Abiram és Dátán fellépését Mózes ellen!)

Az Omodé-ház két tagjáról az 1861-es változatban már csak mint elesett hősök hírt értesülünk. Történelmi tény a két fiú halála, és az is, hogy az életben maradt négy Omodé-fiú kitart Csák mellett. Csupán az egyik fiú nevében tér el Madách valószínű történelmi forrásától, Fessler: Omodé helyett az Aba nevet használja (Kisfaludy megtartja viszont az eredetét). Az Aba név is Fessler I származik: a Csákot követő elkelurak és harcokban edzett vitézek (vornehme Herren und kriegserfahrene Waffenmänner) közé tartozott többek között „Aba, mit dem Bynamen Nagy, und Demeter, Niklas Sohn”. (Az utóbbi Kisfaludy drámájában szerepel, alakja Madách heves, megdöglött Omodé Miklósának el képe.) Ezt a két hős említést egyébként név szerint Fessler a két Omodé fiú mellett a rozgonyi csata halottjai között, valószínűleg ezért lesz Madáchnál is Aba az egyik hős halott.¹⁴ Az Omodé fiúk különböző jellemére, egyéni arculatára viszont nem található utalás a történelmi munkákban – ez Madách írói leleménye. Az eljelenetben Aba még fiatal fiú, aki közvetlenül a rozgonyi csata eltt csatlakozott Csák seregéhez. Erzsébet iránti vonzalmáról is csupán néhány sorból értesülünk, melyeket akkor mond, amikor Csáknak felajánlja szolgálatait. A második változatban, noha halott már a darab kezdetén, jelentősebb szerepet kap: a királylány úgy gyászolja, mint halott szerelmét. Megalapozottá válik tehát későbbi lemondása a trónról, zárdába vonulását nemcsak a vérontástól félő gyengesége és Dávid tovakodó szerelme indokolja – Aba elvesztése is.

A tömegábrázolás az eljelenetben a Madách korai drámáiból már ismert felfogást ismételi: a nép könnyen befolyásolható, következetlen, hálátlan. Amikor Záchék a katonák között Csák ellen lázítanak, a tömeg néhány szó után ellene fordul. Az utolsó jelenetben Csák bemutatja a királynak a seregnek. Zách és társai a vezér ellen lépnek föl. A jelenet bizonyos részét átveszi a második változat első felvonása, Zách jellemzése a királylányról, Miklós haragja az áruló ellen – e részek szinte szó

¹⁴FESSLER: *Die Geschichte der Ungern und ihrer Landsassen*. Leipzig, 1848. III. 80.

szerint is egyeznek. Miklós heves kifakadása az 1830-ban írt Vörösmarty-dráma, *A bujdosók* végzavára emlékeztet. Amikor ezután Csák szólni kíván a tömegekhez – a lázadó nemesek megpróbálják ebben akadályozni. Ezt a tömeg is átveszi: „Ne halljuk – vesszen el!” – kiáltozzák. A drámai szituáció a Tragédiája athéni színeinek elzárnyozta. Csák azonban nem Miltiades, tüzes beszédével visszahódítja seregét. A had eltt pajzsra emelik a királynak, hogy ezzel az elsi jelképes gesztussal is a döntő csata eltt álló katonákat lelkesítsék. Az átdolgozás első felvonásában Záchék pártütése idején történik ugyanez, Csák ezzel mintegy felszólítja felfegyverzteit a királynak tett hősök megerősítésére. Más-más elzárnyozások után következik ugyan, de mindkét helyen indokolt és hatásos jelenet. Semmiképp nem tűnne fel tehát humorosnak, sem „valamilyen action gratuite gesztusaként” a mai néző vagy olvasó számára, mint azt a darab modern színpadi újraformálója írta.¹⁵ Gyermelme után Csák békejobbot nyújt ellenfeleinek, de az ingadozókat kizárja „szentelt csatáiból”. Zách, mint egy kisstílusú intrikus, ujjong a hibás lépés fölött. Zách jelleme nagy fejlődésen ment át a második változatra. Az eljelenetben kapzsi, az athéni demagógra emlékeztető felbujtó, az átdolgozásban viszont már saját igazának tudatában lép fel Csák ellen.

Az első felvonás jelenetei a második változatában nem nagyon térnek el egymástól. A szükséges stilisztikai javításokon kívül azonban néhány olyan változtatásra is felfigyelhetünk, melyek már sokkal lényegesebb, tartalmi okokból születtek. Ilyen el fordul már az első jelenetben is. A sírt ásó két pár ugyan mindkét helyen szót ejt idegen királyról, pártharcokról, de nem érzik saját ügyüknek Csák harcát. Az „egyszer nép” közömbösségét tanúsító párbeszéd el 1861-ben már néhány sor elmaradt.

Az egyszerősítés az egész átdolgozásra jellemző, a stílus pregnánsabb, tömörebb, kevésbé túldíszített. A dagályos „fájdalom legyen víz” helyett „a nemesb szív honfi könnyei” áll, a „hogyémánt minden pillantás szemed el / Mintha szirtek ormain ragyog fel” egyébként valóban költői sorai is elmaradnak az egyszerűbb, szikárabb

¹⁵MADÁCH Imre–KERESZTURY Dezső: *Csák végnapjai*. Bp., 1969. 107.

kifejezőmód érdekében. Kamarás Béla ugyanezt hangsúlyozza a két Csák-dráma stílárís különbségeit vizsgálva: „*A s rítésen kívül a dráma nyelvbeli átdolgozásának másik jellemz je az absztrakció. Az 1843-as szöveg, mint a korábbi drámák is, gazdag képekben, hasonlatokban. Ezek a képek sokszor dagályosak, szertelenek, de jellemz k a fiatal költ stílusára. Az átdolgozás jó részüket elhagyta, ezáltal a darab nyelve elvontabb lett.*”¹⁶

Az elesett gyermekeit sirató özvegy az els kidolgozásban pártosoknak nevezi fiait, az átdolgozás csak az anyai fájdalmat hangsúlyozza. Az életben maradt Omodé fiúk sem mennek vissza a szül i házba. Az átdolgozásban Csák felajánlja a fiúknak, hogy elmehetnek, az 1843-as szövegben hiányzik ez a nagylelk gesztus. A tartalmilag b vül Margit-jelenet terjedelemben lerövidült kilenc, Margit szövege pedig tizen négy sorral. Csák ajánlatán kívül is található új elem a második változatban: amikor Margit azzal vádolja fiait, hogy egy álomért küzdenek, Csák így válaszol:

Nem álom a szabadság
Reménye, vagy ha az, úgy istenálom.
S el ttem az üdvösséggel csak egy.

Ezek a sorok, nemhiába születtek a Tragédia szomszédságában, a nagy m közmondásossá vált szentenciái közt is helyet foglalhatnak. Ilyen sor még jó néhány található az átdolgozott *Csák végnapjában*, bizonyítva többek között azt is, hogy Az ember tragédiája nem egyetlen, méltó el zmények nélküli alkotás, véletlen „kiugrás” csupán.

Az apróbb korrekcióknál lényegesebb az 1843-ban írt dráma következetlenségeinek kiküszöbölése, így Zách kétszeri pártütésének (el játék és els felvonás) összevonása egy jelenetbe, elhagyva a tartalmilag fölösleges részleteket. Az átdolgozásban Zách fellépése ugyanakkor már kevésbé sért , mint az els megfogalmazásban. Miklós is, bár változatlanul heves és szenvedélyes, sokkal egyszer bben szól, pl. a sas – veréb példájánál. Csak az átdolgozásban olvasható a következő szép mondat: Ne is sikert, de küzdelmet keressünk.

¹⁶KAMARÁS (I. m.). 37.

A veszített csata után Csák mellett csupán az Omodé fiúk (a második változatban Berend is) tartanak ki. A fiatalkori m ben ezután Csák hosszú beszédet mond. Az árulókra királyi kegy, jutalom vár, aki vele marad, arra talán csak a halál. A második változatban a beszédet, némileg megrövidítve, átteszi Madách a következő jelenetbe, ahol ez sokkal indokoltabbá válik a magára maradt vezér szájából. Csák megfogytakozott számú híveivel vissza akar vonulni Trencsénbe, hogy ott kivárja a helyzet kedvez re fordultát. Ezt követ en az átdolgozás egy lényeges részlettel b vül ki: Domos beszámolójával az országgy lésr l. A híradás azt er sítí meg, hogy Károly zsarnok hódítóként uralkodik, idegen lovagjaira és a papokra támaszkodva. Az els kidolgozásban e szavakat Miklós mondja, a fenti el zmények hiányában meglehetősen súlytalanul. Az harcias, néha az esztelenségig izgága jelleméhez nem illik az ilyenfajta aggodalom, ilyen gondolatok sokkal hihet bben hangzanak a vezér szájából.

A felvonás végén a síroknál imádkozó királylány (az 1843-ban írt drámában Erzsébet csak az elesett h sötét gyászolja, az átdolgozásban nagyobb hangsúlyt kap személyes gyásza Aba elvesztése fölött) szerelmet vall Dávid. Szenvedélyével az egész m vön keresztül üldözi a királylányt, s mivel Csáknak szándéka Erzsébetet visszaüldöztetni sei trónjára, nem jó szemmel nézi Dávid közeledését. Ez az el lentét aztán végzetes, halálos gy lölséggé fejlődik az ifjú lelkében. Ha ezt a jelenetet összehasonlítjuk a két *Csák végnapjában*, ismét bizonyítva láthatjuk a költ írásm vészetének csiszolódását. Az egyszerűbb, modernebb szóhasználatra számos példa hozható: *jégfagyos – fagyos, azért való el éj és világ – azért vált éj s nap kétfelé, szenvedelmét – szenvedését, virrogat fel – virraszt*, nem beszélve Erzsébet kezének egyáltalán nem fejedelmi csókra nyújtásáról („*Ne*”), ami szerencsére szintén elmarad az átdolgozásban. A b beszéd , nehézkes pirulás-hasonlatból remek, metaforikus két sor lesz:

Te nem nézesz szemembe, elpirulsz:
Hajnal vagy alkony nekem e pirulás?

Elmaradnak az olyan nyelvjárási alakok, mint a „cséklye”, „kobzuk”, „rimánylani” stb.

A második felvonást változtatta meg a legjobban Madách, de ez is volt talán a fiatalkori m leggyengébb része. A 2. változat lényegesen tömörebb, elhagyja a felesleges els színt. Itt már csupán Miklós szavaiból értesülünk arról, hogy a trencsényi élet unalmát titkos portyákkal derítik fel néha-néha. 1843-ban ezt meg is próbálja eleveníteni a fiatal költő. Az erdős tájon Miklós és csapata társzekereket és kolostorokat akar megtámadni. A harcról lemondani nem tudó Miklós így vall:

Itt újra élek, keblem újra ifjúl,
Mert küzdhetek; 's küzdés a' lét, halál
A' nyugalom. –

Jön Domos, és a két testvér a váratlan találkozás feletti örömeiben úgy meglepedezik a kellő elvigyázatosságról, hogy közben körülférjék a kis csapatot. Domos elfelejtette (!) mondani, hogy üldözik. A második szín a várban játszódik, s az átdolgozás második felvonása is itt kezdődik. Dávidnak és Erzsébetnek a két m-ben tartalmilag azonos párbeszéde után beront a vész Miklós és elmondja, hogy a vár falainál áll az ellenség, és testvérét elfogták. Er sítést visz a falakra, tehát a veszély nagy, de az alvó vezért mégsem akarja felkölteni. Ezt a következetlenséget még több követi. Dávidot még testvére fogságba esésének híre sem tudja rábírni, hogy harcolni menjen, Erzsébet mellett marad. A királylány megvető célzásait nem érti. Noha Madách csak az ifjú hős mértéktelen szerelmi elvakultságát akarta így ábrázolni, szándéka visszájára fordul, Dávid viselkedése már a pipogyaság határát súrolja. Közben egy késmárki polgár keresi Csákot, a panasztvezető Dávid nagyúri gúggal, meghallgatás nélkül akarja elküldeni. Ez az oktan fennhíjázás is elmaradt később. A belépő Csák marasztalja a polgárt. Dávidtól megtudja, miért a harci zaj a vár körül, és a fiú gyávasága láttán haragjában összetöri annak lantját. Az átdolgozás a várívás bonyolult és kusza eseménysora helyett csak a Trencsényben zajló életet jellemzi a három Omodé fiú, Miklós, Domos és János beszélgetésével. E beszél-

getés közben lép be Csák a késmárki követtel. A tömör és nagyon fontos jelenet sokkal hígebb az első kidolgozásban. Még a polgár panasza eltt visszatér Miklós a harcból, diadalittasan, habár testvérét nem sikerült kiszabadítania. Hős pátosza érthetetlen, hisz ezt követően belép az ellenfél követe, Zsámbokréti, aki megadásra szólítja fel a várvédet. Ezután közli Csákkal, hogy a pápa kiátkozta, az országgyűlés pedig hazaárulónak nyilvánította. Csák nem hajtja meg a fejét, a harcot választja. Srót, a késmárki polgár a város elajándékozását, az ősi kiváltság, az adómentesség elvesztését panaszolja. Voinovich hívja fel a figyelmet e részlet Tiborc panaszával való hasonlóságára. Ez a rész kimaradt az átdolgozásból. Az elsőben a követ csak a késmárkiak nevében beszél, a második változatban ezzel szemben kicsit a szegények szószólója, panasza az elnyomott, szenvedő népé:

Már a szegény panaszt emelni sem mer,
Mert ez megint ok újabb elnyomásra.

Nagy jelentőség, hogy az első kidolgozás Srótjából egy névtelen késmárki polgár lesz. Az általánosabb érvény vé, jelképpé emelkedést a tömörítés is szolgálja: a követ 72 sornyi szerepe 11 sorra rövidül. Az első kidolgozásban Csák segítséget ígér csupán és elhatározza:

Megyek Budára
'Sérelmeink orvoslatát kikérni; –

Ennél az ismét kicsit *Bánk bána* emlékeztet megoldásnál lényegesen jobbat talál a második verzió: Csák szétküldi embereit az ország különböző tájaira sereget toborozni, mert elhatározza, hogy felkel a zsarnok uralom ellen. maga Budára indul, hogy a behódoltak közül térítsen vissza táborába. Az 1861-es változatban tehát nem egy város sérelme ösztönzi Csákot új lázadásra, itt az elnyomottak ügyét képviseli.

Az első m krónikájához még hozzátartozik, hogy Domos kiszabadul, és a harcból a vár védői kerülnek ki győztesen. Egyetlen jelenet egyezik csak meg tartalmilag: a Budára induló Csák és Erzsébet párbeszéde, noha stílusát tekintve természetesen itt is javított a költő. A ki-

rállyány borzad a kiontott vértől, szeretne visszatérni a zárdába. Csák kintartásra buzdítja. Ezután Dávid rájögve vall szerelmet Erzsébetnek, tőrellel fenyegeti, ha nem lesz az övé. A két *Csák végnapjai* itt is megegyezik nagy vonalakban (sajnos Dávidnak ezen a már-már eszelős szerelmi tébolyán sem tompított az átdolgozás), csupán a jelenetek befejezése más. Az első változatban férfiatlan viselkedése, a harctól való távolmaradása miatt utasítja el Erzsébet, és ha megváltozik, megígéri, hogy az érzelmei is megváltoznak. Dávid harcba indul (akkor, amikor a vár körüli csetepaté már lényegében befejeződött!), hogy hősként térve vissza meghódítsa Erzsébetet. Az átdolgozás egyértelműbbé teszi a királynő elutasító viselkedését: mikor az ifjú tőrellel fenyegeti, hogy időt nyerjen, találkát ad neki éjjelre, majd a tolokodó szerelmes el a zárdába menekül. Úgy történik, hogy itt a királynőt egy pillanatra megzavarja Dávid heves ostroma, s a fellobbanó, hozzá méltatlan érzés még inkább arra készíti, hogy elhagyja a várat. A felvonás utolsó jelenetében Omodé János vállalja, hogy segít a szökésben. A mindkét változatában Erzsébet elhatározását a vérontástól való félelem és menekülése Dávid szerelme el indokolja. Az átdolgozásban még egy érzelmi oka van: a félelem saját érzéseitől. Ugyanakkor az első kidolgozás Erzsébet választását észérvekkel is igazolja. Itt János ebben a jelenetben érkezik meg a Szepességbe, és elmondja a királynőnek keserű tapasztalatait: a néptől az idegen igát, a nemesek behódoltak, vagy meghunyászkodnak. Ugyanazok a szavak hangzanak el itt, amelyeket az átdolgozott *Csák végnapjai*ban a toborzásról visszatértek beszámolóján mond el János. A megfontolt Omodé fiú tehát céltalannak véli a további ellenállást, és ezért készséggel segíti Erzsébetet a menekülésben. Voinovich – meglehetősen egyoldalúan – a két jelenet különbségét abban látja, hogy az első kidolgozásban Erzsébetet „*hazafi érzése készíteti szökésre, emitt szerelmi ostrom el menekül!*” Mint láttuk, Erzsébet elhatározása korántsem ilyen egyoldalúan motivált, ezért nem is érthetünk egyet Voinovich következtetésével, mi szerint a mindkétnek ezáltal „*sínylik egyöntetű sége: a darab hazafias motívumból indult szerelmi szeszély akasztja meg!*”¹⁷ Ugyanis nem nevezhet szeszélynek Erzsé-

¹⁷VOINOVICH: 57–58.

bet menekülése hirtelen feltámadt vágyaitól, amelyek még egy kevésbé jámbor és nem királyi számára is méltatlanok lennének közvetlenül kedvese halála után. Továbbá a hazafias motívum is megmarad: a királynő félelme a vérontástól. Az első változatban tehát János tette is motivált, míg a másodikban csak valamiféle hősies hőségből engedelmessé válik. A szerkezeti változtatás tehát jellembeli következetlenséget eredményezett. A cselekményt tekintve viszont az első kidolgozás válik következetlenné. Dávid érthetetlen gyávasága, majd harcba indulása után túlságosan hamar válik hősessé: János és Erzsébet rövid párbeszéde elegendő időt nyújt számára, hogy „győztesként” térjen vissza.

A felvonás befejezésének írói tévedését az átdolgozás sem küszöbölte ki: Dávid miután megtudja, hogy Erzsébet zárdába vonult, elvakultságában Csák ellen bosszút esküszik. Igaz ugyan, hogy az nem nézte jó szemmel Dávid szerelmét, de épp azért tartotta Trencsénben az Arpád-ház utolsó sarját, mert ez volt a jogcím a fennálló rend elleni lázadásra. Márpedig a zárda egyértelműen a trónról való lemondást jelenti. Erzsébet sorsát illetően, mint Voinovich írja, „*Madách Kisfaludy nyomán indul, mintegy az félbemaradt munkáját kívánja folytatni, melyet Toldy kiadásából ismerhetett!*” Valóban, Kisfaludynál az első szín azzal fejeződik be, hogy Csák hírt kap: hívására Erzsébet már a háttérhez közeledik. Madách drámájában a királynő Csák táborában tartózkodik egészen a rozgonyi csatáig, bár erre csak Kisfaludy drámájából következtethetett a költő. Madách e kérdésben sem történeti forrásokat követ, hisz sem Fessler, sem más nem említi Csák és Erzsébet ilyen kapcsolatát. Fessler utal arra, hogy Erzsébet lett volna jog szerint a magyar trón várományosa: „*Alle hielten es auch der innern Ruhe und Wohlfahrt des Reiches für heilsam, in der Arpadisch-weiblichen Linie nach der Abgange der männlichen ein Successionrecht anzuerkennen!*”¹⁸ Arról azonban már nem szól, hogy trónigényét a magyar oligarchák valóban támogatták volna. Az idegen jelöl-

¹⁸„Valamennyien üdvösnek tartották az ország belső nyugalma és jóléte érdekében, hogy a férfiak letételével az Arpád-ház női ága örökösödési jogát ismerjék el...” FESSLER: *Geschichte der Ungern und ihrer Landsassen*. Leipzig, 1848. III. 4.

tek közül ugyan 1298-ban a még tízéves Vencelt, a rövid ideig magyar királyként is uralkodó Vencel fiát eljegyezték a hatéves kislánnyal, de a házasságból később nem lett semmi. Csák, aki Vencel királysága alatt a nádori tisztet viselte, valószínűleg nem szorgalmazta Erzsébet trónra kerülését, még királynéként sem, hiszen ebben az időben bontották fel az eljegyzést is. A rozgonyi csata idejére, a tízes évekre viszont Csák már szinte független kiskirály, a Felvidék korlátlan ura, aki eleinte Gentilis pápai legátussal színel megegyezett Károly Róbert támogatásában, de csakhamar szembefordul a királlyal is. A királyné életét döntően befolyásoló szerelem alapja Voinovich szerint egy történelmi hagyomány, amely azt állítja, hogy „*Omodé nádor Erzsébetet egyik fiának szánta*”.¹⁹ Az utolsó Árpád-házi királyné sorsa Kisfaludy Károlyt már előbb is foglalkoztatta. *Erzsébet* c. disztichonos elégiájában ír róla, de itt éppen nem szól arról, hogy Csák Máté támogatta volna trónigényét, sőt így panaszkodik:

maga árva szegény; párthíve nincsen azért.
Ótalmára hevült idegen bár, ah de magyar nem,
Nem kele, nem buzgott védeni szent igazát.

A dráma harmadik felvonása Zách várában játszódik. A szép Zách Klárának apja az udvarból akar a legényt szerezni, az átdolgozás még inkább növeli Zách nagyravágyását: nem egyszer udvaronc, hanem maga Kázmér herceg, a királyné testvére a kiszemelt a legény. Margit, az Omodék anyja viszont egyik fiát szeretné a szép és gazdag lány férjéül. Klárának nem tetszik mindez, tapasztalatlanságában is érzi, apja magas hivatalához nem a legegyszerűbb úton jutott. Ártatlan ellenvetéseire ugyan megszólal Záchban a lelkiismeret hangja, de ezt hamar elhallgattatja: „...ott a jog, hol haszon s er...” A felvonalaiban egyezős jelenetet egy alaposan megváltoztatott rész követi. Az alaphelyzet még azonos: Zách a királyt várja vendégül és helyette Csák lép be. A folytatás már más. Az átdolgozás csak a kellemetlen helyzetet hangsúlyozza: Csák váratlan megjelenése épp a legrosszabb pillanatban,

Ró-

¹⁹VOINOVICH: 52., ill. 56.

bert Károly látogatása előtt történt. Az átdolgozás Zách-figurája tehát már nem az életéért remegő aljas áruló. Zách régi harcaikat a megdölgötlan ifjúág rovására írja. A második kidolgozásában a felhő egy 18 soros terjengő képsorban szól a fiatalág dicséretér, a másodikban hétsoros, tömör, találó képpé fogja egybe ugyanezt. Ez a kép méltó a Tragédia költjéhez:

...Óh, az ifjúág
Hatalmas Isten, s mint a lángoló nap,
Arany himet varr a kopott világra.
De hát mondd, melyik aztán a való?
Ábránd-e az ifjú látása csak,
Vagy a vén szem van-é megkérgesedve,
Hogy gyászleplelt lát a világ felett?

A Csák 2. változatában a felhő elítéli szavai Zách és Csák történetfilozófiai vitájává bűvölnek, az „egy napos korlátolt felfogás” és a „századokra tett hatás” csap össze. Madách 1861-ben a szék „reálpolitika” és a messzire tekintő nemzeti politika ellentétét vázolja fel, nem hagyva kétséget afelől, hogy maga melyik oldalon áll.

A király jöttét jelentő bohóc szavaira a megrettenő Zách elbűjtatja ellenfelét. A shakespeare-i reminiscenciákat keltő és némiképp *Kisfaludy: Zách nemzetség* c. töredékének Rikkancs nevű bolondjára²⁰ is emlékeztető bohóc alakja a második változatban is megmaradt, sőt itt nagyobb szerephez jutott. Az 1843-as évben a király megjelenése után jóformán néma szereplő már. Az átdolgozásban az üres kincstára miatt panaszkodó Károlynak a bohóc a vagyonekborzásokot ajánlja. Ez a rossz tanácsadó szerepkör hiányzik az első változattól, itt rögtön Csákra terelődik a szó. Druget azt javasolja a királynak, hogy kegyelmével állítsa maga mellé Csákot. A későbbi évben maga Zách ajánlja ezt, meggyőző dősből állt a király mellé, de egykori vezérét még most is tiszteli. A király nem kegyelmez ellenségének. Csákot orgyilkosokkal akarja megöletni, csupán Druget van a kihallgatás nélküli ítélet

el-

²⁰KISFALUDY Károly *minden munkái*. VI., Zách nemzetség 147.

len. Zsámbokréti és Druget vitája Csák kivégzésének módjáról megegyezik a két műben. A szavazásnál Zách is az orgyilkosokat támogatja. Ezután lép el rejtkehelyér I Csák, miután hallotta a végzést, kihallgatást kér. Az első kidolgozásban, miután Druget támogatja ezt, a király keserűen kifakad az „új pártütés” láttán. A magyarokat viszálykodó, megbízhatatlan nemzetnek tartja. Csák tanácsa a királynak: váljon magyarrá és rázza le magáról a pápai befolyást. A nemzeti nyelv használata és az ország önállóvá, Róma (Ausztria) gyámkodásától függetlenné tétele – reformkori program. Ez 1861-ben elmaradt. A második változatában sem merik nyíltan elítélni Csákot, a király gyáván megsemmisíti az ítéletet. De míg az 1843-ban keletkezett drámában jogos Károly félelme, hiszen Csák megfenyegeti, hogy közelben várakozó csapata megbosszulná a rajta esett sérelmet, addig az átdolgozásban csupán személyének varázsával, egykori híveit még ma is megbénító tekintélyével válik sérthetlenné. Távozása után az első változatban a király gyáva zsarnok mivolta még inkább kirajzolódik, hiszen a nemesekkel újból kimondatja a halálos ítéletet. Orgyilkost maga Zách ajánl – Dávidot. Az átdolgozott drámában Zách nem ilyen aljas udvaronc. (Egyébként Záchban az udvaronc típusát akarja ábrázolni a fiatal Madách is, a harmadik felvonás alcíme: „A Honfi és az Udvaronc” is erre utal.) Zách 1861-ben már tragikus alak, hiszen jóhiszemű megalkuvása, szék látókör sége szörnyű, aránytalan büntetést eredményez. A második változatban a király egy hivatásos olasz bérgyilkost bíz meg a feladattal, Dávid pedig maga jelentkezik. Róbert Károly tehát a gyáva zsarnok, az idegen király a drámában, akinek alakja már eleve jogossá teszi Csák lázadását. E történeti tényeket elferdít Róbert Károly portrét sokan kifogásolták. Már Voinovich is azt írta, hogy „A költő nagyot vét, mikor a királyt ily fondornak mutatja”.²¹ Holott egy történelmi drámában nem első sorban a korhűség a fontos (hiszen azt egy későbbi kor embere nem is képes tökéletesen felidézni), mint inkább a költő saját korára vonatkozó rejtett, jelképes mondanivalója. Károly sokszor „nem is úgy beszél, mintha az Anjou-király, hanem mintha Ausztria császára volna”

²¹VOINOVICH: 52.

na” – írja Palágyi.²² A király jelleme eltorzításának másik oka, hogy pozitív történelmi szerepe, minden érdeme szertefoszlik a XIX. századi romantikus nemesi közvélemény szemében a Zách-nemzettség elleni kegyetlen bosszúhadjárat miatt.

A negyedik felvonást is átdolgozta Madách, s ez jelentős változtatásokkal járt együtt. 1843-ban még hiányzik a toborzásból visszatértek beszámolója, hiszen itt Csák budai útjáról volt szó csupán. Hogy az ország közömbösségér adott lesújtó helyzetképet Csák híveinek véleményével felel sít, hangsúlyozza, megsokszorozza, annak oka az átdolgozás időpontjában keresendő. 1861-ben, Solferino után még aktuálisabbak lettek Berend szavai:

Bejártam minden rejtekebb tanyát,
Hol bujdosót remélheték találni,
Vagy elvonultan váró honfiút.
Találtam is, de elszánt párthívet nem.

Tévedés ne essék: e mondatok majdnem szó szerint az első változatban is elhangzanak – ott a zárdába készül Erzsébetnek mutatja be János a lesújtó képet. Az átdolgozás viszont épp a felfelé tárja fel ezt a szomorú helyzetet. Noha Csák elre látja harcának értelmetlenségét, bukását, mégis vállalja a küzdelemet – ez a vonása, Sándor István szerint, a *Tragédia* megoldására emlékeztet, „a kitérés, a küzdelem-bizás, a cselekvés jelszavait hangoztatván”. A tanulmányban ebből származó következtetéseivel már nem tudok teljes mértékben egyetérteni. Az okfejtés Lukács György megállapításának cáfolatán alapszik. Ez a következő: „...aki nem a néppel, a tömegekkel együtt, azok sorában keresi a felszabadulást, azt az események logikája szembe állítja a néppel, a tömegekkel és – akár akarja, akár nem – kifejeződik benne a nép, a tömegek lenézése, az undorodást lük”.²³ Mikor és miért alakult ki a Madách és a tömeg közti konfliktus? – kérdezi Sándor István. A mikorra 1859, a miértre a forradalom elmaradása a válasz. Madách egész rokonszenve

²²PALÁGYI 26.

²³LUKÁCS György: *Madách tragédiája*. Szabad Nép 1955. márc. 27.

Csáké és Brutusé, akik harcoltak a népért, mely „*meg nem érdemelte. Nyilvánvaló, hogy Madáchnak a nép ily hibáztatásában nincs igaza.*” Eddig teljesen egyetértek. A következtetésen azonban módosítanék. A kérdéses konklúzió így hangzik: „*De Csák azt bizonyítja, hogy Madách nép-szemlélete az 1859 utáni csalódásban nyeri magyarázatát – csalódásban, mely egyrészt patrióta szívének sebéből fakad, másrészt a történelmet, a politikai helyzetet tévesen értelmez liberális gondolkodó rövidlátásából.*” Véleményem szerint nemcsak az 1859 utáni csalódásból nyeri magyarázatát Madách népszemlélete, hiszen ez a látásmód adva van korábbi drámáiban is. Maga az első *Csák végnapjai* is tükrözi ezt. A fókuszot a romantikus-liberális felfogás átvételében, „mély átélésében” látom, és ezt csak megerősítik a negatív hatású tapasztalatok: elször 48 bukása és Mária testvérének brutális meggyilkolása, s csak másodszer az 1859 utáni remények meghiúsulása. Miután téves elképzeléseit kétszer látja „igazoltnak” Madách, természetes, hogy ekkor kap legerősebb hangsúlyt a „hitvány tömeg”, ekkor legélesebb a konfliktus a tömeg és a nagy egyéniség között. De nem innen ered. Tovább folytatva következtetéseit, tér elveti Lukács György megállapítását: „*Madách nem »undorodik« a néptől, a tömegektől, – hanem felállít egy hamis, noha egészében jóhiszemű formulát: a nagy ember (Miltiades), a szabadság és (Brutus, Csák stb. harcol és elvérzik a népért, mely ezt nem érdemli meg, s nem képes az áldozatot felfogni. Ezt a formulát leljük meg a Tragédiában – ezt a Csákban is.*”²⁴ A legutolsó állítást ismét megkérdőjelezném, szerintem mindezt egyértelműen csak a Csákra lehet vonatkoztatni, s bár a Tragédiában is megvan ez a negatív szemlélet, ott nem kizárólagos: a történelem vizsgálata nyomán ennek ellenkezőjével, a néptömeg pozitív vonásaival is találkozunk Madách. (Pl. az öskeresztények, Párizs népe.)

Tovább vizsgálva a jelenetet, láthatjuk, hogy még a *Csák végnapjai* tömegszemlélete sem teljesen azonos a liberális ideológia felfogásával. Berend híradása nem tetszik a meggondolatlanúságig vakmerő Omodé fiúnak, Miklósnak:

²⁴S TÉR István: *Romantika és realizmus*. Bp., 1956. 247–248.

– Nem tudók-e rég,
Hogy a bátor kevés, a gyáva sok,
De az nem számít itt s ott egyiránt:
A nagy tömeg mindig a győztesé.

Csák elfogadja az érvelést, de az, amit mond, sokkal több ennél:

...a gazdag fél kiszállni síkra,
Hogy elkobozzák búzaföldeit.
Koldushadat hát, jól kiéhezett,
Mindegy akármit, melyly üszköt, dsidát
Hajítani tud.

Horváth Károly így értelmezi ezeket a sorokat: „*Túlzás lenne ebből olyan következtetést levonni, mintha Madách valamiféle parasztforradalomtól várta volna az ország függetlenségének visszaszerzését. ...ugyanis arról van szó, hogy amit e »hitvány« haddal kivív majd Csák, annak a hazája is élvezni fogja hasznát. De jól rávilágít ez a részlet arra is, hogy Madáchnál a tömegek pesszimista megítélése más gyökere, mint a legtöbb liberális nemesnél. Madách ugyan pesszimiztikusan ítéli meg a tömegek állhatatosságát vagy bátorságát, harci következetességét, de nem fél forradalmi lendületüktől.*”²⁵ Igen, ez az eltérés tapasztalható a Csák tömegszemléletében és ezen alapszik *Az ember tragédiája* párizsi színének tömegképe is.

Itt kezdődik tulajdonképpen az 1843-as első változat 4. felvonása: Csák hazatérve kudarcra végződött budai útjáról elhatározza, hogy rongyos haddal vívja ki a szabadságot. Ilyen csapatokat akar szervezni társaival, de Omodé János nem vállalja ezt. Értelmetlennek látja a harcot, t magát is csak esküje köti ide. (Az átdolgozásban Berend és Miklós beszámolója után közli ezt.) Csák lelkesedésében, tettvágyában szinte nem is érti János elhatározását, de amikor megtudja, hogy a királylány zárdába vonult – feladja a küzdelmet. Nem akar Károly helyett más, idegen királyt a trónra segíteni. A köztársaság is időszerűtlen.

²⁵HORVÁTH Károly: *Madách Imre* ItK 1958/2–3–4. 262.

Köztársaságot állítani – ez a nézet kissé anakronisztikusan hangzik a feudális nagyúr szájából. A kijelentés inkább Madách nosztalgikus vágyát tükrözi, amelynek – kissé szenvelegve – mind 1843-ban, mind 61-ben hangot adott. Az „er s ököl” szükségességének hirdetése viszont a félelmet jelzi ettől a „nem számunkra teremtett” államformától. János ellentmond Csáknak:

Ki öljük-e magunkat a leányért,
Hogy új nép szállja meg e Kanahát? –
Tíz évi harcunk ezeket típort el,
Csak egy csata kell még, melyben legyőztek,
Vagy melyben győzünk – nincs többé magyar

A hazáért lelkesed, küzd Miklós, vagy maga Csák nem embere a józan megfontolásnak. A költő rokonszenve ezé a lángoló hazaszereteté, de számol a valósággal is: Csák kísérlete bukásra ítélt, reménytelen. A 61-es átdolgozásban az itt vázolt drámai helyzet átvétele még aktuális, korához szóló tartalmat is kap: némi megértés érezhető benne az 1859 után várt nemzeti kibontakozás elmaradása iránt. Bécs eredményes, magyarok ellen lázító politikája miatt is, a vérvesztéseket még ki nem hever Magyarország miatt is fél volt, hogy egy esetleges győzelem is pirruszi lett volna. De más János felfogása, mint Záché. Ezé a becsületes megfontolás és óvatosság, amazé a minden áron kiegyezésre való törekvés. Madách ellene volt minden elvtelen alkunak – talán ezért változtatta meg a második változatra Zách jellemét: míg elször csak az aljas áruló bűnhődik, addig a későbbi Zách lényegében jóhiszeműen cselekszik – büntetése mégis rettenetes. Bűnhődésétől Csák is megborzad: a sors intését látja benne.

Csákra nem hatnak János érvei, elzárja a színtől. Ami ezután következik, lényegesebben egyszeribb az átdolgozott Csák-ban. Az 1843-ban keletkezett drámában egy új színt iktat a negyedik felvonásba Madách. Az első szín végén Dávid rjögve követeli Csáktól, mondja meg, hová lett Erzsébet, de az nem törődik vele és Miklóssal elhagyja a várat. Dávid romantikus bosszúmonológja fejezi be az első színt – és ezek az események kerültek az átdolgozás negyedik felvonásának vé-

gére is. A második szín erdős tájon játszódik. Csák magányos remeteként készül a halálra. (A társadalomból való kivonulás motívuma egy másik, ez időtájt keletkezett művében, a Csak tréfában is megtalálható: a csalódott Zordy megundorodik az öltözéktől társaságtól és szintén magányosan akarja leélni életét.) Miklós ugyan kéri, hogy vezére mellett maradjon, de Csák ezt is elküldi. Csupán annyit enged meg, hogy évenként ismételtén eljöjjön erre a tájra. Halálát a dombtetőn álló öreg cserfa kidőlése fogja majd jelezni. Ez a költői gondolat a *Mózes*-ben ismétlődik meg, a *Csák végnapjai* átdolgozásából elhagyta Madách. A természetfeletti erővel támogatott prófétavezérnél sokkal hatásosabb, erőteljesebb ez a költői megoldás. A magára maradt Csák hosszú monológjában a harc elvesztése, a végső bukás fölött kesereg. A monológ főbb gondolatait átveszi az átdolgozás is. Amikor Miklós további cselekvésre buzdítja, Csák csalódottan, mélységesen megrendülve válaszol. Ez a válasz, az első kidolgozás negyvennyolc soros monológjának hatásos összefoglalása – úgy érezzük –, hogy egyúttal az 1859 utáni mély csend fölött érzett csalódás drámai erejének kifejezése is lehetne.

Mit nekem a nép – mit nekem haza! –
Megérdekléd sorsod, mert esküdet,
Melyet Szer téren seid kimondtak,
Megtörted. – És mégis, mégis siratlak,
Mert édes vagy. S még fájóbban siratlak,
Hogy önmagadnak ástad sírodat;
Mint hogyha a sors zúzott volna tönkre...

Az első változatban az erdőben játszódó színben értesülünk a Zách-család tragédiájáról. Az irtóhadjáratnak esik áldozatul a Záchokkal rokon Omodé fiú, Domos és majdnem anyjuk is, Margit. A Csákhhoz menekülő bocsánatot kér, hogy kárhóztatta a vezért a rozgonyi csatában meghalt két fia miatt. Az első kidolgozás negyedik felvonása itt fejeződik be, míg az átdolgozásban Margit a trencsényi várban kéri Csák segítségét, és Dávid jelenete kerül a felvonás végére.

Az utolsó felvonás a m epilógusa. Csák halála el tt még egyszer látni akarja a királylányt, s a zárdában Erzsébet karjai közt hal meg. Az olasz bérgyilkos itt éri utol, de tévedésb l Dávidot szúrja le. Az átdolgozás a formai és stilsztikai javításokon kívül nem változtatott a felvonás cselekményén. Két, számunkra érdekes részletet emelnék ki a dráma utolsó felvonásából. Az els : Erzsébet imája. A királylány zárdába léptét népéért hozott engesztel áldozatnak tekinti. Az ima a Mózes-téma egyik legszebb feldolgozása (a Mózes példájára való utalás többször szerepel Madách m veiben); ezek a sorok igazolják, hogy Mózes és Izrael példáját a magyar történelemre vonatkoztatja.

A második részlet Csák halála. A vezér még egyszer elmondhatja Erzsébettel Brutus történetét (Brutus Madách kedvelt h se: drámát akart róla írni, a falanszter Cassiusában Ádám egykori harcostársát ismeri fel, és Csák alakjában is kicsit magyar Brutust lát), majd végrendelkezik: halála után szórják szét porát magyar földön. A patetikus befejezés ismét a szabadságh s nagyságát, erkölcsi értékeit emeli ki. Az, hogy ezt az ígéretet az esztelenül vakmer , sokszor csupán h sköd , de mindig a harcot, a küzdelmet keres és vállaló Omodé fiú teszi, azt bizonyítja, hogy Madách Miklós „cselekv ” figuráját tartotta, hibái ellenére is a követendő példának, Csák méltó örökösének.

Az 1861-es *Csák végnapjai* bizonyos szempontból már Madách érett m vei közé számítható, fordulópont m vészetében. Csák monumentális alakja Ádámmal és Mózessel rokon, és a rokonság egyik legf bb jellemz je a nagy ember-tömeg ellentét azonos jellege. De míg Csák a népben csalódik, addig Ádám számára a kérdés nyitott marad, s végül Mózes hoz megnyugtató megoldást. A három dráma közt tehát egy fejl dési folyamatot figyelhetünk meg, a Csák els lépcs foka ennek a fejl désnek. Ez a fejl dési sor annak ellenére fennáll, hogy a Csák átdolgozása 1861-ben, a Tragédia megírása után történt, hiszen az itt ismertetett nézetek kevésbé tömören ugyan, de az els kidolgozásban is megtalálhatók. Ez, a dráma els megfogalmazása nem hiába nyert dicséretet az Akadémia pályázatán. Gondolatai eredetiek, drámai helyzetei kiélezettek, s az átdolgozás nem változtatott meg dönt részeket. Néhány jelenet, valamint a romantika néhány széls séges megnyilvánulásának elhagyása

(például a második felvonás erdei színe) révén a *Csák végnapjai* méltán vált Madách elismert alkotásává. A meg-megdöccen ritmus kiigazítása nyomán a második változat ötös és hatodfeles jambusai tisztábban, minden szórendi er ltettség nélkül folynak. A tömörítés, a stílári javítások, az idegenszer ségek, régies szavak, a tájszavak és az almanach-irodalom kifejezéseinek elkerülése is sokat javított a színvonalon. Annak, hogy a *Mózes* és a Tragédiával mégsem vált egyenérték vé, talán éppen az átdolgozás által meghagyott egyenetlenségek az okai. (Ilyenek például Dávid tirádái.) Maga Arany is, aki olvasta az átdolgozott *Csák végnapjat*, elismeri annak értékeit, de ugyanakkor levelében²⁶ lebeszéli az ismeretlen költ t arról, hogy a Tragédiánál el bb közölje. A bírálatra érzékenyen reagáló Madách el akarja égettetni drámáját. Arany válaszevele bizonyítja, hogy A Tragédia els méltatója sem tartotta értéktelen alkotásnak e m vet: „*A Csák úr autodaféjával sohse siessünk oly nagyon!*”

Jelen kiadásunk a két drámavariánst teljes szöveggel közli: az els , 1843-ban írt pályam vet az eredeti kézírathoz bet híven, nem javítva a helyesírási hibákat, a hiányos központozást, a különírás és egybeírás katasztrófális állapotát. A két változat közötti eltérések nyomon követhet k a sorok számozásánál: a lap szélén lév zárójeles kisebb számok arra utalnak, hogy az adott sorral szó szerint megegyez , vagy legalább tartalmában nagyon hasonló sor a másik változatban hányadik. (Az utalás technikája a Bánk bán kritikai kiadás két szövegváltozatának számozásához hasonló.) Így nyomon követhet , hogy az átdolgozás milyen jelent s mérték .

²⁶Arany János levele Madách Imréhez(117. szám), MÖM II. 1015.

Mária királyn

A *Mária királyn* t Madách Imre fiatalkori drámái közé szokás sorolni. Teszi ezt a szakirodalom annak ellenére, hogy valójában semmiféle bizonyos tudásunk nincsen arra nézve, mikor is keletkezett. Palágyi Menyhért a *Csák végnapjai*társaságában a „hazafias drámák” címszó alatt beszél róla.²⁷ Voinovich Géza így ír róla: „Eredeti kézírata sincs meg, csak átjavított szövege ismeretes 1855-b l, de van benne valami gondolat, melynek révén rokonságban áll a *Férfi és n* -vel. A két történelmi darab közt is van hasonlatosság. A két rokon történelmi háttér el tt játszik; Csák fölkelése arra az id re esik, mikor az Árpád-ház férfiágának kihaltával a korona leányf re szállna, a nemzet nagyobb része azonban idegen férfi-királyt keres: hasonló sorsra jut az ország Nagy Lajos után, Mária és Kis Károly idejében. Mindegyik darabot két párt küzdelme mozgatja, melyek motívumai nagyjából egyez k: egyfel l küzdelem az idegen király ellen, másrészt a n gyöngesége magasabb hivatásra. A történelmi cselekvénnyel mindkett ben szerelmi mese van összesz ve; a két n i f alak lelkében a szerelem és hivatás csatázik, akár *Herakles*ben. Madách a maga szerelmi vívódását önti ezekbe az alakokba is. *Csákon* e gondolatnak csak visszfénye rezdül át, *Mária királyn* ben a szerelmi mese az uralkodó.”²⁸

Hozzátehetjük ehhez, hogy a *Mária királyn* nek mindjárt az els felvonásában, az els jelenetben szöveg szerint is utalás történik Erzsébetre és korára, a n uralkodó elfogadásának vagy elutasításának kérdésére:

Épp nyolcvanegy év és nyole hó el tt
45 Foszták meg III. András leányát,
Az Árpádoknak legutósó sarját
Öröklött trónjától, mert durva keblünk

²⁷PALÁGYI Menyhért: *Madách Imre élete és költészete*, Budapest, 1900, 137–144.

²⁸VOINOVICH Géza: *Madách Imre és Az ember tragédiája*, Franklin, Budapest, 1922, 42–43.

Még szégyenlett egy n nek meghajolni,
S most idegen fajú király lányával
50 Tesszük jóvá hibánkat. Óh, csodás,
Imádatos az Isten rendelése. –

Még egy mozzanat van, amelyre hivatkozni szokás, amikor a *Mária királyn* els változatának keletkezésér l van szó. Ez pedig Madách Imrének egy töredékesen ismert, Lónyay Menyhérthez címzett levele, melyben ez olvasható: „Egy színm vem van készen, de nem színi hatásra számított, most írok egyet hatásra számítva, ha ez utóbbi eljátszatom nyáron, az els t is ugyanakkor adandom ki. Sikerét megmutatja a következő. Legyen igen jó vagy igen rossz, mindegy, csak a közönség ségt l mentsen meg az Isten,”²⁹ Erre alapítja véleményét Radó György, amikor a következő megjegyzést f zi e levél-töredékhez: „Az említett két színdarab közül Gy rffy Miklós feltételezése szerint az olvasásra szánt a *Csák végnapjai* lehet. Ezt már azért sem tartjuk valószínűk, mert ezt a darabját Madách Imre már 1843 márciusában pályázatra nyújtotta be. Ezek szerint valószínűk, hogy a *Mária királyn* mint olvasásra szánt, és a *Csák tréfa* mint el adásra szánt színdarabja ekkor közeledett a befejezéshez.”³⁰ Andor Csaba az *Életrajzi krónika* új kiadásában könnyedén cáfolja, hogy akár a *Csák végnapjai*, akár a *Csák tréfa* tárgya lehetne a levélnek. A *Mária királyn* r l ugyan nem beszél, de leginkább következő mondataival lehet egyetérteni: „Madách [...] korábban általában megsemmisítette azokat a m veit, amelyekkel elégedetlen volt, így tehát legalább néhány esetben fennáll a lehet sége annak, hogy teljesen ismeretlen drámáról szól a leveleiben, amelyeknek esetleg még a címük sem maradt fenn. Az a próbálkozás tehát, hogy a drámáira történ minden levélbeli utaláshoz az ismert drámák valamelyikét hozzárén-

²⁹*Madách Imre összes levelei*, s. a. r. STAUD Géza, Új Színház Kft, Budapest, 1942, I. 110.

³⁰RADÓ György: *Madách Imre Életrajzi krónika*, Balassi B. N. M. K., Salgótarján, 1987, 102.

deljük, véleményünk szerint csak részleges eredménnyel járhat, s teljes sikerre Madách Imre eljárása miatt sohasem vezethet.”³¹

Amint az eddigiekből kiderülhetett, valójában nem tudjuk, mikor is keletkezett a *Mária királyné* első változata. Miután azonban a ránk maradt kézirat és a levelezés tanúsága szerint 1855-ben elkészült a pályázatra szánt szöveg, feltehetően volt egy korábbi változat is. S miután nem tudunk róla, hogy Madách Imre házassága ideje alatt, illetve válása után 1855 előtt drámaírással foglalkozott volna, nem marad más, mint hogy feltételezzük, valamikor a korai drámák közelében, tehát 1843-44-ben keletkezhetett az első (általunk nem ismert) változat.

Voinovich Géza munkájának jegyzetében szóba hozza, hogy ismerünk egy *Mária királyné* című darabot, de ezt egyértelműen nem Madáchénak tekinti, és a Madách-kutatás azóta az álláspontját fogadja el. Így ír: „A M. T. Akadémia főtisztviselői hivatalában részvett kézírású jegyzet könyvek szerint a titoknok 1843 március 21-én 13 pályaműről számol be [...] Ugyanezen pályázaton részt vett egy Mária királyné is (12. sz.) de ez nem Madáché. Nagyrészt prózában van írva; az alakok jellem más, Forgách pl. Károly híve.”³²

Megfontolandó ugyanakkor, hogy tudjuk, Madách korai drámáit (*Commodus*, *Nápolyi Endre*) éppenséggel prózában írta. Az alakok jellemének változása lehet az átdolgozás eredménye. S hogy a *Mária királyné* közeli kapcsolatban állhatott a *Nápolyi Endrével*, azt az is jelzi, hogy az átdolgozások során a *Mária királyné*ből kihulló részeket a költő a *Nápolyi Endrébe* szánta (azaz valamikor 1855 után tervezte ennek a fiatalon prózában írt darabjának verses átdolgozását is). Azaz elképzelhető, hogy az az 1843-as pályamunka mégiscsak Madáché, és akkor megvolna a *Mária királyné* első változata, s keletkezési idejét is tudnánk. 1843. Úgyhogy ezen a téren a Madách-kutatásnak a feltételezés ellenőrzésére még további feladatai vannak.

³¹RADÓ György–ANDOR Csaba: *Madách Imre életrajzi krónika*, MIT, Budapest, 2006, 188.

³²VOINOVICH Géza: *Madách Imre és Az ember tragédiája*, Franklin, Budapest, 1922, 42.

Vitatható persze, hogy ezt az 1855-ös változatot a korai drámák után helyezi kiadásunk, de ugyanígy teszünk a *Csák végnapjaival* is: a korai és a későbbi (1861-es) változatot együtt tartalmazza ez a kötet. Legalább következetesen járunk el.

A *Mária királyné* vel kapcsolatban általában csak egyetlen fennmaradt változatot szokás emlegetni. Ez azonban tulajdonképpen tévedés, melynek háttérében a korábbi kiadók eljárása állhat. A *Mária királyné* ránk maradt kéziratán ugyanis olvasható, mikor készült ez a szövegváltozat. Madách Imre jó szokása szerint pontosan feltüntette a kézirat címdalán a keletkezés idejét: 1855. január 1. és 1855. április 21. szerepel itt.

Ezt természetesen el kell fogadnunk. Annál is inkább, mert jól beillik abba, amit tudunk a darabról: hiszen legkésőbb augusztus elején már az idegen kézzel leírt másolatnak is készen kellett lennie, amit a Tomory-pályázatra be lehetett (volna) adni. Augusztus 28-án Madách már aziránt érdeklődik Fekete Lászlónál, hogy beadta-e időben a darabot, tekintve, hogy a megjelent tudósításban az *Mária királyné* című darabja nem szerepel.³³

Ha most megnézzük a kéziratot, meglepő dolog láthatjuk, hogy a költő valamikor később újra elvette a *Mária királyné*-t, és nekifogott átdolgozásának. Hogy ez pontosan mikor történt, nehéz megmondani. Mindenesetre *Az ember tragédiája* megírása előtt. Ezt azért tételezhetjük fel, mert az 1855-ben készült dráma egyik jelenetének (ötödik felvonás, második szín) elejét szinte szó szerint beillesztette *Az ember tragédiája* athéni színébe.³⁴ Pontosabban – és ez jelzi éppen az átdolgozás korábbi voltát – az említett szövegrészt a *Mária királyné* 1855-

³³Madách Imre levele Fekete Lászlóhoz: *Madách Imre Összes Művei II.*, szerk.: HALÁSZ Gábor, Révai, 1942. 878.

³⁴„Éva-Lucia és Kimón jelenetét Madách saját drámájából, a Mária királyné V. felv. 2. színének nyitójelenetéből vette át; ott Margit, II. (Kis) Károly király neje és fia, László várják Nápolyban az uralkodót haza. (MÖM I. 340–341., v. ö. Morvay 1897, 130. és Alexander 1900, 54.)” Így foglalja össze Kerényi Ferenc az idevonatkozó tudnivalókat: MADÁCH Imre: *Az ember tragédiája*, szinoptikus kritikai kiadás, s. a. r., jegyzetekkel ellátta Kerényi Ferenc, Argumentum, Budapest, 2005. 749.

ős kéziratának egy olyan részéből vette át, amelyet már kihúzott a darabból. Úgy tényleg tehát, hogy a *Mária királyné* átdolgozása után – ahogyan Madách munkamódszerét ismerve ez talán természetesnek is nevezhető –, amikor *Az ember tragédiája* készült, felhasználta a korábban feleslegessé vált, de jól megírt szövegdarabot (mert talán – Madách szavait idézve – „szép eszmék voltak benne bennük le rakva”).³⁵

Azért is érdekes a *Mária királyné* kézírata, mert ismét szaporítja egy kissé ismereteinket Madách munkamódszerét illetően. Mint említettem, lényegében egy átdolgozás közbeni kézirattal van dolgunk. S Madách nemcsak a kihúzás módszerét alkalmazza, hanem beilleszt új szövegdarabokat: ehhez a kézirat formátumától elütő kisebb papírlapokat (cédulákat) használ, és megcsillagozza a kéziratot, hová másolandó a majd elkészülő új változatban.

Mindez eddig azért nem volt közismert, mert (feltehetően) Halász Gábor a teljes Madách-kiadás készítése során úgy döntött, hogy ezt az átdolgozást nem veszi figyelembe. Az általa szerkesztett Madách-összes tehát az 1855-ös teljes szöveget tartalmazza, és egyetlen szó utalás sincs benne arra nézve, hogy Madách ezt a darabját később megváltoztatta. Nagyon tanulságos ilyen szempontból a kézirat, ahol látható, hogy a költő egyértelműen kihúzott két teljes színt, odajegyezve, hogy a kihullott szövegeket a Nápolyi Endre című darabjába szánja. Ám valaki jóval modernebb írással később (ceruzával) áthúzta ezeket a bejegyzéseket, és odaírta: *kell*. Ez a *kell*-valószínűleg Halász Gábor döntése volt. Így nem derült eddig fény a *Mária királyné* 1855 utáni átdolgozására. Most, ebben a kiadásban természetesen a legutolsó változatot tekintettük irányadónak. Így szinte teljes egészében kimaradt a fenti szövegből a második felvonás első színe, illetve az ötödik felvonás már említett teljes második színe. (Ezeket a szövegrészeket a szövegváltozatok fejezetben természetesen közreadjuk.) Mindkét jelenet Nápolyban játszódik. Kihúzásukkal csökkent a darab helyszíneinek száma. Ennek az átdolgozásnak a befejezetlenségéről tanúskodik azonban, hogy a második felvonás első színe és a második felvonás ötödik felvonás első részlete megmaradt.

³⁵Madách Imre levele Nagy Ivánhoz a Férfi és nőlemásoltatása ügyében: *Madách Imre Összes Művei II.*, szerk.: HALÁSZ Gábor, Révai, Budapest, 1942. 932.

helyszínét Madách Budára változtatta, így azonban Károly már Budán van, mielőtt (a harmadik felvonás első színében) Zengvárosánál, a tengerparton üdvözlőnék parthívei. Ugyanígy bizonytalan egy Margittól Máriának átadott néhány soros részlet, amelyet Mária (az átdolgozás fennmaradt állapota szerint) egy olyan jelenetben mondana el, ahol nem lehet (és nincs is) jelen.

Ezek az apróságok azonban nem változtatnak azon a tényen, hogy az átdolgozással a darab egységesebb, drámaibb lett. Csökkent azoknak a mozzanatoknak a száma, amelyek a történeti háttér kedvéért, a történeti források követése miatt szerepeltek csak a műben. Valójában még egy ilyen jelenet van: Zsigmond győri tartózkodásának jelenete (negyedik felvonás, harmadik szín). Kihagyása semmit sem változtatna a darab menetén, sőt, a jelenetben történtek lényege úgyszólván ki derül a következő színben.

A dráma történeti forrása minden bizonnyal a XIX. század közepén annyira divatos Fessler tízkötetes történeti műve, amely 1812 és 1825 között jelent meg. Voinovich Géza így ír erről: „A dráma anyaga teljesen egyezik Fessler IV. könyvének első részével: a darab ugyanazon a ponton kezdődik és végződik, mint Fessler eladása. Megtalálni nála Madách összes szereplőit és minden eseményét, a legapróbb részletekig, minél Károly koronázásakor olvasott evangélium szövege s uralkodásának baljós előjelei. A darab menete is összevág Fessler elbeszélésének sorrendjével. Fessler szerint a gyilkosság után Károly hívei elmenekültek; a gyilkosság jelenete a drámában ezzel végződik (IV. felvonás 2. szín; Fessler IV. kötet 62. l.). Fessler azután Zsigmond győri táborába vezet, Madách ide is követi, ám bár e jelenetre nem sok szükség van (IV. felvonás 3. jel. – Fessler IV. k. 63.): Még oly vonások is Fesslerre vezethetők vissza, melyeket az író érzékének szeretnénk betudni, mint azt, hogy Mária nem szemtanúja a koncolásnak (IV. felvonás 2. jel. – Fessler IV. 61.). Egy helyütt a szöveg szó szerint Fesslerból van kírva. Ennyi tanulmányt Bánk bán-t és a Kegyeccz-et leszámítva, nem találni az akkori történelmi darabokban.”³⁶

³⁶Voinovich Géza, Madách Imre és *Az ember tragédiája*, Franklin, Budapest, 1922, 46–47.

A dráma történelmi háttére egyébként elég közismert, s maga a darab is pontosan közvetíti. Az 1981-ben megjelent *Magyar történelmi kronológia*³⁷ így sorakoztatja fel az eseményeket:

„1381. augusztus 24-én Torinóban meg is kötötték a békét. Lajos visszaadta itáliai hódításait, Velence pedig elismerte a magyar király Dalmácia feletti uralmát. Lajos a nápolyi trónra segítette »Kis« Károlyt, Durazzo Károly vejét, akit korábban saját udvarában neveltetett. 1382. júl.-ban Máriát és v legényét, Luxemburgi Zsigmondot tette meg magyar és lengyel trónjának utódaiul. Szept. 10-én meghalt Lajos. Halálával a magyar–lengyel perszonálunió fölbomlott, s Magyarországon felütötte fejét a már Lajos uralkodása idején is csak nehezen visszaszorított feudális anarchia. Lajos uralma végén a királyi birtokok az ország területének csak kb. 15%-át, míg a bárók óriási birtokai már 20%-át tették ki, ami a királyi hatalom súlyának csökkenését, a bárók növekvő befolyását eredményezte. Ezért Lajos utóda, Mária (1382–1395), aki helyett anyja, Erzsébet vitte a kormányt, már csak úgy tudott kormányozni, hogy az egyik (a Garai) bárócsoporthoz támaszkodott. A Kanizsai bárócsoporthoz Mária v legényét, Zsigmondot igyekezett fölhasználni, s rögtön a királynő trónra lépése után fölléptek a délvidéki bárók is. Tvrtko bosnyák király, a vránai perjel és a Horvátiak, a dalmát városok egy részére támaszkodva, mint korábban, most is a nápolyi Anjouk (»Kis« Károly) mellett foglaltak állást. Ezeknek a bárói csoportoknak a küzdelme szabta meg a további évek eseményeit. A délvidéki lázadás lecsillapítására 1383-ban Garai Miklós nádor a királynékkal személyesen a Délvidékre vonult. A vránai perjel meg is hódolt. Távozásuk után azonban 1384-ben a lázadás ismét kiújult. Horváti Pál zágrábi püspök Nápolyba utazott, s »Kis« Károlyt hívta meg a trónra. Károly hajóra szállt, s 1385. okt. 23-án már Zágrábban volt, hol a horvát főurak hódolatukat mutatták be neki. Készülődésének hírére Erzsébet nem ellenezte többé Mária házasságát Zsigmonddal, ami meg is történt (nov. 1.). Zsigmond az ország „gyámja” lett. Károly Budának tartott, párthívei kormányzóknak kiál-

³⁷*Magyar történelmi kronológia*, szerk.: GUNST Péter, Felelős szerk.: ZÁVODSZKY Géza, Tankönyvkiadó, Budapest, 1981. 73–75.

tották ki, majd karácsonykor Mária lemondott a trónról, s helyébe Károlyt választották királlyá. II. (Kis) Károlyt (1385–1386) dec. 31-én Székesfehérvárott koronázták meg. A királynő lemondása azonban csak színleges volt.

1386 elején a Garai-párt ellentámadásba ment. Febr. 7-én Budán Forgách Balázs Kis Károlyt halálra sebezte (febr. 24-én halt meg), párthívei futásban kerestek menedéket. Kieleztek az ellentétek Zsigmonddal is, aki a Győr és Duna közötti területet még 1385-ben elzálogosította, hogy a pénzen fegyvereseket toborozhasson. A királyné ellene fordultak, Zsigmond pedig fegyverrel próbált érvényt szerezni országgyűmi jogainak. Vencel cseh király azonban békét közvetített. A győri találkozó (máj. 12.) megerősítette Zsigmondot. Ezután Garai Miklós nádor a királynékkal ismét a fellázadt Délvidék csillapítására indult. A Horvátiak azonban júl. 25-én Gyakovár mellett elfogták a királynékat, Garait és Forgách Balázst pedig megölték. Velence megígátolta, hogy a királynékat Nápolyba szállítsák, ezért az ostromlott novigrádi várban rizték ket. Mária hívei (Kanizsaiak) az év végén Zsigmondot Budán főkapitánnyá választották. Zsigmond 1387 elején Horvátországba érkezett. Közben Erzsébetet – Lajos feleségét – a vránai perjel jan.-ban megfojtotta. Erre Zsigmond visszatért Budára, ahol hívei, miután formális szövetséget kötött: ligát alakított az őt támogató bárócsoporthoz, királlyá választották (1387–1437). Márc. 31-én koronázták meg.

Garai Miklós macsói bán (a meggyilkolt nádor fia) Temesvár környékén legyőzte a fölkelők egyik seregét; a Szerémséget visszavette a Horvátiaktól, s bevette Újlakot, majd Lázár szerb fejedelmet Zsigmondhoz segítségére térítette vissza. A fölkelők jún. 4-én szabadon engedték Máriát, aki velencei kísérettel érkezett Zsigmondhoz.”

Valójában a dráma egy hajszálnyival még ennél is több történelmi eseményt tartalmaz: az első felvonásban ugyanis a lengyel királyság kérdése is szerepet játszik. Erről az *Egyetemes történelmi kronológia*³⁸ ezt írja:

³⁸*Egyetemes történelmi kronológia*, szerk.: MAKKAJ László, felelős szerk.: ZÁVODSZKY Géza, Tankönyvkiadó, Budapest, é. n. 181.

„Kázmér halála (az utolsó Piast) után a nemesség I. Lajos magyar királyt választja meg, aki viszonzásul kiadja a »kassai privilégiumot« (1374), kedvezmények a nemességnek (a h bérbirtok öröklési jogát biztosítja, adómentesség, a köznemesség helyi gy lései, a sejmikek jelent s hatalomra tesznek szert). 1382–1384: interregnum, harc a trónért, majd a f urak nyomására Hedvig (Lajos lánya) férjhez megy Jagello litván nagyfejedelemhez (1386), létrejön Litvánia és Lengyelország uniója.”

A darab cselekményét röviden összefoglalja Voinovich Géza:

„A darab azzal kezd dik, hogy a tengeremelléken lázadás készül a n uralom ellen (I. felvonás), az elégedetlenek behívják az országban Kis Károlyt (II.), s meg is koronázzák (III.). Ezzel szemben a királyh országnagyok férjet keresnek Máriának, a ki megvédelmezze trónját, s összetartsa széthulló birodalmát. A két tábor küzdelme Mária körül zajlik: egyik trónjától, másik szerelmét l akarja megfosztani. Hívei követség útján följánlják kezét az orléansi hercegnek (II.), kés bb házasságra er ltetik Zsigmonddal (III.), pedig Mária leghívebb lovagját szereti, Forgách pohárnokot. A királyn szívében kegyetlen harcot vívhatna a szenvedély a kénytelenséggel, a kötelesség érzése a boldogság utáni vágy természetes jogával; ez a vívódás azonban nem tör ki, mid n mi megösmersedünk velök, már mindketten beletör dtek a lemondásba, Mária feláldozza szerelmét a koronának, Forgách mindent e szerelemnek áldoz. Büszkeségét: hiszen maga vezeti a követséget az orléansi herceghez. Becsületét is, mert lovag létére orgyilkosa lesz Károlynak, mid n az kinyújtja kezét a korona után (IV.). Életét is kockára veti érte. Mid n a királyn lemegy a fölkel k közé, hogy megjelenésével fojtja el a zendülést, a pártosok rajtok ütnek. Forgách ereje fogytaig védelmezi a királyn t; e harcz emlékét rzi a krónikás ének kétsoros töredéke. Azonban megsebesül s mindnyájan Palizsnay fogságába esnek (IV). Palizsnay vránai perjel, a fölkelés vezére, ádáz ellensége Máriának. lázongott leginkább a n i kormány ellen s becsmér l n fogadkozott, hogy a leány-király még szerelemmel fogja átkulcsolni térdét. Ez is tüzei, de meg szemt l-szembe látva, vad szenvedélyre gyúlt iránta s most a fogságban szerelmével üldözi Máriát. Az ütközetben úgy rémlett neki, mintha Mária megsókolta

volna sebesült lovagját. Ha a királyn legalább bevallaná szerelmét, megnyugodnék, de azt nem bírja elviselni, hogy a becsmért n nála jobban tudjon uralkodni a szenvedélyen. A legszörny bb kegyetlenségekkel akarja kicsikarni Mária titkát s a maga meghallgattatását. Az özvegy királynét, a ki szintén foglya, levetteti a vár fokáról; Mária szemeláttára szúrja át Forgáchot. S mindezt azért, hogy Mária szerelmét kier szakolja vagy legalább titkát kicsikarja t le. Egész a rémdráma határáig jutunk, mid n egyszerre szétfoszlik a bonyodalom. A számító Velenceze kimódolja, hogy a rendek elismerjék magyar királynak Zsigmondot, kinek könnyelm ségén majd busásan megveszi jó szolgálatának bérét. A velenceiek aztán Máriát is kiszabadítják, hogy elfoglalja helyét a trónon, Zsigmond oldalán.”³⁹

Már a történelmi háttér bonyolultsága, s talán ez a kissé nehézkes történet-ismertetés is jelzi, minden túlzott történeti h ségre törekvés ellenére Madách biztos kézzel rántja össze öt év zavaros eseményeit egyetlen drámai történessorozatba. Igaz, a dráma bizonyos mértékben eltér a klasszicista hagyománytól, ehelyett inkább talán Shakespeare-hatást mutat.⁴⁰ Ha figyelembe vesszük, hogy közel egymás után, azonos történeti források alapján Madách drámát írt Nápolyi Endre történetér l, majd Mária királyn r l, mintha felrémlene egy – Nagy Lajos akkoriban annyira népszerű korát feldolgozó – shakespeare-i királydrámák-sorozat – kés bb nyilván elvetett – ifjúkori terve. Annál is inkább, mert a *Mária királyn* zárásában elhangzik egy mondat, amely mintha arra utalna, hogy egy következ (talán tervezett) drámában újra találkozunk majd Máriával és Palizsnayval. Éppen e férfi f szerel nk szavairól van szó. Már eld lt minden, megérkeztek Velence képvisel i, hogy kiszabadítsák Máriát, Palizsnayra bujdosás, szám zetés vár. Ekkor mondja:

³⁹VOINOVICH Géza: *Madách Imre és Az ember tragédiája*, Franklin, Budapest, 1922, 43–45.

⁴⁰A Shakespeare-hatás meglétére már S tér István is utalt, igaz, a *Nápolyi Endre* kapcsán: S TÉR István: *Alom a történelemr l = U : Félkör*, Szépirodalmi, Budapest, 1979. 216.

PALIZSNAY

Óh, mért küzd hát az ember? S hát mért küzdne,
Azért, hogy küzdjön. – Ébredj, Mária,
Királyn vagy megint. Gy ztél felettem
Mint n . – De még mi meg fogunk mérk zni,
Meglátjuk, mint királyn szinte oly
2230 Er s vagy-é? – Éltem feladata
Lesz e harc. A szerencse változó,
Még én is gy zhetek.

A *Mária királyn* értékeir l mindenesetre megoszlanak a vélemények. Palágyi Menyhért így vélekedik róla: „Életrajzi szempontból tehát beható figyelmet érdemel a Mária királyné, mert az iránytalan regényességbe tévedt, vezérl fonalát vesztett fiatal Madách lelkét teljesen föltárja el ttünk. De széptani szempontból is vannak a munkának becses részei.”⁴¹ Voinovich Géza is meglehetősen rossz véleménnyel van róla: „Általában az alakokra csak rájok vannak aggatva a történelmi nevek, mint a XIV. századi dolmányok. Maga Mária is életelen vázlat. Találónan mondotta róla Riedl, hogy anyjával együtt jobbára hivatalos ügyeket intéznek el ttünk. Magáról épen olyan fásultan rendelkezik, mint másokkal; mindenbe beletör dik; szinte kérdéses, érzi-e a sors csapásait; vér nem bugygyan azok nyomán soha. Végzete kegyetlen dilemma elé állította, n i s uralkodói hivatása kétfelé vonják, s egyikr l sem bírván lemondani, mindkett ben vesztesé válik. Megtagadja szívét, boldogságát, anyját, mindent feláldoz a koronáért, s végül is Zsigmond teszi azt a fejére, a kit nem szeret.”⁴²

S tér István valamivel többre tartja a darabot. Így ír: „A Tragédia s rít , tömörít , a jelképek evokatív erejét jól kihasználó jelenetszerkesztésének el zményeit megtaláljuk például a *Mária királyn* -ben is, melyet Madách 1843-ban írt, majd 1855-ben átdolgozott. Két nagy jellemet formál meg a drámában: Palizsnay Jánosét, a vránai

⁴¹PALÁGYI Menyhért: *Madách Imre élete és költészete*, Budapest, 1900, 144.

⁴²VOINOVICH Géza: *Madách Imre és Az ember tragédiája*, Franklin, Budapest, 1922, 50.

perjelét, aki a romantikus lázadó típusát testesíti meg, s lázadó mivoltában a Tragédia felé mutat – valamint Mária királyn ét, akinél a hivatásérzet diadalmaskodik a személyes sors dilemmái felett. [...] Madách ebben a drámában olyan s rített jeleneteket hoz létre, mint például Mária és Zsigmond egybekelése az udvari intrikák légkörében: Forgách szerelmével, Zsigmond léhaságával, Jobst pénzsóvárgásával drámái háttérként – és a trónkövetel Károllyal a kapuk el tt.”⁴³

Horváth Károly, aki monográfiájában részletesebben vizsgálja ezt a drámát, a korábbi elemz knél pozitívabban ítéli meg Madách teljesítményét: „Igazi romantikus h sök ezek: Palizsnay a maga végletes, félelmetes szenvedélyességével, Forgách pedig önfeláldozó szerelmével. Már szóltunk róla, hogy a drámával kapcsolatban felmerült az alapeszme kérdése. A M vészeti értekezés szellemében ez a problémafelvetés jogosult. Nos, itt az »erkölcsi elv«, melyet a költ »felvesz«, nem a lázadásé, hanem inkább a szenvedélyeket legy z kötelességtudaté, a legnehezebb helyzetekben is legy z erkölcsi méltóságé, mely önmagában érték, jutalma nincs. Legalábbis Mária sorsa ezt példázza.”⁴⁴

Nem feladatom, hogy a *Mária királyn* elemzése kapcsán értékelésébe bocsátkozzam. Nézetem mindenesetre Horváth Károlyéhoz áll legközelebb, aki megfogalmazza, hogy a *Mária királyn* n már érzi a nagym közelsége. Igaz, hogy a m bizonyos értelemben epikus jelleg : túl sok esemény zsúfolódik össze benne, de a színváltóságoknak határozott ritmusa van, és minden színben fel-felparázslanak konfliktusok, melyek tulajdonképpen egyenletesen fokozódnak az ötödik felvonásig, ahol valóban csúcsra ér a történet.

A m középponti alakja Mária, aki eltökélten járja a maga királyn i útját. Nincs könny helyzetben: még a dráma elemz i sem hajlandók elfogadni, hogy n életét is kitöltheti a szerelmes asszonytól különböző hivatás. Érdeemes beleolvasni Voinovich Géza értelmezésébe: „A költ Herakles életének mérget oltotta Mária lelkébe, is

⁴³S TÉR István: *Álom a történeleml I= U : Félkör*; Szépirodalmi, Budapest, 1979, 215.

⁴⁴HORVÁTH Károly: *Madách Imre*, Gondolat, Budapest, 1984, 87.

a szerelem és magasabb hivatás csábjai közt vergődik és a hivatás mellett szegődik, mint Herakles, de arra nem való. Ebből a szempontból *Mária királyné* drámája szinte a *Férfi és nő* párdarabjának tetszik. A költő ugyanarra a válaszütra állítja itt a nőt, a hol amott a férfi állott. Herakles megdicsőülést talált ezen az úton, a nő tragikái bukás kényszer sége várja. A férfival hivatása feledteti a szerelem gyötrelmeit, ez mintegy önvigasztalása Madáchnak; a nő szív azonban életének egész célját, minden boldogságát eljátszotta, ha megtagadja szerelmét. Ez mintegy elkésztet intelem kedveséhez.”⁴⁵

Úgy tényleg, Madách sokkal modernebb gondolkodású, mint elemzői. Mária a szemünk láttára nő igazi hősnő. Éppen azért, hogy tudja, királyné nek kell lennie, arra született. És királyné akkor is, ha lemondatták, ha fogságba ejtik, ha bármit tesznek is vele. És nagyszerű alak azért, mert ezt a hivatást nem nagyravágyásból, dicsőségvágyból választja: egyszer épp tudja, hogy így kell cselekedni. Annnyira nem tör a hatalomra, hogy gyermeki alázattal sokáig engedje a nagyon is hatalomvágyó Erzsébetet helyette döntéseket hozni. Madách nagyon világosan elválasztja egymástól a királyné és a királyné alakját: az egyik csupa álság, cselszövés, a másik tiszta, egyenes, a tényeket átlátó, magát a sorsának átengedő személyiség.

Mária egyetlen pillanatra inog csak meg: amikor anyja életéről van szó. Ezért megalázkodni is hajlandó. De éppen anyja, Erzsébet az, aki ekkorra felismerte, hogy maga okozta mindazt a bajt, ami rájuk zúdult, és most inteni Máriát, hogy ne engedjen királynéi méltóságából. És Mária a darab végén – megszabadulva a cselszövő Erzsébet, a hatalomvágyó Gara befolyásától, elveszítve az utolsó csábítást jelentő Forgáchot is – igazi nagy királynéként indulhat el, hogy elfoglalja megerősödött trónját.

Persze volna még mit simítani a darabon, bár Madách láthatóan jó úton járt. A már említett húzás és átírás mellett ezt jelzi például az is, ahogyan az ötödik felvonás letragikusabb jelenetében kihívta Erzsébet megfojtását. A kézirat tanúsága szerint az 1855-ös változatban

⁴⁵VOINOVICH Géza: *Madách Imre és Az ember tragédiája*, Franklin, Budapest, 1922, 51.

még a színpadon, Mária jelenlétében fojtják meg Erzsébetet. Az átdolgozás szerint Erzsébetet elvezetik. S nem ez az egyetlen mestéri finomítás a félbehagyott átdolgozásban.

A *Mária királyné* nem aratott sikert színpadon. Annak ellenére sem, hogy Gyárfás Miklós a Szegedi Nemzeti Színház megbízásából átdolgozta, és Lendvai Ferenc rendezésében 1970-ben modern felfogásban is színre vitték.

Drámai pályamunka 1843ra

CSÁK VÉGNAPJAI

DRÁMA ÖT FELVONÁSBAN
EL JÁTÉKKAL EGY FELVONÁSBAN

Verflucht vom Vater und geliebt vom Weibe
Zuletzt ein Stern im wilden Meer versunken.

Herwég

ÖSZVES SZEMÉLYZET:

Ersébet, III^{dik} András leánya. Magyar Ország Királynéja.

Trencsényi Csák Máté. Nádora és vezére

János

László

C

Miklós

Omodénak, Róbert Károly Nádorának fiai

s

}

Domos

á

Dávid

k

Aba

}

Srót Késmárki Polgár

h

Fekete Hadnagy

í

Simon. Csák' fegyvernöke

v

Jakab

e

Tamás } Köz-vitézek

i

Petúr

Róbert Károly Magyar Ország Királlya

Zách. Tárnok

Ká-

Zsámbokréti

roly

Berende

} Nemesek Csák pártján

}

Druget

hívei

Bohóc. Károly udvarában

Margit. Az Omodék anyja

Klára Zách' leánya

Egy apáca.

Boris Klára' dajkája

Két Pór.

Két Gyilkos.

Apácák, Károly' és Csák' hadai, Udvaroncok Nép

Az El játék személyei:

Er'sebet.	Berende
Csák.	Zsámbokréti
Omodé János	Fekete
Omodé László	Simon
Omodé Miklós.	Jakab
Omodé Domos.	Tamás
Omodé Dávid	Petúr
Omodé Aba	Csák' hadai.
Zách Bódog	Nép.

EL JÁTÉK

A' ROZGONYI ÜTKÖZET

1^s Szim

(Nyitott csarnok az Omodéknál, oszlopain fegyverzetek függnek. – Kívül zaj.)

DOMOS *j*

Ki mer zajongni a' Nádor lakában?

El gyülevész nép!

A' NÉPB L

Csitt had haljuk t

ABA *(nyíllal kezében beugrik)*

Nézd bátya nézd! milly furcsa ember ez

Vérkardot hord körül, 's torok repedtik

5 Minden nemest fegyvert ragadni hív.

JAKAB

(a' népt l körül zajongva megjelen, magassan emelve a' véres kardot)

Fel nép a' tárogató csatára hív,

Kinél alkotmány, népjog, és szabadság

Szent, az Csák mester táborába tér.

A' NÉPB L

Csatára hát! – Le Róma zsarnokával!

DOM.

10 Öcsém!

ABA

Nos?

DOM.

Hol anyánk?

ABA

Én nem tudom;

Verébfiakra l dözék kívül

Mid n megláttam ez elszánt fiút:
Ki rosszul hangzó harsány szózatával
Föl vágy sivitni egy alvó hazát.
15 Kacaghatám a' bámuló csoportot,
Melly váltság és szabadságról ha hallott
Mind annyiszor üvöltve öszve verte
A' szolgaságtól kérges tenyerét. –
DOMOS *(egy oszlopról kardot vesz le)*
Emlékszel-é öcsém mid n medvékre
20 Kivántunk menni, únva a' nyulat
Melly fut csak, és futásnál mást nem ért; –
Emlékszel-é hogy megtudá anyánk
Mint sirt, mint félte. – Oh! öcsém miért
Miért vezérel ifjat n – anya?
25 Ki azt vigyázza csak, mind meg van-é
Fészkében a' fiú, hogy ép-é mind?
'S medvékkel ölbe szálva látni fél. –
Kinek érzelve háza küszöbén
Keresztül nem hat, nem ösmérve a'
30 Szebb bár zajosabb élet küzdterét,
Mellyen kéz 's láb hián is ember a'
H s férfiú. – Öcsém fáj az nekem
Hogy olly igen szeret anyánk!
ABA
Fellengszesz.
DOMOS
Korhely leszek, garázda és pazar
35 Hogy eltaszítson majd anyám 's „menyj, úgymond'
Keress magadnak sirt jegest, borúst,
Ha a' nádor lágy fészkét meg-szükülöd”
Tudok majd én keresni sirt magamnak,
És sirkereszttem népem könnye lessz.
ABA
40 Bátyám nem értelek
DOMOS *(suhint a' kardal)*
Majd fogsz. Mi szép,

Milly jól suhint mint villám. –
Isten veled öcsém én távozom
ABA
Bátyám hová?
DOMOS
Vadászni nem nyulakra,
Medvére sem; nagyobb-szer vadat
45 Esd lelkem, érzem keblem vágyinak
Sz k tér e' ház.
ABA
Ah bátya!
DOMOS
Mit kívánsz?
ABA
Nézd csak e' vén nyilat, megbirom én is
Feszitni, és megcélzom a' keselyt
DOMOS
Mít mondjak testvéridnek. Csák hadába
50 Állok. Mond jó Anyámnak hogy köszöntöm
(megindulva)
Ah! mond áldását adja rám.
ABA
Domos!
DOMOS
Nos? jobbodat öcsém!
ABA
És én csak itt
Verébfíukat l jek-é? – Keress
Más hírnököt magadnak; én követlek
DOMOS
55 Legyen hírmondónk hát a' pusztaság
Melly a' nádor lakában fog uralni
Kövess.
ABA *(eldobva nyilat, mást vesz)*
El gyermekjáték már találtam
Nyilamra érdemesb vadat. Gyerünk
(mindketten el)

II^{dik} Szín

Rozgonynál. Csáknak tábora, egy domb alatt. Éj.

CSÁK *(sátra el tt áll)*

Már ennyi vér és boldog-é e' hon?

60 Mellyért szivemnek vérét ontanám.

Van-é a' boldogsághoz út csaták
Sirhantjain? Miért ne korcsokén. –

De hát miért teremte a' nagy ég

Érz kebellem, vagy miért adott

65 A' nagyra vágyat, és er t? El szív

Ki téplek! hogy ha gyáva könyt javalsz,

Hol népijog vért és halált rivall. –

Te is hajamba kapkodol бүdös szél,

Gyász hirnök l jösz tán csaták terér l

70 Felköltni lelki nyugodalmamat?

Rosszúl jövé! Gyávák, 's honellenek

Halál sohaja Csák önértét

Nem söpri még el. *(távol vigalmi zaj)*

Menj siess tovább,

'S hol vértfödözte szoknya-h söket

75 Tort ülni látsz egy parlag-hon fölött

Ott állj meg és üvölts halotti dalt

Vigalmaidhoz *(figyel a' sátornál)*

Csitt alszik, és

Egy szebb világ álmát álmodja el;

Nyugottan alszik trónja biborán

80 Mert n . Nyugodjék édes álmiban

Ki költené fel a' vész-tengerén?

Azért l n férfiú, virasszon ez; –

Szürkül a' hajnal, asszonyé az álom,

H sé a' munka.

SIMON *(belép)*

Csák már alhatik

85 Mert h n dolgozta el napszámait

CSÁK

Ki hiv? vérdíjt jövé! tán érdemelni

Rómától, és b nöd bocsánatát

Fejemmel. Hogy ha így, sajnállak mert

Csák meg nem ért még a' halálnak,

90 Meghalni rá nem ér.

SIMON

Uram!

CSÁK

Lódulj

Kölönc! én megbocsájtok, mert valóban

Idáig hatnod nem csekély merény.

SIMON

Uram! 's gyilkosnak látszom? Ha annak,

Letépelem úgy ez arcot, eldobom,

95 Megnem imádom többé az eget

Miért teremte ollyat melly hazug?

CSÁK

Csalódtam, szembe nem tekint a' gyilkos.

SIMON

Harcban kerestelek, és feltaláltam

A' kopja szálát, mellynek útjait

100 Az elleneknek testrakása jegyzé;

Meg ünnepeltem-e' találkozást

Hogy vivhaték a' hon nagy férfiával

De orvúl ölni! – Csák! magyar vagyok.

CSÁK

Most ismerem reád, Beczkó alatt

105 Ismerkedénk meg egy nehéz napon.

SIMON

Ott volt els csatám. Szerencse nap,

Csák homlokomra irta h s nevét,

Sokért nem adtam volna e' sebet,

Ládd itt nyomát; Gyakorta kérkedém

110 Hogy Csák keresztelt h ssé engemet.

CSÁK

De szólj miért jövel? Hogyan kerülted
Ki reim éber vigyázatát?

SIMON

Bajjal és könnyen.

CSÁK

Szólj világosan.

SIMON

Sok reidt l bajjal, ám de könnyen

115 Butortalan mint egykor törzs apánk

Ki si birtokából fáradalmin

Kivül csak két er s kart vitt magával,

És ez elég.

Apámtól egy örök maradt reám

120 A' szent szabadság, ezt nem szenvedem

Lekötni bár mi által.

Szabad min nek alkotóm akart

Kéjt és vagyont a' percre bizok, és

Gondoskodom hogy vesztegen penészt

125 Ne kapjon, úgymint boldogult apám

Gondoskodott, hogy szabadságomat

Ne korlátozza semmi. –

CSÁK

S' most jövel?

SIMON

Hogy szóm rövid legyen,

Eljöttem mert nagy vagy, megmértelek,

130 Szolgálni h n mint árnyad hogyha tetszik,

Szemközt csatázni véled hogyha kell,

Kopjámát ismered, helyem megálom,

Keblem nyilt, szám csukott ha úgy kívánod,

Éltemhez nem köt semmiféle pánt,

135 Kész halni márma, kész örülni holnap,

Mindhogy ha végnap lenne melly gyönyört

'S vigalmat ád, Hat lábnyi birtokom

A' sir, akár hol is készen talál,

Barátom és javam e' kard.

CSÁK

140 Te emberem vagy, lám ki tud mutatni

A' harc terén szerzett barátokat?

Isten veled kés bb a' többir l *(kürtöt fúj meg)*

Fel fel dologra, megviradt vitézek!

(Simon eltávozik, a' királyné a' sátorból kijön)

Üdvözlek asszonyom, már fölverénk

145 Átkos zajunkal ismét!

ERSÉBET

Nem, nem úgy,

Lelkem mélyjéb l szól egy tompa hang

Nem hágy nyugodni, 's álmaimra olly

Vad színt lehel mint hogy ha harcias

Szellemtek álmodnék óh férfiak,

150 E' szivfenékben!

CSÁK

Illy korán pedig

Míg a' sötétnek mérges g zeit

Nem szórta széljel a' királyi nap,

Gyöngéd virágnak, 's n nek árt a' lég.

ERSÉBET

N nek csak óh! de az, kiért hazák

155 Áldoznak vérrel, az kiért vitézek

Csatára kelnek óh! Csák n -é az?

Ki biboráról hogy ha eltekint:

Halál mez t lát, mellynek szemföd je

Lelkének honját, drága nemzetét

160 Takarja el. A' mérges köd nem árt

Illy vérben fördött n nek. Márma is

Remegve látom arcod felhejét,

Melly ezereknek jósol pusztulást,

Csatára készülsz; oh! mikor, mikor,

165 Hajnallik béke e' szegény hazára?

CSÁK

Közel vagyon most már a' kimenet,
Még egy kérésem van halgasd meg azt:
Szemlélni vágnák régen arcodat
Harcossaink, oh tellyesítsed ezt!

170 Jöjj márma, hogy vezesselek kör l;
Öntsél beléjük újuló er t,
Lássák Árpád utolsó sarjadékát,
Lássák az elvet testesülten is,
Mellyel lét és nem léte a' magyarnak

175 Van öszve forva.

ERSÉBET

Egyetlen barát

Te ki a' szám- zöttet pártolád
Ki fészket vivál a' hajléktalannak
Ki egyetlen, egy számos nép között
Maradtál h a' véres eskühöz

180 Mid n jelöltje koldús-mezben élt,
Te kérsz kit egy hosszú dús élten át
Hálálni nem birok. Parancsolj én
Követlek.

CSÁK

Köszönöm.

ERSÉBET

Isten veled.

*(mind ketten elmennek ez alatt megvirad néhány vitézek kí-
j nek sátraikból)*

FEKETE *(jön)*

Fel fel legények! forgó szél söpörjön

185 Ugy restelkedtek mint egy bamba n .

TAMÁS *(sátorából)*

Vitéz uram korán ver márma fel.

FEKETE

Talán utolszor ah! bajtárs!

TAMÁS

Miért?

Csák oldalán elesni szép dolog;
Nem bajnok élet, melly párnák között

190 Lassú halál verejtékébe fúl. –

FEKETE

Isten kegyelmezz milly pogány beszéd. –

TAMÁS

Vigan lelépni harci zaj között
Multság. Édesebb elesni ott
Hol társainkul költözünk keresztül

195 Az ismeretlen földre; 's életünket
Drágán fizettetjük meg ellenünkel.

FEKETE

Oh jaj! b nők terhével menni át,
Átokkal az örök bíró elébe.

Sátán szól-é bel led? Irgalom!

JAKAB *(sátorából)*

200 Miket daráltok, jó napot Tamás!

TAMÁS

Mi lelte kardodat Jakab komám!

JAKAB

A' mult csatában egy átkos barát
Tarkóján csorba lett. Nevethetém
Imádkozott vagy átkozott deákul

205 Mid n le szúrtam; És soká fenyíte,
Mint azt megszokta tenni a' keresztel.
So sem hívém hogy lélek úgy beforjon
A' testbe, hogy végtére testesülve
Elhagyni félje jól hizlalt lakát.

TAMÁS

210 Ma veszttem érzem úgy ihatnám.

JAKAB

Ej!

Korán lemondasz!

TAMÁS

Csáknak oldalán

Harcolni nem bolondság 's ott leszek. –

JAKAB
 Fogd hát' e' kulacsot ajándokúl. –
 FEKETE
 Pajzánkodol hisz nem tiéd.
 JAKAB
 Az egy;
 215 Hát szent atyánk e' hont nem adta-é
 Szintén ajándokúl. Vivj meg érte
 Hisz Károly is viv az ajándokért.
 TAMÁS
 'S ha ég akarja még meg is lakol.
 JAKAB
 Mért is tola克斯ik úgy reánk, ha látja
 220 Hogy a' magyarnak nem kell pap-király.
 TAMÁS
 Zsirt érez, és ebül utánna vágy;
 Ránk küldi a sok menköves adót:
 Nekünk fizetni 's t rni van szerencsénk.
 JAKAB
 Majd vissza küldi a' szatyrot üressen
 225 Koldúlni véle, vagy színig pakolja
 Áldásival.
 FEKETE
 De hisz ha az ebédet
 Megette tartsa meg imáit is.
 TAMÁS
 Van emberünk még h n ki rködik,
 Körmére sújt vigyázz Trencsényi még.
 (*Petúr, Simon j nek*)
 SIMON
 230 Víg társaság; barátim üdvözöllek!
 FEKETE
 Ördög barátja, én nem ismerem.
 SIMON
 A' harc-terén hol minden percenet

Élet 's halál, baráttá egy pohár
 Tesz, és egy nyíl örökre elszakít.
 FEKETE
 235 Igyunk tehát új társunk éljenére!
 SIMON (*a' kulacsot felköszöntve*)
 Míg kéj napokban társunk szenvedésit,
 'S csaták terén az üdvös perceket
 Barátilag megosztjuk 's igazán:
 Éljen közöttünk addig a' barátság! –
 240 Míg népjogért csatára szállni kész
 'S a' hon javáért egyes érdekér l
 Lemond örömmel: éljen a' magyar!
 (*Zách, Berende, Zsámbokrétí j nek*)
 ZÁCH (*egy közvitéznek*)
 Ezt mond meg többi emberinknek is
 Vigyázzatok szavamra. Most mehetsz (*kürt szó*)
 JAKAB
 245 Fel fel legények szól a' harci kürt!
 SIMON
 Éljen Csák mind örökké!
 ZÁCH (*galléron ragadja*)
 Hó megállj!
 Ki éljen gaz fiú
 SIMON
 Csák, jó uram!
 ZÁCH (*eltaszítja*)
 Pór lélek el! gaz, semmire való,
 Ne merd még egyszer zengni e' nevet,
 250 Vagy megdöngetlek. –
 SIMON (*gyürekezve*)
 Nos, ki hát uram!
 Fel, ölbe vélem! Éljen mind öröké
 Szólásszabadság 's bajnok h se Csák
 ZÁCH (*kardjára ütve*)
 El mondom, eb! vagy tán fölrúgjalak!

SIMON *(szinte kardjára üt)*
Rúgi, majd kamattal vissza szolgálom!
ZÁCH *(csendesülve)*
255 Ember vagy talpadon, de mond, oh mond!
Hogy vert meg úgy vaksággal a nagy ég,
Hogy nem szemléled Csák gázságait, –
Oh vagy azért van-é f d ép, egész,
Hogy kucsmát hordjál rajta, 's szolgál
260 Hódoljál véle rádtolt elv el tt?
Gondoljatok csak vissza, hogy valjon
Mid n a' sértett népjog szent szavára
Zászló alá gy jtött Csák, monda-é
Hogy az ígért szent pálya-bér helyett
265 Kényuradalmát tolja majd reánk?
Én úgy hiszem nem, hogy ha nem: hazug.
Ki tudja védni, én meghalgotom.
FEKETE
Bizony nem is bolondságot beszél.
ZÁCH
Szabadságért vivünk; mert úgy hiszem,
270 Mert úgy hiszem: nincs köztünk egyik is
Kit más vezérel mint a' szolgaság
Ny gét lerázni! Ámde nézzük t;
Gyakorta gondolám oh társaim
Miért mi nálunk lenni jobb kíván?
275 Miért dörög le olly hatalmasan
Vérünkkel nem fösvénykedünk, szakad
Olly messze egy maga, hogy mink porok
Ha föltekintünk: szédülés fog el?
Miért dörög le olly hatalmasan
280 Miként az Isten egy b nös világra?
Ha hogy szavam hazug, 's emlékem csal,
Úgy kérlek szóljatok, ám hogy ha nem,
Akkor Csák áruló! 's b nhödni fog
FEKETE
B nhödjék!

PETÚR
Vesszen el!
ZÁCH
Már vesszen el?
285 'S nem is mondtam még el vétkeiket. –
Csák életet kíván a csatára,
És valjon ember l megosztja-é
Harcunk jutalmát? Elmondom miként:
győzedelmeink jobb felét
290 A hirt megtartja, és nekünk oh! jaj!
Csak sebjeink maradnak.
FEKETE
Légy vezér!
PÉTÚR
Le a' h tlenel! –
ZÁCH
Mostan halgatás,
Ha a' tevés órája megjövend,
Akkor kit nik az okos 's barát.
(kezet ad nekik. Indulnak)
SIMON
295 Meggy ztél, még csak egyet mondok 's ez
Éljen Csák mindörökké!!
ZÁCH
Gaz kölönc
(vitézek elszélednek)
Kisérletet tevék már több helyütt.
BERENDE
S remélysz?
ZÁCH
Elég hívet, ledöntni t.
BERENDE
Hol is hibáznék párt hol döntni kell,
300 Hol pár között olly büszkén áll a' nagy?
ZÁCH
Ha! ha! kacag föl a' pokol ha illy

Kis ember ki öles cséklyéken áll,
 S le nézi rólok az egész világot,
 Le d l
 BERENDE
 Csak egyre kérlek Zách ha d l,
 305 Ha dölni kell, mert a' kor úgy kívánja;
 Tartassék jól meg minden tisztelet,
 Hogy majd ne mondja kés maradék:
 Hogy századunk egyik f bb csillagát
 Gyalázatúl bitóra állítók!
 ZSÁMBOKRÉTI
 310 Mit? még kimélni fogjuk a' zsványt
 Álarcosan fogjuk akasztani?
 Porig le véle vagy ha kell alája.
 ZÁCH *(írást vesz el)*
 A' kivitelnak apróságai
 Ne hozzanak ügyünkbe szakadást;
 315 Dics királyunk mérhetlen kegyét
 Haljátok mostan: mindent elfelejt,
 Fény polcra állít, egy tapotnyi föld
 Hibázni nem fog birtokunkból, ha
 Hozzája térünk.
 ZSÁMBOKRÉTI
 Oh mi nagy 's kegyes!
 ZÁCH
 320 Leányomat elkéri udvarához
 'S ki házasítja. J nek, halgatás;
 Tervünk még a' világnak meg nem ért. *(mind elmennek. Já-
 nos, László, Domos, Miklós, Dávid j nek)*
 JÁNOS
 Hogy itt vagy ismét köztünk! újra, 's újra
 Kérdezlek a' szép csendes si lakról
 325 És a' jól ismért kedves tárgy körül
 Kérdéseim dagályja, nem pihenhet.
 LÁSZLÓ
 Hát jó anyánk most olly gyermektelen,

Tudom naponta könnyez 's jár kör l
 A' pusztá csarnokon, melly lépteit
 330 Fohászival tompán viszonzá csak.
 DOMOS
 olly igen jó.
 DÁVID
 Hol maradt öcsénk!
 DOMOS
 Csákot kereste, hadnagyúl kíván
 Hozzá szeg dni.
 DÁVID
 Mond mért olly komor
 Ma Csák?
 MIKLÓS
 Ne hidd hogy komor, sötét csak,
 335 Mert lelke küzd.
 DÁVID
 Alig ha nem virasztá
 Az éjt imákkal.
 MIKLÓS
 Nem Csák nem szokott
 Szóval csatázni, hol csapása kell.
 DOMOS
 Küzd, sújtni fog, vagy hát nem barna színt
 Ölt e' az ég is ha dörögni készül?
 340 El bb üt Csák be, aztán menydörög.
 JÁNOS
 Itt j nézzétek mint sötét Hadúr,
 Bús nyugalom ül láng tekintetén.
 MIKLÓS
 Ha látom így, én nem tudom miért,
 De új, 's nem ismért tetter fog el.
(Csák, Aba j nek)
 CSÁK
 345 Ne jöjj te még a' harcba jó öcsém,

Hosszú egy nemzet élte, sok vihar
 Torul utába mellyel küzdni lessz
 Szüksége h sre, elhagyott hazánknak.
 ABA
 Hagyj küzdnöm oldalodnál. El ne hajts
 350 Szentelt csatádból engemet óh Csák!
 Hol öt testvérem küzd. Er t az ég
 Fog kölcsönözni ifjú karjaimba,
 Hisz szent csatára ád er t az ég!
 CSÁK
 Menyj ifjú még mosolygni birsz örülj,
 355 Majd j id mellyben ha föl kacagsz
 Görcsös kacajod kín kacajja tessz,
 Ha mink elestünk hosszú harc után,
 Ha nyugalomra hív az ég, jöjj és
 Bosszúlj meg! Ember élte percnyi lét,
 360 Egy nemzet élte ezredekre hat. –
 ABA
 Oh Csák! 's az ifjú sast nem-é vezérli
 Kétes csatára vívni az id sb?
 Hogyan tanuljon nézni láng sugárba,
 Ha gyöngye reptének vezére nincs?
 365 Átkozlak ifjúság, ha gátúl álsz
 Közöttem és az elv babérja közt.
 CSÁK
 Jer lelkem ifja, fogjad e' vasat
 'S ha elfajulni látod a' magyart,
 Ircsad ki véle, hogy ha fél hazánk
 370 Sirá lessz, légyen; más felén kit zziük
 Vér szerzett alkotmányunknak jelét,
 'S szepl tlenül az átkos sír felett
 Mint nap ragyog fel: nép jog és magyar.
(kardját általadja)
 ABA
 Hála Trencsényi! szent ereklye lessz

375 E' kard nekem, ó! mond hol a' halál
 'S én szembe szálllok. Mond 's ki csikarom
 A' vak jöv t l, a' fényes jelent. *(félre)*
 Ha így elédbbe lépek Ersébet,
 Még égve képem a' csaták dühét l
 380 Beszél a' csend 's te égi díjat ádsz.
 CSÁK
 Közelg a' reggel és ma alkonyig
 Sok munka vár reánk. Barátim hagy
 Vonuljanak csapatjaink idább
(Simon j Csák fegyverzetével)
 Fegyverzetet Simon: a' vért sötét
 385 'S min e' nap lessz olly nehéz legyen,
 Fehér a' zászló mint ügyünk fehér,
 'S mint alkotmányunk olly szepl telen,
 Tollam véres zöld, vér uton vezet
 A' boldogabb kor, 's jobb remény felé. *(fegyverkezik)*
 MIKLÓS
 390 Mít hallottál az ellenség fel l?
 SIMON
 Annyit hogy reggel áldozott egész had.
 DÁVID
 Nekünk sem ártana!
 SIMON
 Patvar vigye!
 Egy mázsa átok úgy is már nyakunkban,
 'S Tamás a' püspök szerte azt beszéli,
 395 Hogy élve hord az ördög el magával.
 MIKLÓS
 Hogy élve nem, arról jót álhatok;
 De halva már könnyebben meghiszem.
*(seregek vonulnak a' szinpadra. A' királyné kij sátorából
 's Csák kézen fogja)*
 CSÁK
 Vitézek! Újra harc, és újra vér,

De újra szent ügy is, mellyért dicsősség
 400 És nemzet áldás b jutalmat ad; –
 Tekintsetek föl büszke férfiak,
 Királynétok jött hüv vitézhez
 Hogy lássák a' magasztos homlokot,
 Melly n iségér l lemondva, zord
 405 Pajzson tanyázik éjjel, harci zaj
 Között imádkozik hajnalra, mert
 E' hely hol szenved és örül, e' hely
 Hazája és kiv le honja nincs; –
 Nézzétek t királyink lelke leng
 410 Körülte, 's rzi benne legbecsesb
 Javunkat nemzetünk történetét;
 'S vész és öröm közt függetlenségünket. –
 ZÁCH *(társaival és sereggel j más fel l)*
 Isten meg áldjon Csák! Kérdezni jöttem
 Megtámadjuk-e ma elleninket?
 415 Te társaiddal semmit nem közölsz,
 Tanácsainkat mint gyermek tanácsot
 Mosolygva halgatod ki, megveted;
 'S a' mit ki f zesz azt vakul kívánod
 Hogy mink kövessük.
 CSAK
 Illy nehéz id k,
 420 Hol olly halmozva áll a' még teend ;
 Id t sem adnak balga szóvitákra.
 ZÁCH
 'S ki áll nekünk jót hogy hiven vezetsz
 A' cél felé, mellyért már annyi vér
 'S a' béke annyi szép virága lett
 425 Gyász áldozat. Oh Csák rég elrepült
 A' kor hol bamba barmokul hagyák
 Népek vezetni délceg egyesekt l
 A' föld történetét. Mind annyian
 Gondolkozunk már és mind annyian

430 Kívánjuk tudni mért 's hová vezetsz?
 Nézz sebjeinkre, nézd e' szájakat
 Mind annyi vádol Csák, 's fennen kiáltott
 Vádját egy nemzet halja, csak te nem!
 Hald hát te is, én polgár és magyar
 435 El bb valék mint híved, 's híved úgy
 Míg néped híve lenni nem szünél:
 Átkos ki lop, de százszor átkosabb
 Ki még mosolyg ha törvényt és hatalmat
 A' nép szabadság szent nevéen lop el;
 440 Tudd: szerte már királynak hiv a' nép; –
 Dics jutalma ég sebjeinknek!
 MIKLÓS
 (202) Ki kard tüzes vagy oldalomnál! oltsd
 H s vérben lángodat.
 CSAK
 Miklós meg álj!
 ZÁCH
 Ha lenne szóm hatalmas áradó,
 445 Elmondanám, hogy ez a' pálya bér
 Mellyért mi vérzünk balga eszköz l; –
 Elmondanám hogy itt ez árva lány
 E' hitványúl elámított szegény
 Lépcs je csak mellyen egébe hág.
 450 'S pokolra rúgja.
 ERSÉBET
 Oh! Csák meghalok,
 (223) Mind eltiporja gondolatjaim
 E' szörny ember.
(zúgás)
 CSAK
 Légy er s, badar
 Beszéde el röp l *(kardjához ütve)* e' kard marad
 ERSÉBET
 Hah! milly sötét mez t tárt föl nekem,

455 Mellyen hazám vér kísértetje jár; –
 (228) Csont homlokán nevem van írva, 's én
 Csak koponyákkal játszom, még körültem
 Féketlen lelkek árja öldököl, –
 Oh Csák! oh Csák!
 CSÁK

(232) Er t csak asszonyom! *(a' királyné alél)*
 ZÁCH

460 Szóljon ki másként tudja, halgatok.
 Ti is halgattok hogy ha úgy vagyon,
 Le a' bitorral le szép bábszerével
 E gyöngye, sáppadt n vel, ki alél,
 Ha durvább szót hall népe táborában;
 465 'S ki egy szabad, er dús nép felett,
 (235) Kacér csábjával még uralni vágy, –
 'S mig altatólag szép siréne hangai
 Mulattat, addig barna szelleme
 Tervet sz a' homályba átkozottat,
 470 Mert terve népet és királyt veszejt,
 Ki vélem érez, ki a' zsarnokot
 Útálja vélem jöjjön, ám ki vak,
 Az népe és pápája átkival
 Rohanjon a' pokolnak ellenébe.
(a' sereg kétfelé oszol)
 MIKE *(Záchnak rohan)*

475 Hah Csák bosszúmnak engedj, vagy meg ölj!
 CSÁK
 Miklós! ki ön magát uralni nem
 Tanulta, bir-é boldogítani hont?
 MIKLÓS
 El véled el te sár darab. Hadúrra
 (240) Orsó kell oldalunkhoz, én lemondok,
 480 Örökre rólad, ha most vesztegelsz.
 DOMOS
 Csák istenemre nékem egy, ha mind

Károly kopója lessz is, úgy magunk
 Csikarjuk el Hadúrtól a' győzelmet,
 'S nem lessz kivel megkéne osztanunk.
 CSÁK

485 Nem fogtok megtagadni t lem is
 Néhány szót, úgy-é híveim?
 ZÁCH

Ne halljuk!

ZSÁMBOKRÉTI
 Ne hadd beszélni, elvesznénk ha szól,
 Beszéde t z-ár melly mindent emészt. –
 ZÁCH
 Le véle híveink ne haljuk t!
 A' SEREG KÖZÜL

490 Ne haljuk hát. – Ne haljuk – vesszen el!
 CSÁK
 Emeljétek pajzsra a' királynét,
 Hadd lássa mindenik magyar, 's kiáltsa
 Ha korcs, hogy Árpád végs gyermekét
 Apáival 's honával megtagadja.
 495 Lelépek ekkor mert illy nemzedékhez
 Nincs szóm, csak könnyem. Ám ti csendesettek.
 És én tisztitni nem fogom magam,
 Mert bár a' vád olly igen keser
 Keblemnek nem fáj, mert igaztalan,
 500 Olly gyáva mocska az, hogy csak arra szót
 Ha vesztenék, mocskába fulna szóm;
 Rút ingovány 's büdös lehellete
 Eloszlik, még Trencsényihez föl ér. –
 ZÁCH
 Hah! olly magassan álsz é Csák felettünk
 505 Hogy fény egedben már nyilunk sem hat, –
 'S Ha zúgva szál feléd a' kárhozat
 Sötét nyugalmadat sem rázza meg?
 CSÁK
 Nem védem én magam a' vád el tt, –

Hány van közöttetek ki egykoron
 510 Trencsint pulyán szaladni látta volna,
 Hol ellenek személyére törének –?
 Lám most sem félem a' szóháborút
 Személyem ellen, 's halgatok, 's csak azt
 Mi mondatott az ügy szentsége ellen,
 515 Mi fény körére álgyanút lehelt,
 Csak azt ismétlem itt el tettek.
 Oh nem javít meg jó szó, rossz csapást, –
 Lépésim tárva minden szem el tt,
 Biró gyanant a' nép ítél meg.
 520 Nem tartalak Zách, – menj Károlyhoz át,
 Keressél üdvöt Róma lábporánál; –
 De hogy ha kérdi kés sarjadék
 Mért nincs hazánk, vagy honnunk hogy ha van
 Mért koldús és rab ennyi nép között?
 525 A' kor felelni fogja melly felettünk
 Pálcát tör, és nem tartja rettegés;
 „Pírúl a' lap hol irva van; eladta
 Kardal kezében csuklyás ellenének
 Szabadságát a' megbódult magyar.”
 530 Én nem fogok pirulni, Istenemre!
 H n számolandok, hogy ha kardomat
 Békén adnom égi zsámolyára. *(a' sereghez)*
 Ti is távoztok;? Béke véletek,
 Kerüljete az ütközet terén,
 535 Mert vér-bet kkel tennék számodást.
 Ti mentek én reményltem más vezérl
 A' harcra, mint a' tiz krajcárnyi zsold.
 Csalódtam, 's így nem vesztek semmit is.
 Csalódtatok ti is, kijátszتانak,
 540 De mit tesz ez? Károly nehány kebelre
 Az égnek csillagát tüzendí föl.
 Ti ámitott szegények! tik ugyan
 A' lakomának morzsalékjait
 Kapjátok csak meg, mások csillagot,

545 De hisz elég ez. –
 SEREG
 Harcra, – harcra hát
 Éljen Csák! érte meg halunk. Vezess!
(A' királyné elvezettetik)
 CSÁK
 Királyném köszönöm. Ládd Zách! e' nép
 Melly még imént haláloamat kívánta, –
 Most éltet. Ebbe bizni balgaság. –
 550 Lám már felejtett. Add hát jobbodat
 'S legyen felejtve minden.
 ZÁCH *(félre)*
 Oh átok, hogy ez ember olly magas
 Miként mérk zni véle nem lehet!
 CSÁK *(vezérlhez)*
 Azok kik ingadoznak nem jöhetnek
 555 A' harcra, – Eltaszítom ket úgy
 Mint eltaszíták a' becs letet.
 Széledjenek szét a' tágas hazán,
 'S mondják el; Csák a' szótör t kizárja
 Szentelt csatáiból.
 ZÁCH *(vad örömmel)*
 Becsületed
 560 Ásott tehát sirt végre néked is
 Mít ázni Róma és Károly kevés volt.
 CSÁK
 Most a' csatára!
 SEREG
 Éljen Csák soká!
 CSÁK
 Megáljatok nem én, de a' szabadság!
 A' hon legyen megszentelt jelszavunk
(mind el rohannak: Simon danolva utánnok megy)
 ZÁCH *(egy csapattal átvonúl)*
 565 Vigyázzatok jelemre férfiak!

Az Els felvonás' személyei:

Ersébet Dávid
Csák Zách
Margit Két pór.
Miklós Csák' és Károly hívei.

ELS FELVONÁS

A' NAGYSIR.

Szin:

(Rozgony terén két pór halmot rak, mellette egy kisebb síron Dávid merengni látszik)

ELS PÓR

Mért dolgozunk András bátyám tudod?

MÁSOD PÓR

Bérért. Vagy cifrán: hogy legyen tanyája

Fejét lehajtni a' fáradt magyarnak.

1^s

Én annyit hallottam Miklós uramtól

(2) 570 Hogy messze földr l j nek el vitézek

'S az éjjel itt tanyáznak.

2^{dik}

Ejnye no!

(7) Bizony szeretném én is hallani

Mit szóllanak az új király fel l.

Inyökre van?

1^s

Mit búsulsz azon

(10) 575 Mi hátad nem töri; Vess egynehány

Kapával inkább.

2^{dik}

Már elég nagy úgyis.

1^s

Mért is cibáljuk kobzuk üstökünket,

Hir és szabadság balga képzelet,

Ha meg vagyon ebédem és borom,

580 Fitymálom én a' jogszer királyt,

Vagy zsarnokot; egy ördög mindenik

Ez péter, pál amaz, húst egyszem ad
A' káposztára 's elsem kobza tán.
²dik
Hadd a' herének ez okoskodást,
585 Kinek kapálni kell az rá nem ér *(Dávidhoz)*
Hányjunk-é rá gyöpöt?
DÁVID

Ne báncsd. Ha minden
(13) Században csak még e' nemzet ki nem hal
Egy ember j elsirni kinjait. –
Rozgony terére: gyöp növend felette
590 Szentebb mint cupreszok mint siri rózsák
Mert azt csak Isten harmata növeszti,
Ezt fájdalom legy r dz vize.
²dik
(19) Nézd nézd mint sápad az ifjú vitéz!
Én alig nézhetek illy bús vonást.
¹s
595 Meg szokhadd most pedig
²dik

Én úgy hiszem
Ma holnap ennek is dombot rakunk
DÁVID *(ölugrik)*
Óh lány miért ülsz olly mélyen szivemben? –
(24) Mért égetsz úgy? hiszen te hozzám jég vagy,
'S hógyémánt minden pillantás szemedb l
600 Min a' szirtek ormain ragyog fel; –
El! én nem érted melázok, imádni
A' testvérek 's halottakért jövék. *(a' sirra borúl)*
MARGIT *(j 's remegve meg áll)*
Egyet sem láthatok.
(a' két pórhoz) Mi domb ez itt?
¹s
Sir asszonyom, a' Rozgonyi csatáé.
MARGIT
(30) 605 Illyen nagy. És e' kiesebbik ki-é?

¹s
A' Nádor gyermeké-é.
MARGIT *(a' sirra omlik)*
Jaj nekem!
Ki látta azt fiam aludni nappal,
És illy magánosan!
²dik
Ketten feküsznek
Aba 's László.
MARGIT *(vadlájdalommal)*
Ketten? mért nem hatan
(35) 610 Egy sirban lenne a' nádorcsalád
Ki ásnám a' megholt apát, közējök
Hurcolnám száraz csontját, 's magam
Bed lnék: ugye jámbor emberek
Illy sir páratlan lenne a' világon.
615 Vén térd meg álj ne görbedj e' halomra
Melly pártost fed. – De gyermeket.
Óh a' gyermek nem tudja mit mivel.
Fogalma ábránd, érzeménye álom,
Melly a' világot éjnek képzele;
620 'S vágya hajnalt rá deríteni.
Mért nem vessz ztetek meg inkább! Oh
Otromba birák a' helyett hogy által
Szúrjátok? Úgy még birnám én is öt.
De ketten egy csatán, illyen rövid nap. –
625 'S e' vén aszott szem egyikért is alig
Bir már lesirni annyi köny özönt, –
Melly h tni birja poklát érzetemnek.
Csak embert tudnék e' földön találni
Ki sirna vélem, ki több könnyüvel bir
630 Mint fájdalommal. Pór mit nézesz úgy, –
Mért nem faragsz keresztet e' halomra?
¹s
(50) Mert átkozott 's a' szentegyház kitiltá.

MARGIT

Ki mondta azt? A' nádor gyermekét
Átkozni nem szabad.

1^s

A Nádorét

635 Csak úgy mint koldusét.

MARGIT

Ne folyj könny

A' szélbe por! mert még sarat csinálnál
Ha a' bolond könnyü rád pergene;
És a' sár még lelkemre mázolódnék, –
Meg átkozott a' gyermek mert szül je

640 Tanátsát nem fogadta el. Oh jaj

(56) Abám, szivedben a' szurás vagy a' f n?
Mert szivedet kár volt meg-szurni az
Jó volt csak f d volt a' hibás oh gyermek!

DÁVID *(feltekint)*

Anyám van itt csak mostan meg ne látna.

MARGIT

645 Mért sirok? Van nekem még négy fiam

De a' kesely körmében vissza kérem

'S ha megtagadja? Hol az anya kér

A' honfi ott hijjába ellenez.

Csak egy: a' gyermek. 'S ez meg nem tagad.

1^s

650 Szegény n . J j siessünk estve lessz. *(a' pórok el)*

DOMOS *(Miklóssal j)*

Ne álmadozz öcsém, kezed hideg

Te rosszúl vagy.

DÁVID

Nem én bátyám.

MIKLÓS

Magasra

Rakátok a' sírt. Jó hogy vándorok

(65) Veremnek el ne ösmerjék: jegyet rá
(Dárdáját bele szúrja)

655 Mulassatok holt bajtársim vele.

DÁVID

Sokan jövendnek öszve márma éjjel?

MIKLÓS

(68) Sok nem jöhet, de a' ki j elég.

CSÁK *(j többed magával)*

Megérkezétek már mind híveim.

MARGIT

Mellette négy fiam és egy sem mondja

660 Isten hozott anyám, és egy sem fut

Szül i csókot kérni ajkaimról.

CSÁK

(76) Mi n ez?

MARGIT

Koldús. Óh ki szánja t

Az árva a gyermektelen anyát

Halj vad Csák! – b völd vissza ket

CSÁK

Menyj!

665 Kérd a' hazától azt szolgálja mind.

MARGIT

Méért nem vagyok h s megvívneked veled,

'S te vissza adnád üdvöm. Ah de így

Egy kard csapásod semmivé teszen,

És nekem élni kell sokáig élni

670 Míg a' világ meg adja tartozását. –

Hat gyermekem van nálad Csák oh adj

Adj vissza egyet és én áldalak,

Ládd néked még három marad, pedig

Én mind hatot magamnak növelém,

675 Csak egyet hogy legyen ki agg szemem

Bebírja zárni és végperceimben

(90) Ne csúfoljon ki a' világ, 's ne mondja

Bolond szül hat gyermeket szülél

'S halotti ágyad árva.

DÁVID

Jó anyám!

MARGIT

680 Keblemhez gyermekim! ez helyetek
Mer én néztek, barna lángoló
Tekintetekben nincsen egy sugár
Melly nékem égne. Menjek hát magam?

MIKLÓS

Anyám Isten veled!

MARGIT

Jó, értelek,

685 Óh! hogy ha e' nagy földön nem leend
Már számotokra hely, biztos, szelid:
Akkor csak akkor j jjetek megint
Mind gyermekim anyátoknak ölére,

(103) Meg rzöm néktek addig e' helyet

690 Mellyet most megvetétek (*eltántorog*)

CSÁK (*Dávidhoz*)

Könnyezel?

DÁVID

Ha gyöngébbnek látsz olykor mint akarnál,
Ha könnyeket látsz szempilláimon
Mid n nem illenek, – feledd el ket. –

Vannak kiket a' természet puhább

695 Szívvel ruházott fel; meg-érzenek

Kéjt és keservet és megkönnyezik,

(111) De ép ezért ha j nehéz csapás,

Nem d lnek el mert szivek edzve van

Mikor te sirsz Csák akkor már halott vagy

700 Mert Csák ha sir megfojtja könye t

CSÁK

Le a' főveggel mostan férfiak

Sir áll előttünk nem halottaké,

Nem emberé, de a' magyar dics sség

Nagy sirja. És mi itt mögötte lévő k

705 Az árnyék lelkek még a' jobb világból. –

E' kisebb? Két h s ifjú sirja

'S mint irigyelném ket hogy nem éltek

A' szolgaság koráig. Irigyelném

E' nagyszer sirt melly vitézi disz.

710 Csak az búsit hogy vesztek, és fölöttök

Mellyért vivának a' hon nem szabad.

(119) Nem hivtalak halotti szent misére.

Nem könnyet sirni e' két domb felett

Mert azt köz lt nk egy sem értené,

715 De hívtalak tanácsra mit tegyünk?

MIKLÓS

Mit eddig. Mit nevensz Zách Bódog?

ZÁCH

Azt

(125) Hogy a' mit tettünk többé nem tehetjük.

MIKLÓS

Azt nem de újat.

ZÁCH

Tedd ha tetszni fog,

Én rögtönözve és vadul vívott

720 Csatáitokban részt már nem veszek.

MIKLÓS

Tán úgy tegyünk mint t n a' pap sereg

Hol vén urak kib l a' tetter

Régen kifort, 's kopasz barátok kik

Butsúnál mást éltekben nem vezettek,

725 Készítik a' csatát papiroson,

'S eszök meg áll ha gyepre téve át

Kezünket zsebbe mint fa bábjaik

Nem tesszük.

ZÁCH

Úgy, 's hogy várhat rendszeretlen

Bár mi sikert.

MIKLÓS

Tanulhat rendszeresen

730 Csatázni a' nyúl, – Küzdni a' veréb;
 Természetét l harc-király a' sas.
 Útálom én a' tintás újjakat.
 Kik életekben azt mit más cselekvék
 Mit más ki gondolt írják nyakra f re.

735 Inkább lennék náloknál éji r,
 'S kiáltanám szeszéllyel az órákat,
 Fájdalmasan majd, t zzel, 's halkan addig, –
 Míg a' szürkületet úgy zengeném
 Hogy felriadna szómra a' világ.
 ZÁCH

(136) 740 Ne kérkedj Miklós te zsarlásid által
 Ijesztéd el a' számtalan hadat,
 Melly látva hogy nem honvéd, – ám de rabló
 Csoport e' tábor, messze széledett.
 MIKLÓS
 Torkodba verjem-e a' szót kuvik?
 745 Te ki ijesztni jársz él k között. –
 Nyiltan dics a' férfi, nem miként:
 A' sir csukottan és penészesen.
 ZÁCH
 Ha, ha! kölök 's te nagy vagy azt hiszed?
 Levontál néhány kámzsát, és néhány

(140) 750 Réműlt n t kardon ugratál keresztül.
 MIKLÓS *(kardjához kap)*
 Hah erre ez feleljen!
 CSÁK
 Csend legyen!
 Oh egyenetlenség hazámnak átka,
 Hát ellopódtál e' szent helyre is!
 MIKLÓS
 Nem Csák. Ez tréfa volt most csak azért

755 Cívódunk együtt mert nincs ellenünk,
 De adj egy alvilágot szemközött,
 'S szilárdan állunk büszke fal gyanánt.

(149) Kezed Zách, béke!

ZÁCH
 Eddig társ valék,
 Mert jog 's törvény pártolta tetteink,
 760 De most már van felkent királyunk és
 Ebben megkell nyugodnunk.
 MIKLÓS
 Ne tovább!

ZÁCH
 (161) Csák halgat, és ti árnyai talán
 Nem fogjátok megtiltni hogy beszéljek.
 Éretlen gyermekek a' vén hazát
 765 Nem fogják kormányozni. Én ki lépek
 Közületek mert minden józanelv bb
 (166) Meghódolt.
 CSÁK
 Józanabb egy sem, de a'
 Törpébb igen.
 ZÁCH
 Hidd, úgy nem vitatom
 De a' szent korona kit fed, király,
 770 Ne kérd akkor min ? Elég ha törvényt
 'S alkotmányt tisztelsz e' szó, – „ királyod”

(170) Személyét mit bírálod, vagy ha is
 Ifju lélekdús, és vitéz. Hogy az
 Tapasztalád a' harcon. Hogy erényes
 775 Tapasztalod most mert kegyelmet ad.
 CSÁK
 Kegyelmet emlitsz és ki osztja azt?
 ZÁCH
 Kegyes királyunk.
 CSÁK
 Az nem él.
 ZÁCH
 A'hon!
 CSÁK
 Annak nem , de mink, mi nép vagyunk

Tolmácsai. 'S mi azt mondjuk: veszejtse
 780 Nevét el a' magyar, világ tekénk
 Hány nemzet sirja már, – alatta tán
 E' kis maroknyi nép is elpihenhet; –
 Veszejtse mondom inkább mint legott
 Átkorcsosuljon zagyvalék olasszá.
 785 Hová leendne végs sarjadéka
 Árpádnak.
 ZÁCH
 Asszony, nem kórmányra termett,
 (190) Lemond jogáról.
 CSÁK
 Istenemre nem mond.
 ZÁCH
 Mindenható nem vagy hogy érc szavad
 Egy hangja döntsön el ügyet.
 CSÁK
 Halgass
 790 Okoskodásaiddal elveim
 Nem döntheted le mert szavad kimért,
 'S a' görbed rabszolga szózatának
 Medrébe Isten súgta elveim
 Nem férnek el. –
 ZÁCH
 Veled nem boldogúlok
 795 Menj büszke férfi, és keress vidéket
 Pusztát királytalant, csinálj beléje
 (197) Báb embert, mert asszony csak illyeket
 Kormányzhat; és Ersébetet emeld
 Királlyá köztök mert itt nem birod
 800 'S ha még is azt mondod birom, hozok
 Válladra Isten átkát, hogy lenyomjon
 (201) Elhagylak pártos, vesszél el magadban
 J jjön velem minden igaz magyar
 CSÁK
 (275) Bajtársaim kik eddig egy nyomon

805 Futottatok velem, itt megszakad
 Pályánk: lehúzták rólunk a' szabadság
 Paizsát, e' perct l pártüt k leszünk,
 Le sirták a' meny átkát lelkeinkre
 Mi átkozott földönfutók vagyunk,
 810 Széledj szét eddig h nép merre látsz,
 Hogy egykor azt ne mond ha kérdenek
 (286) Földön vagy égben számoló birádnak
 Csák megcsalt elcsábított, Menjetek
 Otthon szülek 's félárva gyermekek
 815 Várnak reátok, menjetek ölelni.
 Egy vén szül itt, a' kopár haza
 Nem csókkal vár, de sirral melly ugyan
 Hir repkényt t z a' h snek homlokára.
 Ott Károly' fény sugárzó táborában
 820 Fény és királyi díj vár tikteket
 Vér díj igaz egy meggyilkolt hazáért,
 De díj azért szint olly sugárzó. Itt
 Nyomor, halál, 's miért egy árva népért
 Melly nem jutalmaz koldús 's mit sem ad;
 (295) 825 Egy gyöngé néemberért kinek apái
 Szerzék e' földet drága életekkel.
 De mit tesz ez, árva elhagyott
 Károly hatalmas és jutalmat ad.
 Hagyjátok a' virágot a' szelek
 (300) 830 Dühét l el hervadni, öszve törni,
 El bb mint sem magvat teremne nekünk,
 'S árpádot birja újra föl-idézni.
 Ültess fölébe kül növényt bujábbat
 Mint volt de korcsot és futó taratszokot
 (305) 835 Melly a' magyart kifogja ölni még.
 Van e' közöttetek ki halni nem tud?
 Ki halni nem tanult az menjen által
 Csókdossa Róma úri lábporát.
 élhet. Itten halni kell tanulni

840 Mert rabbá nem lehet ki halni tud,
 'S tudom keresni fogja majd a' kardot
 Ki mostan eldobá öngyilkolásra,
 Ha látja hogy nem élni édesebb
 Mint élni lánokban.
 ZÁCH

Csák éljél soká

845 Vagy addig éljél még könyörgni látlak
 Az úgy lenézett korcs király el tt.
 CSÁK
 Az, az öröklét végén fogna lenni. *(Zách sereggel el)*
 MIKLÓS *(kacagva)*
 Tisztultunk Csák, de még meg nem fogyánk!
 DÁVID
 Óh Csák ha Zách valót beszélt.
 CSÁK

Nevetlek

850 Ha illyet mondasz, halni egy nekem
 Ma vagy holnap ha mint szabad halok;
 De élni mint nyúl, vagy mint saskesely
 Nem mindegy.
 MIKLÓS

Szólj hová leszünk apánk?
 Mint t ri kebled e' gyaláztatást?
 CSÁK

860 Nézd ifjú ott a' szirtet, gyakran áltam
 Ormán, 's körül villámlatok cikáztak
 ált; – Dacolva, rendületlenül.
 Kül ellen férfiút meg nem gyaláz;
 'S meg törhet, ám hajolni nem tanul.
 MIKLÓS

865 Nagy vagy Csák és nagyságod elijeszt
 Pályázni a' dics sség mezején. –
 (321) Magánosan álunk öten hatan
 Ki téve a' zúgó szél szárnyinak.

De ezt felsem veszem, csak az búsit
 870 Hogy a' szentügy többet nem lelkesít.
 Oh Máté én ostortól, zsarnokoktól
 (330) Nem féltem nemzetem, mivel lerázza
 A' nép nyakáról ha igen nehéz lessz;
 De hogy ha nyelvét megtagadja, félek
 875 Nem léssen egyetértés nép 's király közt
 Mert mind kett nek jól gondolt szavát
 (335) Elferditendi a' gaz fordító; –
 Félek nem érti majd meg a' magyar
 H s tetteit, szabadság érzetét
 (340) 880 El dinek, a' honi krónikákból.
 Máté ha h s tettekre tér hiányzik
 Zsivány leszek 's elbúvok a' hegyekbe,
 Szabad min a' bérc és bérci lég
 Dárdámmal sujtok ollykor mint vihar
 885 Egy korcs magyart, vagy vérszopó zsidót.
 Rablónak fog nevezni a' világ
 De megmosolygom balga véleményét,
 Mert én csak gazt gyomlállok a' mez n.
 Leszsz é társ Trencsényi?
 CSÁK

Nem barátom

(347) 890 Sas fészkemb l meglátom azt ki z el?
 Majd nyílik alkalom és a' magyar
 Megérzi hogy nem jó a' külkirály,
 Keresni fog még 's ekkor megtalál
 Vagy hogy ha még is balga mámorába
 895 Süllyedne, és szabadságát elásná,
 Felálok még egyszer olyan mer en
 Mint szikla, és elorditom fülökbe
 Az elnyomott hon végs átkait.
 Le sujtok mindent a' kit elkerültem
 900 'S karomba zárva Árpádnak leányát
 Bed lök a' halotti nagy gödörbe

(355) Hol a' szabadság 's régi nemzet alszik.
 És nem hijába mert felzörgetem
 A' csontokat, hogy jöjjenek ijesztni
 905 Az elgyávult földnépét, 's rém karokkal
 Kivivni azt, mit mink ki nem biránk.
 Most honfiak tegyük le fegyverünket
 (356) 'S vonuljunk várainkba. (*mind elmennek*)
 DÁVID
 Menyjetek!
 Gy zelmi repkény mellyet vér növeszt
 910 Élvet nekem nem ad. Szerelmet esd
 Az ifjú mell, szerelmet lángolót
 Min enyém 's ha illyet érteni
 (360) Nem birna kebled nos, tehát mit akkor?
 (*dühössen*)
 Akkor jéggé teszem. Jól látok-e?
 915 Ezrek porán térdel oh vajha köztök
 Lehetnék én is élve hogy nyomát
 Érezném márvány térdinek. sir
 ERSÉBET (*a' siron térdepelve*)
 Jogsírnak ez sz k 's honfiak sirjának
 Igen nagy, oh szabadság h sei
 920 Egy hála könny a' szittyá lány szeméb l
 Legyen egyetlen, de szent áldozat.
 DÁVID
 (369) Ember fölött angyal viraszt; leány
 Csak sird ki mind, hogy nékem csak mosoly
 Maradjon
 ERSÉBET
 Dávid és te itt?
 DÁVID
 Az árny
 925 Mikor szakadt el a' test l?
 ERSÉBET
 Eredj!

DÁVID
 Neküldj el oh olly jégfagyos szavakkal,
 A' hattyu mell csak egyszer volt hideg
 Mid n az els szobrász Phidiás
 Vés je márvány szirtb l alkotá;
 930 'S ez egyszer is sokáig nem maradt.
 Mert látva az ég milly félszeg a' m
 Szikrát lehelt a' k lány kebelébe
 ERSÉBET
 Nebáncs e' szent helyen szentségtör !
 DÁVID
 'S nem-e azért vált el éj és világ
 935 Hogy a' félénk ember párját keresse, –
 'S fülébe súgja titkos szenvedelmét?
 ERSÉBET
 Mit szólna Csák ha hallaná?
 DÁVID
 Ki? Csák?
 (385) Én t kinem szenvedhetem; lehet
 Hogy nagy s tt talán erényes is
 940 De vallyon a' menyek nagy Istenének
 Míg t zben ég, még zúgva menydörög
 Arcáját rettegés nélkül láthatjae
 Az ember? Így e' férfi óriástól
 Én gyenge reszketek, és gy löl.
 ERSÉBET
 945 Hogy azt ki kard helyett rózsát visel,
 Ki lányról és nem a' honról beszél,
 Hogy azt nem kedveli nem is csodálom.
 DÁVID
 Mit szóllanék a' honról? Elbukott
 (395) 'S rangyal virrogat fel éjszakáin
 950 És sir ha emlegetni halja gyásszát.
 Mért szólanék hát én kinezni újra
 Hiszen ha néked fáj fáj nékem is
 De te nem nézsz szemembe; – megpirulsz

Mint nyugoton a' nap ha áldozik
 955 Óh mond meg e' pir szélvész' hirnöke?
 Vagy érzem? Ha szélvész úgy ne zúgd
 Reám, mert vad morajja közt lehúnyok
 ERSÉBET
 Csak vész maradt az él knek, szerelmem
 (401) A' sirba vitték e' domb' h sei.
 DÁVID
 960 Ragd hát reám lány mind fájdalmadat.
 Elhordozom; csak azt mond hogy szeretsz
 Ha nem miként én, olly végetlen l
 Mond azt, hogy jobban t rsz mint más vitézt;
 És én nyugott leszek. Nyujcsd jobbodat
 965 Hogy nem haragszol illy heves beszédért
 ERSÉBET
 (407) És jobbomat ha nyujtom elsietsz?
 DÁVID
 El.
 ERSÉBET
 'S vissza nem jössz mig magam nem hivlak?
 DÁVID
 Nem. Most halál ítéletem jegyeztem
 Alá. Egy percnyi üdvért drága ár.
 ERSÉBET *(kezét nyujtva)*
 970 Ne
 DÁVID *(megcsókolja)*
 'S arcodat nem? Jó mert láng e' csók
 'S ég sebet égetne ajkadon
 ERSÉBET
 Ezért nem kértél.
 CSÁK *(belép)*
 Hah meg álj fiú
 (413) Pór csókokat nem t r Árpád leánya
 Ne üss nászt a' hon szentgyászú torán.

A' második felvonás' személyei:

Ersébet.	Dávid.
Csák.	Zsámbokréti.
János.	Srót.
Miklós.	Simon.
Domos.	Csák' fegyveresei.

Vége

MÁSODIK FELVONÁS

DÁVID

1^s Szim

*(Erd s 's bérce s vidék a ' háttérben Trencsén ' tornyai lát-
szanak. Alkony)*

MIKLÓS *(Fegyveres néppel egy szirt-csúcson megjelenik)*

975 Megálljatok, itt kell menniek
Aztán vitézül ám bajtársaim!
Lessz estve áldomás. Öcsém Simon,
Célózd meg jól a ' hájhasú vezért
Ki j ni fog velök.
SIMON

Hiszen szegényt

980 Három nyil éri mig mást alig egy.
MIKLÓS
Balját lövesd hát csak a ' potrohának
'S másutt ha éri is nyil, mit sem ér
(Domos a ' bérc alatt j sereggel)
Ha hó! ki az?
DOMOS

Tüzes menk t öcsém,
Fajodra sem ismersz többé?
MIKLÓS

Domos!

985 Te itt?
DOMOS
Forgó-szél! már fészekbelink
Is idegen lett, – vagy üldnéje hát
Magát külömben a ' bódult magyar?
MIKLÓS
Nem üldi magát. De szittyá vére

Törvénye' szentségének ellenére,
990 Mint egykor a ' menny pártos angyali
Látván a ' föld leányi milly kecsessek
Külföldi n kkel házasult. És l n
Egy korcs világ, mert korcs volt anyja vére
'S népére most vérförd t küld Hadúr
995 Hogy megmosódjék benne a ' Magyar. –
DOMOS
Ez vig rege, de mond mit tész te itt?
Erd ben, szikla-csúcson fegyveres
Bajtársaiddal?
MIKLÓS

Csitt! többet ne szólj.

Elmondom, halga: Könny szólni néked,
1000 Ten szárnyadon miként a ' sas szabad,
Szepesben most egy zárdát, most megint
A ' tárkocsik jól fegyverzett sorát
Támadjátok meg János testvéremmel.
Engem Trencsényi megtartott magánál,
1005 'S min veszett unalmas életünk:
Nincs szó leirni. Vértet és paizst
Halál bíborként rozsdá von körül
Pókok tanyáznak a ' sisak ürében
'S mi alszunk csendesen mert elnémult
1010 Csatára hívni a ' tárogató.
(465) Ollykor tehát ha egy egy vig napot
Kivánok élni: szépen csendesen
Ki mászok az egérfogóból és
Itt újra élek, keblem újra ifjúl,
1015 Mert küzdhetek; 's küzdés a ' lét, halál
A ' nyugalom. –
DOMOS
Újságokat beszélsz, –
Én is Trencsinbe utazám pedig;
De hogyha úgy van mint iment beszéled

Szerencsét kívánok az aluváshoz, –
 1020 Énnékem hozzá kedvem semmi sincs. –
 De szólj hogy változott meg ember úgy,
 Az agg vitéz villám tekintetével,
 (471) A' tetter ben olly dús férfiú,
 Mond keble nem törött-e' meg a' bús
 1025 'S egy folyású pangás napjain?
 MIKLÓS
 Mint a' cselekvés hajdan fénykorában
 Olly nagy, 's magasztos a' türelemben.
 (477) Sinlik, 's küzd, bár a' lélek még tüz árként
 Ki tör, – de csak hamar mint jól tanult
 1030 Mén vissza tér szelidülten magába. –
 DOMOS
 Ne többet. Köny tolul szemembe látni
 A' régi nagyság gyászos romjait!
 MIKLÓS
 (479) Nem azt, a' t z kebl keselyt, melly szárny-
 Szegetten ül a' bércen, 's eltekint
 1035 Síkján csatáinak, és elbusúl
 Ha kételkedve a' jöv be néz.
 DOMOS
 Hát Dávid?
 MIKLÓS
 szerelmes rjülésig.
 Nem tör merésszen büszke tett felé,
 De csüggedetten hervadt lomb gyanánt
 1040 Anyag szárnyán, a' földre vissza húl.
 Ha ez hatása minden szerelemnek
 Ki tépem úgy e' szivet, ne szeressen!
 DOMOS
 Én nem tudom, mások mit érzenek
 E' tárgy fel l, ám én a' férfiúnak
 1045 Magasbban érzem lenni hivatását.
 Igaz, gyönyör l teremte n t az ég,

'S Gyönyört mint frissit pohárt a' perc
 Hatalma ád, mellyet ha elköszönténk
 Tovább megyünk 's szentcsak emléke lessz. *(zaj hallik)*
 MIKLÓS
 1050 Csitt milly zaj ez?
 DOMOS
 El is feledtem bátya
 Druget nyomomba j . z be vett.
 Im kés minden, fegyverre legények!
 Körül vétetvék már csapatjaink.
 MIKLÓS
 Fel, gy z vagy hal minden ki nem pulya!
(csatazaj, kivont kardokkal mind elvonulnak)

II dik Szin

(Csarnok Trencsinben, a' falakra fegyverek aggatvák, egész vaskészületek állnak a' szögletekben, az oszlopokon cimerek, 's zászlók lobognak. Ersébet karszéken ül kézi munkával kezében, Dávid zsámolyán lantot penget.)

DÁVID

1055 Elkérgesedvék ujjaim, 's a' dal
 Olly édesen mint láttam mesteremt l
 Nem ömledezhet. Oh 's mikor repül
 Magasra, hogy ha téged énekelve
 E föld porán túl égig nem halad?
 ERSÉBET
 1060 Talán hazádat érted szép fiú,
 Igaz, ha ez nem oh mi lelkesít?
 DÁVID *(felugorva)*
 Gúnyolsz, és újra gúnyolsz! ha! ha! ha!
 És én mint gálya rab, szeszélyidet
 T röm, és élek – hogy szüm megrepedjen.
 1065 Bukott angyalként sirok szüntelen

Örök keservet a' menny ajtajánál; –
 És nem tudom egyetlen birtokomnak
 Melly az örök lét, 's bú, örüljek-e'?
 ERSÉBET
 Mi szörny vagy megint, eressz! eressz!
 DÁVID *(kezét megfogja)*
 1070 Tapintsd a' vért karomban mint szökellik,
 Bilincselte óriás az, és ám ha egykor
 Kitörne szörny tudna lenni majd,
 És föl kiáltna, úgy hogy jajgatásán
 Elzúznék a' világ. Nem küzdne többé
 1075 Csillag-lakáért a' merész. Csak én,
 Én felkarolva vágyam angyalát,
 Világok romján élném üdvemet!
 MIKLÓS *(kivont kardal berohan 's féltérgyre hul)*
 Segítség, átok! elfogák Domost!
 ERSÉBET
 Az Istenért mi baj? Te vérezesz. *(fegyveresek jönnek)*
 MIKLÓS *(csendesülten felkél)*
 1080 Bátyámat elfogák és én dühöngök
 Minthogy ha ellenséggel küzdenék. *(sebjére)*
 Ez semmi, karcolás. Csak t, csak t
 Mentsétek emberek. Utánnam el!
 SIMON
 Felköltjük-é agg mesterünket is?
 MIKLÓS
 1085 Ne költsétek fel Csákot, hagy aludjék,
 Szét nézné ket láng tekintetével.
 A' gazfiukat, forgó szél gyanánt,
 'S testvéremért szeretnék tenni én is.
 Szeretnék reggel néhány üstököt
 1090 Trencsényinek véresen bemutatni.
 Fel hát utánnam!
 ERSÉBET
 Dávid vesztegelsz!

Nem-e buzdít a' testvér szeretet,
 A' böcsületnek hangja téged is?
 Ki forr-e' már a' lélek 's tetter
 1095 Bel led, úgy hogy balga test gyanánt,
 Egy gyöngö n szem vonszol e' világon
 Keresztül. Oh gyalázat férfú! *(ki megy)*
 DÁVID
 Mi ez? Szeszély-e, dölyf, vagy kárhozat?
 Mindegy. Volt kor melly büszke mén 's csatában
 1100 Vad emberül örülni láta, most
 Megváltozám átlátva semmiségét
 A férfú e' rongy játékinak.
 MIKLÓS
 Gyerünk! Így szólni szégyenelnék.
 Még kisértetbe hozsz óh rossz fiú!
 1105 Balul gondolni áldott jó anyánkról.
 DÁVID
 Át láttam azt, hogy egy ki boldogit,
 Üdvünk követje vágya egy a' n .
 MIKLÓS
 Karom vonaglik ah! Simon gyerünk,
 Tudod nem alszik a' pokol. El! el!
(el a fegyveresekkel)
 SRÓT *(be lép)*
 1110 Isten megáldjon minden jó magyart!
 DÁVID
 Ember, ki vagy te hogy olly vakmer n
 Lépsz Trencsény csarnokába?
 SRÓT
 Vak mer n?
 Mondod, 's nem-e' köszöntem, vagy nem-e'
 Trencsényi lakja ez többé? Talán
 1115 E' szirt kopárról is ki zte már
 A' háládatlan hon, nagy gyermekét.
 Bocsánat úgy, ha az elbújdosott

Honának egyik odvát gondolá
 Még fertetlen itten föltalálni, –
 1120 'S bemocskolandó vad lehelletével
 Fénytermetekbe tévedett: hol egykor
 Vér-b z uralt. De minden változó
 Örök csak a' sir, – 's most Isten velünk!
 DÁVID
 Meg álj! Mit kívánsz? szolj de szaporán.
 SRÓT
 1125 Nem azt kérdezte Csák, hogy mit kíván
 Ha jött lakába bujdosó magyar.
 CSÁK *(ki ez alatt félig fegyverezve be lép)*
 És most sem kérdi, kezedet vitézl !
 Tulajdonítsd a' kor hibáául,
 Ha eldurvulva annyi csel között
 1130 Ki nem ismérjük mindjárt az igazt.
 De szóljatok mi zaj? Mi lárma ez?
 Ki válaszol leventék?
 DÁVID
 Németek
 Víjják a' várat. Kívül harc üvölt.
 CSÁK
 Víjják? valóban inkább elhivém
 1135 Hogy lányok ablakához járnak illy
 Édes zenével mint Trencsén alá.
 DÁVID
 Domost fogák el, jó testvéremet,
 Ki messze földről hozzánk vándorolt
 Ez az egész.
 CSÁK
 Domost, ördög, pokol!
 1140 De jó, – a' szó szentségét megtörétek
 Most engemet sem köt adott igény
 Lássuk ha újjra síkra serkenünk
 Nem-e' felejténk sujtni a' Dzsídát?

Nem fásult-é el a' harc szokta kéz? –
 1145 Hol Miklós és Simon?
 DÁVID
 Ottan kívül
 Vezetni mentek a' kirohanást
 CSÁK
 Tudod csatáznak, Dávid és te itt
 Paizs helyett kezdedben kába lant, –
 Gyalázat. El e' szerrel vagy talán
 1150 Versengni vágysz a' gyülevés csoportal.
 El véle mondom! méla rezzenése
 Mámorba vonja a' bels er t,
 'S lankasztva inákat elpuhít.
 Vad tárogató a' férfi hang szere,
 1155 Melly behat a' csont belsejéig. Add!
(a' lantot öszve zúzza. Dávid elgyzelmi zaj.)
 MIKLÓS *(kísérettel j)*
 Im lábaidhoz rakjuk mesterem
 Gyzelmeink tanúját. Óh bocsánat
 Hogy elraboltuk t led e' merényt
 Rabolnunk kelle mert ébren ha vagy
 1160 Nincsen honunkban kívüled dicsőség.
 CSÁK
 Keblemre ifjak végsperceimre
 Nyugalmat ad az édes öntudat:
 Nem hal ki vélem együtt a' Magyar. –
 De hol Domos?
 MIKLÓS
 Rab.
 CSÁK
 És mi csevegünk!
 SIMON
 1165 Beszélni vágynék veled egy követ.
 CSÁK
 Várjon. Te szólj levente mit kívársz?
 Olly régen álsz kihalgatatlanúl.

SRÓT

Fel hívni hát véres bosszulóul

Az eltiport törvényes s szabadság

1170 Ügyében jöttem Csák oh tégedet!

Hisz Késmárk eddig mindenkor szabad volt

Most rab: és rabja Zách a' szótör nek

Hogyan tanuljon hátam meghajolni

E megmeredt csont? Szét tekint tehát

1175 E rossz világon 's könyr l t keres.

Az ég mint mondják többé nem segít; –

Bért vár, – 's rómát Károly kibérelé.

E nagy világon nincs egy lábnyi hely

Hol pártolásra lelne a' szegény!

1180 Csákhöz jövék tehát, ez egy apához

Ki meg halgatja a' panaszkodót

Ki véle érez és helyette tész. –

CSÁK

Mond hát mi történt?

SRÓT

Hát nem régiben

Írást vevénk Károly kezét l irva

1185 A' város házán, mink el olvasók

Az iratot, 's abban jelentve volt:

Hogy a' világ kacajjául bitóra

Álítva si szabadalmainkat

Dézmánkal együtt. Zách Feliciánnak

(483) 1190 Kegyeskedék odadni városunkat.

Láng járta meg keblünknek belsejét, –

A' néma csendet zord moraj gyanánt

Fojtott mérgünknek árja törte meg. –

Magas póznán hortuk hát azt a' firkrát

1195 Körül a' város minden részein,

Vadul kiáltva „váltság és szabadság.”

Míg fegyveressen gyült körül a' nép

'S piac közepén izzé tépve azt

Felelni rendelt: „a' bitor király

1200 Törvénytelen parancsát megvet k

Késszek halálilig illy rablás el tt

Megóvni városunkat” – most tehát

Ismét keményebb választ várhatunk; –

'S ha nem segít Csák árva városunknak

1205 A' vad er szak sullyán meghajol. –

MIKLÓS

'S miért kapá e' szép ajándokot

Zách Bódog?

SRÓT

Szép ajándok! óh való!

De nem magyarnak, ennek lelke fáj

Ha látja hogy bilincselte társa sír!

1210 'S ajándokán melly rablott szerzemény

Örülni nem tud. Ámde van elég,

Ki szégyenelve si származását,

Nevét, szavát, hazánkknak eltagatta

'S mezével lelke is külföldi már.

1215 Tányér nyaló lett Károly' udvarában

'S egy nyájasan kiejtett szó miatt

Ön vére ellen átkos pártot üt.

Zách Bódog is e' fajnak egyike, –

Ki h n segíti a' papos Királyt

1220 Ember vadászatában. Még utóbb

Együtt morzsolgat véle olvasót.

MIKLÓS

Polgár! – válassz e' fegyverek közül

'S ha ez egérfogóból rést lelének, –

Megyünk, Késmárkra együtt, érted-é?

1225 Én védelek pokol 's király el tt.

SRÓT

Derék fiu!

SIMON

Itt kard, ez jól suhint!

SRÓT

Óh adna bár száz életet Hadúr,
Mellynek ellenség romlás mindenike,
Mindennikét odadni értetek.

CSÁK

1230 Meg áljatok szavával játszani

(530) Embernek nem szabad. Megyek Budára

'Sérelmeink orvoslatát kikérni; –
Ármány 's gonoszság gyakran búvik a'
Felség palástja szent red íbe.

1235 Ám ha siket lett ott is a' menyország:

Akkor mi is pórok megkisérendjük,
Tudunk zengni úgy hogy az egeknek
Ess zni kelljen.– Jöjjön a' követ!

(Zsámbokréti belép)

Idább levante, mit sem félj idább,

1240 Ne reszkess vérem lázba j ha látok

Reszketni férfit!

ZSÁMBOKRÉTI

Mért reszketne az

Kit hivatalja véd rablók el tt is?

CSÁK

Nézz széljel, és ha látsz vitézeket

Kikr l lepattan önkény és parancs,

1245 Mély sir fenéken ütnek új tanyát.

Ne hidd hogy rajtok törvény nem ural

Mind annyit egy adott igéje köt.

ZSÁMBOKRÉTI

Érdektek is azt hozza most magával,

Mert körmeink közt egy gaz cimborátok

1250 Ki mindenik bántott hajszálamért

Egy egy halállal fogna meglakolni

CSÁK

A' gaz kételkedik csak ellenében,

Ki ön magában nem talál er t

A' jóra. –

ZSÁMBOKRÉTI

Hogy hidjünk a' pártüt nek,

1255 Ki megszegé a' h ségnek hitét?

MIKLÓS

Hah Csák megfojt a' méreg vagy kitör,

Ha látom milly hideg maradsz!

CSÁK

Ne bánd

Hisz pártüt kr l szól, nem érdekel

Beszéde minket. Fel követ tovább!

ZSÁMBOKRÉTI

1260 Haljad tehát: új átok szált reád

Irtóztatóbb a' réginél, pokolnak

Áldoz még élve.

CSÁK

Mind badar beszéd,

Eddig nem ártott most sem árt, legyen

Hálá az égnek jól érzem magam!

ZSÁMBOKRÉTI

Igen de most tudd meg nagy átka szált

1265 Fejedre szent atyánknak!

CSÁK

Egyre megy

Nagy vagy kicsiny. Cérnára nem kötend

Mint ördögét a' kuruzsló barát,

Szalmával verve mig pokolba ér. –

ZSÁMBOKRÉTI

1270 Isten vagy-é vagy ördög hogy mi sem

Bir ingerelni hogy magadba térj?

Hald hát a' végs t, 's lenne bár szived

Miként hizelged durva k darab,

Tudod keblednek belsejébe, bár

1275 Miként lezárni a' dúló vihart;

Most szóm acélján még-e' k darab

Is szikra árt bocsájtand, – 's a' lezárt

Vész diadallal tör ki ajtaján,
Mert birom kulcsát a' varázs lakatnak. –
CSÁK
1280 'S ez volna?
ZSÁMBOKRÉTI
Számkivetve, ellenének
Nyilvánított mellyért küzdél a' hon; –
Anyáskodó kezét átkos fejedr l
Levéve meg tagadt, korcs magzatát.
Ládd 's mind e' mellett kegy 's bocsánat az
1285 Mit hirdetek csak add fel váradat.
CSÁK *(komolyan)*
Elég. 'S meg tiltja fájdalmait
Együtt viselnem véle?
ZSÁMBOKRÉTI
Ezt szabad!
CSÁK
Úgy vétkes , 's én érte szenvedek.
Most menj, 's mond szolgál: kardal a' kezében
1290 Nem alkuszik szabadságára Csák;
Mond hogy beszéded mindenik sorából
Ki ri az azt csinálta pap. *(Zsámbokréti indul)* Meg álj!
Tiz perc alatt Domos szabad legyen
Különben vérrel irok számadást. *(Zsámbokréti el)*
1295 Távozzatok, Domost bevárjuk, *(Mind el)* Óh!
Én balga bosszúró! beszéllek itt
Egérfogómban bosszúró! 'S miért ne? *(sötéten)*
Kis ember, nagy remény, parány er
Az oriási nap szám hoz. Oh gúny!
1300 Te gúnyolsz Isten és nem-e teremtél?
ERSÉBET *(gyászban belép, 's az ablakon kitékint)*
Áldott mez k mi szépen zöldülétek,
'S parlagtokon most harci mén legel
De ott mi füst gomolyg föl, rom terül
Alatta el, ez képed óh hazám!

1305 A' t z melly jó tev melegjeért
Teremték im mi szörny ! szörny lett!
(Csákhhoz kit észre vesz)
(547) Téged kereslek Csák! de úgy talállok
Mint sast, melly zordon martalékra vár;
'S ha látlak így sötét hadisten l
1310 Reszketve szól a' földi szenvedésr l
A' gyöngé n , 's hozzád simulva fél,
Hogy felkarolva lelke vágyait
Túl hágod a' föld jól ismért körét, –
'S a' n Trencsényi ott is n marad!
CSÁK
(551) 1315 Szóljál királyném h alatt valód
Édes parancs lessz kívánatod
A' férfi vad csatákon edz dék; –
'S ha durva lett alakja óh ne hidd
Hogy vásott érzés lakja kebelét.
ERSÉBET
1320 Óh Csák! Mid n az si nép' szabadság
(556) Mosolygó arca t nt fel álmimon
És én hazámat boldogítani vágyva
El hagytam a' kolostori magányt, –
Nem hittem, és e' szörny hogy hazám
1325 Vérében fesse átkaos bíborom!
Hogy átokul csendes tanyáiba
Bel háború szövétnekét dobom!!
CSÁK
(561) Nem mink királyné! Károly tette ezt.
ERSÉBET
Én d re hittem: seim hazája
1330 Lányát esengve várja kebelébe,
Hittem 's dics jövend t álmodék.
'S ha úgy mint egykor párducos apáim
Nem vittem volna harcra népemet
Aratva fényre fényt, hír névre hírt,

1335 Ápolni hon a' béke szent virágít
 Ez volt mit esdve kértem Istenemt l,
 És most e' szép csalódás elveszett.
 Átkozva lessz nevem, – kés utódok
 Rémul nézendik egykor a' leányt
 1340 Ki d re kincsek csillogásaért
 Kegyetlenül kiölte nemzetét; –
 (569) 'S a' test rakások szörny hantiból
 Rakott királyi széket!
 Óh Csák, én vissza vágyok a' magányba
 1345 Hol Istenemhez küldhetek imát
 A' nemzetért, melly engem megvetett!!
 CSÁK
 Klastromba mégysz? Mehetsz de hogy ha hír
 Lopódzik a' magányban és e' hir
 Bús foglalatja vér lessz, és halál,
 1350 Mivel lelép a' nemzetek sorából
 Királyné általad egy árva hon.
 Ölcs gyászt magadra hogy illy gondtalan
 Játszottad el egy nemzet lételét.
 ERSÉBET
 Dacolva szép a' férfi hogy ha áll
 1355 Miként a' szirt olly rendületlenül;
 Ha törpe társak d re csábjai
 Lehullanak az érc kebel felett.
 De gyöngé én, a' sors hatalmival
 Csatára keljek-e vér-áriba
 1360 Fullasztva minden n iségemet?
 CSÁK
 Szám zziünk-é hogy kés századok
 Sirodra irják: gyáván sirt a' hon
 Míg alkotmánya gyászos sir terén
 Mi alkuvánk a' gyáva békejért,
 1365 Benned szent elvekért viv a' magyar
 Nép, melly nem bírja verni zsarnokát
 Érdemli-é az hogy szabad legyen?

ERSÉBET
 (577) Óh Csák! egy trónt ki vivni szép dolog,
 Lemondni róla százszor istenibb,
 1370 Hagyd nékem e' diszt 's kés századok
 Egy békés és viruló hon felett
 Áldandják a leányt; ki nemzete
 Váltságául választá a' halált.–
 CSÁK
 Nem, nem, – lemondnod nem szabad királyné!
 1375 Türes, a' jelszó: „rendületlen elv”
 Mellyel csatázni a' sors fárad el
 De mond a' n iséget birod-é
 Le tenni? Lakja-é' sz d olly er
 Mert gy zni fogsz! mert gy znöd kell! de tudd
 1380 Hogy n é lenned nem szabad. (el)
 ERSÉBET
 Óh jaj!
 Se n , mert azzá lennem nem szabad,
 Se férfi mert hibázik az er
 Melly gy zedelmez vész 's vihar felett.
 'S n még is, mert ki az ki kebleinkb l
 1385 Ki tudja tépni a' természetet,
 És férfiú mert éltem tengerén
 Irtóztatón csatáz hab hab felett, –
 Mi lessz bel lem egy ki ölt hazán
 Egy pusztá trónon mellynek zsámolyán
 1390 Nincs senki is ki ért, ki sir velem? (sír)
 DÁVID (belép)
 (603) sir, mi szép ha sir, mint harmaton
 Ezer szinekbe osztott nap sugár.
 Te sirsz, én láttalak oh gy zelem!
 Ládd lány ha embert látsz a' sors sötét
 1395 Csapásitól sujtatva kétked n,
 'S remegve nézni a' jöv felé.
 Mint Isten áll világa romjain

Melyt egy hatalmasb Isten dúla fel
 Ne mond kacagva férfi nem remeg.
 1400 Könny t ragyogni láttam arcodon
 Úgy lakja szivedet érzés, keserv,
 (609) Igen te nem vagy olly túl földi n ,
 Melly csak kacagja szenvedéseinket.
 ERSÉBET
 Kérdezd meg Csákot meg mondja hogy
 1405 Néembernek lennem nem szabad!
 DÁVID
 Megint?
 (611) Csák, és megint csak , átok reá!
 De küzdjön érted bár meny és pokol
 Lehúzom azt a' földre, és emennek
 Ollyast cselekszem, hogy borzadva szól
 1410 Ez a' pokolnál poklabb, 's gy zve lessz.
 ERSÉBET
 Örjöngsz, távozz, segílyt hívok leg ott.
 DÁVID
 Ne olly sietve. Im itt hoztam egy
 Parányi szert. *(t rt húz)*kicsinke vas, 's azért
 Hatalmas egy szer minden fájdalomnak.
 1415 Ha ennyi búra most reményt nem ádsz,
 Reményt csak annyit mennyi ép' elég
 Átlátnom éltem rémes átkait;
 Kebledbe mártom ezt, a szép kebelbe,
 Melly a' mesék almajaként kecsegtet,
 1420 'S el oszlik az utánna kapkodónak.
 (621) E' durva kulcsal nézzem meg valjon
 Nincs-e ott érzés egy porszemnyi nagy?
 S aztán meghalnom könny lessz. A' lét
 Rideg sötét ha napja alkonyult!!
 ERSÉBET
 1425 Irtóztató ember óh mit tegyek!
 DÁVID
 Napként hívál a' létre, és miért?

Hervadni-é' a' nap szörny hevén? *(elkeseredéssel)*
 (626) Reményt vagy új tavaszra, vagy iszonyal
 Forduljon el tettemt l a' világ
 1430 Ha halja mit tett egy kétségbeesett?
 ERSÉBET
 Halj hát egy példát.
 DÁVID
 Most példát, oh jaj!
 És játszni kívánsz-é' most is velem?
 ERSÉBET
 Figyelj; a' n gyöngéd virág, körül
 Üvölti vész, és a' n szerte néz
 1435 Támaszt keresve illy vihar között, –
 Melly t megóvja ez ingásitól.
 Körül tekincs; olly férfit válasszon-e'
 Ki eltagadva égi szikraját
 Nem villámokkal küszköd cser; ám
 1440 De gyöngé nád, óh Dávid, mint te vagy!
 Testvéridet a' h söket tekincsd
 Mint sasfiók nézd úgy csatáznak k
 Menj gy zni mint oroslán és ha jösz
 Csodál a' gyöngé,'s büszke gy zetetni
 1445 Önként hajol meg az er s el tt.
 DÁVID
 Jó én megyek te szép, te büszke lány,
 Meg vivni harcomat, melly életet
 'S halált hord éjjelében. Harc után
 Vagy némán és olly érzéketlenül
 1450 Mint sirkövem t rend máskarjain
 E' sziv, vagy Isten és világ el tt
 Magáénak vall.
 ERSÉBET
 Most Isten velünk!
 DÁVID
 Igen leány mint gy ztes, vagy soha

Nem látom többé édes arcodat. *(Ersébet el)*
(Dávid merengve áll. Csák, Domos, Miklós, Simon, és még néhányan bejönnek)
CSÁK
1455 Derék Domos csak hogy te újra itt.
DOMOS
Óh jaj miért nem koncolátok el
A' gaz fiút, hisz multságukat
Ágasra kötve látni, más uton
Is elrontottam volna én nekik.
MIKLÓS
1460 Megmondtam úgy-e Csák!
CSÁK
Meg, 's én tudám
Hogy átkos eszközt úgy meg nem javít.
De mostan el. Isten velünk vitézek
Megyek Budára megtekinteni
Van-é még ember kit a' jó dologra
1465 Jó szó reá bir? Vagy olly kérgesek
Már a' fülek hogy t' lük nincsen út
A' szivhez. Megtekintem hogy valjon
A' nemzet hangja míg Károlyhoz ér
Nem-é hal el már az el szobában?
DÁVID
1470 Csak harcra! harcra!
MIKLÓS
Én Pannon hegyén;
Ütök be Rómának tán sulyosabban
Szópatvaránál. Csák Isten veled
Megugratom a' szoknya h söket
Ha addig élek is. Hogy átkozott
1475 Fiúk vagyunk, tettünk mutassa meg.
DÁVID
Csak harcra! harcra!
SIMON
Harc és háború!

Elvész a' föld mert Dávid úrfi is
Csatát rivall.
(mind el. Ersébet j)
ERSÉBET
Elmentek. Hah mi ez?
H sök tolongnak a' vár udvarán!
1480 Barát vagy ellen. J . Hah Istenem!
JÁNOS (néhány vitézzel belép)
Királyném üdvözöllek!
ERSÉBET
Oh te vagy,
(665) Mi hírt hozasz szepesb l, mint fogadtak
Barátjaink?
JÁNOS
'S van er d Királyné
A' legrosszabbat is meg hallani?
ERSÉBET
1485 Beszélj. Rég elfásott e' szív, – csapásítól
A' kérhetetlen végezetnek. Szólj!
'S ha szód sebezni fog, csak arra int,
Hogy még kinem halt ez alélt kebel.
JÁNOS
(1237) Bejártam e' hazát, mint zokogó
1490 Szél, leg dugottabb sastanyáival
Hol bújdokolva honfiút reméltem
Találni: Hasztalan, az árva hon
Bús jajgatása vajmi gyöngé szó, –
Könnyen kivész a' közveszély között
1495 Mint fergetegben halk fohászzkodás.
Most mindenik csak ön magán tör dik
Örül ha illy nehéz kor átkait
(1250) Gondos hajos gyanánt mell zheti.
ERSÉBET
'S barátjaink?
JÁNOS
Voltak. Még napjaink

1500 Ragyogtak és fényökben terme légy,
 Termett bogár, most fagy van, fagy el t t
 Elbúj a' féreg. k akként fogadtak
 (1253) Mint elszegényedett adóst a' dús.
 Van sok kinek gond li homlokát,
 1505 Ki elvonulva si sas lakába,
 Tekint sohajtva árva nemzetünkre,
 'S epedve néz egy jobb jöv felé.
 De nincs ki férfias szilárd karokkal
 A' sors gyep l it megragadni merje,
 1510 'S külfejedelme pompás udvarán
 (1261) Szegény honát felejt i a' magyar!!
 ERSÉBET
 És nincsen-é mód már segíteni?
 JÁNOS
 Ha Isten nem küld nemt t, nincs királyné! –
 Megunta a' magyar hogy nincsen ellen,
 1515 Melly meghódítani bírja 's ön magát
 Botor ebdühhel irtja ki.
 ERSÉBET
 Jól ércs,
 Oh! jól figyelj szavamra, 's szólj valót!
 Nincs-é szer hathatós, megorvosolni
 (686) E lázt csak égi nemt ?
 JÁNOS
 Nincs sehol.
 ERSÉBET
 1520 Ne tépd el oh! igy egy reményemet!
 Hát hogy ha van. Ha az ártatlan eszköz
 Mellyt koncolásra használ a' bakó
 Elzúzik, és atyái' nemzetének
 Halállal áldoz. Mi egy n halál
 1525 Kinek apái százat áldozának?
 JÁNOS
 Jól mondtam, itt csak égi nemt képes

Segíteni. Lelkem ime meghajol
 (687) Ily rendkívüli n nagyság el tt. *(térdet hajt)*
 ERSÉBET
 És hogy ha a' n , nem bir fonálával
 1530 A párka testvéreknek, hogy legott
 Egy perc alatt elmetszni az egésszet.
 'S hozzád könyörg vidd él sirba t,
 Hol a' kolostor ajtaja lezárja
 (692) Az éltet, és reményt, te ugy-e nem
 1535 Te nem veted meg e' rimánylatát?
 JÁNOS
 Értlek 's cselekszem. Oh hon, tégedet
 Kit férfiak dzsidája, vérpatak
 Nem birt kivívni, egy n mente meg? *(gy zelmi zaj)*
 ERSÉBET
 J nek, siessünk szót nem vesztegetve.
 1540 Némuljon a' szó hol a' tett beszél.
(mind ketten ki mennek)
(Dávid j ég arcal fegyveresen, János a' más oldalról
vissza tér)
 DÁVID
 Hol ERSÉBET? Én gy ztem, enyém.
 JÁNOS
 Klastromba ment
 DÁVID *(kardját lebocsájtva fásultan)*
 Klastromba ment ha! ha!
 (732) Trencsényi ezt is! bosszú! bosszú hát!!

Vége.

A' Harmadik felvonás' személyei

Róbert Károly. Zsámbokréti.

Csák. Klára.

Zách . Boris.

Dávid. Bohóc.

Druget. Udvaroncok.

HARMADIK FELVONÁS

A' HONFI ÉS AZ UDVARONC

Szin:

Budán. Terem Zách Bódog lakában

KLÁRA *(Tükör el tt Boris segítségével piperészkedik)*

(733) Szorítsd be jobban néni vállamat,

1545 Úgy most karcsu vagyok.

BORIS

Hajadba mit

Fonjak, virágot e', emeli az

Arcok tavaszát, vagy szög fürtidet

Testvéreileg arany ölelje át?

KLÁRA

Ah a' virág olly hervadó, ne azt,

1550 Mert hogy ha látnám fonnyadt ékeid,

Eszembe j ne: a' legszebb virágot

Ha dér csipett mint sujtjuk el magunktól.

S tehet-e róla a' kicsiny virág,

Hogy büszkén mint a' cser dacolni nem tud?

BORIS

1555 Hej, új id k! vétek tetézte kor!

Be mások vagytok mint szép hajdanán!

Egy rozsa bimbó, szüzek ékeül

Szerényen t zve fürtös haj közé –

Legszebb ajánlás volt a' szép leánynak.

1560 Most száz ékesség, mint boltok felett

Lépül kitüzve a' vásárosoknak

Lóg a' leányon, és a' bolt üres.

KLÁRA

Tüzz hát egy rozmaringot.

ZÁCH *(belépve)*

Kláracsikám

Szép vagy, csak egy kár hogy kicsinke még.

1565 Csinossan öltözel kis csintalan.

(748) N jj csak olly barna v legényt hozok

Mint árnyad.

KLÁRA

Oh nem kell apám!

ZÁCH

Miért?

KLÁRA

Nem kell apám, az álnok v legény.

ZÁCH

Hogyan tán azt hiszed, hogy az hamis

1570 Leánynak árnya is hamis?

KLÁRA

Nem azt!

De ládd apám, ha tisztán ég a' nap,

Minden mosolyg, árnyékom is követ,

'S hizelgve csókod: ám j jj rossz id ,

'S körül tekintek a' sötét napon

1575 Hogy leljek embert, árnyat vagy mi mást, –

Kivel bosszúmat elfecseghetem.

(785) De ládd apám árnyam nincsen sehó,

'S nem lenne e' az álnok v legény?

ZÁCH

Kis bamba te!

KLÁRA

Még ehhez változó

1580 Is lenne mátkám, mert Trencsin fölött

Ha áll a' nap, az árny is ott terem,

Budán süt ismét, 's ismét erre tart.

ZÁCH

Nem változó ezért, s tt mindenütt

Napjához h marad. De elvelek

1585 E' d re képzetekkel. Kláracsikám

(785) Hozok én néked gazdag v legényt

Barátim egyikét!

110

KLÁRA
 (802) Sántát hozasz!?

ZÁCH
 Tán álmodol? Ügyetlenül beszélsz

KLÁRA
 Az meglehet. Barátidtól hogyan

1590 Tanuljak szólni józanon, hiszen
 Mind jobbra balra sántikál beszédök.
 Inkább talán mint hü baráti szó.

ZÁCH
 Mért mondod ezt?

KLÁRA
 Hát könnyen jó apám; –

(807) Te mondod olykor a' király kegyes,
 1595 Sóhajtnak k is óh kegyes bizony!
 És néha mondod: álnok a' király
 Fondor, kegyetlen, 's k viszhangjait:
 Fondor kegyetlen. Mond meg hát magad
 Nem sánta-e' beszédök? Óh apám!

(811) 1600 Ne hozzád ráncba homlokod, fecsegtem.

ZÁCH
 Leány!

KLÁRA
 Ne báncs!

ZÁCH (*komolyan*)
 Ha egykor – óh! de nem,
 Nem – kegyes király – 's ha még is óh!
 Ha még is akkor kürtöm egy szavára
 Rokonságom fegyvert fog, 's húszezer

1605 Paizs dörögtet jog szolgáltatást.
 Rokonságom? Ha! ha! leány, leány!
 Mit mondtál mik barátim? Óh a' gyermekb l
 Isten sugalva szól. Nem zárja el
 Ifjú keblének cifra tükörét

1610 E' pór világon semmiféle pánt.

még az Isten égi szikráját
 Híven meg rzi. Hah, el rém alak
 Én test vagyok, s' az árny ha élni vágy,
 Az árny a' testet nem hagyhatja el.

(823) 1615 Igen 's olly jó, olly kegyes király!
 ZSÁMBOKRÉTI (*f*)
 Ki üdvözöl, még csarnokodba tér
 Kipihenend itt késéretével
 Vadászatnak fáradalma? (*íratot ad által Záchnak*)
 ZÁCH
 Sajátjában pihen csak, mond meg ezt.
 1620 'S hogy én szolgálja lábát csókolom.
 (*olvas, Zsámbokréti el*)
 Jól mondtam, mint Isten ott is áld
 Hol vétkezénk.

KLÁRA
 Miért örülsz apám?

ZÁCH
 Három falut ajándékoz megint

(829) Trencsin javából nékem a' király,
 1625 Im Klár csim ez lesz jegy ajándokod.

KLÁRA
 Hadd boldogabb napokra ezt apám,
 Most barna fátyolt adjál gyermekednek, –
 Barnát sötétet hogy a' multba ne
 Legyen keresztül rajta pillanat.

ZÁCH
 1630 Miért?

KLÁRA
 Miolta túl e' föld határin
 Tanult repülni képzetem, imáim

(837) Legjobbikát Trencsényiért tanítál
 Felküldni a' Teremt zsámolyához; –
 Hogy a' kiontott vér nagyá dics é

1635 Nevelje a' magyart 's könnyültlen l

Az égnek átka sújtsa ellenét!
 ZÁCH
 Hah gyermek!
 KLÁRA
 Óh nebáncs! hisz meg lehet
 Hogy a' mi akkor jó volt, rossz leg ott,
 Mint rothatt alma melly izes el bb
 1640 Imelygössé lessz. Én nem értem-e'
 Bölcs férfiúk okoskodásait?
 De barna fátyolt adj óh jó apám,
 (851) Hogy elfeledjem a' szokott imát!
 Melly elmulasztva mint szent hivatás.
 1645 Föl föl riasztja éji álmomat.
 Adj barna fátyolt hadd feledjem el
 Remegni, hogy a' gyermek szent imáját
 Meghalgatá az ég.
 ZÁCH
 Meg rülök, elvéled bün tanú! *(az iratot eltépi)*
 1650 Hah lány! ki mondta néked kínzanod
 Eként atyádat? Mond ki mondta azt
 (856) Hogy elárultam Csákot?
 KLÁRA
 Ten magad
 Miért térdeltél tegnap estve is.
 ZÁCH
 Hol lányom?
 KLÁRA
 A' királynál.
 ZÁCH
 Nem igaz
 1655 Nem térdepeltem
 KLÁRA
 Láttalak
 ZÁCH
 Hazudsz,
 Zách, – 's térdepelni pór király el tt?

De mért ne? Inyen nem tevém, –
 A' büszkeség lehúny az ifjú korral,
 A' vén csak zsémbel dhet, karja rossz.
 1660 Vagy bujdokoljon aggott napjain,
 Inkább meghódol a' nagyobb er nek, –
 Hisz ott a' jog hol a' haszon 's er .
 (870) Mit nyert Trencsényi hogy kevély nyakát
 Nem birta bókra vinni? – Most zsvány *(Kürt)*
 1665 Hah a' király! eltéptem iratát,
 Óh jaj! kábult agg! – a' vén csak gyerek. *(Csák belép)*
 Kísérteni jössz-e' szömy ember, – vagy
 Megölni?
 CSÁK
 Megölni! orvosolni mint lehet!
 ZÁCH
 Hát többé önlakom sem biztosit?
 CSÁK
 1670 Kezed Zách. Óh – ki hitte volna hogy
 Sáncok megé keritsed éltedet.
 El ttem, és borzadva vissza hulj
 Tekintetemnél? Lám mi változó
 A' sors, –
 ZÁCH *(félre)*
 Pirulnom kell. Szakadj le föld!
 1675 Így beszél, kit én elárulék. *(fent)*
 Csák nem tudom. –
 CSÁK
 Veszett tömlöc szag ez
 Zách e' teremben! Keblem telve volt
 Nem szóval, férfiúi érzeménnyel
 Melly szivben lett, 's hittem szivet talál
 1680 'S most mintha nyomna itt e' boltozat,
 Ijedve búvik vissza sziverembe.
 És félkij ni hogy rabul esik.
 ZÁCH *(félre)*
 (885) Miért nem menydörög, – miért a' szó

Villám gyanánt nem sújtja keblemet?
 1685 Zajghatnám én is, 's lennék vágyakat
 De így beszéde finom mérgeit
 Ki védi meg magától?
 CSÁK
 Néma vagy,
 Minthogy ha boldog ifjú éveink
 Nemt je t nnék húnnyt szövétnekével
 1690 Most képzetednek ujjolag elébe. –
 Igen Zách! szép lefolyt, szép álom az
 (897) Mellyen mint sir kereszt úgy állok én,
 Könnyet teremt sirni nem tudó
 Emlék az árván teng gyermekeknek.
 1695 Mutatva hogy t lük sem vonta meg
 Kegyét az ég, adván egy jó anyát; –
 Ah csak a' jó a' derék szül
 Már sirba szált!
 ZÁCH
 Ölj meg Csák, ölni jösz
 Jól látom én. 'S könyr let a' halál
 1700 Hol lassú méreg üldi életünket.
 Hívhatnék embert, nem hívok, ne, fogd
 E kardot, vivünk Isten 's ég el tt,
 (902) Végezzük el a' végs számadást. –
 CSÁK
 El véle! az öngyilkolás tilos,
 1705 'S nem gyilkolnám-e' én meg multamat
 Ha ifju lelke jobb felét, barátját,
 Mint ellenséget sujtaná az agg.
 Nem ölni jöttem, mérges dudva az
 Mit irt a' kertész; ám hát csalárd
 1710 Tolvaj lelopja fájink legjavát
 Kisujtsuk-e könyrületlenül a' fát, –
 Vagy gondal rzük új terméseit?
 ZÁCH
 (909) Nem, nem, ne kísérts kába ifjuság.

Ferdén vezérlett nem ismért er .
 1715 Gyakorta elragadnak féktelen
 Minden magast 's rendén túl csapót
 Bámuló vágyainkal. Mert az ifjú
 Mia' a' mesés világ torz képeit
 Legjobban meghasonlja, arra vágy.
 1720 Teremt magának egy szabad világot
 És bizva keble Istenébe, küzd
 Mig szárny szegetten ébred álmiból.
 CSÁK
 Valót beszéltél Zách az ifjúról,
 Kis Isten , ki érti a' világot
 1725 Kinek teremtve látszik a' világ
 Mert még fogékony keble, – 's tiszta még
 Ölelni képes a' természetet.
 De mond ki mondja hogy csak álom ez;
 Ha az agastyánnak szemcsillagi
 1730 Elkérgesedvék, és a' tárgyakat
 (920) Mint egy lepellel látja bévonatva?
 Ki mondja hogy azoknak szinei
 Csak álom képzetek, hogy a' világ
 Gyászos lepellel van be vonva? Nem,
 1735 Az áll e' hogy az agg személyt
 Elkábitá már a' sok sullyos év?
 Igen! kevés ember örizte meg
 A' kor' fagyától, 's a' hatalmasok
 Ezerinek kába csillogásitól
 1740 Keblének tisztán Istenét.
 ZÁCH
 Ne többet,
 Károlynak esküvém h séget; és
 Megtartom eskümet.
 CSÁK
 Esküdtél óh!
 (923) Mig a' hazának áldozott eskü szó
 Megtört szentsége ajkadon tapadt.

ZÁCH

1745 Hazám javáért tettem ezt.

CSÁK

Átok reá! Illy mocskos áldozat
Az áldozót mocskolja bé. Vagy tán,
Hogy a' hazának szenvedésire
Békét szerezz: mélyly 's pusztá sírt nyitál

1750 És siri békét mint leg hosszabbat

Adál számára. Úgy el halgatok,
Mert hidjed el, nem olly irtózatoss
A' kül nadályok átkos ezrede,
Melly pór kebellet Istenét imádja,

1755 Károlyban a' bitor királyban:

Mint egy magyar ki árva honja ellen
Bérgyilkossá szeg dik ellenéhez,
'S a' szivben term féregként emészt
Halálra kinező – ön éltet jét.

BOHÓC (/)

(956) 1760 Adjon Isten mosolyt, könnyet,

Hogy bár mikor el vehedd, –
Szemtelen arc, szemesség,
Sárban so sem hagyott még.
Vakmer ség asszonyoknál

1765 Papok közt a' buta talál

Jó szerencsét bizalmat,
Nálam az, ki nem kér 's ad.

ZÁCH

Hogy folyt a' vadászat, volt szerencse?

BOHÓC

Nem.

Nekünk ott jó csak vadásznunk,

(966) 1770 Hol bakokat l királyunk.

Szeretnek ám a' királyok
Bakot l ni, hogy ha mások
Hurcolják el az útszákon,

'S a' vadász kacaghat othon,

1775 Ám de jól fizet

'S ez királyi tett.

ZÁCH

Nem volt vad?

BOHÓC

Volt elég, de nem vadásztuk,

Minek vadászni a' vadat,

1780 Szelidítettük azokat

Inkább, és a' sok vad leány

(974) Lett olly szelid. Mind untalan

Felejem versemet

Beszélnem nem lehet.

CSÁK

1785 Miféle ember ez?

ZÁCH

Bohóc.

CSÁK

Bohóc?

'S hogy éltét húzzá át e' kis világon

A' nyomorult, gaz, égi szikraját

Tagadja el. Oh százszor nyomorúbb

Ki készti illy tevéssre, 's társ lényében

1790 Nem borzad el magától; milly kicsiny!

Mi rongy az ember. Kinek lelke így

Porig az alvilágig meghajol!

BOHÓC

Máté komám ne olly daccal!

Tiszteld meg a' bohócot.

1795 Hontalan járt törvény és jog,

(988) Sapkám alá kotródott.

Mert jól tudod hogy a' nagyok

Ki verék a' világból;

'S ha olykor még sújt és morog

1800 Morog sapkám aljából.

CSÁK
 Óh fájdalom bohóc, hogy szód igaz!
 BOHÓC
 Máté komám! Volt egy gyermek,
 Két dajkája volt szegénynek,
 Mind kett szerette.
 1805 Mindkett szoptatni vágyott,
 És oly nagyon hajba kapott,
 A' gyermek szenvedte.
 Cívódások mindég tartott,
 Ám a' gyermek már csak halott.
 1810 'S a' két gondos dajka
 Siratta, siratta, siratta!
 CSÁK
 Kölyök! gúnyolni vágysz?
(üti t)
 BOHÓC
 Nem, én nem én!
 (998) Mindeniteknek sirotokra verset
 Kívánok irni.
 ZÁCH
 Hát ha még előbb
 1815 Halsz meg minálunk?
 BOHÓC
 Nem, az nem lehet,
 Legtovább megél a bolond,
 Nem tör dik nem eped;
 Nagyra vágy, csal, csalt remény gond
 1820 Tikketek mind eltemet.
 Néked hosszú lessz sir versed
 Zách; – mint ronda fogadom!
 Hosszú a' cégér 's dicséret
 Csák komám! sir ormodon
 (1013) 1825 Ez a' sapka lelsz kit zve
 'S fogják tudni küszködél,

'S nép szabadságért epedve
 Illyen koszorút nyerél.
 ZÁCH
 Halgass mert korbács megy hátadra, menj!
 BOHÓC
 1830 Halgatok okosabb így
 Mint a' nagy szájú magyar,
 Ki a' korbácst tudja csip
 (1022) Még is morog még is mar.
 ZÁCH
 Hah a' király s ha téged itt talál
 1835 Trencsényi elveszék.
 CSÁK
 Rejcs el tehát!
 Ha mint ördög t reszket mindenik
 Tekintetemnél. Óh pulyák! pulyák!
*(Zách elrejtí Csákot. Róbert Károly, Druget, Zsámbok réti
 és mások j nek)*
 BOHÓC
 Félre bolond j a' nagyobb,
 Félre putri j a' ház,
 1840 Csak nagy mester az én komám
 Úgy soványit mint a' láz.
 ZÁCH
 (1029) Üdvöz királyom!
 KÁROLY
 Ez volt ám a' nap,
 Mért nem jövel, sáppadsz tán beteg vagy?
 ZÁCH
 Igen királyom.
 KÁROLY
 Sajnálak, de nékem
 1845 Is az ígért nyugalom helyett
 (1033) Várad csak gondot és munkát szerez.
 Most vettem épen hirt hogy Csák megint

Föltámadt, És hatalmas sergeit
 Pusztitni küldte szét a' vágvidéken,
 1850 Most hogy itt vagytok népem f bjei,
 Itéljete fölötte mit tegyünk
 E' nyughatatlan ércnyakú zsvánnyal, –
 Ki mint fekély a' sziv legjobb erét
 Is megromlasztja?
 DRUGET

Terjesszed ki rá
 1855 Kegyed nagyságát, fogd kebledbe mert
 Bár vétkes, bár túl vitte t a' hév,
 A' nagy lélek féketlen szenvedelme,
 De mind emellett nagy óh Király!
 'S legszebb gyémántja lesz trónodnak az
 1860 Ha lelke nagyságodnak meghajolni
 Lessz kéntelen.
 ZSÁMBOKRÉTI

Akaszd fel a zsványt,
 Még t le kérni b n bocsánatot
 Még nagynak mondni átkos pártüt t?
 Nem lenne-e mindenki pártüt , –
 1865 Látván ez út visz kegy 's nagyság felé?
 DRUGET

Nem, Zsámbokréti, nem minden sas az
 Mi büszke szárnyal martalékra tör!
 A' baglyot üldhedd mert bagoly. Tanítsd
 Szeretni a' keselyt, 's vadászni fog
 1870 Számodra, megne öld, ne irigyeld
 Keblét l a' királyi vágyat. Óh!
 Nefojtsd el azt, de önhasznodra vidd!
 ZSÁMBOKRÉTI

Olly ékesen szólsz mint a' borjú b rbe
 Kötött könyv. Csák aranyzott meg talán?
 DRUGET

1875 Ember, – Druget nem pártos mint te vagy,
 Nem adta el lelkét Rozgony után.

ZSÁMBOKRÉTI
 Már én kurtán, és jól csak azt tanácslom
 Hogy Csákot orvul kell megölni.
 DRUGET

Nem,
 Orgyilkolásról hogy ha szó van itt
 1880 Eltávozom, haramja nem vagyok.
 KÁROLY

Mit ingereljük a' kedélyeket
 Hol egyességre olly szükség vagyon;
 Szavazzatok urak!
 TÖBBEN

Halál, halál!
 KÁROLY

Szavammal is halál. Tapasztalók
 1885 Hogy más gyöngédebb út már hátra nincs;
 Mint a' fekélyes rész elvágni és
 Megmentni véle az egész hazát.
 Zách nem nyilatkozá!
 ZÁCH

Szóm orvgyilok.
 KÁROLY

Eld lt tehát.
 BOHÓC

Komám mondok mesét:
 (1094) 1890 Király volt a' sas ám, de népe
 Zsarlásitól felingerelve
 Ország gy lését hirdetett
 'S elvégezők a sas halálát
 De óh kitellyesitse azt hát?
 1895 Embert találni nem lehet.
 Felszólták ekkor Bagolybánt,
 Kimég imént szóval tüzet hányt,
 'S lám elkotródik emberem.
 A' rendek esze most meg állott,

1900Pulyán szaladt ki merre látott
 (1105) Mert a' sas mint vész ott terem.
 CSÁK *(el lépve)*
 Már itten is van. *(mind felugornak)*
 Ha, ha! Csáknak arca
 Tán nem halál, miért sáppadtok úgy?
 KÁROLY
 Miért is sáppadnám, királyod én,
 1905Kinek te szolgám bókkal tartozol. –
 CSÁK
 Húzzátok vissza hát végzésteket –
 A' szám zést 's átkot parancsolót.
 Kihalgatatlan a' magyar nemest
 Itélni nem szabad. Most itt vagyok
 (1118) 1910Most haljatok meg és ítéljete.
 DRUGET
 Valót beszél, részemr l védem t.
 KÁROLY
 Király vagyok-é vagy alatt való.
 Ha: akaratom so sem tellyes l?
 DRUGET
 S tt tellyesül a' hányszor jogszer ,
 1915Mi tettünk úrrá, mi jobbágyaid,
 Azért: hogy légy királyunk h , igaz
 Az alkotmányhoz: nem hogy népet adjunk
 Mellyen bitorlást és önkényt tehess;
 Néped nem ostorhoz szokott olasz
 1920Néped töretlen saslelkü magyar.
 KÁROLY
 Új párttítés.
 MIND
 Halált a' párttítés re!
 CSÁK
 A' saslelkü magyar ha, ha, derék!
 KÁROLY
 Te is kóborló?

CSÁK

Ez legszebb nevem,
 Mert most kóborló minden h magyar.
 KÁROLY
 1925Ti látjátok ezt, és olly csendesen
 Nézték körül mint serlegek között,
 Inkább hinném hogy ellenségeim
 Fognak körül mint hiveim. –
 DRUGET
 Ne hidd
 Hogy ellenséged az, kit meg lehet
 1930Perc sugta szenvedélyed gát gyanánt
 Tekint. Nem az a' trón malasztja ha
 Rab félelemt l halgat mindenik,
 (1128) 'S bár könny terem szemében mosolyog
 'S helyesli a' királynak tetteit.
 1935De ha szólhatna, 's még sem szól; tekint
 Urára 's ismét ön szívére néz –
 'S mind kett közt összhangzásra talál.
 CSÁK
 Soká várok már türelmem szakad.
 Húzzátok vissza a' törvénytelen
 1940Végzést, mert ha megfújom kürtömet, –
 'S megfújom tüstént, – ott a' domb tet n
 Egy kis csoport sisakja fénylik ám,
 Elég nagy ennyi fattyú gyermekét
 Egy honnak eltiporni.
 KÁROLY
 1945Oh pártos nemzet 's hidjek bennetek?
 Rád bízam-é hát üdvömet magyar
 Ki addig görbetsz csak törvény alá,
 Mig érdeked úgyhozza. És szilaj
 Ménként eltépesz minden szent kötést
 1950Vadul rohanva a' pusztán alá.
 Beléd bízam-e, ki szörnyhidraként

Minden pártosból két pártost teremsz,
 Ki hogy ha h nek mondod is magad
 Dics ségednek tartod elleninknek
 1955 Lakot szolgálni védni igazát?
 Átok reád!
 CSÁK
 Félsz nemzetedt l óh
 Nem isméred! A' kül máznál alább
 Vi'sgálni nem tartottad érdemesnek.
 Félsz nemzetedt l. Két jó szert tudok
 1960 E félelem orvoslására – hald:
 Els a' bizalom, szakaszd el óh
 A' pántokat mellyek külföldre kötnek! –
 Taszítsd el Rómának súlyos ny gét,
 Lépj nemzeted körébe, szólj im itt
 1965 Királyod, pusztá kézzel rtelen.
 Hisz' nemzetének minden tagja r.
 És lessz er ssebb véded az olasz
 Zsoldos csoportnál, melly most fog körül.
 Lessz véded győzhetetlen nagyszer ,
 1970 Fényes; néped buzgó szeretete,
 A' második szer szinte hathatós:
 Még olvasót forgatsz legyél magyar,
 Szólj nemzetedhez nemzeted szaván,
 'S a' szó viszhangra lel minden kebelben,
 1975 A' szó testé lessz, és a' nagy király
 Népével egy lessz, egy lessz életök,
 'S még az virágzik addig boldog ez
 De most húzzátok hát vissza a' végzést, –
 Még egyszer mondom, vagy kürtöm rivall
 1980 Itten vagyok halgassatok ki és
 Itéljetek!
 KÁROLY
 (1132) Megsemmisült legott –
 Minden végzés, szabad vagy, elmehetsz.

Menj, menj, ne bosszants, fogd e' levelet
 Mellyt Róma küldte, menj, feloldozánk.
 CSÁK *(a levelet elrepeztí 's kardjára tekint)*
 1985 Kardom nem csorba, h velyében van
 'S én gy ztem. Jól van. Még egy szóm vagyon,
 Ti megtörétek az ígéretet
 Az áldozattal mondott eskü szót,
 A' b nt l tán pápátok olda fel.
 1990 De ez feloldá szómat nékem is,
 Találkozunk ismét a' harc mez n. *(el)*
 KÁROLY
 Ha! ha! vitéz nép! h sök, férfiak!
 (1144) Hányan vagytok csak öt, hat, hét és egy
 Egyetlenegy ember megrémített?
 1995 Orsót tinéktek elfonóba véle
 Beszélni mások h si tetteit.
 Pulyák! most hát hamar itéljük t
 Halálra, aztán fussunk szét.
 DRUGET
 Nem úgy,
 Itéletet újitnunk nem szabad
 2000 Mellyet imént semmisítétek meg.
 KÁROLY
 Miért?
 DRUGET
 Mivel gyalázat lenne.
 KÁROLY
 Akarom.
 Itéljetek, itéletem halál.
 MIND
 Halál, halál!
 KÁROLY
 Orvúl.
 ZÁCH
 Már gyilkosom van.

DÁVID (*belép*)

Trencsént akarjátok megölni? Óh!

2005 'S mit vétett tinéktek? Semmit is,

Mit orzott el szilárd h s férfiak

Ti t letek? Oh 'semmit, 's mégis t

Megkívánjátok ölni, ha! ha! ha!

Ez nem lehet. Hideg megfontolással

2010 Országjaváért elvb l t megölni

E' hon nagy férfiát, b n, nem szabad.

Kinek rombolta el közületek

Üdvét, kinek tépé kebléb l el

Szívének vágyait? Kinek tiprá

2015 El élte szebb szakát, 's dús sz nyegére

Mellyiknek rázta a' pokolt? Óh én,

Én voltam az, és nincsen senki más

(1199) Kinek egér l élte csillagát

Lelopta. És csak nekem van jogom

2020 Leszúrni a' nagy büszke óriást.

Ki ha pór emberek világival

Laptáz, kacag a' pórok könnyein.

Enyém e' jog. Isten 's világ el tt;

'S im itt komor arcájú férfiak,

2025 Igérem, esküszöm, leszúrom t.

(1212) Lelkemnek addig nyugta ne legyen

Még t nyugodni nem küldém a sirba

Ha itt nyugodni nem tud. Férfiak!

Halottátok a' szörny eskü szót?

MIND

2030 Amen! munkára most!

DÁVID

És nyugalomra.

Vége.

A Negyedik felvonás személyei:

Csák. Miklós.

Margit. Dávid.

János. Egy gyilkos.

NEGYEDIK FELVONÁS

A' SZÁRNYASZEGETT SAS

1^s Szin:

Terem Trencsiben. János és Miklós szunnyadoznak

CSÁK *(jön indulattal)*

Mért is pihentem eddig, mit rimánylok

(1275) Segélyt az udvaronctól a' pulyától, –

Bir még karom dárdát hajítani?

Sz lt gyermeket azolta a' haza, *(gúnyval)*

2035'S ha nem szült is van koldús benne, ki

Nem veszthet birtokot, mert a' nemes

A' gazdag úr remeg kiszállni sikra

Hogy elkobozzák búzaföldeit.

(1282) Koldús hadat álitok fel tehát,

2040Mindegy akármi csak üszköt 's dzsidát

Hajitson, és a' puha dús lakába

Ki dob koldúsnál üszköt szivesebben?

Majd mit kivív a' gaz, izlelni fogja

Ha küzdni nem kell többé a' hon is. Vagy

2045Szent István kardja bibor öltönye

Ollyan királyt ékítsen-e' ki reszket

Trencsényit l a' vagy Trencsényinek

Vadász-kürtét l? Óh be h s király!

De nem honi hanem m velts olasz.

2050Miklós öcsém ébredjél most mit alszol

Te is! Elég ha alszik nemzeted.

MIKLÓS *(felugrik)*

Itthon vagy Máté?

CSÁK

(1296) Fújd a' harci kürtöt

A' Mátra bércén, a' Gellért hegyén

Riadjon álmából fel a' Magyar

2055Mert ilyen hosszút a halál követ.

B abrakot most harci méneinknek

A' rég lezárt fegyvertárt nyisd meg, és

Hurcolj ki onnan zászlót, kardokat,

Hurcolj ki mindent a mi öldököl!

2060Mit álsz? Almos vagy?

MIKLÓS

Tán még álmodom, –

Rég nem álmodtam ilyen édesen.

CSÁK

Mi alvánk már, Károlyra j a' sor

De az álma csendesebb leend.

Hol van Domos?

MIKLÓS

Két napja megszökött

2065Az unalomtól.

CSÁK

Most majd vissza j .

Hát Simon is el ment? János népedet

(1306) Elhoztad a' szépebbé l?

JÁNOS

Nem én.

CSÁK

Nem, és magad még is jövé! Hol alszik

András leánya?

JÁNOS *(sohajtvá)*

Messze, messze!

CSÁK *(vadul)*

Hol?

JÁNOS

2070Zárdában.

CSÁK

rült vagy, hol mondta szád?

JÁNOS *(karjába d l)*

Zárdában Csák!

CSÁK *(iszonyú indulattal)*

Ki küldte t'oda?

Ki küldte t'oda?

JÁNOS

Én.

CSÁK *(ellőki)*

És ölelsz!

De nem hiszem, hazudj fiú csak egyszer,

'S e' bűn dért mennyem feláldozom,

(1323) 2075Tiédhez toldom szívemnek felét

Mert szét repedni fél is sok. A' lány

Zárdában! Mennyetek pelyhetlen ifjak

Egy n' t nem birtatok megvédeni!

Mert t' hogy el nem küldétek tudom jól

2080Hogy is tennétek illy szörny' bolondot?

Ellopták a' szent angyalok nejéül,

Hogy a' menyekben légyen a' halottak

Úrnéja, mert népének jobb fele

Halott már. Bódult szellemek, e' földön

2085Tolvajt helyettest tartotok, ki lent

Az emberek üdvét rabolja, és

Orgazda boltot is építetek:

Hogy élve eltemessétek leányink *(hidegen)*

(1337) De szóljál igazán hol Ersébet?

JÁNOS

2090Ismételjem?

CSÁK

Ne tedd, e' halgatás

Megsúgja a' kolostori magányt.

S most küzdjek mert e' földön futók

Kívánják? És mért? Hogy Károly helyett

Sváb, vagy Tatárt emeljek trónusunkra?

2095Vagy tán azt kéritek: köztársaságot

Álítsak; és ki bírja meg nyugottan

Élvezni a' közjólét üdveit?

Nem Róma e' hon mellynek harci lelke

Hírért sovárgott. Itt minden kebel

2100Forintokért ásitozik, 's fölötte

Ha nincs er', egymást rabolja ki.

A' szentek honja csak köztársaság,

Csak szentek érdemlik meg azt 's csak k'

Képesek élni benne. Dics' ült

2105Keblökben szent a' férfiú er',

'S méltóság. Ah de latrok honja ez,

Nem szenteké. Hisz én azt jól tudom

Hogy ez nem volt örökké így, 's reménylem

Nem is lesz akkor, majd ha egyetértve

2110A' szomszéd éhes zsarnokit lerázzuk, –

Kik othon élni nem tudván bejönnek

Jól lakni. Óh de ez mikor leend?

Csak meg nem éri! lefutta már

Pályáját mert a' lány a' lány halott!!

JÁNOS

2115Ha' halott, magyar fajunk nem olly

Medd' hogy új Árpádot nemzeni

Ne birna. Trencsényi jól ösmerem

A' lelket melly benned lakik; tudom

Nem Ersébet de a' magyar-haza

(1378) 2120Jólléte fekszik sziveden, 's ha

Jelen sorsunkban rajtunk nem segíthet

Mert a' körülmény meg nem engedi

Kiöljük-e magunkat érte hogy

Uj nép foglalja el a' Chanaánt?

2125Tíz évi harcunk ezreket tiport el,

'S csak egy csata hibázik mellyben gy' zziünk,

Vagy gy' zzenek, – nem lesz többé magyar:

(1386) 'S csontok felé emeljük t' királynak.

CSÁK

Ne többet áruló! A' síma nyelv

2130Nem nyalja már ki a' mérges sebet

Melleyet fullánkja ejte szivemen. –
Miklós! ereszd csak szét csapatjaink
Jól zárd be ismét, 's kulcsát vedd a' Vágba
Fegyvertárunknak. Zúzd a' kürtöt el,
2135 Mert mint hazámnak lelke elfogyott:
Úgy fogy enyém is melly belé rivall.
(1397) János Isten veled, szívbe l beszélsz
Azt látom! Óh bocsáss meg, még is ez
Elvében rögzött szív téged gy löl;
2140 Lehet hogy úgyvan, mindegy, nem hiszem, –
Isten veled, többé ne lássalak.
JÁNOS
Oh jaj, te szörnyen tudsz b ntetni Csák!
(1404) Mert büntet nkül szivünket tészed. *(el)*
CSÁK
Én nem vagyok többé Trencsényi Máté
2145 Mind elhagyott er m, Miklós vezess!
E' kardot mellyel gy zni birtam ím
Alig birom széttörni, el vele! *(kardját szét töré)*
MIKLÓS *(felkapja darabjait)*
Mért törted el, nem adhatád nekem?
CSÁK
Minek neked? Hijjában ölni, vagy
(1409) 2150 Csák fegyverével Károlyért csatázni? –
A szent vasat melly Volga habjain
Keresztül úszott, és sink kezében
Csórbátlanul bércet vágott keresztül,
Csatákat küzdött, népeket legy zött,
2155 'S Atilla honját vissza foglalá
Most néked adjam Mozesünk leánya
Ellen csatázni? Ennyire talán
Csak nem menék! Tudom te ifjú vagy,
Neked még tett kell, harc, és küzdelem.
(1418) 2160 Te Károlyért fogsz vívni hogy ha én
Lelépek. Menj, menj hadd ne lássalak, –
De kardomat nem adhatom!

MIKLÓS

Hibázol

Én kértem azt templomba tenni és
Rávésni két szót. „Csáké és szabadság”
CSÁK
2165 Vésd a' végs t szivedbe, és az els t
E kis darabra, 's hogy ha látod egykor
Hogy síromon oszlop nem áll, szögezd rá
De most siess.
MIKLÓS
Te gyöngye vagy, ki fog
Vezetni?
CSÁK
Senki.
MIKLÓS
Csák elhajtasz-e'?'
CSÁK
(1428) 2170 Te jó fiú vagy, ládd térdem törött
Vezess ki a' szabadba és –
MIKLÓS
Hová?
CSÁK
Oh messze messze! *(ingadozik)*
MIKLÓS *(megfogja)*
D lly karomra.
(Csák reád l és indul)
DÁVID *(berohan)*
Ember!
(1526) Megálj hová dugád Ersébetet?
CSÁK
rjöngsz bolond! tudod jól, messze ment!
(el Miklóssal)
DÁVID
2175 Óh azt tudom jól messze ment! Hiszen
Hogy is ne tudnám hogy ha lelkem elvesz,

Ha elragadják életem' világát? –
 'S ki tette ezt mind? Csák az a' dics h s,
 Ki ön hazáját gy zte meg nehányszor,
 2180 Ki elcsalta a' szül kt l, hogy apám
 (1538) Széles jószágát elhagyám kobozni;
 De ez mind semmi, kincs élvet nem ad
 A harcban elhaltak nem érzenek
 Csak én, csak én! – Hiszen meghalni, élni,
 2185 Mindegy: de élve halni meg ez a' kín. –
 A' testet ölni, melly úgy is göröngy
 Csak: semmiség. De a' lélek reményeit
 Az üdvöt a' szerelmet megmeresztini,
 Egy hosszú élten általhordani
 2190 E' gépet, melly fagyos lett, mert ki szívták
 Az éleszt sűgárt bel le, 's kéj
 Örömtelen szoborrá átmereszté. *(szeliden)*
 Ersébet, oh leány! minek rimánylád
 Arcodra a' hajnalnak szineit
 (1555) 2195 Ha nem világolsz embertársaidnak? –
 Minek növesztéd hófehér karod
 Ha benne csak fesz let van nem ember?
 Nem félsz hogy újjaid közt a' kih lt
 Megváltó átmelegsik és feléled?
 2200 Ersébet! Szép Ersébet! Látlak-é
 Még egyszer – akkor a' könny t letörlöd
 Mellyet most érted sirtam? óh letörlöd
 (1563) Halál szin fátyoloddal, és bezárva
 A' záporzó szemet reá hajitod
 2205 A' fátyolt szemföd ül. Hah te gyáva!
 Nem tudsz mást: csak sirni és bucsúzni?
 Nincsen karod melly a' zárdát ledönti,
 'S az elkárhoztatott angyalt kihúzza? *(komoran)*
 Hijába! Ott mögötte a' sötét Csák,
 2210 Az ember orjás, ellopja újra. *(nagy indulattal)*
 Gyilkot neki! Nem-e ígértem ezt, –

Nem mondtam-é, – hogy ehhez nincs joga
 Isten 's világ el tt csak énnekem?
 'S az eskü tellyesült mert nyugta nincs
 2215 Keblemnek mert még lenem pihent. – *(hidegen)*
 Megölni t, miért ne? Ember is.
 (1575) Mint én, és szive egy van csak.
 Mi az? Tolong a' nép, zokogva búcsúzik
 Még int utánna, Csák vissza tekint
 2220 A' völgybe nyargal egy magas vitézzel.
 Mért sírsz h nép óh mond, nem Csák miatt?
 De a' keservért mellyet karja szült.
 Már elt nt! merre gyilkosom? Elérlek
 Bár fuss a' föld határig.
(indul)
 JÁNOS *(szomorúan bej)*
 Vége van.
 DÁVID
 2225 Minek van vége?
 JÁNOS
 (1583) Csák elbúcsuzott,
 És ment tet nem látja senki többé.
 DÁVID
 Még én meglátom t még nékem t
 Meg kell látnom, ha mint az éj maga
 Olyan sötét lessz is. *(elrohan)*
 JÁNOS
 (1588) Megálj öcsém
 2230 Óh bár ne láttam volna e' lakot
 Többé mint illy nehéz árért! Megálj! *(el)*

II^{dik} Szin:

Erd hátul egy szirt.

CSÁK *(Miklóstól vezetve j)*

Bocsásd el ménemet, legyen szabad.
Ne hordjon holtig zabla szíjt nyakában.

MIKLÓS

És most Trencsinyi mit teszesz, – minek

2235 Jövének e' völgybe?

CSÁK

Te hogy vissza menj,

És én hogy itt maradjak. –

MIKLÓS

Gondolom

Örökre nem?

CSÁK

Örökre.

MIKLÓS

Trencsényi

Azt nem tehedd! Ha alkotód

Magasb lélekkel álda meg mint a' miénk

2240 Mért azt kiölni oly hamar, miért?

A' nemzetet melly védangyal gyanánt

Imád: elhagyni?

CSÁK

Nemzetem ki mondta

Az elvet: hogy ki a' törvényszer

Királyt nem ösmeri el pártút .

2245 Azért ne hizelegj én nem vagyok

Védangyal, és nem is voltam soha,

Hogy is járna védangyal vér között?

MIKLÓS

A' népszabadság nemt je úgy jár.

CSÁK

Mint köz', csatázs küzdöttem harcain

2250 Védangyal volt a' nemzet szelleme

Melly sátorink felett lebeg vala,

'S megszentelé munkánkat: most mid n

E' szellem elhúnyt, nincsen jog velem

És jogtalan nem harcolok soha. –

MIKLÓS

2255 Nem harcolsz? Hát ne lássam-é soha

A' rendületlen Trencsényit, ne lássam

Kardját villogni a' csaták között?

CSÁK

Nem láthatod.

MIKLÓS

Hát itt maradsz? Silány

Tarlomb alatt ütöd fel sátorod,

2260 'S az álmokat a' mellyeket velem

Dárdákközött álmodtál egykor el,

Kökénytövis közt húzod át. Ne Csák,

Ne légy oly balgatag, jer vissza vélem

Kárpát tövében áll még si váram

2265 Onnét dacolhatunk egy pár királlyal.

CSÁK

Kökény-tövis közt büszke cser alatt

Itt e' vadonban alkotok hazát,

Mellynek polgára sas és medve lessz, –

Itt alkotok hazát mert köztetek

2270 Be fészkel dött már a' szolgaság

A' m vel dés finom mérgivel;

Vad keblet kell itt keresnem nekem

Mellyben mig n het a' polgár erény.

Menj el magad jó ember.

MIKLÓS *(megragadja kezét)*

És örökre

2275 Elhadjam e' kezét? Úgy nem megyek.

CSÁK

Ha mondom!

MIKLÓS

Úgy sem. Itten bújosom

Hogy meg ne lássál csak én lássalak,
És dárdát szúrok sirodra ha meghalsz.

CSÁK

Átkos fiú 's rabbá kívánod-e

2280 A' sírt is tenni, mellyért életemben

Küzdék hogy csendes és szabad legyen?

Jegyét kívánsz rá tenni hogy utóbb

Álkönnyet és átkot hordjon a' bolond, –

A' korcs magyar, ki meg nem ért fokára

2285 'S zavarja álmimat. Eredj fiú

Polgáraink temessenek el itt.

MIKLÓS

Óh Csák! Csak egy piciny reményt! Hogy még

Nem váltunk el örökre. Küld velem

Végrendeletedet el a' hazának.

CSÁK *(gondolatokba merülve)*

Örökre nem.

2290 Nézz a' bércek hegyében egy magas csert

Ha látod azt hogy már nem áll, kid lt:

Jer nézd meg élek? Most menj fiam

'S akaszd a' szögre otthon kardodat.

Isten veled évenkint j jj el egyszer

2295 Mikor ki látod d lni a' magas csert –

MIKLÓS

Trencsényi halni kész l.–

CSÁK

Eltaláltad. *(Miklós el)*

Jó gyermek illy kebel ha volna sok! *(a sziklára ül)*

Bevan végezve pályám, vége van; –

Most én halott vagyok, mert életem

2300 Klastrom rostélyán tört el mint hajó.

Nyugton mint másvilági lény tekintek

Trencsényire kivolt, de többé nincs; –

Le éltem édes álom közt, leéltem

Évek sorát, reménylve egykoron

2305 Hazám egén a' nagyság cimerét,

És népe közt törvényt látok ragyogni

'S mi lett a' nagyság: földig s lyedés.

Mi lett az üdv: rabszolgaság, nyomor. –

Azt gondolod ha nem tetszik lerázod

2310 A' h stelen a' korcs sovány olaszt.

Ezt még talán le, – ámde az utóbbit

Soha, soha! Bógáncs cserjébe mentél

Mellyb l ha egy ruhára kapcsolódtott

És rázod ötven új akad helyébe.

2315 Megérdemled, mert a' nagy esküszót

(1446) Mellyet szer terén s apád kimondott

Megtörted, és még is, még is siratlak

Mert édes vagy, és még jobban siratlak

Hogy önnön ástad a' sírt mintha a' sors

2320 Hódoltatóval zúzott volna szét.

Mert pusztá hont egy Béla földerít

(1452) De egy elkorcsult népet senki sem! –

S tt még talán az Isten sem maga

Mert inkább eltörüli Júdaként.

2325 Volnál pogány és bálvány szellemet

Imádnál óh mi édes kín között

Égetném meg oltárodon magam

Hogy elkönyörgjem büntetésedet.

Szálnál ki a' sikokra küzdeni:

2330 Min rjongve dúlnék ellenid közt,

Min örömmel esném el miattad,

De óh hijába még halnom sem engedsz

Jóllétedért! Remegve elkerülsz

Hogy arcomat ne lásd, nefélj nefélj!

2335 Szent a' közvélemény, mert népszava.

Én itt leszáradok de nem munkátlan

Hajnalban estve a' sziklára mászok

És megtekintlek álsz-e még dics hon?
 Áll-é a' bérc, buda, rákostere?
 2340 És a' szell t megálitom, kikérdem
 E' bérc budán magyar-nép él-é még?
 Rákos-terén magyar gy lés van-e?
 És még így kérdezem, és még imázok
 Ki sohajtom lassanként lelkemet;
 2345 Mert azt tudom nincs úgy mint rég vala.
 Ki j amott lélekszakadva erre? –
 Egy n – és Margit! –
 MARGIT *(Csák lábához rohan)*
 Védelem segítség!
 CSÁK
 Asszony ne ess a' porba Csák el tt.
 MARGIT
 Te vagy? Óh úgy nem félek, nézd amott!
 GYILKOS *(a fák között látszik)*
 2350 Hah vén szatyor az ördög riz itt *(el)*
 CSÁK
 Ki volt ez?
 MARGIT
 Károly bérlett gyilkosa
 CSÁK *(gúnyal)*
 (1463) Ugy! hát kinek kezében százezer
 Önkéntes hóhér: az még bérben is tart
 Néhányat. Mért z tégedet?
 MARGIT
 Megölni.
 2355 Zách nincsen többé, szép leánya nincs,
 Nincs gyermeke, meghaltak vérpadon
 A Záchok cimerét eltörve vitték
 Sirboltba. E' törzs vérben ment alá. –
 Rokonjait, barátit üldözik most.
 2360 Bérgyilkosok lesk dnek életökre.
 Én nálok laktam emlékszel talán
 'S azért akarnak engem is megölni.

CSÁK
 (1474) Ezt nem könyörgtem ég de te ítéltél!
 'S itéleted a' nemzet árulón
 2365 Bár szörny , szent. És én el némúlok.
 MARGIT
 Oh védj meg, védj!
 CSÁK
 'S miért nem véd Domos?
 MARGIT
 nincsen többé, véres áldzatául
 Esett a' h serénynek mellyben élt
 CSÁK
 Nyugodjék békén a' derék. De mért?
 2370 Tevé ezt Károly?
 MARGIT
 Mert a' Király.
 CSÁK
 Mert t te is ohajtád.
 MARGIT
 Óh ne báncs!
 (1503) Elég koldús vagyok, annélk l is
 Lakoltam gyáva n iségemért
 Mert táborodban nem volt orvgyilok
 2375 Csak fény 's dics sség, és én balga n
 Féltettem gyermekim. Lakoltam ah!
 Mert mostan ismét ment mé levél
 Megtudsz-é a' törött n nek bocsájtani?
 CSÁK
 (1513) Hat gyermeked volt, és felét az ég
 2380 Elvette már: Kett t adál a' honnak
 Egyet Károlynak, mind három halott,
 Most mellyik fáj legjobban?
 MARGIT
 Ah Domos!
 CSÁK
 Tanuld meg hát a' n ne sirdogáljon

Ha gyermekének kardot lát kezében
(1518) 2385 Kivált ha a hazáért kötötte fel.
Most menj és vélem itten nem lehetsz
Megálj, a' bérce megett nem messze van
Miklós fiad siess eléred t. –
A' gyilkostól nefélj már messze van
2390 'S fiad ezentúl megvéd. Ég veled!
(Margitot elvezeti)
Attól remegtél nemzet hogy kiirtlak
Van már kapás ki megteszi helyettem!!!

Vége.

Az ötödik felvonás személyzete:

Ersébet. Egy Apáca.
Csák. Két Gyilkos.
Miklós. Apácák.
Dávid

ÖTÖDIK FELVONÁS

KÉT ZARÁNDOK

1^s Szin:

Mez , messzir / egy zárda látszik

1^s GYILKOS

Hol vette itt magát, talán Rómába megy

(1592) Bocsánatért? Aligha. Ejnye de

2395 Megh It a' vér eremben, hogy megálott,
És rám tekintett, jó hogy meg nem ismert.

Bizony sok szép id lefolyt azolta
Miolta egymást láttuk a' vadonban.

2^{dik} GYILKOS *(főn szemközt)*

Kit látok Pauló?

1^s

T kehal tevagy?

2400 Jer csókolj öszve mert már elhiszem

Hogy a' gazok közt is van jó barátság.

(1603) Hol jársz? Ej mint örülök hogy veled

Találkozám. Hogy vagy? Min sovány vagy

Mint látszik képeden a' víz ivás, –

2405 Nézz engem!

2^{dik}

Annyit kérdezz, hogy felelni

Mellyikre kell el sször nem tudom!

1^s

No hát az els : van pénzed?

2^{dik}

Kopott

Fillérem sincs.

1^s

Az baj.

2^{dik}

Nos hát neked?

1^s

Nincs.

2^{dik}

Ej hazudsz, most is csillog szemed.

1^s *(mosolyogva)*

(1611) 2410 Meg mostam és egy csepp víz rá ragadt

A' pilla sz rre. Mond meg jó barátom

Hogyan van az hogy nincsen tompa késed,

Nincs görbe kar-szárad, kancsal szemed,

Még is koldús vagy, és olyan világból

2415 Jösz vissza hol illyesmi jó madár

Csak Károly olta van 's azért kapós.

2^{dik}

Onnan kislelkü hogy meguntam egy pár

Fillérért ölni; 's lelki vágyamat

Melly a' dics sség 's hír után eseng

2420 Csak siró lánykák 's bamba gyermekek

Nyögésivel hizlalni nem tudom.

Egy m vet válalék fel tizezer

(1633) Magyar forintért.

1^s

Szentsz z mennyi pénz!

Hány is? tíz-tizezer ennyit talán

2425 Nem is láttam, megálj hadd számolom ki:

Tizszer tiz száz, százszor száz tizezer

Odább a' mathesis sem megy.

2^{dik}

Ne számolj

Nem nyertem el.

1^s

Úgy jaj nekem, 's neked, –

2^{dik}

Csak nékem, mert legszebb id m javát

2430 Fecsérltem el miatta három évig
 Lesk dve rá.
 1^s
 Zsebnyúzó három évig
 Nem érni célt! Hajítsd el t rödet
 (1643) 'S végy a' zsidótol bicskát a' parasztok
 'S vándor legények táskáját kivágni
 2^{dik} (*t rt ránt*)
 2435 Jer hát próbáljuk meg ki a' m vész?
 Ha szivedet középen nem találom
 Akkor bicskásnak hivatam magam. –
 1^s (*remegve*)
 Ne. Elhiszem hogy eltalálsz, ámbár
 Akár hasamba szúrj mindegy.
 2^{dik}
 Ne mond.
 2440 Hát Csákot ölni nem tudod kivált
 (1652) Ha nem tudom hol kóborol.
 1^s
 Megálj!
 Én jóltudom hogy hol van .
 2^{dik}
 Hazudsz.
 1^s
 Tudom csak tedd el fényes fegyvered
 Mert fényében még káprázik hasam. –
 2^{ik} (*hidegen*)
 2445 Mond meg hát hol lelem?
 1^s
 Egy gyáva n t
 Kergettem egykor, akkor láttam t
 Egy szirt mögött a' fels tájakon.
 2^{dik}
 (1658) Jer vissza hát, 's mutasd meg hol tanyáz
 1^s
 Én vissza nem megyek, szöktem budárol

2450 'S ha már az ágast eddig elkerültem,
 Nincs semmi kedvem újra felkeresni
 Ha nem mit ádsz, kezedre játszom t
 Itt és ma még.
 2^{dik}
 Adok két itsze bort.
 1^s
 Ugy csak keresd magadfel
 2^{dik}
 Hát adok
 (1668) 2455 Száz jó forintot béremb l
 1^s
 'S marad
 Kilentzven és kilentzser száz neked
 2^{dik}
 Mit számolod a' másét?
 1^s
 Adj bel le
 Még ötvenet.
 2^{dik}
 Legyen.
 1^s
 Most hát figyelj.
 Itt láttam t épen most egy vitézzel,
 2460 Amott a' síkon hagytam el, alig
 Bir jöjni olly szörny bágyatt 's beteg.
 Ha nem sietsz a' tizezer forintot
 El lopja markodból a' zord halál: –
 2^{dik}
 Készülj hát megtámadjuk.
 1^s
 Istenért, – ne!
 (1678) 2465 Mondtam hogy ketten vagynak 's egyik k
 Markosb a' sátánnál, mert bal kezén
 Olly könnyen hozza Csákot mint mi egy
 Lúdcombot: 's kard van oldalán.

2dik

Lehúzzuk

Magunkat, és orozva rá esünk.

1^s

2470 Nem úgy, itt nincs az út mellett bokor,
'S a' f ben meglát, én tudok okosbat, –
Ott a' zárdában van András' leánya,
Csák gondolom t megy meglátogatni,
Az ajtó mellett húzzad meg magad

(1688) 2475 'S én rködöm jó messze a' falaknál.

2dik

Min ruhája van?

1^s

Kopott, 's poros.

2dik

Jer hát!

1^s

El bb térjünk be egy pohárra.

Nem messze ál egy csapszék:

2dik

Jó, el re. Megisszuk a' két itsze áldomást

2480 Trencsényiért két itsze áldomás! (*elmennek*)

DÁVID (*vándor öltönyben dúlt kinézéssel*)

(1694) Meddig megyek még, meddig leskel döm?

Van határ vándor pályámnak óh

Van egy: a' sír, de nem a' Dávidé

Az oriásé kit a' végtelen

2485 Végéig üldözök és hasztalan

Mert nem óriás csak, kigyó is

'S a' kigyó síma, élte fogyhatatlan

Mert jéghideg hangom veszejtse t.

él tudom jól, és hol élne máshol

2490 Mint gyámleánnyánál? Ott rzi azt

'Sárkány körmével, és könnyéb l él

Mellyet talán érettem sír a' lány.

(1708) Meglátjuk t, és számadásra húzzuk. (*el*)

CSÁK (*Miklóstól vezetve j*)

Odébb odébb Miklósom látod-é

2495 Tornnyát?

MIKLÓS

Nem még.

CSÁK

Lépjünk a' dombra hát

Óh jaj! szemem már gyöngé jó öcsém;

Jól élesítsd tiédet, 's nézd amott

Nem látsz-e semmit? Jól nézz mert ha nem?

Csák nem látandja többé életében. –

MIKLÓS

2500 Most látom.

CSÁK

Megne ölj öröm, ne, még

Nem izlelélek.

MIKLÓS

Ó mi bús a' hely

Milly barna, még a' napsugára is

(1718) Remegve elkerüli kúpjait.

CSÁK

Ah ilyen a' sír mind, keskeny 's rideg

2505 Hogy férek én el benne? Én csak én,

De a' leány hogy fér egy sz k gödörbe

Mellyet nem honja de a' szent apácák

Vésnek ki, 's a' helyett hogy millió nép

Búcsúval járna hamvedrét imádni

2510 Egy lassú requiem zúg elfelette.

El el, rém gondolat vigy el fiú

Vigy hozzá. Mért fogsz olly nagyon? Bír ez

Még egynehány lépést feléje tenni

(1729) Hozzá fiú (*el*)

II^dik Szin

(A zárdában sötét szoba. Az apátság 'soltárja hallik. Ersébet kis oltár el tt térdel)

ERSÉBET *(felkél)*

2515 Mindenható lény népek Istene!

Hallottad az imát? Nem üdvömért

Könyörgtem, mert üdvöt könyörgeni

(1735) Mínek egy hosszú élet és mínek

Kolostor? Azt völgy vagy bérc ormiról

2520 Szintúgy lehet fel énekelni hozzád

Ah az miért könyörgtem nemzetem

Hazám jóléte, és ezt hány ezer

Imádtá már, 's te mindég megtagadtad!

Óh mért is kérem ezt uram tet led

2525 Hiszen választott néped volt e' nép!

Te hoztad t ki a' puszták közül

Chánánba vitted és mózes helyett

(1742) Árpádot adtál bajnokúl neki;

'S mint a' zsidók elbizott vénjeit

2530 Úgy a' magyart is egyformán kiölted.

Hogy túl ragadva földi büszkeségt l

Nép zsarnokká ne váljon, és ne mondja

Én adtam e' hont a' szittyák fajának.

Mindenható! ha ostorod csak ennyi

(1755) 2535 Én lánya a' Hunn' Mózesnek leomlok

És áldalak csak óh új zsarnokot

Ne adj neki, csak a' népet nebáncsd,

Csak el ne veszd üd előtt, csak éljen

A' még te vagy még föld golyóbisod

2540 Forogni engeded! mert megtagadlak – *(kint csengetnek)*

Nézd meg ki csenget ottkint?

APÁCA *(kínéz)*

Egy zarándok.

ERSÉBET

Bocsásd be.

(Dávid jön 's remegve megál)

Honnét jösz fáradt zarándok?

DÁVID

(1761) Halálból új életre.

ERSÉBET

Mit beszélsz?

DÁVID

'S nem ezt tanítja-e' a' szentírás.

2545 Él halott végetlenig valék.

'S egy percnyi üdvöt kérek Istenemt l,

Ha ezt megadja: úgy meg engedem

Hogy mint embernek percnyi kínjaimra

(1768) Örök mennyt ígért, és megsemmis lök.

ERSÉBET

2550 Mért reszketsz úgy, pihenj le – néma vagy

Szóljál mi kell, koldús vagy?

DÁVID

Az.

ERSÉBET

'S kívánsz

Pénzt, éhezesz, látom süllyedt szemedb l?

Menj a' kapusn ád.

DÁVID

Nem éhezem.

ERSÉBET

Mi kell hát.

DÁVID

Semmi sem. Óh vagy ha kell,

(1774) 2555 Úgy több az mint apáca, 's Isten adhat.

ERSÉBET

Menj hát el lem.

DÁVID

Azt parancsolod *(indul)*

Egy szót el bb. Nyugott-é kebled itt? –

Nem dúl-é benne az élet er
'S megcsalt világod ábránd képei?
2560 Felej nekem, felelj olly igazán
Mint itéletkor Istenednek.
ERSÉBET
Nem.
DÁVID
Nem, úgy nincs hozzád többé semmi szóm.
ERSÉBET
(1783) Vándor mért ing térded, mért sáppad arcod?
Vagy játszol, vagy beteg vagy, vissza t lem
2565 Ne lépj közelebb!
DÁVID
Szent sz z vagy, 's eltaszítasz
Ez hát a' könyr let? Kérésem egy,
És olly csekély: emeld fel fátyolod
ERSÉBET
(1788) B n embere, merész vagy illy fonák
Szót ejteni. Távozz e' szent falaktól.
DÁVID
2570 Emeld fel fátyolod és elmegyek.
ERSÉBET
Pór koldus. *(indul)*
DÁVID *(megragadja)*
Hah megálj minek szaladsz
Te nem tudsz sziklán mászni, nem parázsz
Fövényen járni mint én. A' futás
Meg nem ment. *(letépi fátyolát)*
Barna fátyolod lehúzó
2575 Van-e' nap a' felh ben- és pirosság
A' zárda lánynak arcain. Mi ez? *(tántorog)*
(1797) Te tündér vagy még most is, balga én
Miért emeltem föl hisz tudhatám
Hogy angyal arcok mindég ifjú arcok,
2580 'S enyém az ördög arc mindég sötét.

'S ment l vénebb annál sötétb; e' szem
Ki folyta nedvét a' sirás közölt,
E' mell kiaszott láng 's keservit l
Ösmérsz e' most Ersébet!
ERSÉBET
Nem; –
DÁVID
Ha! ha!
(1807) 2585 Ne ösmérjen meg úgy az Isten is
A' ki teremtett, és éltetett egykoron
Hogy elfeledve újra kínjaim
Ne keljenek fel az örök világban.
Óh azt tudom, te meg nem ismerél
2590 Hogy is ismerné a' pórt a' Királylány
Nem ösmérsz, nem, ha, ha! lány azt hiszed
Hogy én is olly vak lény vagyok miként te.
Bár szült volna meg sötét hajad
Húnyódott volna bé vakká szemed;
2595 Lett volna arcod ráncos mint ruhád
'S vonásidból a' lét halt volna ki,
Vagy bár kihalva porrá lett hamvad
Szóródott volna szét a' nagyvilágon
Meg ösmérném még is minden szemét!!
2600 Meg még a' kisvirágot is a' melly
(1821) E' porból n ne mert valómat e'
Virágcsa mérgezné meg úgy, miként
Te mérgezed meg most az életet.
Nem ösmérsz, mert acél vagy 's nincs szivedben
2605 A' vonzer .
ERSÉBET
Ösmerlek most ki vagy
Vad jellemed súgá meg; menny haza
'S ne háborítsd a' békesség lakát *(el)*
DÁVID *(utánna mered)*
(1827) Ha itten hágy: mért maradjak én?

Mért lessem a' márvány darab alakját?
 2610Vagy nem tudom márványbbá tenni t
 Hisz szent, szent ! Szeretnem nem szabad,
 És bánanom sem. Mit tegyek tehát?
 Tudom már, – felszakítom keblemet
 'S kitépem az örök kinzó szívet
 2615Varjaknak hányom el. Miért is az
 Nekem? Kínozzon mást is hogy ha ki
 Meglelné, és szívetlen kebelébe
 Tenné. Minek a' lélek is nekem
 Sovány testemben hogy fújjon 's mozogjon.
 2620Meg álj! megálj! még egy munkád hibázik
 (1838) Még él Csák hah! és hát még nem vagyok
 Koldús egésszen; még a' csalt kebel
 Utolsó vágya: a' bosszú él, –
 Ezt még betöltöm 's aztán indulok,
 2625'S megyek megyek végetlen messzeségig
 Még térdig elkopának lábaim,
 'S föl szólok a' magasba, 's mint kiszúrt
 Szem kesely mindég égnek repülök
 Még vagy felérek a' csillag lakig
 (1851) 2630Vagy szárnyam elszakadva szét esem.
(Kiindul, az ajtóban a 2^{dik} Gyilkos leszúrja)
 Bolond mért bántasz?
(Csák és Miklós j)
 MIKLÓS
 Hah megálj ne mozdulj
(megragadja a' gyilkost 's földre veti)
 Kit öltetek meg rókák?
 2^{dik} GYILKOS
 Trencsényit.–
 DÁVID *(főlemelve fejét)*
 Nem t.
 MIKLÓS
 E' hang testvér kebel szava

(1855) Dávid! szegény öcsém várj egy kicsinyt
 2635'S ne halj meg addig míg e' gaz olaszt
 A' fára húzatom cégérnek. *(el a' gyilkossal)*
 DÁVID
 Csák!
 Mért haltam meg, most élned kell tenéked
 Ersébet gyilkosa!
 CSÁK
 Ésszel beszélj.
 Nem én de János bátyád küldte el.
 DÁVID
 (1868) 2640Hah nem te! most százszor halok meg óh!
 Illy messze jöttem és miért, miért?
 El bb reményltem, és gy lölheték
 És a' végetlen hosszú messzeségre l
 Két pálya bér mosolygott utjaimra.
 2645Most testben és lélekben is halott
 Ábrándjaimmal végzem útam.
 Er'sébet életemben csak halált
 Beszéltél, most halok – adj életet. *(meghal)*
 CSÁK *(megfogja)*
 Élsz még? meredt óh a' gyilok hamar
 2650Szívünkbe fut, de a' bú lassan öl.
 Szent sz z él-é még a' magyar leány
 Ki évek olta elhagyá hazáját
 És köztetek lakik.
 APÁCA
 Ersébet?
 CSÁK
 !
 APÁCA
 Él.
 CSÁK
 Mond néki hogy Csák Máté várja itt *(apátza el)*
 (1883) 2655Rideglak élni! S tt meghalni is!

ERSÉBET *(f sebesen)*

Máté atyám *(átkarolja)*

CSÁK

Gyám gyermekem

ERSÉBET

Te itt? Bocsáss meg Istenem! hogy életemben

Egyszer kinyult karom embert ölelni

Csák édes Csák még élsz! 'S mirégen élsz

2660 És hozzám még sem jöttél. Mért inogsz?

Méért sáppad arcod?

CSÁK *(gyöngén)*

Fordulj el leány

És rám ne nézz, mert kin az Úr szeme

(1898) Nyugszik, nem halhat meg 's én halni jöttem

Lakodba.

ERSÉBET *(ijetten megfogja)*

rizd meg nagy Isten t!

CSÁK

2665 Ne örizd *(nagyot sóhaj)*

lélek menj, menj még tovább –

Ki a' karokból, – a' mellb l; elég –

Tüd mbe még maradj, mert szólni kell

Egy szót

(az oltár zsámolyára tántorog)

MIKLÓS *(f 's Dávidot megtapintja)*

Elkéstem *(Csákhhoz)* Csák megálj, utolsó

(1904) Lélegzeted én szívom be, – ne menjen

2670 Az Isten pára fel! – de hadd maradjon

A föld népénél mert úgy is szegény! *(melléje térdel)*

ERSÉBET

Menj, engem illet!

MIKLÓS

Itt véled kihalni?

Én nemzetéhez hordom végszavát.

(melléje térdelnek)

CSÁK

Leány ne sírj, mert úgy szentek közzé

2675 Nem illesz, egy Csákon siratni nincs mit,

Hadd könnyeid akkorra a' mid n

Magad halsz meg, mert akkor nemzeted

Egy korszakán futott le, – és kitudja

Lessz-e' néped közt könny számodra még? –

2680 Köz embert sz l naponta a' világ

De a' mid n téged temetnek el,

(1917) Egy ország cimerét vetik sirodba

És lessz-e' még ki azt fölmerje ásni

És fel szögezve Gellért ormira

2685 Ezt metsze rá: „Árpád ha nincs, fajából

Van még” – Er'sebet egykor jobb napokban

Olvastál nékem egy történetet,

Mid n csatára készülék szerettem

Halgatni, 's hittem én is nyomdokát

(1923) 2690 Fogom követni. Mond el most nekem.

ERSÉBET

Szívem kívánja most meg mind' er met

Hogy méltóan fájhasson bánatához,

'S er tüd mnek szólni nem marad.

CSÁK

Már nem sokáig kérek.

ERSÉBET

Hald tehát:

2695 Olvastam az utolsó római

Történetét, kit zord csatára hít

(1935) A hon szerelme még, – Philippinél

Lehúnyt a' h s ki szembe szált korával

'S utánna d lt az elv mellyért csatázott, –

2700 Lezárta sírja, népe életét –

Még rajta az ember jog és szabadság

Nemt je öröködék. –

MIKLÓS

Mond hogy hívák

A' h st, átkozva lett tudom a' kor
Melly t elismeré?
ERSÉBET

Átkozva mert

2705 Bün és bilincs jövének a' világra
A népszabadság és Brutus helyett. –
CSÁK

De már a' zsarnokot le szúrta vót?
ERSÉBET

Le már.

CSÁK *(felugorva)*

A' zsarnok! Ez siromban is

Gyötör, – hah, én még meg nem halhatok

2710 Mert még egyetsem öltem el köz lök!
(fájdalommal visszarogy)

Vagy hát hijába éltem, óh hijába,

(1956) Vallyon királyném siromon fog-e'
Virasztani nemt ! Vagy csak pusztá lessz
Ha könnyeiddel megszünél öntözni

2715 Virágait.

ERSÉBET

Óh fog virasztani!

Vívott a' h s kemény harcot vívott
Egy kígyó párral és mosolygva nézte
Nemt je harcát. Megmenthette t
De nem tevé, mid n kétségbe esve

2720 Egekre néz a' bajnok 's fölkiált
Mért nem segísz hisz harcodat vívom? –
Kegyetlen nemt j jj mert megtagadlak.
Mosolyg a' genius: ha úgy kívánod
Megmentelek, 's mit nyersz egy életet

2725 Melly holnapig tart. Halj és dijadúl
Végtelen élet lessz ajándokom.
A' h s vívott – halt és örökké él.

CSÁK

Óh; hála nemt m hogy megnyugtatál,

Igen fogok még élni mert, illy könnyen

2730 Nem válhatnak örökre életemt l. *(sötéten)*

(1966) Miklós te ifjú vagy, er s 's piros,
Elélsz sokáig; tedd meg mit kívánok.
MIKLÓS

Mond, – annyi mint ha téve volna már.

CSÁK

Megbántam hogy harcból eljövök,

2735 Mert itt a' lég hüvösb 's szorult
Nem olly szabad mint Pannon' halmi
Gondoltam Ersébettel egy vidéken
Nyugodni édesebb lessz. óh nem úgy van,
Ott is nehéz, itt is! ott hibázik

2740 'S itt a' kedves honföld. Ossz meg tehát
Hagyd itt a' csontokat, 's a' port seperd fel
És vidd haza; menj a' bércek csúcsára
'S mid n kezd zúgni a' szél, egy marokkal

(1978) Szórj el, – hadszáljon a' habos dunába

2745 Dunából a' tengerbe, 's mindenütt
Hová csak ér találjon szittya fajt,
Szórj a' Rákosra hogy hagy vigyázzak ott
Mikor fog a' király esküdni népem
Nyelvén, 's megtartja-e' az esküszót.

2750 Mikor lessz a' hon mind végig magyar,
'S ha ez nem lessz soha úgy azt vigyázom,
Mért nem lett és kitette hogy ne légyen? –
Mikor fog ébredezni 's véle én
Mikor kelendek új életre? Mert

2755 Ha nem ébred, úgy enyészetet
Kérek magamra az él halálból. –
Keblem szorúl.

ERSÉBET

(1987) Óh jaj, ez a' halál!

CSÁK

Ne sirj királyné, menydörög Hadúr
Ha szól, 's nem hagyja hogy könny áráiddal

- 2760 Mosódjék vérförd t szokott halotja.
 Nemondj felettem zúgó requiemt
 Csáknak halálán bércek csapnak öszve.
(szelíden)
 Vezessetek most az ablak felé
- (1989) Vég pillantásom szenthazám határin
- 2765 Had andalogjon, – süllyedjen belé.
(megtörtén)
 Le áldozott a' nap, óh! bár legyen
 Ismét utánna boldog virradás
 Csúcscsán, arany de búcsúzó arany! –
 Halál-e a' csend, melly földén ural?
- 2770 Nem, rég kiküzdött harcaink sabbatja.
 Mély 's ünnepélyes csend el zi meg
 Ha vész torul, ha gy l a' láng folyam,
 Kitör és gyorsabb lesz a' munka napja.
 'S ha nem – e' szell issza lelkemet
- 2775 Hazámba hordja, és Mátráin át
 Viharrá n a' szell , és üvölt
 Hogy megrázkódik rajta a' világ
 Mert halva is üld még Csák zsarnokot
(feje Er'sébet ölébe hanyatlik)
- (1993) Öledben édes a' nyugvás királyné –
- 2780 Öledben az Árpádok alszanak! *(meghal)*
 MIKLÓS
 Már vége van!
 ERSÉBET
 Óh jaj, óh jaj nekem!!
 MIKLÓS
 Töröld meg lopva könnyedet, nebáncsd
 N fájdalommal a' kiszenvedett,
 Én elkiáltom a' Gellért hegyén:
- 2785 A' gy zhetetlen meggy zé magát
- (2000) 2786 'S meg szentelendem sirját mert – cselekszem. –

Vége.

CSÁK VÉGNAPJAI

DRÁMA ÖT FELVONÁSBAN

SZEMÉLYEK

RÓBERT KÁROLY, Magyarország királya
TRENCSÉNI CSÁK MÁTÉ, nádor és pártvezér
ZÁCH BÓDOG, tárnokmester
JÁNOS
MIKLÓS
DOMOS } Omode volt nádor fiai, Csák hívei
DÁVID
ZSÁMBOKRÉTI
DRUGETH } nemesek
BEREND
BOHÓC, Károly udvarában
EGY KÉSMÁRKI POLGÁR
MÁRIO, bérgyilkos
ANTONIO, cimborája
KÉT PÓR
ERZSÉBET, III. András király leánya
MARGIT, az Omodék anyja
KLÁRA, Zách leánya
EGY APÁCA
KÁROLY ÉS CSÁK HÍVEI MEG HADAI
APÁCÁK

ELS FELVONÁS

(Rozgony mellett két pór nagy sírhalmot rak, mellette egy kisebb sírnál Dávid mereng.)

ELS PÓR

Miért dolgozunk, András bátyám, tudod?

MÁSODIK PÓR

(567) Bérért. – Vagy ékebben, hogy legyen

Hová fejét lehajtni a magyarnak. –

ELS PÓR

Nem úgy – én annyit hallottam susogni,

5 Hogy már ma éjjel messze-messze földről

Vitézek jönek e sírhoz tanácsra.

MÁSODIK PÓR

(572) Bizony szeretném én is hallani,

Mit szólnak az új király felől.

Inyökre van-é?

ELS PÓR

Mit búsulsz azon,

(575) 10 Mi hátad nem töri? Néhány kapával

Vess addig inkább.

MÁSODIK PÓR

Már úgyis elég nagy. *(Dávidhoz.)*

Rakjunk-e rá gyöpöt?

DÁVID

Ne bántsod, ha minden

(587) Században még e sírt gyászolni ok lesz,

Egy ember jöve el sírni kínjait

15 Rozgony terére, gyöp növend felette,

Szentebb, mint ciprusok, mint síri rózsák,

Mert azt csak az éj harmata növeszti,

Ezt a nemesb szív honfi könnyei. *(Újra elmereng.)*

MÁSODIK PÓR

(593) Láttad mi sápadt s milyen ifjú még,

20 Szánom szegényt.

ELS PÓR

Pedig megszokhatod

Az ilyen arcot mostan az urak közt.

Maholnap ennek is dombot rakunk. *(Hátralépnek.)*

DÁVID

Leány! Mért élsz oly mélyen e kebelben?

(598) Mért égetsz úgy, midn csak jégdarab vagy?

25 Miért kísérsz most, hisz testvérimet

Jöttem siratni, és te meglopod

Könyömet?

MARGIT *(remegve jöve körüléz)*

A harctér itt nagyon –

S egyet sem látok. – *(A pórokhoz.)*

Hej, mi domb ez itt?

ELS PÓR

Sír, asszonyom, a rozgonyi csatáé.

MARGIT

(605) 30 Ilyen nagy, és e kisebbik kié?

ELS PÓR

A nádor gyermekéé.

MARGIT *(kábultan)*

Rossz fiú!

Ki látta azt aludni napvilágon

És ily magánosan?

MÁSODIK PÓR

Ketten fekszenek:

Aba, László.

MARGIT

Ketten? Miért nem hatan!

(610) 35 Egy sírban lenne a nádor-család,

Közé tenném agyonvert apjukat,

S utána dőlnek. – Úgy-e emberek,

Ily sír páratlan lenne a világon? –

Hogy kértelek, ne menjetek fiúk,

40 De nem fogadtatok szót a szül nek
 S utolért érte Isten büntetése. –
 El, el köny – mert még sarat csinálsz,
 Megcsúszom és vén térdem meghajol
 A rossz fiúknak sírján. – És miért ne
 45 Hajoljon az meg? – hisz fonnyadt szemem
 Egyért is alig bír már sírni annyit,
 Hogy meg ne szólják a rossz emberek.
 S a másíknak mi jut. Hej, hallod ember,
 Miért nem faragsz keresztet e halomra?
 ELS PÓR
 (632) 50 Mert átkozott, – a szentegyház kizárta.
 MARGIT
 Ki mondta azt! – a nádor gyermekét –
 Hisz a gyermek nem tudja, mit mível!
 Ostromba bírák – ahelyett, hogy által-
 Szúrjátok, mért vessz t nem fogtatok,
 55 S vertétek volna vissza az ölembe. –
 (641) Abám szívedben a szúrás, vagy a f n?
 Hisz szíved jó volt, f d volt csak hibás,
 S még az sem úgy, mint Csák, kit hallgatott,
 Ki elcsábított – a gyermeklopó! –
 DÁVID *(közeledve)*
 60 Te sírsz-e itt, anyám?
 MARGIT
 Én, gyermekem.
 MÁSODIK PÓR
 Szegény asszony – jerünk, komám haza,
 Úr sem szeretnék mindég lenni, látom –
 Kardcsörgést hallok, j nek a vitézek. *(Társával el.)*
(Miklós, Domos, János, kisé kés bb Csák, Erzsébet, Zách,
Drugeth, Berend, Zsámbokréti, s más urak, fegyveres nép-
pelj nek.)
 MIKLÓS
 Barátim, szúrjunk e sírhoz jegyet,

(654) 65 Nehogy veremnek nézze az utas!
(Dárdákat szúrnak a sírhoz.)
 Mulassatok holt bajtársak vele.
 DOMOS
 Sokan jövünk-e össze már ma éjjel?
 MIKLÓS
 (657) Sok nem jöhet, de férfiú, ki itt lesz.
 DÁVID *(Margíthoz)*
 Törüld le könnyedet.
 MARGIT
 Igaz fiú,
 70 Mít sírok – hisz még itt van négy fiam.
 MIKLÓS *(súgva)*
 Nézd, nézd öcsém, anyánk minden bizonnal
 Haza szeretne csalni.
 DOMOS
 Félek én is.
 CSÁK *(belépve)*
 Megérkezétek, látom, híveim.
 MARGIT
 Gonosz fiúk – nem mond-e egyik is
 75 Üdvözetet a megtörött anyának?
 TÖBBEN
 (662) Ki e n –
 MIKLÓS *(büszkén)*
 A nádornak özvegye.
 MARGIT
 S e gyermekek szül je. –
(Kézen fogja ket.)
 Jöjjetek,
 Elég volt kett t nékem elveszítmem
 Egy álomért.
 CSÁK
 Nem álom a szabadság
 80 Reménye, vagy ha az, úgy istenálom.

S el ttem az üdvösséggel csak egy.
MARGIT
Nekem az üdv imám. A földi kéj
Szép gyermekim. – Ah, én rég megtanultam,
Hogy a szabadság minden üdve csak,
85 Hogy árvát, özvegyet s koldust terem.
CSÁK
A pórnak.
MARGIT
Büszke férfi, lángszavad
Csábjával ástál sírt már két fiamnak,
Bocsásd a többit – érd be már ezekkel –
Vagy végy még hármat, s adj egyet nekem,
(677) 90 Hogy a világ kacagva azt ne mondja:
Bolond anya, hat gyermeket szülél,
S szemed befogni nincsen senkid is.
CSÁK
Mehettek mind.
MARGIT
Nem mozdultok, fiúk?
Nem hallottátok-e, hogy elmehettek?
95 B vólve vagytok-e ez óriástól?
Hogy átok zúzza szét minden reményit,
Hogy légyen koldus meg a haza,
Mely lelkeket s családomat kiölte.
CSÁK
Asszony! Szavad éretlen, menj közülünk.
MIKLÓS
100 Menj, jó anyám.
DOMOS
Hidd, j még jobb napod.
MARGIT
Majd, hogyha e nagy földön nem leend
Biztos hely számotokra s visszatértek,
(689) Meg rzöm nektek addig e helyet. –

Óh, kedves gyermekim, hát menjek-é?
105 És menjek-e csakugyan így magam? (*Eltántorog.*)
CSÁK (*Dávidhoz*)
Te könnyezel?
DÁVID
Ne bánd, ha néha-néha
Gyöngébbnek látsz talán, mint illenek.
Vannak, kiket a természet puhább
Szívvel ruházott fel: megérzenek
110 Kéjt, bánatot s aztán megkönyezik –
(697) De épp azért, ha j nehéz csapás,
Nem d lnek el, mert szívök meghajol,
Míg Csák, te, ha sírsz, a köny meg is fojt.
CSÁK
Az meglehet. – De most le a főveggel!
115 Nem embereknek sírja ez csupán,
De nemzeté – és elveszett dics ség
Nagy sírja, míg mi árnylelkek vagyunk
A jobb korból, kik most kör le állunk.
(712) De félre bú – nem rekviemre jöttünk,
120 Könnyet nem bírna köztünk senki sírni
Annyit, mint mennyi ily két sírt megillet,
S tettet kívánnak inkább h s lakóik.
Tanácskozzunk hát, társak, mit tegyünk?
MIKLÓS
Mít eddig. – Miért nevetsz Zách Bódog?
ZÁCH
Azt,
(717) 125 Hogy amit tettünk, többé nem tehetjük.
MIKLÓS
Azt nem, de újat.
ZÁCH
Tedd, ha tetszik.
MIKLÓS
S én

Pihenni nem tudok, nekem nap-éjt
Virasztanom s küzdöm kell, hogy megéljek.
ZÁCH
Légy éji r s kiáltsd nekünk az órát,
130 Kik nyugton alszunk párnáink között.
MIKLÓS
Jól van, leszek, de éji álmaidba
Súgom be majd az áruló nevet,
Míg szürkületkor ollyakat kiáltok,
Hogy felriad hangomra a magyar.
ZÁCH
135 Én áruló? – Rabló fiú, te mondd,
(740) Ki zsarlásiddal gy löltté tevé.
MIKLÓS
Torkodba verjem-é e szót, kuvik,
Ki rémhirekkel jársz kísértni köztünk.
ZÁCH
S mi vagy te, hogy néhány kámzsát levontál,
(750) 140 Néhány n t kardra hányatál negédb l,
Nagy h siség valóban.
CSÁK
Csend legyen.
Itt is hasonlás, Zách, Miklós öcsém
Mért bántjátok a rokont, kevés
Úgyis fajunk – mint a sas, kárörömmel
145 Ne lássa legalább buja veréb,
Hogy még az is egymásra tör.
MIKLÓS
Ne bánd,
Ha látsz civódni pusztá unalomból.
Adj ellenséget és együtt csapunk rá.
(758) Kezet Zách! – béke!
ZÁCH
Nincs már számotokra
150 Többé kezem, mert szétszórt pártotok

Rendszer nélkül sikert már nem remélhet.
MIKLÓS
Ne is sikert, de küzdelmet keressünk,
Aztán tanulhat a nyúl, a veréb
Rendszerrel vívni – a sason ki nem fog.
ZÁCH
155 Gyermekbeszéd. – Csák, én hozzád jövök –
Hallgasd ki, kérlek, az igaz barátot.
CSÁK
Beszélj, beszélj Zách!
ZÁCH
Eddig társ valék
Mert jog s törvény pártolta lépteink,
De most, mid n már van felkent király,
160 Abban meg kell nyugodnunk.
MIKLÓS
Nem fogunk. –
ZÁCH
(762) Csák hallgat, és ti hitvány eszközök,
Fogjátok-e meggátlani beszédem?
Jaj, hogyha már éretlen gyermekek
Vezérlik a vén hont. – Csák, én kilépek
165 Közületek, mert minden józanabb
(767) Meghódolt.
CSÁK
Józanabb tán nem, de a
Törpébb igen.
ZÁCH
Jó, nem vitatkozom,
De a hongy lés ítelt köztetek,
Károly nyert és így többé nincs jogod,
(772) 170 Hogy bíráljad személyét. Vagy ha is,
Ifjú, lélekűs és vitéz, hogy az,
Tapasztalád e téren: hogy nemes
Tapasztalod most, mert kegyelmet ad.

Nem fog hibázni senki birtokából
175 Egy láncc föld és rangot, kitüntetést
Csak úgy oszt köztünk, mint baráti közt.
Leányomat már udvarába vette
S kiházásítására gondja lesz.
CSÁK
S talján földre l fog-e ez mind kitelni?
180 Mert e hazánk itt vagyon királya, (*Erzsébetre mutat.*)
És vesszen inkább a magyar neve,
E kis maroknyi nép is elpihenhet
A földtekében, mely már annyi népnek
Sírgödre lett, inkább, mint gúnyosan
185 Mondhassa idegen nép: a magyar
Karddal kezében békét alkudott
Magának és cserében megtagadta
Árpád vérenek végs sarjadékát.
ZÁCH
Asszony nem kormányozni van teremtve.
(787) 190 Lemond jogáról.
CSÁK
Istenemre, nem mond.
ZÁCH
Nem vagy mindenható, hogy így beszélj.
CSÁK
S tanácsod bölcsőbb és szavad kimértebb,
Hogysem megértse a szent lelkesülés.
ZÁCH
Látom, Máté, veled nem boldogulok.
195 Menj büszke férfi és keress vidéket,
Pusztát, királytalant, csinálj beléje
(797) Bábembert és emeld e lányt fölébe,
Mert már fölének emelni nem bírod.
S ha mégis azt mondod: bírom, hozok
200 Válladra istenátkot, mely inad szegi.
(802) Elhagylak pártos, vessz el önmagadban.

MIKLÓS
(442) Ki kard, tüzes vagy oldalomnak, oltsd
H s vérrel lángodat.
CSÁK
Miklós, megállj.
MIKLÓS
Haj Csák, megfojt a méreg vagy kitör,
205 Ha látom, mily rideg maradsz.
CSÁK
Ne bántsod,
Nem hallod-e, hogy pártosról beszél?
Ha t zbe jössz, ránk érted, azt hiszi,
Pedig mi a törvényt védjük csupán.
ZÁCH (*Erzsébetre mutatva*)
Csak e szegény halvány n t szánom én,
210 Kinek szemében a jóság lakik,
Ki szebb jöv re lenne érdemes,
Melyben szeretni fogna és tanítna. –
Hogy mint vak eszköz, mellyért annyi vér
Folyt már és annyi vész jött a hazára,
215 Melyért pusztulnak si telkeink
S koldusbotot nyer a munkás díjúl,
Lépcs je lesz csupán a nagyravágynak,
Mely, ha égbe szállt, pokolra sújtja.
CSÁK
S ez rólam szól?
ZÁCH
Ki másról, büszke ember,
220 Ki Károly ellen is azért kelél fel,
Mert embert nem t rsz, hogy feletted álljon,
S e lány jármába szoknék-e nyakad?
ERZSÉBET
(451) Óh, Csák, ne engedd e szörny beszédet:
Lesújtja minden eszmém.
CSÁK
Légy er s,

225 Beszéde elszáll, e kard megmarad. *(kardjára üt.)*
 ERZSÉBET
 Hajh, mily sötét mez tárult el ttem!
 Véres kisértet járkál rajta végig.

(456) Csonthomlokán nevem van írva, engem
 Kiált minden seb, mely mellén piroslik

230 S én a mez n csak játszom, míg körültem
 Féketlen lelkek karja öldököl.
 Óh, Csák! Óh, Csák! *(Alél.)*
 CSÁK

(459) Er t csak, asszonyom.
 ZÁCH
 No, hát nézzétek e n t most, mit ér,
 Ki egy szabad er dús nép felett

(466) 235 Kacér csábjával még uralgni vágyik:
 Ha férfias szót hall, – alél – alél.
 MIKLÓS
 Engedj boszúmnak, Csák, avagy megöl.
 CSÁK
 Parancsolom, hagyj el vagy légy nyugodt.
 MIKLÓS *(kardjához)*
 Mit hordlak hát, te sárdarab, Hadúr,ra,

(479) 240 Orsó kell nekünk, kard az asszonyoknak.
 CSÁK
 Emeljétek paizsra a királyn t. *(Fölemelik.)*
 Hadd lássa t minden magyar s kiáltsa,
 Ha korcs, hogy Árpád végs gyermekét
 Apáival s honával megtagadja.

245 Lelépek akkor, mert ily nemzedékhez
 Nincs szóm, csak könnyem. –
(Erzsébet leszáll, s a sírra d l.)
 BEREND *(népéhez)*
 Éljen a király.
 DRUGETH *(népéhez)*
 Sompolyogjunk el, barátim, csendesesen.

ZSÁMBOKRÉTI *(népéhez)*
 Mi is megyünk. –
 ZÁCH
 Jerünk tehát, s ha majd
 A korcs király el tt könyörgesz, kacaglak.
 CSÁK

250 Az az öröklét végén fog megadni.
(Zách, Drugeth, Zsámbokréti s mások népökkel el.)
 MIKLÓS
 Tisztultunk Csák, de nem fogatkozánk.
 CSÁK
 Domos! Te ott voltál a Rákoson
 S bár szíved láng, de higgadt homlokod,
 Beszélj el a hongy lést úgy, amint volt.

255 Tudnom kell, ami történt.
 DOMOS
 Az való,
 Hogy történt ott valami, ámde hogy mi,
 Istenre esküszöm, nem mondom el.
 CSÁK
 Miért?
 DOMOS
 Mivel nem értem a latin szót.
 S ott úgy beszéltek. A begy lt nemesség

260 Csak úgy tátotta száját, s azt hívé,
 Nagyön bölcse foly minden, mert nem érti.
 S ha egy-egy pap er sen t zbe jött
 S Csákot nevezte, jól megéljenezték,
 Csak kés bb sült ki, ellened beszélt,

265 S a nép fejét vakarta, s hallgatott.
 CSÁK
 S nem szólt-e senki magyarul?
 DOMOS
 Igen,
 Mid n a népre az adót veték ki.

Nehány úr szólt is a nép érdekében,
 De az olasz tanácsosok csodálták,
 270 Mi gondjuk arra, s a király neheztelt,
 Mert nincsen, úgymond, szokva ilyenekhez.
 MIKLÓS *(kardjára ütve)*
 S nem volt-e senki közbeszólni kész?
 DOMOS
 A kardokat letették, mert csörögnek.
 CSÁK
 Elég, elég – már értem az egészet.
 (804) 275 Bajtársaim, kik eddig egy nyomon
 Futottatok velem, itt megszakad
 Pályánk: lehúzták rólunk a szabadság
 Pajzsát, e perctől pártütök levénk. –
 A nemzet ítéle, hogy pártüt
 280 Leghobb fia, s a nemzet szentül íté.
 Lekérték a menny átkát lelkeinkre,
 Rómában a hívők közül kizártak,
 S a szent atya csalhatatlan, old, kötöz.
 Szaladj hát eddig hű nép, merre látsz,
 285 Hogy egykor azt ne mondd, ha kérdenek,
 (812) Földön vagy égben a számoltatóknak:
 Csák elcsábított. – Menj, menj tiszthelyedhez,
 Talán jólét vár ott s forró kebel,
 Itt vén szülőd, az elhagyott haza,
 290 Csak sírral kínál s egy hitvány babérral.
 Mit is adhatna – koldus önmaga,
 Királydíjt csak ott túl osztanak,
 Vérdíjt igaz, de mit tesz az, – ragyog.
 Mit szenvednétek, büszke férfiak,
 (825) 295 Egy gyöngé néemberért, kinek apái
 Szerezték e hont, melyen most örültök,
 De mit tesz az, árva, elhagyott,
 Károly hatalmas, s hálás lenni bír. –
 Hagyjátok e virágot a szelek

(830) 300 Dühétől elhervadni, összetörni
 Elhobb, hogysem magot teremne nekünk:
 Egy új Árpádot, új honalkotót.
 Ültess földébe külnövényt, bujábbat,
 Mint volt a hajdani, – futó tarackot,
 (835) 305 Mely a magyart ki fogja ölni még,
 Csak hogyha kérde, sarjadék:
 Mért nincs hazánk, vagy mért rab, hogyha van.
 S pirul a lap, hol napjaink leírják:
 A kor példát törend felettetek,
 310 Mert nem tartandja vissza rettegés,
 Csak én, az égre, nem fogok pirulni,
 Mert híven számolok, ha kardomat
 Bekéri Isten égizsámolyára.
 Van-e közöttetek, ki halni nem tud,
 315 Az menjen át, s kérjen bocsánatot.
 Itt halni kell tanulni, mert az élet
 S szabadság még e századig nem ért meg
 Testvéreink.
 BEREND
 Mink meghalni is tudunk.
 MIKLÓS
 Vezess, Csák, én megyek.
 DOMOS
 Megy mindenik,
 320 De nézz körül, Csák s mondd, mivé leszünk.
 CSÁK
 (867) Magánosan állunk ötven-hatan,
 Kitéve a zúgó szél szárnyainak,
 De azt fel sem veszem, már voltam így.
 Rómának átka már szintén nem új –
 325 De a nemzet, hogy Csákot megtagadta,
 Hízogva simul a talján királyhoz,
 S mosolygásának napján sütöközök dik,
 Ez az, mi lelkem szinte megtöri.

- Fiúk, én ostortól, és zsarnokokról
 (872) 330 Nem féltem a magyart, tudom, lerázza
 Ha megsokallja terhét, óh, de féltem
 A kegyt l, mely hasonlást hoz közé.
 Féltem, ha már nyelven szól nép s királya,
 Mert mindkett nek jól gondolt szavát
 (877) 335 A fordító gazul ferdíti el:
 S még jobban féltem, hogyha a nagyúr
 Királya nyelvéért felejtene
 Hazája nyelvét, mert nem értené
 H s tetteit, szabadság-érzetét
 (880) 340 El dinek a régi krónikákból.
 MIKLÓS
 Ha többé nem vívunk nemzetcsatát,
 Zsivány leszek, elbúvok a hegyekbe,
 Szabad, min a bérc és bérci lég,
 Dárdámmal néha sújtok, mint vihar
 345 Egy korcs magyar, vagy vérszopó zsidót.
 Lésszes-e társ, Trencsényi?
 CSÁK
 Nem leszek.
 (890) Sasfészkemb l meglátom, hogy ki z el,
 S majd j id , hogy a magyar megérti,
 Nem jó a külkirály. Keresni fog,
 350 S készen talál. – Vagy, hogyha megcsalódom,
 Felállok egyszer majd még akkor is,
 Lesújtok mindent, amit elkerültem,
 S karomba zárva Árpádnak leányát,
 Bed lök a halotti nagy gödörbe,
 (902) 355 Hol a szabadság s régi nemzet alszik.
 (907) S most menjünk várainkba.
 (Mind el, kivéve Dávidot és Erzsébetet.)
 DÁVID
 Menjetek!
 Gy zelmi repkény nem vonz engemet.

- Ez ifjú szív szerelmet esdekel,
 Min enyém, s ha ilyet nem talál,
 (913) 360 Ha nem talál, mit akkor – nos, mit akkor?
 ERZSÉBET (*a sírnál térdelve*)
 Ki sírjon: a kedves vagy a királyné?
 Holt ifjamért vagy a sok bajnokért
 Keseregjek-e? – Amaz érettem élt,
 Ezek miattam vérezének el.
 365 Óh, szív repedj meg, úgy aztán megosztlak,
 Mert egyikét így, félek, megcsalom.
 Abám aludjál, s csendes álmodat
 Himezze képem és a szent haza.
 DÁVID (*hozzálép*)
 (922) Ember felett angyal viraszt! Leány!
 370 Csak sírd ki mind, csak sírd ki könnyedet,
 Számomra, hogy csak üdvadó mosoly
 Maradjon.
 ERZSÉBET
 Dávid, mit keressz?
 DÁVID
 Az árny
 Mikor szakadt el testét l?
 ERZSÉBET
 Eredj!
 DÁVID
 Ne küldj el oly fagyos szókkal, ne küldj el.
 375 A hattyúmell csak egyszer volt hideg,
 Mid n az els szobrász alkotá,
 S ez egyszer is soká az nem maradt,
 Mert látva, a m milyen félszeg így,
 Isten szikrát lehelt a k leányba.
 ERZSÉBET
 380 Ne bánts e szent helyen, szentségtör !
 DÁVID
 Nem-é azért vált éj s nap kétfelé,

Hogy a félénk ember párját keresse,
S fülébe súgja titkos szenvedését?

ERZSÉBET

Mit szólna Csák, ha hallaná!

DÁVID

Ki, Csák?

(938) 385 Mi nékem – én t nem állhatom ki.
Tán nagy lehet, talán erényes is,
De Istent is rettegjük mennydörögve.
S kiben nem látjuk gyengéink nyomát,
Megértni sem fog, attól tarthatunk.

390 Én félek t le, és nem szeret.

ERZSÉBET

Hogy azt, ki kard helyett rózsát visel,
Ki lányról és nem a honról beszél,
Hogy azt nem kedveli, nem is csodálom.

DÁVID

(949) 395 És éjszakáján rangyal viraszt.
Nem-é elég ez, óh, nem-é elég ez!
Temess el engem is, csak sírj felettem –
Te nem nézesz szemembe, elpirulsz:
Hajnal vagy alkony nékem e pirulás?

ERZSÉBET

400 Futó sugár az – mert szerelmemet

(959) A sírba vitték e domb h sei.

DÁVID

S testvéri részem nem hagyák nekem?
Hisz nem kívánom az üdvöt magát.
Add bánatodból is ki részemet,

405 Elhordozom. S most nyújtsad jobbodat,
Hogy nem haragszol e heves beszédért.

ERZSÉBET

(966) És jobbomat, ha nyújtom, elsietsz.

DÁVID

El. – Óh, egy percnyi üdvért drága ár.

(Kézet fog s arcon csókolja.)

Most arcodat, ha mindjárt sebhelyet

410 Éget rá csókom.

ERZSÉBET

Ezt nem engedém.

Te rettent vagy.

CSÁK *(belépve)*

Hah, megállj, fiú,

(973) Ne üss nászt e kopár sírok felett,
Pórcsókokat nem t r Árpád leánya.

MÁSODIK FELVONÁS

*(Trencsénben terem. A falakon s oszlopokon fegyverek s cí-
merek. Erzsébet karszéken ül kezimunkával kezében, Dávid
zsámolyán lantot penget. Miklós, Domos, Berend s még né-
hány vitéz asztal mellett iszik.)*

ERZSÉBET

Nem hangzik össze, amit lantodon versz.

DÁVID

415 Mert a világ is széhangzik nekem:

Ah, adj egy édes összhangot belé.

ERZSÉBET

Honnan vegyem? Sírból bús lenne tán.

DÁVID

Gúnyolsz megint, és én mint gályarab

T röm szeszélyed, s fel nem lázadok,

420 Pedig tapintsad a vért karjaimban,

Láncát szakasztott rültként rohan,

S reszkess, ha egyszer megkérd, hogy mit üldöd.

ERZSÉBET *(főlkél)*

Nem hallhatok ily kárhozott beszédet.

(Indul.)

DÁVID

Nem hallhatod, mit én viselni bírok,

425 Istennek is kell hallgatni népe

Kínját. Hiába futsz, leány, beérlek. *(Erzsébet után el.)*

MIKLÓS

Semmit se tenni átkos asszonyélet.

DOMOS

Még egy nyarat így élni és fejem

szebb lesz a kendernél.

MIKLÓS

Istenemre!

430 Azt nem várom be. Holnap megszököm,
Az unalomtól. – Mondd csak meg, mióta
Lakunk már itt?

DOMOS

Négy év a rozgonyi

Vesztett csatától. Hej, sok ez, sok ez!

MIKLÓS

Négy évet csak kiálltam, ámde mától

435 Még négy napot többé nem áldozok

Henyélni, és tervezni a jövő re.

Tervezték volna inkább ellenink,

Maradtunk volna mink a tettmez n.

BEREND

Igaz biz az, a lét ügyis rövid,

440 A tervek közt úgy elszáll, mint harci zajban.

De hogyha Csák ezt tartja célszer nek.

MIKLÓS

Eredj, ne mondd, – vagy benne sem hiszek!

Szeretne mást, csak hogy vár szegény,

És várja a semmit haszontalan.

445 Eh, bort ide, mid n ez j eszembe:

Innom kell vagy meg rülök.

DOMOS

Ki éljen?

MIKLÓS

Ne éljen senki, még saját magam se.

Bár vesszen össze az ember faja

És fojtsa egymást, míg egy nem marad,

450 S ez egy se élje túl bajtársait.

S Csák?

MIKLÓS

fel l áll a koldus világon.

JÁNOS *(J)*

Bátyám, öcsém, Isten megáldj. – De vígan

Tarisznyázzátok el id töket.

MIKLÓS

Nagyon. – Isten hozott. – Bizony mi csak

455 Úgy tengünk, mint a gazdátlan kutya;
A vértet, a pajzst rozsdá marja össze,
S a harcsisak ürében pók tanyáz.
Régen megfojtott volna már az élet, *(Titkosan.)*
Ha néha-néha, míg Csák álmodik,

460 Ki nem lopózom, s egy-egy h s csapást,
(1011) Egy víg napot magamnak nem lopok.
Hisz addig kell nekünk nevet rabolnunk,
Míg alszik Csák, mert hogyha egyszer ébred,
Nincs kívüle a honban dicség.

DOMOS

465 Könny neked, mi csontos és piros vagy,
Látszik, nem riz senki is Szepesben.

JÁNOS

riz szavam. Barátul élek én is.

MIKLÓS

S Károly nem üldöz?

JÁNOS

Nem, hát titeket?

MIKLÓS

Vagy fél sem vesz, vagy fél t lünk, ki tudja.

JÁNOS

470 Domos, te fogytál. – Hát Trencsényi hogy van?

(1023) E tetter ben oly gazdag kebel
Mint t ri e kicsiny napok unalmát?

DOMOS

Sínlik szegény – s láng lelke néha-néha

Kitör – de csakhamar, mint jól tanult

475 Mén visszatér, szelídülten magába.

JÁNOS

Ne többet. Fáj lelkenek látni így

A régi nagyság gyászos romjait.

MIKLÓS

Ne hidd t romnak, nagy mostan is,

(1033) S ha szárnysegett sasként vedletten ül

480 E szirtfészekben, s búsan eltekint

Síkján csatáinak – tekintetében

Egy szikra ég még a jövő felé. –

(Csák indulatban j egy kézsmárki polgárral.)

CSÁK

(1190) Hát Záchnak adták Kézsmárk városát?

POLGÁR

Igen, uram, mely mindedig szabad volt.

485 S mit tesznek még Szepesben – mindenütt!

Már a szegény panaszt emelni sem mer,

Mert ez megint ok újabb elnyomásra.

Csak lopva néz olykor Trencsén felé,

Sohajtva kérdi: egyetlen barátja

490 Vajon miért pihenhet oly sokáig?

CSÁK

Ne kérdje többé senki hasztalan.

T rés, t rés, te átkos törpe te,

Ki a tett órjását porondba sújtod,

S dicsekszel – el veled – én megtagadlak. –

495 Négy évig vártam, mint k szikla volt

Keblem bezárva, nem mertem nevetni,

Nem mertem sírni, hogy ne mondja senki:

Trencsényi izgat. Vártam, hogy mi j .

Fog-e Károly, ki bírja a hatalmat,

500 Kinek utába nem vet senki gátat,

Egy népet tudni boldogítani is.

S a béke szent ölébe visszaszáll-e

Az elriasztott si népszabadság? –

S ha suttogák: Trencsényi tán remeg,

505 Tán bántja t a lelkiismeret,

Hogy néhány korcsnak vérét ontani merte,

S a puszta harcmez r l a бүdös szél

Talán lankasztja karja izmait –

Mind eltürem, – hallgattam, s mit nyerek?

510 Szegény hazám koldusabb, mint vala,
 Kóborvitéz, úr, szolga és király
 Nyomják a népet. Az er s kacag.
 Mindegy hát, rosszabb már nem is lehet,
 Én fölkelék még egyszer és utószor.
 POLGÁR

515 Trencsényi, a polgárság üdvözlő!
 Repülök a jó hírrel és jeledre
 Megkísértjük, bírunk-e mennydörögni,
 Hogy a felh kb l jó es t csikarjunk. *(El.)*
 JÁNOS
 Mindent megfontolál-e?
 CSÁK

Meg, s azért

520 Ne is szólj ellenem, kövess, ha tetszik,
 Vagy menj.
 DOMOS
 Tiéd s a szent ügyé vagyok.
 MIKLÓS
 Én csak tiéd, vezess feltétlenül.
 CSÁK
 Most szét. – Te, János, menj Szepesbe vissza,
 Gy jtsd a derék németiséget körödbe:

525 Miklós, te mégy Gömör felé Biharba,
 Köszöntséd régi társaim, hiszem,
 Hogy bár hallgatnak, meg nem hódolának:
 Berend az alföld síkját járja be,
 Domos megy a Dunán túl. Én magam

(1231) 530 Budára nézek. Olyan kérges-e
 Az udvaronc fül, hogy nincs t le út
 A szívbe. Megtekintem, hogy vajon
 A nemzet hangja, míg Budára ér,
 Nem hangzik-é el az inasszobában?

535 S hol Dávid?
 MIKLÓS
 t használni nem lehet.

CSÁK
 Talán. – Megszídtam e fiút botor
 Ábrándiért, azóta fut, kerül,
 Ha összejöttök véle, bánjatok
 Szelíden a gyemekkel. – Most jerünk!
(Mind el, kivéven Csákot, ki gondolkodva megáll.)

540 Meg kell ezt mondanom a lánynak is,
 Csak j ne. – Vajon tetszésére lesz-é? –
 Ah, talán már alszik csendesen,
 Nem bántom pilleszárnyú álmait,
 Hisz n . Az szi est fagyos szele

545 A n szépségnek és virágnak árt.
 Azért van férfi, hogy virasszon érte.
(Indul.)
 ERZSÉBET *(belép)*

(1307) Téged kereslek, Csák, de úgy talállak
 Mint vérszomjas hadistent, s rettegek,
 Hogy meg nem értsz, túljársz a föld körén,

550 S a n , Trencsényi, itt alatt marad.
 CSÁK

(1315) Szólj csak, királyném, h alattvalód
 Parancsod várja. S hogyha a csaták
 Talán durvábbá edzették alakját,
 Ne hidd azért, hogy vásott érzete.
 ERZSÉBET

555 Óh, Csák, mid n az si népszabadság

(1321) Mosolygó arca t nt fel álmaimon,
 S te a klastromból trónomig vezetél,
 Nem hittem, hogy vér fesse bíborom,
 S világitásul a belháború

560 Üszkét kell dobnom csendes falvaimba.
 CSÁK

(1328) Nem mink, királyn , Károly tette ezt.
 ERZSÉBET
 Nem vittem volna harcra népemet

Aratva hírre hírt, miként apáim,
 De a békének szép virágait
 565 Ápolni otthon, volt vágyam, reményem.
 És most, e szép álomképek helyett
 Átkozva lesz nevem. Kés utódok
 Réműl nézendik a szörny leányt,
 (1342) Ki holttestekb l trónt rakott magának,
 570 Hogy egy kihalt országon úr legyen. –
 Óh, Csák, én visszavágyom a magányba!
 CSÁK
 Ne többet e szót, mert karom lehull,
 Mid n emelném éppen új csatára.
 Ne sápadj úgy!
 ERZSÉBET
 A férfiú dacolhat,
 575 t illeti, – de a n t a lemondás.
 CSÁK
 A n t talán, – de óh, nem a királynét.
 ERZSÉBET
 (1368) Óh, Csák, egy trónt kivívni szép dolog,
 Lemondni róla százszor istenibb.
 Engedd e dísz, az áldást hagyd nekem,
 580 Mit egy boldog jöv számomra hoz
 Cserébe véres trónoméért.
 CSÁK
 Ne kérd!
 Te gy zni fogsz, kell is, hogy gy zz velünk,
 A nemzet lenne gyáva, hogyha buknál.
 ERZSÉBET
 Jó Csák, nehéz ellenkezniem veled,
 585 Ki egy valál ily számos nép között
 H hozzám, és védkart nyújtál felém,
 Mid n atyám sírjánál elhagyott
 Könyörg árvaként állott királyn d.
 És mégis, ládd, bár okkal gy zes is,

590 Én érzem, hogy jobb nékem a kolostor. *(Sír.)*
 CSÁK
 Állíts, királyn , ellenség elé,
 Csak azt ne kívánd, hogy n t sírni lássak. –
 Lovat, fiúk! – Viszontlátig. – Lovat! *(El.)*
 ERZSÉBET
 Ez ember megy. Megállj, megállj! – Hiába.
 595 A sors szava nem zsarnokabb övénel.
 Se n , mert azzá lennem nem szabad,
 Se férfiú, mert nincs hozzá er m;
 S n mégis, mert lelkem szeretni óhajt,
 Honos t zhelyre, boldogságra vágyik;
 600 És férfiú, mert éltem tengerén
 Csatázni és lemondni kell tanulnom,
 Mi lesz bel lem, Istenem, mi lesz!
 DÁVID *(belép)*
 (1391) sír – mi szép, eh, Istenem, mi szép! *(Hozzálép.)*
 Ládd lány, ha embert látsz kétségbeesve,
 605 Mint Istent állani világa romján,
 Mít egy hatalmasb Isten feldula:
 Ne mondd, kacagva – sírni gyermekes.
 Most sírsz te is, szíved nem k tehát,
 (1402) S nem állsz felettünk, mint túlföldi n .
 ERZSÉBET
 610 Kérdezd meg Csákot, mást fog mondani.
 DÁVID
 (1406) Megint s megint Csák! – Átok reá.
 De küzdjön érted bár menny és pokol,
 Amazt a földre húzom, és emennek
 Olyat cselekszem, hogy fel fog kiáltni:
 615 Ez a pokolnál poklabb – s gy zve lesz.
 ERZSÉBET
 rjöngsz, távozz, – segélyt hívok legott.
 DÁVID
 Ne oly sietve. Ím itt hoztam egy

Parányi szert, jót minden fájdalomra. *(T rt húz.)*
 De még gyógyítani fognám szívemet,
 620 El bb megnézem véle a tiédet.
 (1421) E durva kulcs kitarja: nincs-e abban
 Parányi érzés. Aztán meghalok,
 Mit is keresnék még a holt világon.
 ERZSÉBET
 Irtóztató ember! – Jaj, mit tegyek!
 DÁVID
 625 Vagy adj reményt ez összedúlt kebelnek,
 (1428) Vagy mondd ki a szót: ember, nem szeretlek,
 Mert e szív nem szabad. És akkor én
 Imára hajtom térdemet, könyörgni
 Az alkotónál, hogy megáldja a pórt,
 630 Kit istenítél. – Szólj, lány, kit szeretsz? *(Esengve.)*
 ERZSÉBET
 Jó ifjú, senkit.
 DÁVID *(görcsösen)*
 Óh, hazudsz, hazudsz!
 Mért csalsz meg n , hisz Istennek megannyi
 Világa közt nincs lény, mely pártalan,
 Az éj és napnak csókja a korány,
 635 A csillagok, e milliárd világok
 Szerelmet súgni búvnak el viradtkor
 És még az Isten is szerelmi kéjben
 Szült gyermeket megváltóul nekünk.
 S hogy volnál egymagad oly esztelen,
 640 Oly korcs teremés, hogy ne érzeneél?
 Igen, tudsz szeretni, és hiszem,
 Ha az ebet, mely hízelegve j
 Nyaldosni lábadat, nem rúgod el,
 De látva, egy mosolyt les ajkaidról,
 645 Érted vigyáz, érted fárad, lehel,
 Könyörtelb l meg is cirógatod:
 E szívhez sem lehetsz te idegen. *(Kezét megfogja.)*

ERZSÉBET
 Egy perc és elveszék.
 DÁVID
 Te küzdesz, óh, n ,
 Egy csókot és haljunk meg mámorában!
(Megragadja.)
 ERZSÉBET *(elugrik)*
 650 Egy csók megölné üdvömet. Szaladj –
 Szaladj gyermek. – Nem, nem, – óh, Istenem!
 Er t a n nek. – Menj, vagy megharagszom.
 DÁVID
 Megint el zesz.
 ERZSÉBET
 Jöjj el máskor inkább.
 DÁVID
 De nem sokára.
 ERZSÉBET
 J j, mikor akarsz,
 655 Csak most ne.
 DÁVID
 Jó, éjfélkor itt leszek. *(El.)*
 ERZSÉBET *(székre rogyva)*
 Ah, Istenem! Mi gyöngé, gyöngé a n .
 Még el sem hamvadt lent a sírban ifjam,
 Szívem feledni még meg sem tanult,
 S hogy érdekel rült szerelme mégis,
 660 Ragaszkodása, hogy megveszteget. –
 Éjfélkor. – Mily merész dac újra t lem,
 De nem. Kockámnak addig esni kell.
 Új ok legyen a gyors határozásra.
 JÁNOS *(belép)*
 Királyn m, üdvözöllek!
 ERZSÉBET
 Óh, te vagy,
 (1482) 665 János, hozott Isten, mi hír Szepesben?

JÁNOS
 Mi mindenütt e honban – csak nyomor.
 ERZSÉBET
 S mégis zendülni szándékoltok újra.
 JÁNOS
 Nem zendül , ki törvényért csatázik.
 ERZSÉBET
 De, hogyha a jog nem kell senkinek,
 670 Ha nem zúg a nép láncai között,
 S békében inkább óhajt élni rabként,
 Mint háborúban halni szabadon.
 JÁNOS
 Az meglehet.
 ERZSÉBET
 Er vel adni üdvöt
 Oly zsarnok elv, mint láncot. Óh, lovag,
 675 Felelj meg nyíltan, szintén nekem:
 Hogyan vethetni véget e vizsálynak,
 Mi fékezhetné e nemzetcsapást?
 JÁNOS
 (1519) Csak hogyha égi nemt szállna hozzánk.
 Más semmi.
 ERZSÉBET
 Óh, jól fontold meg, lovag.
 JÁNOS
 680 Megfontolám, királyn .
 ERZSÉBET
 Mondd tehát,
 Mi címe lesz új felkelésre Csáknak?
 JÁNOS
 Jogod a trónhoz.
 ERZSÉBET
 Más címet keressen,
 Mert én kimértem sorsomat. Hazám
 Egy n nélkül fennállhat.

JÁNOS
 Asszonyom!
 685 Szavad komoly?
 ERZSÉBET
 Nem érted?
 JÁNOS
 Óh, igen,
 (1528) S letérdelek, mert ím közénkbe szállt
 Az égi nemt .
 ERZSÉBET
 Kelj fel, jó lovag,
 Nem hódolást, de tettet vár királyn d.
 Ragaszkodál hozzám mindég er sen,
 690 Tedd meg nekem a végszolgálatot:
 Csak klastromból szenvedni trónra vitt,
 (1534) Te vígy klastromba trónomról pihenni.
 JÁNOS
 Lelkem kifordult, érzem, önmagából.
 El ször van, hogy tenni nem tudok mit –
 695 Mi lesz bel lünk?
 ERZSÉBET
 Hasznosb honfiak.
 JÁNOS
 Mi lesz a honból?
 ERZSÉBET
 Az fel fog virulni.
 JÁNOS
 Csák?
 ERZSÉBET
 Szíve megreped.
 JÁNOS
 S te, égi sz z?
 ERZSÉBET
 Hervadni síromig.
 JÁNOS (*menve*)
 Megáldjon Isten!

ERZSÉBET
Nem, nem, hátrálnod nem szabad, lovag!
700 Ily vészben egy n t el bírál-e hagyni?
Éjfél közelg – és véle tán halálom.
Siessünk, kérlek. *(Zokog.)*
JÁNOS

Óh, ne sírj, könnyed
Keserv jele – s te önkényt áldozol. –
Menj hát, királyn , öltözzél lovagnak,
705 A várat úgyis rögtön elhagyom,
Kiséretemben elvegyülsz, s kiviszlek –
Morvában egy kolostort ismerek,
Csendes, sötét hely – –
ERZSÉBET

Tüstént kész vagyok. *(El.)*
JÁNOS
Amit teszek nem b n, azt jól tudom,
710 Mért borzongat hát, mint gonosztev t? –
Óh, jaj, ha a lányt élve sírba tettem,
S mégsem szünik meg a sok régi baj.
Ha Csák majd számon kéri t lem t –
S felelni nem tudok a hon javával.
715 De hát mit nékem Csák! – S mégis pirúlok,
Talán bizony sajátmagam el tt. *(Méláz.)*
DÁVID *(f)*
Ha várja a holt a feltámadást,
A rab, ha vár egy fényet, napsugárt,
Nem várja jobban, mint én az éjfélt!
720 Ah, szeret. – De hát miért el bb nem?
Hisz n szerelmét nem növeszti a kor,
De halványítja. S oly sok-e az élet,
Hogy néhány évet tréfa csak kilökni.
Hát hogyha ismét játszik? Akkor e szív
725 Átkival felriasztja a világot,
Hogy n nek hinni nem fog senki többé.

Ki ily szerelmet is megbíra csinálni...
De szeret, nem mert csak vallani.
Erzsébet, hol vagy?

(Kürtszó.)

JÁNOS

A kürt útra hív.

730 Isten veled, Dávid! Kit kérdezesz?

DÁVID

Erzsébetet.

JÁNOS

(1542) Nincs itt – klostromba ment.

DÁVID

(1543) 732 Klostromba ment. – Te tetted, Csák, megállj!

HARMADIK FELVONÁS

(Visegrádon. Terem Zách Bódog lakában. Klára Margit segítségével piperészkedik.)

KLÁRA

(1544) Szorítsd be kérlek, néni, vállamat.
Most úgy-e bár még karcsuabb vagyok,

735 Mint a királyné udvarhölgyei,
Ama kacér és lángszem olasz n k.

MARGIT

Kikkel versenyre lépsz majd nem sokára,
Ha új csillag gyanánt lépsz fel közöttük.
De jól vigyázz magadra, kis hugom. –

740 Mit téssz hajadba, gyöngyöt vagy virágot?

KLÁRA

A virág oly hervadó, ne azt;
Eszembe j ne, hogy mint dobjuk el,
Ha elhervadt felforralt légkörünkben.

MARGIT

Gyöngyöt tehát?

KLÁRA

Azt sem, mint megfagyott könny

745 A drágagyöngy. El jelül lehetne.

MARGIT

Ölelj meg, hugom. Istenem megáldjon,
S tartson soká meg ilyen sz z kedéllyel,

(1566) Míg majd hozok számodra v legényt.

KLÁRA

Vajon kit, néni?

MARGIT

S nem találod-e el?

750 Még négy fiam van, mind derék leventék.

KLÁRA

Ah, épp azért Csákot s zászlójukat,

El nem hagyandják egy hitvány leányért.

MARGIT

S ha mégis, Klári?

KLÁRA

Nem fognám becsülni.

MARGIT

Nagyon unalmassá kezd válni Trencsén.

KLÁRA

755 Unalmassá lehet a hitves is,

S ott hagyjuk? Ez szép erkölcs, nénikém.

Kázmér hecegt l láttam én hasonlót,

Ki vagy két udvarhölgyet már megúnt.

ZÁCH *(belépve)*

Jó reggelt, Klárikám! Lám, lám ki hinné,

760 Hogy ajkad rágalmazni jobban ért,

Mint csokolódni.

KLÁRA

Azt is megtanulja,

De mostan erre van jobb érzése.

ZÁCH

Kázmért kárhoztatod, s nem hibás,

De a n , aki e mai világban

765 Mint bolt fölé, minden kincsét kirakja,

Lépül vev re és a bolt üres.

De hát mir l folyt a szó?

KLÁRA

V legényr l.

ZÁCH

Lám, lám! No, majd hozok számodra én.

KLÁRA

Isten ments, hát mit tennék annyival?

770 Margit néném hoz, meg te, jó atyám!

Egyet szerezt, mint mondta, a királyné,

S talán csak én is választok magamnak.

ZÁCH

Mondottad, a királyné – – és talán

Ejtett el olyat, hogy Kázmér – beszélj –
 775 Ezért neveztétek talán el bb?
 MARGIT
 Bátyám, az Istenért hová ragad
 Ismét a nagyravágy?
 ZÁCH
 Miért, hugom?
 Zách Bódog lánya olyan mélyen áll-e,
 Hogy egy herceg trónjának zsámolyáról
 780 Nem bírná átölelni? – Ámde halljad:
 Rendezd el házam, kérlek, telhet leg,
 Magas vendéget láthatunk ma itten.
(Margit el.)
 S most már, leányom, nem tréfálva mondom,
 Csak hagyd el azt a sok szép v legényt,
 (1577) 785 Majd én hozok oly barnát, mint az árnyad.
 KLÁRA
 Nem kell, apám.
 ZÁCH
 Miért?
 KLÁRA
 Mert csalfa volna.
 ZÁCH
 Tán azt hiszed: lány árnya is hamis.
 KLÁRA
 Nem azt. De ládd, apám, szép tiszta nap,
 Mid n minden mosolyg, árnyam követ,
 790 De rossz id j és körültekintek,
 Hogy leljek embert, árnyat vagy mi mást,
 Mivel boszúmat elfecseghetem,
 És ládd, apám, árnyam nincsen sehol.
 Nem lenne-e ez álnok v legény?
 ZÁCH
 795 Kis bamba te!
 KLÁRA
 Ehhez még változó is,

Mert majd itt, majd ott látom árnyamat,
 Amint Buda s Trencsén fel l süt a nap.
 ZÁCH
 A nap nem süt sem innen, lány, sem onnan,
 De a magasból. – D re képzetek,
 800 El véletek! – Hozok hát, Klárikám,
 Barátaim közül szép v legényt.
 KLÁRA
 (1587) Görbét hozasz.
 ZÁCH
 Ügyetlenül beszélsz.
 KLÁRA
 Legalább én nem láttam egyenest.
 Hajolva állnak az el szobában,
 805 S derekuknál szavok csak az, mi görbébb.
 Ha olykor mondod: a király kegyes,
 (1595) Sohajtják k is: óh, kegyes, bizony.
 S ha néha mondod: álnok a király,
 Fondor, kegyetlen, k visszhangjai, de
 810 Eladni is tán készek. – Óh, apám,
 (1600) Ne húzzad ráncba homlokod. Fecsegetem.
 ZÁCH
 Leány!
 KLÁRA
 Bocsáss meg!
 ZÁCH
 Óh, ha valaha – –
 De nem, nem, nem merne ellenembe –
 S ha mégis – akkor kürtöm egy szavára
 815 Rokonságom fegyvert fog, s húszezer
 Paizs dördül meg, kérve számadást. –
 Rokonságom? – Óh, óh, leány, leány,
 Mit mondtál, mik barátim? – Gyermekeknek
 Isten sugallja a szót. Nem zavarja
 820 Ifjú keblőknek tiszta t körét

Még a világ hitvány párázata.
 El, rémalak – rám vagyon szorulva,
 (1615) Igen, és oly jó, kegyes király.
 ZSÁMBOKRÉTI (/)
 Ki üdvözöl; s míg csarnokodba tér
 825 Pihenni, e kis írást küldi néked.
 ZÁCH
 Sajátjában pihen, szolgálja várja. *(Zsámbokréti el.)*
 Jól mondtam, , mint Isten ott is áld,
 Hol vétkezétek.
 KLÁRA
 Miért örülsz, atyám?
 ZÁCH
 (1623) Három falut ajándékoz megint
 830 Csák jószágából nekem. Klárikám,
 Ez nászajándékod lesz.
 KLÁRA
 Hagyd apám!
 Vagy végy számomra fátyolt, oly süret,
 Olyan sötétet, hogy múltamba vissza
 Ne légyen rajta által pillanat.
 ZÁCH
 835 Miért leány?
 KLÁRA
 Mert még alig tudám
 Gyermekezem kulcsolni, még alig
 (1632) Értém meg félig elmondott imámat,
 Hogy megtanítál azt Csákért rebegni,
 Vérátkot kérvén mindannak fejére,
 840 Ki néki és a honnak ellene.
 Úgy megszokám, ládd, e gyermekkönyörgést,
 Hogy felver éjjel, hogyha elmulasztom,
 S most félnem kell, hogy meghallgatta Isten.
 Végy hát apám, végy nekem barna fátyolt,
 845 S három falud helyett azt add nekem.

ZÁCH
 Hah, gyermek! –
 KLÁRA
 Óh, ne bánts, hisz meglehet,
 Hogy ami egykor jó volt, rossz legott,
 Mint rothadt alma, mi ízes elbb,
 Émelyg véln. Én nem értem a
 850 Bölcs férfiak okoskodásait,
 (1643) De nem tudom feledni az imát sem.
 ZÁCH
 Meg rülök. – Óh, lány, ki mondta néked,
 Hogy ekként kínozz. – Valld meg, valld, ki bérel
 Üldözni, mint sebzett vadat halálíg? –
 855 Ki mondta néked, lányom, mondd, ki mondta,
 (1652) Hogy elárultam Csákot?
 KLÁRA
 Tenmagad.
 Miért térdeltél tegnap este is?
 ZÁCH
 Hol lányom?
 KLÁRA
 A királynál.
 ZÁCH
 Óh, hazudsz.
 Zách fog térdelni oly király előtt,
 860 Kit csinált? –
 KLÁRA
 Ah, én jól láttalak.
 kétkedett benned, s kacagva mondta:
 Eladtad Csákot, s engem is eladhatsz.
 Te térden esküdtél meg.
 ZÁCH
 Nos, miért ne?
 Nem tettem ingyen, – megfizettek érte. –
(Klára ellopózik.)

865 A büszkeség let n az ifju korral,
A vén csak zsémbelhet, mert karja rossz,
S inkább meghódol a nagyobb er nek,
Mint bujdokoljon, mint egy vén bolond,
Hisz ott a jog, hol az er s haszon. –
(1663) 870 Mit nyert Trencséni, hogy kevély nyakát *(Kürtszó.)*
Nem bírta bókra vinni, – most zshivány!
Hah, a király. –
(Csák belép.)
CSÁK
Nem . Megáldjon Isten
Minden magyart, s ha az vagy, téged is.
ZÁCH *(zavarban)*
Régen nem láttalak, de most ne bánd,
875 Hogy nyíltan szólok, nem szeretlek itt.
CSÁK
Azt látom, arcod sárga és remegsz.
Pedig miért, hogy régi cimborád
Vendégjogot kíván egy éjszakára? –
Óh, Zách, min veszett tömlöcszag ez,
880 E szép teremben! Keblem telve volt
Nem d re szóval, férfi érzelemmel,
S most, mintha nyomna itt ez ívezet,
Ijedve búvik vissza szíverembe
És fél kijönni, hogy rabúl esik.
ZÁCH *(félre)*
(1683) 885 Miért nem mennydörög, miért szava
Villám gyanánt nem sújtja keblemet!
Zajghatnék én is, lelnék vádatat,
Míg ily nyugalma a porig aláz. *(Fent.)*
Hisz ez mind jó, de tán nem is tudod,
890 Hogy Károly itt vadászik és legott
Beléphet.
CSÁK
Jól tudom, de úgy hiszem.
Vendégedet meg bírod védeni. *(Szeliden.)*

S ha nem csalódom, kedvesebb vagyok
El tted most is, mint . – Nem beszélsz. –
895 Ifjú korunk nemt je leng talán
El dbe. Szebb világ volt úgy-e bár az,
(1692) Mely sírba szállt, s felette, mint kereszt,
Könnyet teremt , sírni nem tudó
Jel l én állok.
ZÁCH
Irgalom, ne többet. –
900 Poroszlót hívhatnék, ládd, nem teszem.
Végy kardot, vívjunk Isten s ég el tt,
(1703) Végezzük el a végs számadást,
Érzem, hogy ennélkül nem élhetek meg.
CSÁK
A karddal el. Öngyilkosság tilos,
905 S nem gyilkolnám-e én meg múltamat,
Ha ifju lelkem jobb felét megölném? –
De e jobb fél elszúnyadt – tetszhalott,
Felrázni jöttem új életre azt.
ZÁCH
(1713) Ne kísérts, Csák! – A kába ifjuság
910 Mesés színekben látja a világot,
Teremt magának ábrándképeket
És hajtja végig a kietlenen,
Míg megfáradva, szárnysezegetten eld l.
CSÁK
Valót beszélsz, Zách. – Óh, az ifjuság
915 Hatalmas Isten, s mint a lángoló nap,
Arany himet varr a kopott világra.
De hát mondd, melyik aztán a való?
Ábránd-e az ifjú látása csak,
Vagy a vén szem van-é megkérgegedve,
(1731) 920 Hogy gyászlepelt lát a világ felett?
ZÁCH
Ne többet, én Károlynak esküvém
H séget és megtartom.

CSÁK

Esküvél,

(1743) Míg a hazának mondott esküszó

Megtört szentsége ajkadon tapadt.

ZÁCH

925 A hon javáért tettem eztet is.

CSÁK

Ne káromold – olyan magasztos eszme,

Mint a hon, nem kíván gyalázatot.

ZÁCH

Te vért kívántál t le, Károly is vért.

Te erre vontad, meg másfelé.

930 Kincseben megfogyott, miként er ben,

Mert fosztottátok t, egymást el zve,

És ott állt köztetek, vérben lihegve,

Minden percben porondba rogni kész.

Én láttam mindezt, azt mondám: elég,

935 Talán er re j még a kifáradt,

S akkor lerázza azt, ki terheli.

Mondd hát magad, hibáztam-e?

CSÁK

Igen,

Mert emberkézzel a sorsot vezetni

Akartad és merész tanácsot adtál

940 Annak, ki lét és nemlét felett határoz.

Nem érezél-e, mondd, megszegyen lést

Minden kontárnak b ntársául esve,

Ki egy napos korlátolt felfogással

Dicsekszik hatni kés századokra? –

945 Ne légyen senki bölcsebb, mint kora.

Ha mint eszköz betölti hívatását,

Jó eszköz volt. Ha mint próféta lép fel,

Vagy rjög , vagy nem hisznek szavának.

S azt gondolod, ha nem tetszik, lerázod,

950 Mit most eszélyb l felvevél magadra?

Ha egy lépést letértél a szoros

Törvény utáról, többé nem találok

Soha, soha. Bogáncs cserjébe jutsz,

Melyb l, ha egy ruhádra kapcsolódik

955 És rázod, ötven új akad helyébe.

BOHÓC *f*)

(1760) Adjon Isten mosolyt, könnyet,

Hogy bármikor el vehedd.

Szemtelen arc, szemesség

Sárban sosem hagyott még.

960 Vakmer az asszonyoknál,

Szemforgató a papoknál,

Lel szerencsét, bizalmat

Nálam, aki mindég ad.

ZÁCH

Hogyan folyt a vadászat, volt szerencse?

BOHÓC

965 Nékünk ott jó csak vadásznunk,

(1770) Hol bakot l a királyunk;

S a vadász jókat kacaghat,

Hogyha másé a gyalázat,

Ámde jól fizet,

970 S ez királyi tett.

ZÁCH

Volt-e vad?

BOHÓC

Volt elég, de nem vadásztunk.

Vad vad, milyen barbár eszme!

Aki tudja, szelidítse.

(1782) S oly szelidek már a hölgyek,

975 Hogy szintúgy vadítani kellett.

Szép mulatság fejdelemnek,

A bohócok némán nyelnek.

CSÁK

Mennyk fiú ez!

BOHÓC

Mit bámulsz, komám?

CSÁK

Ismersz?

BOHÓC

Ismerlek-é? Hát nem tudod,

980 Hogy egy bolond a másikat megérzi?

Az igazságot hajhásztuk

Mindketten, csakhogy te karddal,

Mint nagyobb bolond, ki nyúlat

Megy vadászni síppal, dobbal..

985 S már majdhogynem elriasztád

A földr l az igazságot,

Amint én sapkám emeltem,

(1796) S megfogám, – alája mászott.

CSÁK

Óh, fájdalom, bohóc, hogy szód igaz.

BOHÓC

990 Máté komám, volt egy gyermek,

Két dajkája volt szegénynek,

Mindkett szerette,

A gyermek nevette,

S összekoccant a két dajka,

995 Egymást féltve messze tartja,

A gyermek siratja.

CSÁK

Kölyök, te gúnyolsz. –

BOHÓC

Óh, ne hidd komám!

(1813) Ki írná meg sírversed is, ha én nem, –

Hiszed, hogy merné tán egy udvaronc?

CSÁK

1000 Hát hogyha még el ttem halsz talán meg?

BOHÓC

Legtovább megél a bolond,

Nem tör dik, nem eped;

Nagyravágy, csel, csalt reménység

Tikteket mind eltemet.

CSÁK

1005 Lássuk tehát már azt a sírirást.

BOHÓC

Károly sírján hosszú írás

Lesz, úgy kell kitoldani

A törpét, ki órjást játszik,

Hogy lehessen valami,

1010 Hosszú cégér, kurta korcsma,

Hosszú áldás, rossz vacsora. –

Néked, pajtás, ezt a sapkát

(1825) Fektetem sírodra csak,

S fogják tudni: szent eszmékért

1015 Küzd, ki ilyen f zért kap.

ZÁCH

Hallgass már, vagy korbácsot kapsz különben.

S ha elmondod mit látál, jaj neked,

El re mondom, agyba-f be verlek.

BOHÓC

Hallgatok, s megint okosabb

1020 Leszek, mint a bárgyú magyar,

Korbácsot ki szintúgy ismer,

(1833) Mégis morog, mégis csak mar. – *(Kürt.)*

ZÁCH

Hah, a király, – j j, Csák, elrejtelek.

CSÁK

Vezess tehát.

ZÁCH

Ha itt lel, elveszék.

(Csákot egy mellékajton kivezeti.)

BOHÓC

1025 Félre bolond, j a nagyobb,

Félre putri, j a ház.

Nagy úr mégis a király,
Elsápaszt, s tör, mint a láz. *(Hátraáll.)*
(Róbert Károly, Drugeth, Zsámbokréti és mások j nek.)

ZÁCH

(1842) Király, üdvözlégylegy!

KÁROLY

Ez volt ám derék nap.

1030 Mért nem jövél ki Zách, talán beteg vagy? –

ZÁCH

Igen, királyom.

KÁROLY

Sajnállok, de nékem

Szintúgy az ígért nyugalom helyett

(1846) Várad csak gondot és munkát szerez.

Most vettem éppen hírt, hogy Csák megint

1035 Feltámad és hatalmas sergeket

Pusztítani küld a gazdag Vágvidékre.

DRUGETH

Már régen forral új terveket.

KÁROLY

Csak azt a Trencsént, azt a sziklafészket

Mondhatnám már enyémnek, s jól aludnám.

BOHÓC

1040 Könnyen segíték én azon, komám.

KÁROLY

Hogyan, bohóc?

BOHÓC

Ajándékul adom.

KÁROLY

De nem tiéd ám, s hogy jutok belé?

BOHÓC

Foglald el karddal.

KÁROLY

Óh, bolond, bolond!

BOHÓC

S nem így tett-é trónoddal szent atyánk,

1045 Mint én ajánlom néked? S okos volt,

Én meg bolond. – Te hálátlan koma!

KÁROLY

Bohó, ne többet. – Most, most férfiak

A jó tanács becses. – Sergem kifáradt,

Pénztáram pusztá.

BOHÓC

Még itt is segíték.

1050 Országodban van-é még telt tarisznya?

KÁROLY

Hogyan ne volna!

BOHÓC

S bírod-e nyakából

Gazdájának lekanyarítani?

KÁROLY

Hogyan ne, annyi zsoldosom akad még.

BOHÓC

Úgy mind tiéd a megtömött tarisznya!

1055 Ne búsulj, úr vagy – és ürítsd ki bátran,

Áldással rakva visszaadhatod,

Koldusszatyornak jó leend az is.

KÁROLY

Ki a szobából! Itt nincsen bolondra

Szükség.

BOHÓC

Talán van úgyis elég bent. *(Hátraáll.)*

KÁROLY

1060 Nos, bölcs urak, megpróbált férfiak,

El a jó tanáccsal.

ZÁCH

Óh, király!

Voltak napok, hogy ellened csatáztam,

És nem karod, – kegyelmed gy ze le.

Szólítsd fel Csákot, vess a múltra fátyolt,

1065 S adj lánglelkének tenni tért jöv re;

Én azt hiszem, megtér, bár büszke férfi.

ZSÁMBOKRÉTI

Nem lenne-é mindenki pártüt ,
Látván: ez út visz kegy s nagyság felé.

ZÁCH

Nem, Zsámbokréti. Nem mind sólyom az,
1070 Mi büszke szárnyal martalékra tör.

A baglyot üldhetd, mert bagoly. Tanítsd
Szeretni a sólymot, s vadászni fog
Számadra. Meg ne öld, s ne irigyeld
Nemesb szivét l a királyi vágyat.

ZSÁMBOKRÉTI

1075 A régi cinkosságból, úgy hiszem,
Egy gyöngéd visszhang még Záchnak beszéde.

ZÁCH

Torkodba fojtom a szót.

KÁROLY

Nyúgalom.

Egymás ellen támadtok-é ti is,
Mid n fél ország ellenség vagyis?

1080 De én vagyok magam, látom, hibás,
Epés vitának t zvént tárgyaul
A pártost, kit hona már rég elítélt,
Elátkozott már kétszer szent atyánk,
S mégis t rünk.

ZÁCH

Engedj meg neki.

ZSÁMBOKRÉTI

1085 Akasztófára a merész zsvivánnal.

DRUGETH

Csak egyre kérlek, hallgass meg, királyom:
Ha már kell d lnie, mert úgy kívánja
A köz, tartsunk meg minden illemt,
Hogy majd ne mondja kés nemzedék,

1090 Miként korunknak fényes csillagát
Gyalázatul bitóra állítók.

BOHÓC

Elvégeztek hát, bölcs urak, halálát?
Majd a bolond mond hozzá egy mesét;

(1890) Király volt a sas, ámde népe

1095 Zsarlásitól ingerelve,
Ország gyűlését hirdetett,
S elvégezek a sas halálát,
De jaj, ki teljesítse azt hát?
Embert találni nem lehet.

1100 Felszólíták a h s bagolybánt,
Ki az imént szóval tüzet hányt,
S lám, elkotródik emberem – –
A bölcs tanács rá száját tátott,
Pulyán szaladt ki, merre látott,

(1901) 1105 Mert a sas, mint vész, ott terem. *(Kinyitja a mellékajtot.)*

CSÁK *(el lépve)*

Már itt is van. – De hisz Trencsényi arca
Nem a halál, miért sápadtok úgy!

KÁROLY *(gúnyval)*

Ah, Zách, jó házigazda vagy, cserébe,
Ha hozzám j sz, víg torra várlak én is.

ZÁCH

1110 Kegyelmet, nagy király, nem hívtam t,
S egy perccel jött el tted.

KÁROLY

Jó. Tudom.

CSÁK

Valót beszél, hidd el, hogy nem hibás.
Várába jöttem, s tüstént elmegyek,
Mert jót aludtam ott, hol tik remegve
1115 Virasztani fogtok. Azt kérem csupán,
Végzésteket vonjátok vissza, mert
Kihallgatatlan a magyar nemest

(1910) Itélni nem szabad. Most itt vagyok,
Hallgassatok ki – s ítéltetek aztán.

DRUGETH
 1120 Törvényeset kér, én t pártolom.
 KÁROLY
 Mi az, te is Drugeth? – Miért vagyok hát
 Király, ha semmit sem nyom szándokom?
 DRUGETH
 Ellenkez leg, nyom, ha jogszer .
 KÁROLY
 S jobbágyom fogja-é eldöntni ezt?
 1125 Hisz ez megint arcátlan pártütés.
 DRUGETH
 Ne hidd király, hogy ellenséged az, kit
 Perc súgta szenvedéllyel gát gyanánt lát,
 (1933) De az, ki sírna és mégis mosolyg,
 S rabfélelemb l csak tapsolni tud.
 CSÁK
 1130 Soká várok már, – tán elég lehet.
 KÁROLY
 Menj, menj, ne bosszants, fogjad e papírt,
 (1981) Megsemmisítek mindent, csak ne lássunk.
 CSÁK *(kardjára néz)*
 Nincs csorba rajta. – Új találkozásig. *(El.)*
 KÁROLY
 Nem, itt nem alszom, és bizton sehol.
 1135 Óh, pártos nemzet, higgyek-é neked?
 Rád bízom-é üdvöm, nyakas magyar,
 Ki vén törvényt nézsz, s nem királyodat?
 Kötést keressz, nem hódolást, kegyet?
 Ki, hogyha h nek mondod is magad,
 1140 Lakot nyitsz a szám zött bujdosónak. –
 Átok reád, óh, hydra, hydra faj,
 Felrettent arcod minden álmaimból. –
 Derék vitéz nép! Hányan is valátok?
 (1993) Öt – hat – hét, s egy volt s élve ment el! –
 DRUGETH
 1145 Orgyilkoláshoz nem tudunk, királyom.

KÁROLY
 Hiszem, hiszem. Vitéz nép vagytok, úgy-e?
 De a h nép mindenhez ért, mi jó
 A fejdelemnek.
 ZÁCH
 Majd a harcmez n
 Meglátod, hogy nem verjük-é le t?
 KÁROLY
 1150 Ah, én el bb verem le. – Mário! – *(Márió bej .)*
 Megnézted jól ez embert?
 MÁRIO
 Jól, uram.
 KÁROLY
 Meg mersz-e vívni véle?
 MÁRIO
 Mint szokásom;
 Miért ne. Álmában – templomküszöbnél.
 KÁROLY
 Jó. – Tízezer forint Csák b re. Most
 1155 Menj, ahová látsz, és addig szemembe
 Ha j ni mersz, a hóhér nyársba húz.
 MÁRIO
 E kar még célját nem hibázta el, –
 Mindegy Csákot, vagy gyermeket megölni,
 A szív baloldalt ver, s a vas kemény.
 DÁVID *(ki azalatt bej)*
 1160 De a te szíved helyt áll-e, paraszt?
(Térdre esik.)
 Kegyelmes úr, remegve hódolok meg,
 Alig remélve már bocsánatot.
 KÁROLY
 Ki vagy te, ember!
 DÁVID
 Omode fia.
 KÁROLY
 E vár pokol, hogy percenként suhannak

1165 Az ördögök beléje. – Zách jön-é
Még több?
DÁVID
Tévedsz király, én ellened
Küzdöttem eddig, most bocsánatot
Jövék könyörgni.
KÁROLY *(indul)*
Honn meggondolom.
DÁVID *(feltartóztatja)*
Nem úgy, nem úgy. Egy percenet világom.
1170 Sietnem kell, tovább nem várhatok,
Mert hogyha más el z meg – elveszék.
Különben én nem sök birtokát,
Nem kincseket, rangot, kitüntetést,
Csak egyet esdek: széles e hazán
1175 Engedj nekem bujdosnom. Adj sor írást
Vezéridhez, hogy ne bántsanak.
És ezt sem ingyen kérem, meghozom
Mit e pór ígér, ámde tenni nem bír,
Mert porba sújtja t Csáknak szeme.
KÁROLY
1180 T lem mehetsz akárhová, kivált
Ha teljesíted, amit szád locsog. – *(Záchhoz.)*
Nem rült-e fiú?
ZÁCH
Ha nem, de az lesz.
KÁROLY
S mért lettél oly macskája e kutyának?
Hisz eddig egy tálból nyaltátok a vért.
DÁVID
1185 Látod, mi edzett keblem. Elbírok
Gúnyt, mocskot. – Óh, próbáltad volna máskor! –
Most röpte túl van ily bárgyú beszéden. –
Ne kérdd, hogy Csák Mátét miért gy lölöm,
Elég azt tudnod, hogy van rá okom.

1190 A koldus koldusává tette sorsom,
És szétrepeszté szívem izmait. –
Te is ohajtod t kivégzeni,
De néked ahhoz nincs jogod, király!
Nincsen jogod a kor nagy emberét
1195 Megfontolással közjóért megölni.
Ez nagy b n lenne, s hogy felelne lelked?
S miért is tennéd? Hogy néhány követ
Kicsent koronádból? – Koszos ürügy –
(2018) Nekem világom napját lopta le,
1200 És felriasztott égi álmaimból
A rengetegben. – Hagyd t hát nekem.
S ha mégis rátennéd gyilkos kezed,
Kiátkoználak a földr l, az égb l,
Hogy kóbor lelked a széllal zokogna,
1205 S a sír kihányná fáradt csontodat,
Mert csak engem illet! S hogyha megcsal,
Elbúvik t lem, vagy gyorsabb kez lesz,
És én halok meg: addig kérem Istent,
Vagy annyi vétket, zajt, káromkodást
1210 Teszek az égben, hogy megúnva végre
Lesújt a földre, s újra kezdek élni
(2026) S üldözni Csákot addig – addig –
KÁROLY
Ifjú,
Te nem vagy észen. Menj, menj, amerre tetszik,
Se én, se más sem bántja a bolondot.
(Indul kíséretével.)
DÁVID *(kacagva)*
1215 Mi vagyok én, azt csak magam tudom.
Mi voltam, azt ne tudná senki bár.
Mivé leszek – majd látja a világ.

NEGYEDIK FELVONÁS

(Trencsénben. Terem, mint a második felvonásban. Csák, Miklós, János, Berend s mások, fegyveresen, útról érkezve.)

CSÁK

Mint látom, megjövtek pontosan.

Bejárta-é körét h n mindenik,

1220 Meglesve a szív dobbanásait

És megtapintva a ver eret,

Mint szorgos orvos? Óh, mit mond lökése?

Üd lend-é vagy meghal a beteg?

De ím, Domost nem látom, hol maradt?

1225 Váratni nem szokása e fiúnak.

MIKLÓS

Elrándult édesanyját látogatni,

S a h st ott tartja kissé a fiú.

CSÁK

Nemes fogoly, s az porkolábja is.

De hát, Berend, az els hírt te mondd,

1230 A többire tán jó el jelül lesz.

Hisz az alfödr l rossz hír nem jöhet,

Hogyan szülnének kékl síkjai

Az emberszívben szolgálajlamot.

Mindig az alföld volt er m s reményem.

1235 Mondd hát, min szél fú mostan felette?

BEREND

Olyan szél, Csák, mely csak titkon zokog.

(1489) Bejártam minden rejtekebb tanyát,

Hol bujdosót remélheték találni,

Vagy elvonultan váró honfiút.

1240 Találtam is, de elszánt párthívet nem.

Sok van, kinek gond li homlokát,

Ki könnyes szemmel néz az árva honra

S epedve áhít jobb jöv t; mi haszna

Ha nincs, ki férfias szilárd karokkal

1245 A sors gyep l it megragadni merje. –

Nehéz id jár, fáj mindenkinek

Ez és az – így érzéke nem marad

A távolabbi nemzetfájdalomra.

Örül, ha mint ügyes sajkás, kimentí

(1498) 1250 Létét és lomját a dülő habokból,

De a közös vagyokra gondja nincs.

CSÁK

S barátaink, hogyan fogadtak k?

BEREND

(1503) Mint a dús elszegényedett adóst.

Sok jóbarát légy, míg napunk ragyog;

1255 Ha a hideg beáll, meg elbuvik.

Sok pört keres, avagy pört l remeg,

Más gyermekekben van dúsan megáldva,

(1511) Ezeknek szolgálat kell, – mit tegyen

Az udvar csillogása ellenében? –

CSÁK

1260 Elég, elég. Nos, Miklós, nyugtalan vagy,

Mint hogyha jobb hírt tartanál magadban.

De szemed villáma mást beszél.

MIKLÓS

Csak e fecsegés tett, Csák, nyugtalanná,

E tudós meghányása dolgainknak.

1265 Ki várhatott mást? – Nem tudók-e rég,

Hogy a bátor kevés, a gyáva sok,

De az nem számít itt s ott egyiránt:

A nagy tömeg mindég a gy ztesé.

Mért mondanám hát, hogy Bihar mit érez?

1270 Hoztam magammal egy csomó legényt,

Mely halni elszánt, s nem nagy kár lesz érte,

Ha sárba fekszik. Holnap más akad. –

Ha más is így tesz, lesz talán bel lünk.

CSÁK

- (2032) Jól mondod, Miklós! Mért is vártam eddig,
1275 Mért zörgeték pulyánál, udvaroncnál,
Mid n karom bír még dárdát hajítani,
S szül gyermeket mindennap a haza,
Ki vagy koldulni vagy rabolni termett,
Nem veszthet semmit, s így hívem leend.
1280 Óh, mert a gazdag fél kiszállni síkra,
Hogy elkobozzák búzaföldeit.
(2039) Koldushadat hát, jól kiéhezettet,
Mindegy akármit, melly üszköt, dsidát
Hajítani tud. S a puha dús lakába
1285 Ki dob koldusnál üszköt szívesebben? –
Majd amit e hitvány haddal kivívok,
Élvezni fogja, aki szid, az is,
S megéljenez, mint a hon h fiát.
Ez is szép díj, ki éheznek reá,
1290 Nekem nem kell, de azt nem t rhetem,
Hogy Szent István trónján oly ember üljön,
Ki Csák vadászskürtét l megriad.
MIKLÓS
Hát ollyat, aki félni nem akarna?
CSÁK
Tán ollyat sem, csak úgy, ha már uramnak
1295 Született volna. – S most Miklós öcsém!
(2052) Menj a várfokra, fújd a harci kürtöt,
Hogy Mátra bérce visszhangozza újra,
Riadjon álmából fel a magyar,
Soká aludt már úgyis. Menj, siess.
1300 B abrakot mostan harci méneimnek,
A rég bezárt fegyvertárt nyisd meg és
Hurcolj ki onnan zászlót, kardokat,
Hurcolj ki mindent, ami öldököl. –
Még most is itt állsz?
MIKLÓS

Félek ébredést l.

219

CSÁK

- 1305 Ne félj, Miklós, – aludni máson a sor! –
(2067) János! Szepesb l hoztál-é te népet?
JÁNOS
Nem hoztam senkit.
CSÁK
Mért, – nincs-é bitang ott,
Koldus, tolvaj, ha a java siket?
JÁNOS
Óh, van biz ott, s t a jó sem siket,
1310 De visszavertem, hogy velem ne j jön,
Haszontalan véráldozatnak esni.
Én itt vagyok, mert esküm köt, mi kell több?
CSÁK
János, nem értelek, – ámde majd kifejted
Kés bb. Sietnem kell most, – nem tudod
1315 Hol a királyn ?
JÁNOS
Csák! Nincsen királyn nk.
CSÁK
Szeszélyes ember! – Hát András leánya?
JÁNOS
Ah, messze, messze.
CSÁK
Hol?
JÁNOS
Zárdába ment.
CSÁK
rült vagy János! Hol mondotta szád?
JÁNOS
Zárdában, Csák!
CSÁK
Ki küldte t oda?
1320 Ki küldte t oda?
JÁNOS
Én.

220

CSÁK

S még ölelsz!

De nem hiszem. Hazudj, fiú, csak egyszer

S e b nődért mennyem feláldozom.

(2075) Tiédhez toldom szívemnek felét,

Mert megszakadni fél szív is elég. –

1325 A lány zárdában. – Pelyhetlen fiúk!

Egy n t nem bírtatok megvédeni?

Mert t, hogy el nem küldtétek, tudom,

Ki is tett volna ily szörny bolondot. –

De ellopták tán a szent angyalok,

1330 Hogy a mennyekben légyen a halottak

Úrnéja, mert népének jobb fele

Már úgyis ott van. – Bódult szellemek!

Hát illik-e e földön tartnotok

Orgazda boltot, egy hideg kolostort,

1335 Hol élve eltemessétek leányink,

S poremberek üdválmait velök. –

(2089) De János, szólj igazán, hol van a lány?

JÁNOS

Ismételjem?

CSÁK

Ne tedd, e hallgatás

Rettent en megsúgja a valót. –

1340 Tehát végem van. Csák leélte életét.

Küzdjön, kinek tetszik, de Csák kifáradt.

MIKLÓS

Ne mondd e szót. Többé ne lássam-é

A rendületlen Trencsénit, ne lássam

Kardját forgatni, mint hadóriást?

CSÁK

1345 Többé nem látod, mert többé nem az.

Egy nemt lenge eddig sátorinkon,

Mely fényt derítne ránk, er t karunkra,

S megszentelé munkánkat; most, mid n

E szellem elszállt, nincsen jog velünk,

1350 S én jogtalan nem harcolok soha.

MIKLÓS

S egy gyöngé, egy halvány leány-e az,

Ki egy nép életét s minden jogát

Személyesíti? Nem, ha halott,

Fajunk nem oly medd még, hála Isten,

1355 Hogy új Árpádot nemzeni ne bírna.

CSÁK

S azért küzdjünk, ki majd születni fog?

Vagy küzdjünk, mert néhány földönfutó

Kivánja? Mért? – Tán, hogy Károly helyett

Svábot, csehet emeljünk trónusunkra?

1360 Vagy éppen állítsak köztársaságot?

Ki fogja azt megbírni köztetek?

Nem Róma e hon, melynek harci lelke

Lemondásokban lelt polgárerényt.

Itt minden szív forintokért eseng,

1365 S ha nincs felettök egy er s ököl,

Egymást rabolja, egymást üldi majd.

Szentek hona csak a köztársaság,

S melyben lakunk, óh, e hon latroké. –

Hisz én azt jól tudom, nem volt ez így.

1370 Örökt l és örökké nem leend így,

De ez mikor, de ez mikor leend!

Csák meg nem éri. Pályáját lefutta,

Mert nincs, kiért csatázzon, – a leány.

JÁNOS

Ne engedd így magad a fájdalomnak,

1375 Mely gyermekessé tenne az el tt,

Ki lelkedet, mint én, nem ismeri;

S nem tudja, hogy nem egy leány, de a hon

(2120) Jóléte volt, mi a harctérre zött. –

S ha most ennek, vagy annak bukni kell,

1380 Együtt virulni, mert nem hagyja sors:

Ki öljük-e magunkat a leányért,
 Hogy új nép szállja meg Kanahánt? –
 Tíz évi harcunk ezreket tiport el,
 Csak egy csata kell még, melyben legy znek,
 1385Vagy melyben gy zünk – nincs többé magyar
 (2128) S csontok fölé emelhetjük királyunk.
 CSÁK
 Ne többet, áruló. A síma nyelv
 Nem nyalja már ki a mérges sebet,
 Melyet fullánkja ejte szívemen. –
 1390Miklós, ereszd széjjel csapatjaink,
 Bocsásd el ménemet, legyen szabad,
 Ne hordjon holtig zablaszíjt nyakán.
 Jól zárd be ismét fegyvertáramat.
 A Vágba vesd kulcsát. Zúzd kürtöm össze,
 1395Mert mint hazámnak lelke elfogyott,
 Fogy az enyém is, mely belé rivallt. –
 (2137) Isten veled, János! – Szívbe l beszélteél,
 Azt látom; ah, de mégis – megbocsáss –
 Ez elvében megrögzött szív gyülöl. –
 1400Lehet, hogy úgy van minden, mint te mondod,
 Mindegy, nekem nem kell, én nem hiszem.
 Isten veled – többé ne lássalak.
 JÁNOS
 Óh, jaj! Te szörnyen tudsz büntetni, Csák!
 (2143) Mert büntet nkül önmagunk teszed. – *(El.)*
 CSÁK
 1405E kardot, mellyel gy zni bírtam – ím
 Alig birom széttörni. *(Eltört.)*El vele.
 MIKLÓS
 Miért törted el, – nem adhatád nekem?
 CSÁK
 Minek haszontalan gyilkolni véle?
 (2150) Vagy fegyveremmel Károlyért csatázni? –
 1410E szent vasat, mely Volga habjain

Keresztülúszott, mely söm kezében
 Csorbátlanul bércet vágott keresztül,
 Királyokat tett, népeket legy zött,
 Most néked adjam, Mózesünk leánya
 1415Ellen csatázni? – Ennyire talán
 Mégsem sülyedtem. – Hisz te ifju vagy,
 Neked még tett kell, harc és izgalom,
 (2160) Te Károlyért fogsz vívni, hogyha én
 Lelépek. Menjetek – ne lássalak. –
 1420De kardomat nem adhatom.
(Mind eltávoznak, Csákot és Miklóst kivéve.)
 MIKLÓS
 Csalódo.
 Templomba tenni kértem azt csupán,
 S rávésni két szót: Csák – meg ezt: szabadság.
 CSÁK
 Vésd a végs t szivedbe; és az els t
 E kis darabra. S hogyha látod egykor,
 1425Hogy síromon oszlop nem áll – szegezd rá.
 De most, siess. –
 MIKLÓS
 Te gyöngé vagy, ki fog
 Vezetni?
 CSÁK
 Senki.
 MIKLÓS
 Csák, el zesz-é?
 CSÁK
 (2170) Te jó fiú vagy. – Ládd, térdem törött,
 Vezess hát a szabadba és –
 MIKLÓS
 Hová?
 CSÁK
 1430Ah, messze – messze. *(Ingadozik.)*
 MIKLÓS
 S aztán mit teszünk?

CSÁK

Te visszajössz – én ott fogok maradni.

MIKLÓS

S elhagyjam-e örökre e kezet,
Mely ifjúságomat vezette? – Úgy
El nem megyek.

CSÁK

Ha mondom.

MIKLÓS

Nem megyek. –

1435 Ne légy oly balga, Csák, vagy azt hiszed
Falomb alatt ütöd fel sátorod,
S kökénytövis között folytathatod
Magasztos álmodat, melyet velem
Dárdák árnyában látál egykoron?

1440 Nem férsz te, hidd el, a h vös gyepágyon,
Melyen pórember munkától pihen.
S a szellemet, népedé vala,
Nem hagyja Isten t le elrabolnod.

CSÁK

Mit nékem a nép – mit nekem haza! –

1445 Megérdemléd sorsod, mert esküdet,

(2316) Melyet Szer térén seid kimondtak,
Megtörted. – És mégis, mégis siratlak,
Mert édes vagy. S még fájóbban siratlak,
Hogy önmagadnak ástad sírodat;

1450 Mint hogyha a sors zúzott volna tönkre:
Mert pusztá hont egy Béla földérít,

(2322) De egy elkorcsult népet senki sem.

MARGIT *(berohan s Csák lábaihoz borul)*

Óh, Csák, segíts! Te vagy védangyalom.

CSÁK

Ne hízelegj, asszony, védangyal én

1455 Nem voltam és nem is leszek soha.

Hogy is járhatna az véres kezekkel?

MARGIT

Úgy jár a népszabadság angyala.

MIKLÓS

Anyám! Mi sorscsapás hozott ide?

CSÁK

Kelj fel – ne lássak asszonyt térden állva.

1460 Mondd, mit tehet a sorsnak mostoha

Fia, testvéreért?

MARGIT

Védj orgyiloktól.

CSÁK

S ki küldi rád?

MARGIT

Károly.

CSÁK

Mért?

MARGIT

Mert király.

CSÁK

(2352) Úgy. Hát kinek szemére százezer

Önkénytes hóhér les, még bérben is tart?

1465 De mondd, mi történt? –

MIKLÓS

Mondd, mondd, reszketek.

MARGIT

Zách nincsen többé – szép leánya nincs.

A Záchok címerét eltörve vitték

Sírboltba. E törzs vérbe s lyedett.

Rokont, barátot mostan üldenek,

1470 Bérgyilkosok lesk dnek életökre

S kinek erében egy csepp lüktet is

A Záchok h s véréb l, felkutatják

A szív mélyén, kiontani ebeknek. –

CSÁK

(2363) Nagy ég, ezt nem kérém a h telenre,

1475 S itéleted megdöbbsent engem is. –
 De mondd, mi volt, mi ezt el idézte.
 MARGIT
 Isméred az udvart, Csák, tán te is.
 Nincs ottan más, mint szolga és bohóc.
 Zách, a makacs, becsét ér magyar
 1480 Nem bírt eggyé is lenni, s azt hívé,
 Hogy a fejedelmi kegy, mely rámosolyg,
 Kiszolgált bére számos érdemeknek,
 Melyért nem kell lealjasodnia. –
 Azt hitte, hogy leánya szízi bája
 1485 Az oltárkép biztosságával áll
 A csábítás mérges kigyói ellen,
 Habár a csáb koronát is visel.
 Csalatkozott és meghalt vak hitéért,
 Hogy ott kereste a lovagerényt,
 1490 Hová tört eskü vitte tet is;
 S elhagyta köztetek, kiket elárult.
 MIKLÓS
 Szörny, szörny! És téged is, anyám,
 z be vettem most, mint Zách-rokont.
 CSÁK
 De hát Domos hol van, vagy védtelen vagy?
 1495 Szörny t gyanítok.
 MARGIT
 Többé sem él.
 Mint hst nyomá el a bérlett tömeg.
 CSÁK
 Nyugodjék békén a derék.
 MIKLÓS
 Nagy Isten!
 Ki mondja még, hogy t rni nem tudok.
 CSÁK
 Attól remegtél, népem, hogy kiirtlak,
 1500 Van más kapás, ki megteszi helyettem. –

Ládd, Margit! Mindez annak m ve, akit
 Királynak óhajtál te is.
 MARGIT
 Ne bánts,
 (2372) Ne bánts tovább. Elég koldus vagyok.
 Ugyis lakoltam n iségemért,
 1505 Mert táborodban nem volt orgyilok,
 Csak fény s dicség. Én, én balga n
 Féltettem gyermekim – lakoltam érte.
 Megtudsz-é a megtört n nek bocsátni?
 CSÁK
 Kezet rá. – Vajha köz megnyúgovás,
 1510 Nem bánat lenne az, mi összehoz.
 De így akarta az ég, s engedünk. –
 S most tedd kezéd szívedre, s mondd nekem:
 (2379) Hat gyermeked volt, a fele halott,
 Kett hazádért, egy királyod által;
 1515 Melyik fáj legnagyobban?
 MARGIT
 Ah, Domos!
 CSÁK
 Tanuld meg hát, a n ne sírdogáljon,
 Ha gyermekének kardot lát kezében,
 (2385) Melynek sikert sújtott hazája kér.
 De j j, induljunk, nem mulathatok.
 1520 Utam hosszú és létem már rövid. –
 Miklós fiam! Most kett nket vezess.
 Versengtünk egykor érted, s ím, karodra
 Támaszkodunk most, – megpirult szemekkel. –
 MIKLÓS
 Csak d lj reám, Csák, – d lj reám, anyám!
 1525 Elbírlak még – ha éltemet bírom. *(Indulnak.)*
 DÁVID *(ziháltan belép)*
 (2173) Ember, megállj! – Nem mégy el egy tapodtat,
 Mondd, mondd, hová dugád Erzsébetet?

CSÁK

rjöngsz, bolond. Tudod jól, messze ment.
(Elmennek.)

DÁVID

Mit látok, óh, anyám! Jó, hogy nem ismer, –

1530 Nincs is már bennem, ami az övé volt.

Ah, azt tudom, tudom jól, messze ment...

Ki is ne tudná, hogyha a lelke elvész?

Ha elragadják napját életének? *(Gúnyal.)*

S ki tette mindezt? Csák, az a dicső hős,

1535 Kit egy ország bámúl, a nép imád,

Csak én utálok, s van hozzá jogom. –

Fészkemből elcsalt, s én látám apám

(2181) Széles jószágit menten elkobozni,

De ez mind semmi – kincs üdvöt nem ad.

1540 Látám testvérimet vérben feküdni,

De még ez sem baj, – a halott nem érez.

Csak én, csak én. – Meghalni, élni – egy;

De élni, hogy meghaljunk százezerszer –

S mindannyiszor érezzük a halálkínt,

1545 A kárhozatnál szörnyebb kárhozat.

A gyilkos kontár, mert csak testet öl,

Mely úgyis por. De a lélek reményét

Az üdvöt, a szerelmet megfagyasztani,

E gépet, mely nehéz lett, mert ki zék

1550 Életsugárát és örömtelen

Szoborrá lett, egy életen keresztül

Hurcolni, Csák! csupán te kényszerítesz. *(Érzéssel.)*

Erzsébet, szép Erzsébet! Mért könyörgted

Arcádra a hajnalnak színeit,

(2195) 1555 Ha nem világolsz embertársaidnak?

(Mindinkább fokozva.)

Minek növesztéd hófehér karod,

Ha benne csak feszület van, nem ember?

Nem félsz-e, kebleden, hogy a kiszenvedt

Megváltó átmelegszik és föléled? – *(Lehangolva.)*

1560 Erzsébet, szép Erzsébet látlak-é

Még egyszer? – Akkor e könyvet letörlöd.

Melyet most érted sírok, – óh, letörlöd

(2203) Halálszín fátyoloddal és lezárva

E sóvárgó szemet, reá hajítod,

1565 Mint szemfödte. – De gyáva! Mit beszélsz?

Nem tudsz-e mást, mint sírást és panaszt?

Nincs-e karod, mely a zárdát ledöntse,

S az elkárhozatott angyalt kihúzza? – *(Komoran.)*

Hiába, ott is ott lesz a sötét Csák.

1570 Ez emberóriás ellopja újra. *(Indulattal.)*

Gyilkot neki! – Nem ígérém-e meg?

Nem mondtam-é, hogy ahhoz nincs joga

Isten s világ elött, csak épp nekem. *(Hidegen.)*

Megölni t, – s miért ne, – ember is,

(2218) 1575 Mint én, – egy szíve van csak. *(Az ablakon kinéz.)*

Hah, mi ez?

A nép tolong, zokogva búcsuzik,

Kendők lobognak, – Csák még visszanez,

S elvágat, – porfelleget kél, s eltakarja. –

Miért sírsz, hős nép, csak nem Csák után,

1580 De a fájó sebért, mit kardja vágott. –

Menj csak, menj gyilkosom, én még elérlek,

Bár fuss a földhatárig.

JÁNOS *(leverage)*

Vége van.

DÁVID

Minek van vége?

JÁNOS

(2225) Csák elbúcsuzott –

Nem látja t e földön senki többé.

DÁVID

1585 Még én meglátom t, még nekem t

Meg kell látnom, ha mint az éj maga

Olyan sötét lesz is. El, el, utána! *(Elrohan.)*

JÁNOS

(2229) Öcsém, megállj! – Nem hall, tovarohan.

Óh, bár ne láttam volna e lakot

1590 Inkább, mint így szakadjak t le el.

ÖTÖDIK FELVONÁS

(Kopár mez Morvában. Távol egy zárda látszik.)

ANTONIO *(f)*

Hol vette itt magát? – Talán bizony

(2394) Rómába indult b nbocsánatért. –

Alig hiszem, mert Csák is olyan ember,

Ki még a b nt is biztosb öntudattal

1595 Cselekszi, mint más ember az erényt.

De mit kereshet hát itt? Ejnye, no,

Be megh lt a vér bennem, hogy megállott

És rám tekintett, jó, hogy meg nem ismert.

Bizony rég is volt, ahogy megriasztott.

MÁRIO *(szembe j)*

1600 Kit látok! T kehal.

ANTONIO

Hering, te vagy?

Jer, csókolj össze, mert már elhiszem,

Hogy latrok közt is van lélekrokonság.

(2402) Hol jársz? – Örülök, hogy találkozunk! –

Hogyan vagy? Ej, be megsoványkozál! –

1605 Mint látszik arcodról a vízivás.

Nézz engemet! –

MÁRIO

Ha ennyit kérdezesz

Egyszerre, válaszolni nem tudok.

ANTONIO

Menjünk hát sorban. Mondd, pénzed van-é?

MÁRIO

Fillérem sincs.

ANTONIO

Az baj.

MÁRIO

No, és neked?

ANTONIO
 1610 Nekem sincs.
 MÁRIO
 Ej, hazudsz, szemed ragyog.
 ANTONIO
 (2410) Megmostam és egy csepp víz ráragadt. –
 De mondd meg nekem szintén barátom,
 Hogyan van az, hogy nincsen tompa késed,
 Törött karod, vagy hályogos szemed;
 1615 S mégis koldúsul jössz oly szép világból,
 Min Lajtán túl most nekünk virít?
 Hol fáradtság s bosszútól még lihegve
 Egy pártkirály s két fél farkasszemet néz,
 Hol a trónig bejáratos valál.
 1620 S még ehhez a jó Isten is er sb
 Idegzettel látott el, mint enyém. –
 MÁRIO
 Onnan, hogy mint te, kontár nem leszek.
 Egy bamba n t rászedni, lopni csirkét,
 Sohsem sülyedtem. S bár most a világ
 1625 Tudom tiétek, én önérzetemben
 Magasbra törve, inkább éhezem. –
 Megúntam, látod, még gyilkolni is
 Nehány forintért. S lelki vágyamat,
 Mely a dicség s a hír után eseng,
 1630 Síró leánykák, árva gyermekek
 Nyögésével hizlalni nem birom.
 Egy m vet vállalék el, tízezer
 (2423) Magyar forintért.
 ANTONIO
 Szent sz z, mennyi pénz! –
 Hány is, mondd? Tízezer! Ennyit talán
 1635 Nem is láttam még. Várj, hadd számolom ki.
 Tízszer tíz száz, tízszer száz tízezer.
 Odább a matézis sem megy!

MÁRIO
 Ne számold,
 Nem nyertem el!
 ANTONIO
 Úgy jaj nekem s neked!
 MÁRIO
 Csak nekem jaj, mert életem javát
 1640 Fecsérelém el. Három hosszú évig
 Lesk dve rá.
 ANTONIO
 Zsebnyúzó, három évig
 Nem érni célt! – Hajítsd el t rődöt,
 (2433) S végy a zsidótól bicskát; a parasztok
 S vándorlegények táskáján kivágni.
 MÁRIO *(t rt ránt)*
 1645 Jer hát, próbáljuk meg, ki a m vész!
 Ha szívedet középen nem találom,
 Akkor bicskásnak hivatom magam.
 ANTONIO
 No, elhiszem, hogy eltalálsz. Ámbár
 Akár hasamba szúrj is, – egyre megy. –
 MÁRIO
 1650 Ne mondd tehát többé, hogy kis dolog
 Csákot megölni. S még azt sem tudom,
 (2441) Hol kóborol.
 ANTONIO
 Megállj, én jól tudom.
 MÁRIO
 Hazudsz.
 ANTONIO
 Tudom, csak tedd el fegyvered.
 Mert fényét l még káprázik hasam.
 MÁRIO
 1655 Mondd meg hát, hol lelem?
 ANTONIO
 A Kárpátok közt

Portyáztam, ott találkozám vele.
 Az ég rözött, hogy most elmondhatom.
 MÁRIO *(kézen fogja)*
 (2448) Jer vissza hát velem, – vezess lakához.
 ANTONIO
 De hisz nekem van arra jó okom,
 1660 Hogy a Lajtán ne térjek vissza többé.
 Ha már az ágast eddig elkerültem,
 Nincs semmi kedvem újra felkeresni.
 Aztán hisz az rég volt, hogy ott tanyázott.
 Azért mondtam csak el, hogy ismerem.
 1665 Hanem mit ádsz, kezedre játszom t
 Itt és ma még.
 MÁRIO
 Adok két itce bort.
 ANTONIO
 Úgy, csak keresd magad fel.
 MÁRIO
 Hát adok
 (2455) Száz jó forintot béremb l.
 ANTONIO
 S marad
 Kilencven és kilencszer száz neked.
 MÁRIO
 1670 Mit számolod a másét.
 ANTONIO
 Adj bel le
 Még ötvenet.
 MÁRIO
 Legyen.
 ANTONIO
 Figyelj tehát.
 Itt láttam t éppen most egy vitézzel.
 Ama füzesben hagytam el. Alig
 Bír menni, oly szörny bágyadt, beteg,

1675 Ha nem sietsz, a tízezer forintot
 Ellopja markodból, s meghal maga.
 MÁRIO
 Készülj hát, megtámadjuk.
 ANTONIO
 Azt ugyan nem.
 (2465) Mondtam, hogy ketten vannak, s egyikök
 Markosb a sátánál is. Balkezén
 1680 Oly könnyen húzza Csákot, mint mi egy
 Lúdcombót. S kard van oldalán.
 MÁRIO
 Lehúzzuk
 Magunkat, és orozva ráesünk.
 ANTONIO
 Nem úgy. Itt nincs az út mellett bokor,
 S a f ben meglát. Én jobbat tudok.
 1685 Ott a zárdában él András leánya,
 Csák, gondolom, t megy meglátogatni,
 Az ajtó mellé húzzad meg magad,
 (2475) S én rködöm távolból a falaknál.
 MÁRIO
 Min ruhája van?
 ANTONIO
 Kopott s poros.
 MÁRIO
 1690 Jer hát.
 ANTONIO
 El bb térjünk be egy pohárra.
 Nem messze áll egy csapszék.
 MÁRIO
 Jó. El re
 Megisszuk a két itce áldomást.
 Trencséniért két itce áldomást.
(Elmennek.)
 DÁVID *(vándor öltönyben, dúlt arccal j)*
 (2481) Meddig megyek még, meddig leskel döm!
 236

1695 Van-é határa útamnak kit zve?

Van egy: a sír. De még azt nem tudom,
Csák vagy Dávid fog-é nyugodni benne?
Az órjás tetter vagy érzelem? –
Hiszem, hogy ez, – a láng magát emészti; –

1700 S a tetter jég, mely csillog s merev. –

Aztán meg Csák nem pusztán óriás,
Kígyó is, mely kezem közül kisiklik
És míg én üldöm véges-végtelen,
Elpusztíthatatlan él, jól tudom

1705 E vén zárdában, és mint lidérc

Gyámlányát rzi, könnyéb l hízik,
Melyet tán lopva értem sírdogál. –

(2493) De majd meglátjuk t, s számolni fog. *(El.)*

CSÁK *(Miklóstól vezetve j)*

Odább, odább. – Miklós mondd, látod-é

1710 Már tornyait?

MIKLÓS

Nem még.

CSÁK

Lépj e halomra.

Óh, jaj, szemem már gyöngé, jó öcsém!

Jól élesítsd tiédet s nézd, amott

Nem látsz-e semmit? Jól nézz, mert ha nem,

Csák nem látandja többé életében.

MIKLÓS

1715 Most látom.

CSÁK

Még ne ölj, öröm! Ne, még

Nem ízlelélek.

MIKLÓS

Vajh mi bús hely ez!

Mi barna! Még a nap sugára is

(2503) Remegve elker li kúpjait.

CSÁK

Ah, ilyen a sír mind. Keskeny, rideg. –

1720 Hogy férek majd el benne? – Én csak én,

De a leány, hogy fér egy sz k gödörbe,

Mit szent apáca, s nem hazája vájt.

És ahelyett, hogy milljó nép sietne

Bucsújárással hamvait imádni,

1725 Halk rekviem zúg el felette majd. –

El, el rémgondolat. – Vezess fiú

Hozzá, hozzá! – Miért fogsz oly nagyon?

Bohó, hisz látod, hogy birok néhány

(2514) Lépést feléje tenni még magamtól.

(El Miklóssal.)

VÁLTOZÁS

*A zárda sötétes el csarnoka. Apácák orgonakísérettel zsol-
tárt énekelnek, mialatt Erzsébet a közepén egy kis oltár el tt
némán térdel. Az apácák távoznak s ez alatt*

ERZSÉBET *(felkelve)*

- 1730 Mindenható lény! Népek Istene!
Nem önz vágy, nem énem üdve az,
Mi szívemb l hozzád imát fakaszt. –
Hisz azt lesírni, amit egy leány
Keblet betölti, b neit letörli,
(2518) 1735 Nem kell kolostor és egész egy élet. –
De a királyn nek kell, s t kevés is,
Ki népe b neit vágnék lekérni. –
Isten! Ki, mint hajdanta Izraelt,
Választott népül vetted a magyart is,
1740 Kihoztad a vad pusztaság közül,
Bevitted a termékeny Kánahánba,
(2528) Árpádot adtad Mózesül neki
S élvezni mostan mégsem engeded,
Mit jótev n rá halmozott kezed. –
1745 Nem haltak-é el hosszú küzdelemben
Legjobbaink egyenként, százezer
Szív nem tört-é meg a szentelt hazáért?
Mint a zsidók elbízott vénei,
Hogy túlragadva földi büszkeségt l
1750 Zsarnokképpen ne mondják: ím, mi voltunk,
Kik hont szereztünk Izrael fájának. –
Mi áldozat kell még, én Istenem? – –
Nincs Mózesünk, meghalni a határon,
Melyen túllépve népe üdvet ér. –
(2535) 1755 De én, a Hunni-Mózesnek leánya,
Leomlok zsámolyodnál és könyörgök:
Ily áldozatnak végy fel engemet,

Csak aztán népem boldoggá legyen.

(Kint csengetnek.)

EGY APÁCA *(j)*

Az ajtón egy zarándok áll.

ERZSÉBET

Bocsájtss be.

(Az apáca el. Dávid j , s remegve megáll.)

1760 Szörny alak! – Honnét, szegény zarándok?

DÁVID

(2543) A sírból új életre tán.

ERZSÉBET

Valóban,

Hogy szód komoly, én szinte elhiszem.

DÁVID

S talán tréfálnék? – Óh, óh, asszonyom! –

S nem azt tanítja-é a szentírás,

1765 Hogy élethez halálon át az út?

Él halott voltam, soká, soká,

Egy percnyi üdvért e zárdába jöttem,

S ha megnyerém azt, úgy elengedem

(2549) Igért öröklétem, s megsemmis lök. –

ERZSÉBET

1770 Látom, beteg vagy, – jöjj velem, s pihenj le. –

Nem mozdulsz, – nem vagy fáradt?

DÁVID

Nem.

ERZSÉBET

Beszélj!

Koldulsz tán, pénz kell?

DÁVID

Nem.

ERZSÉBET

Vagy éhez?

DÁVID

Azt sem.

ERZSÉBET

Mi kell hát?

DÁVID

Semmi, vagy ha kell,

(2555) Úgy több az, mint apáca s Isten adhat.

ERZSÉBET

1775 Úgy mit keressz itt?

DÁVID

Egy kis szót csupán.

Felelj nekem, felelj, de igazán,

Mint ítéletkor Isten zsámolyánál:

Nyugodt-e kebled e sötét falak közt?

Fellázadt élettárgy nem dül-e benne? –

1780 S a lüktet vér nem hoz-é fel újra

Megcsalt múltadból álmokképeket?

ERZSÉBET

Nem.

DÁVID

Úgy nincs hozzád többé semmi szóm.

ERZSÉBET

(2563) Mért ing úgy térded, mért halványul arcod?

Vagy játszol, vagy beteg vagy. – Vissza t lem!

1785 Ne lépj idább.

DÁVID

Szent sz z, hát eltaszítasz?

Ez a könyör? Hisz kérelmem csekély,

S talán utolsó: vesd fel fátyolod!

ERZSÉBET

(2568) B n embere! Merész vagy ily fonák

Szót ejteni. – Menj e szentelt falakból.

DÁVID

1790 Emeld fel fátyolod, s én távozom.

ERZSÉBET

Szemtelen koldus! *(Indul.)*

DÁVID *(kézen fogja)*

Állj meg, mit szaladsz?

Te nem tudsz sziklán mászni, nem parázs

Fövényen járni, mint én. A futás

Meg nem ment. *(Felveti a fátyolt.)*

Barna fátyolod lehúzó,

1795 Van-é nap a felh ben; és pirosság

A zárdasz z arcán? – Óh, jaj, mi ez?

(2577) Tündér vagy-é, hogy nyom nélkül viharzik

El az id feletted? – Mit tevék!

Miért nyitám meg a szentelt pecsétet,

1800 Hogy múltam a sírból újból kikeljen? –

Hisz tudhatám, hogy mindég ifju arcok

Az angyalarcok – s a sátán sötét –

Ment l inkább vén l, annál sötétebb.

Imé szememnek elfolyt csillogása,

1805 Mellem kiaszott lángjának hevét l, –

Erzsébet, mondd, ismersz-e még.

ERZSÉBET

Nem én.

DÁVID

(2585) Ne ismerjen meg hát az Isten is,

Ki alkotott, uj létre, hogy ne hívjon,

Örökké sírni érted. – Hadd feledjek

1810 Én is, miként te engem elfeledtél. –

Nem ismersz, nem. Ah, ah, s lány azt hiszed,

Hogy én is oly vak lény vagyok, miként te?

Bár szült volna meg selyemhajad,

Lassan forgó szemed bár lenne vak,

1815 Lett volna arcod ráncos, mint ruhád

És ajkadról a kecs halt volna ki.

Vagy hamvadt volna tested porhalommá,

Szóródott volna szét a nagyvilágon,

Megismerném még mindenik szemét,

1820 Megismerném a kis virágot is, mely

(2601) E porból n ne, mert e kis virág

Mérgezné meg valómat, úgy, miként te.

És mérgét mégis kéjelegve innám. –
 Nem ismersz?
 ERZSÉBET
 Most ismerlek, hogy ki vagy,
 1825 Vad jellemed elárult. – Menj haza,
 S ne háborítsd a békesség lakát. – *(El.)*
 DÁVID *(utána mered)*
 (2608) Itt hágy. – Miért maradjak én tovább?
 El, el, hová sorsomnak átka z.
 Csak egy vezércsillagzatom hagyott el,
 1830 A halvány, a csalóka szerelem.
 El véle, el, kitépem szívem is,
 Varjagnak hányom, vagy mért is gyötörjön?
 Ha meglelik szívtelen emberek,
 Lássák, mi kint szereznek meg vele. –
 1835 Aztán még megvan másik csillagom,
 Hatalmasabb és biztosabb vezér,
 Egy véres üstökös – s ez a boszú.
 (2621) Trencsényi él. Még semmit sem veszíték,
 Mert munka és életcél int felém.
 1840 E végs vágya sz mnek felriasztja
 Kihalt szívemnek minden szenvedélyét,
 És egyesíti minden léter met.
 Lelkem, mely e sovány testben talán
 Azért lakott csak, hogy mozgassa azt,
 1845 Hogy fújjon, most megifjul, lángra gyúl. –
 Megyek, megyek hát, véges-végtelen,
 Míg lábamat lejáróm térdemig. –
 És mint kiszúrt szem sas égbe törve
 Zavartalan feljebb, feljebb rep lök,
 1850 Míg vagy felérek a csillaglakig,
 (2630) Vagy szárnyam elhull – testem szétszakad. *(Kifelé indul. Az*
ajtóban Mária, kí el bb odalopózott, leszúrja.)
 Bolond! Miért bántasz? *(Lerogyik. Csák és Miklós j .)*
 MIKLÓS *(Máriót megragadja)*
 Hah, gyilkos, ne mozdulj! –

Ki vérzik itt? –
 MÁRIO
 Trencsényi Csák.
 DÁVID *(fölemeli fejét)*
 Nem . –
 MIKLÓS
 E hang testvérhang. – Dávid, jó öcsém,
 (2634) 1855 Várj egy kicsinyt, ne halj meg, míg ezen
 Gazt fel nem kötettem cégér gyanánt. *(El Máriaóval.)*
 CSÁK
 Szegény fiú – épp értem kell-e halnod?
 DÁVID
 Ne bánd, te haltál volna általam,
 Ha a sors nem szövetkezik veled. –
 1860 De jó, ha sírba nem tehettelek,
 Most átkom az legyen, hogy élj soká,
 Élj végtelen, s minden reményidet
 Egymás után temesd el, úgy, miként
 Erzsébetet s szerelmem eltemetted. –
 CSÁK
 1865 Ésszel beszélj, – hisz t el lem is
 Ellopta bátyád, János.
 DÁVID
 Igazán?
 Te nem hazudsz egy haldokló el tt. –
 (2640) Óh, Csák, ha így van, úgy kétszer halok meg.
 Éltemben eddig ész volt és irány,
 1870 Most rülés lett és vak összevissza.
 Lelkemmél a boszú úgy összen tt,
 Hogy síron túl is f zte képeit,
 Csak testem vérzett, mostan a halál
 Lélekre, testre, egyaránt borul. *(Meghal.)*
 CSÁK
 1875 Élsz még? – Meredt vagy. – A gyilok hamar
 Szívünkbe fut, de a bú lassan öl. *(Csendít.)*

MIKLÓS *(visszaj s Dávidot megtapintja)*

Elkéstem. – Héj! El e kiszenvedettel.

Azért lelénk-e csak, hogy eltemessük? –

(Néhány fegyveres a hullát kiviszi. Egy apáca j.)

CSÁK

Szent sz z! Él-é még a magyar leány,

1880 Ki évek óta elhagyá honát

És köztetek lakik?

APÁCA

Erzsébet?

CSÁK

APÁCA

Él.

CSÁK

Mondd neki; Csák Máté várja t. *(Az apáca el.)*

(2655) Rideg lak ez, óh, Miklós, benne élni,

S t még meghalni is.

ERZSÉBET *(sebesen j)*

Máté atyám!

CSÁK

1885 Gyámgyermekem! – Királyn m! –

ERZSÉBET

Óh, te itt – –

Bocsásd meg Istenem, hogy életemben

Egyszer kinyúlt karom embert ölelni. –

Csák, édes Csák! – Élsz még, s mi régen élsz,

Hogy hozzám nem jössz. – Hah, de mért inogsz,

1890 Mért sápad arcod, Csák? –

CSÁK

Nem az vagyok.

Csák útját e küszöbnél végezé.

Azon tört el, mint süllyed hajó.

Hideg, bíráló szemmel nézhetek most,

Mint másvilági szellem Csákra vissza,

1895 Ki volt, – de nincsen többé.

ERZSÉBET

Mily beszéd ez!

Nézz fel szemembe.

CSÁK

Fordulj el, leány! –

És rám ne nézz. Kin az Úrnak szeme

(2663) Nyugszik, nem halhat meg – s én halni jöttem

Lakodba.

ERZSÉBET *(megragadja)*

Isten rizz!

CSÁK

Úgy van, úgy. –

1900 S most lelkem, menj ki e fonnyadt karokból,

Menj lábaimból, – mellemb l, – elég!

Tüd mben még maradj, mert szólanom kell

Egy szót a lánynak. – *(Az oltár zsámolyára tántorog.)*

MIKLÓS

Csák megállj, utolsó

(2669) Lélekedet én szívom fel, ne menjen

1905 Az istenszakra fel, – de itt maradjon

A föld népének, mely úgysis szegény.

(Melléje térdel.)

ERZSÉBET

Menj, engem illet. *(Szintén melléje térdel.)*

MIKLÓS

Itt veled kihalni?

Én nemzetének hordom végszavát.

CSÁK

Leány ne sírj, mert úgy szentek közé

1910 Nem illel. Egy Csákon siratni nincs mit. –

Hadd könnyeid akkora, amid n

Magad halsz meg, mert akkor nemzeted

Egy korszakán futott le; és ki tudja

Lesz-é néped közt könny számodra még. –

1915 Közembert szül naponta a világ,

De amid n téged temetnek el,

(2682) Egy ország címerét vetik sírodba
 S lesz-é még, aki azt fel merje ásni,
 Kit zvé'n a hármás hegy ormira? – –
 1920 Erzsébet! Még Trencsénben, jobb napokban
 Olvastál nékem egy történetet.
 Mid n csatára készülénk, szerettem
 (2690) Hallgatni. Kérlek, mondd el most nekem. –
 ERZSÉBET
 Hogy mondjak most mesét, mid n er met
 1925 A nagyszer jelen veszi igénybe. –
 Hogy sírjak a múlton, mid n szívem
 Méltó keservét sem képes viselni. –
 CSÁK
 Már nem sokáig kérek.
 ERZSÉBET
 Halld tehát.
 Olvastam az utolsó római
 1930 Történetét, ki bátran szembeszállva
 A szolgaság kicsinyked korával,
 Zászlóival kit zte a szabadság
 Örökké ifjú, szentséges nevét.
 Harcolt a népért, mely nem érdemelte
 (2697) 1935 És nem fogá fel, míg Philippinél
 Lehúnyt a h s. De a jog és szabadság
 Nemt je rködik felette.
 MIKLÓS
 Mondd,
 Hogy hítták a h st? Átkozott l n a kor,
 Tudom, mely t elhagyta.
 ERZSÉBET
 Átkozott,
 1940 Mert b n s bilincs jövének a világra,
 A népszabadság és Brutus helyett.
 CSÁK
 Ah, az boldog volt, mert eszméivel,
 Korával is sírba szállt pihenni,

De engem, mint utolsót nemzetéb l
 1945 Itten hagy Isten, hogy sírjak felette.
 ERZSÉBET
 Mért sírnál? Óh, ne vétkezz, jó atyám,
 Elég van, aki sírni fog helyetted.
 CSÁK
 Igaz, igaz, panaszra nincs okom.
 Szerettek mind és hála Istenemnek
 1950 Alig akadt, ki álnokúl elárult.
 És most is legf bb ellenem fia,
 Miklós öcsém, te jöttél, hogy szemem
 Barátilag befogd. Ez büszkeségem. –
 De látjátok, ha én is céltalan
 1955 Bukom le, mint ama h s római:
 (2712) Vajon fog-é majdan felettem is
 Virasztni nemt ? Vagy sírom kopár lesz,
 Ha könnyetek kiszárad és követtek. –
 ERZSÉBET
 Hidd el nekem: fog, míg élend magyar.
 CSÁK
 1960 Óh, hála nemt m, hogy megnyugtatal.
 És nem fagyos okkal, de az er s
 Hitnek szavával, melyet nem tetethetsz,
 S mely elragad. – Igen, igen, barátim,
 Nem lenne ily könny halálom is, ha
 1965 Feltámadás nem várna nemzetemmel. –
 (2731) Miklós! Te ifju vagy, piros, er s,
 Elélsz sokáig, tedd meg, mit kívánok.
 MIKLÓS
 Mondd, annyi mintha téve volna már.
 CSÁK
 Megbántam, hogy hazulról eljövék,
 1970 Mert itt a lég nagyon h vös, szorult,
 Nem oly szabad, mint Pannon halmain. –
 Gondoltam Erzsébettel egy vidéken
 Nyugodni édesebb lesz. Ah, nem úgy van! –

- Ott is nehéz, itt is, ott hibázik,
 1975 Itt a haza. Öcsém, ossz meg tehát!
 Hagyd itt a csontokat, a port seperd fel,
 S ha zúgni kezd a szél, egy-egy marokkal
 (2744) Szórd el, hadd szálljon a habos Dunába,
 Dunából a tengerbe s mindenütt,
 1980 Hová csak ér, találjon szittyfa fajt.
 Szórd a Rákosra, hogy vigyázzak ott,
 Mikor fog a király esküdni népem
 Nyelvén, s megtartja-é az esküszót.
 Lesz-é a hon hatalmas és szabad.
 1985 S ha azt látnám, hogy nem lett, megvigyázom,
 Miért nem lett, – s ki tette, hogy ne legyen! –
 Keblem szorúl. – –
 ERZSÉBET
 (2757) Óh, jaj, ez a halál!
 CSÁK
 Vezessetek a nyílt ablak felé, –
 (2764) Végpillantásom szent hazám határin
 1990 Hadd andalogjon – s lyedjen belé. –
 Leáldozott a nap – óh, bár legyen
 Fényesb viradta, ha nem látom is. –
(Fejét Erzsébet ölébe hajtja.)
 (2779) Öledben édes a nyugvás, királyn , – –
 Öledben az Árpádok alszanak.
(Meghal.)
 MIKLÓS
 1995 Már vége van.
 ERZSÉBET
 Óh, jaj, óh, jaj nekem! –
 MIKLÓS
 Töröld meg lopva könnyedet, ne bánts
 N fájdalommal a kiszenvedettet.
 Én elkiáltom a Gellért hegyén:
 A gy zhetetlen meggy zé magát. –
 (2786) 2000 S megszentelendem sírját, – mert cselekszem.

JEGYZETEK

Rövidítések:

K	A pályam (1843) kézírata. A MTA kéziratára.
K ₁	Az átdolgozott változat (1861 els , fogalmazvány-kézirata. OSzK kéziratára.
K ₂	Az átdolgozott változat (1861 második, tisztázat jelleg kézírata. OSzK kéziratára.
HG	Halász Gábor kiadásának szövege (<i>Madách Imre Összes M veí. I-II.</i> Szerk: HALÁSZ Gábor. Bp. Révai 1942.)
M	Madách Imre.
fsz	f szöveg (a dráma általunk gondozott, a m kézíratai alapján létrehozott új szövege)
fsz43	az els változat f szövege kiadásunkban.
<i>szöveg</i>	Olyan szövegváltozat, amely nincs áthúzva, de nem került be a f szövegbe sem.
<nem>	Ha a kéziratban áthúzott, vagy átírt szöveg olvasható, a szavakat d lt bet vel, ékzárójelben közöljük.
.....	Olvashatatlan szó valamelyik kéziratban.
<<nem>>	A kéziratban az áthúzott szövegen belüli áthúzás jelzése.
[]	A szövegváltozatok gondozójának [Bene Kálmán] megjegyzése.
5, 25 stb.	A sorok számozása, a példa tehát az 5. és a 25. sorra vonatkozik.
(5), (25) stb.	Utalás a másik drámaváltozat sorszámaira. Csak az azonos, illetve nagyrészt hasonló soroknál szerepel, jelezvén az adott sor helyét a másik szövegvariánsban.

Források

Madách Imre a Csák-témát két változatban dolgozta fel. Nyomtatásban sokáig csak az 1861-es átdolgozás szövege jelent meg. Az els kidolgozást a húszéves fiatalember az Akadémia drámapályázatára küldte be, a címlapon 1843. március 19. áll. A költ tehát 1842 végén vagy 1843 elején írhatta azt a drámáját, amely közel 135 évig kiadatlanul hevert az MTA Kézirattárában.¹

Madách Imre a *Csák végnapja*nak els változatát az Akadémia 1843. évi drámapályázatára adta be a *Férfi és n* cím drámájával együtt. Ez utóbbi nem keltett figyelmet, a *Csák végnapjak* Jókai Mór *A zsidó fiú* cím m vével együtt a bíráló bizottság dicséretben részesítette. A jutalmat, a száz aranyat Obernyik Károly *F úr és pór* cím színm ve nyerte el, Szigligeti Ede *Ger* jét négy arany tiszteletdíj mellett kiadásra méltatták. (*Jelentés az 1843-diki drámai jutalomra érkezett szomorújátékokról.* A Magyar Tudós Társaság Évkönyvei. VII. kötet. Budán, 1846. 17.) A Társaság titoknok a 1843. március 21-én 13 pályam r l számol be, közülük a 9. számú a *Csák végnapjai*, 5 felvonás, el játékkal. Jelgéje a 2. (számozatlan) lapon olvasható a kéziratban: Verflucht vom Vater und geliebt vom Weibe, Zulezt ein Stern im wilden Meer versunken. Herwegh. (Atyjától elátkozottan, szeretve a n t l, végül a vad tengerbe hullott csillagként merült el.)

A *Csák végnapjai* els kidolgozásának kéziratát a Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára rzi. Jelzete: M. irod. Színm vészet 4° 20./173. Tarka papírfedel füzet 188 lapból áll. A lapok nagysága: 18,5 × 23,5 cm. A borítólapon: IX. szám. A kézirat (K) – már a pályázat miatt is – tisztázat. A kézírás alapján nehéz lenne megmondani, hogy autográf-e vagy idegen kéz másolata.

¹Az els Csák-dráma els és eddig egyetlen kiadását BENE Kálmán rendezte sajtó alá, a *Madách-tanulmányok* c. kötetben. (Szerk. HORVÁTH Károly, Akadémiai Kiadó, Bp. 1978. 389–498.)

Mint jeleztük, a pályam ként benyújtott els változat tisztázat, ennek ellenére néhány áthúzás, javítás található benne, ezeket a második Csák szövegváltozatai el tt közöljük.

A második, végs szövegváltozatnak két kézirata van meg. Az els (K₁) az átdolgozás els megfogalmazása, számos javítással és betoldással. A Madách-hagyatékkal került be 1913-ban a Széchenyi Könyvtárba. Jelzete: 1398 Fol. Hung. 23 levél. Ez és a szerz neve aláhúzva (Madách) azonos ceruzaírással a K₁ els lapjának bal oldali fels sarkában áll, a jobb oldalon pedig ugyanezzel az írással, ceruzával, utalva a kötésre: *b r*. A lapon M kézirásával a cím és alcím (*Csák végnapjai. Dráma 5 felvonásban*) után a következő megjegyzés áll, szintén a szerz kézirásában: *Még 1843-ban készült, be adatott a tud. társaságnak dicsérettel emítetett de nem <j> nyíttatott ki a levélke. – Átdolgoztam teljesen 1861^{ik} évi Aug 12^{én} Végeztem Sep 28^{án} <Személyek: T>* (A megjegyzés a *be adatott* szótól a mondat végéig betoldás.)

Jelen kiadásunk közli az els szövegváltozatot is, méghozzá a kéziratnak megfelelő állapotban. Nem javítottuk tehát a számtalan helyesírási hibát, a külön- és egybeírásai z rzavart, nem pótoltuk a vessz ket, pontokat, nem hagytuk el az aposztrófokat. Csupán a szerepl k megnevezését egységesítettük, amennyiben itt is nagybet vel és a név után a pont elhagyásával szerepelnek. (Ezen kívül még néhány esetben tértünk csak el a kézirattól. Így pl. a *cz c*-re javítása, vagy a hosszú, kétjegy mássalhangzó három bet jeggyel írása, pl *gygy* helyett *ggy*. Egyéb esetekben a 43-as szövegváltozat kiadása bet hív.) A szöveg korszer sítését két okból hagytuk el: 1. az 1843-as változat nem külön dráma, csak els lezárt szövegváltozat, 2. jelenjen meg egy olyan Madách-szöveg is, amely teljes mértékben tükrözi a szerz helyesírását, írásmódját.

A végs szövegváltozat második kézirata (K₂) tisztázat jelleg . Ezt a példányt Gyulai Pál el szavának tanúsága szerint Arany László juttatta el hozzám, aki viszont Salamon Ferenc t l kapta. Kiadásába ezt a szöveget vette fel. Arany Lászlóné ajándékként került ez a kézirat a Széchenyi Könyvtárba még 1899-ben. Jelzete: 1539 Quart Hung 40 levél. Ez a kézirat kisebb eltéréseket mutat az el z t l, ez a végleges

szöveg. Halász Gábor nyomán mi is ezt a szöveget tekintettük kiadásunk alapjának.

A *Csák végnapjai*nak a két szövegváltozaton, illetve a három kéziraton kívül nem maradtak fenn vázlatai, fogalmazványai. Egyedül az *András és Borics* c. drámavázlat papírszeletei között található két utalás, amely bizonyítja, hogy a Csák keletkezésében is az els fázis az ötletek, vázlatok feljegyzése lehetett. A két részlet:

Csák Mátéból az Omode ház fiainak jelenete. (Valószínű leg a tervezett drámába valamiféle hasonló jelenetet szánt Madách.)

Ha leszáll az isten, nem hiszem többé, hogy isten. (Csák végnapjai). (Ez a sor nem került be a Csák végnapjai egyik szövegváltozatába sem.)

A m színpadi pályafutása 1886. okt. 9-én indult, ekkor mutatta be a *Mózes* is m sorra t z E. Kovács Gyula a kolozsvári színházban. A korabeli kritikák tanúsága szerint² meglehetősen sikerrel: romantikus pátosza, hazafiassága nem maradt hatástalan a néz kre. Mint minden színpadra alkalmazó, E. Kovács is változtatott a szövegen, hogy mennyit, azt rendez példány hiányában nem tudjuk eldönteni. Sokkal jelent sebb és sikeresebb változtatásokat hajtott végre második színpadra alkalmazója, Keresztury Dezs . Ez az átdolgozás, noha a beavatkozás mértéke és egyes változtatások vitathatóak, kétségtelenül úttör jelent ség : egy új klasszikus drámát adott a magyar színpadnak. Ezt az újraformált drámát 1968. júl. 5-én mutatta be a Gyulai Várszínház, majd a Nemzeti Színházban is sorozatosan nagy sikereket ért el.

Itt említeném meg, hogy a *Mózes*hez hasonlóan színpadra átdolgozott Keresztury-féle *Csák végnapjai* megváltoztatja az eredeti darab történelem-felfogását,³ Róbert Károly alakját Csák méltó ellenfelévé „növeszti”, mai történelemszemléletünkhöz idomítja. Ez a változtatás megmásítja az egész dráma mondanivalóját, és f leg Csák figuráját.

²MELTZL Hugó bírálata. Ellenzék Kolozsvár, 1886. okt. 11.

³A darab történelemszemléletéről és történeti forrásairól ld. a Bevezetést!

Brutus helyett Don Quijotét kapunk, a donkizotizmust maga Keresztury tartja jellemzőnek Csákra, az általa újraformált műkiadásának utószavában.⁴ Pedig Csák, ha mai történelemszemléletünk esetleg annak is találja, a madáchi drámában nem tragikomikus alak, hanem tragikus. Régi drámák átdolgozásának jogosságát Keresztury Brecht és Dürrenmatt drámáival igazolja. Valóban van az ilyen munkának létjogosultsága, de ilyen nagy beavatkozás után már nem beszélhetünk Madách-drámáról: az új változat, miként Illyés Kegyence, egy új dráma már.

⁴KERESZTURY 108.

Szövegváltozatok

A *Csák végnapjai* els feldolgozásának szövegváltozatai

- 50** K: [*Állok* Utána a sor fölé írva:] Mond jó [A sorban tovább:] Anyámnak hogy <*ha j , mon*> köszöntöm
- 53** K: löjék [jav. ebb l: löjék] fsz43: l jek
- 72** K: sohaja [jav. ebb l soha*já*]
- 88** K: [A sor végén áth.:] <*Miért!*>
- 251–**
- 252** közt K: áth. <*Szóla a 'szabadság's Csák*>
- 256** K: vaksággal a<*z*> [föle írva:] nagy ég,
- 268** K: is [jav. ebb l: *olly*]
- 289** K: jobb felét <*a 'hirt*>
- 341** K: Had r, [Tollhiba.] fsz43: Hadúr
- 356** K: kacajod <*a 's*> kín
- 370–**
- 371 közt** K: <*Vérrel pecsétlett*>
- 403** K: vitézihez [jav. ebb l: vitéz*éhez*]
- 491** K: pajzsra <*mo*>
- 597** K: szívemben? – [jav. ebb l: *e 'szívben?* –]
- 611** K: apát, <*és*> közéjük
- 700** K: könye [jav. ebb l: könnye]
- 721** K: *tún* [valószínűleg íráshiba t n helyett] fsz43: t n
- 730** K: nyúl, <*z*> veréb, <*z*>
- 769** K: kit fed, <*az a*> király,
- 784** K: olaszá [jav. ebb l: *olaszszá*]
- 872** K: mivel [jav. ebb l: *merá*]
- 1014** K: újra [utólag felül beírva]
- 1024** K: törött-e' *e* [sic!]
- 1096** K: [A sor elején áth.:] <*Vonszot*>
- 1262** K: árt, <*égnék*> legyen

- 1263** K: Hálá [fölé írva:] az égnek [tovább a sorban:] jól érzem magam <at> <? nelá?>!
1543 K: Trencseni ezt <et> is!
1613 K: az árny [jav. ebb l.: a' test]
1843 K: Mért nem jövel, <Csák> sáppadsz
1921 K: Uj pártütés. <halál a' pártüt re.>
1936 K: Uraára [sic!]
2066 K: Hát [Bizonytalan, lehet, hogy áth. szó.] Simon is el [jav. ebb l: vele]
2309 K: tetszik [bizonytalan olvasat: tetsük?]
2558 K: élet er <s meg>
2686 K: [A sor elején áth.:] <Fajából>
2714 K: Öntözni <is>
2760 K: Mosódjék [jav. ebb l: Mosolygék]

* * *

A Csák végnapjai szövegének (az 1861-es átdolgozásnak) szövegváltozatai a K-ok és az 1942-es els kiadás alapján

- Címlap** K₁: [A címlapra írt madáchi megjegyzések pontos szövegét ld. a Források fejezetben, két oldallal el bb!]
K₂: A címoldal el tt még egy kéziratlap található, a következő szöveggel: *Madách Imre saját kézírata*. A címoldalon csak a cím és alcím áll, a szerz neve nélkül.]
- Személyek** K₁: [A 2. K-lap verzóján a személyek felsorolása el tt megismétli a címet és alcímet. A felsorolás sorrendje eltér a végs szövegt l, az 1843-as változat sorrendjét követi. Így itt pl. Erzsébet az els . A személyek mellett a jobb lapszélen M megszámlálja az átírt Csák sorait, következ képpen:]
- Els 397 = 414 több 16
Másod <300>306 = 319 több 13
Harmad <468>474 = 485 több 11

Negyed <366> 377 = 373 keve 4
Ötöd <394> 400 = 411 több 11

<1991>
2002
1955 <1>
36 <6>
1991 <5>
<9>
<Szaporítás> <1>
<5>
<1>
<3>
31

[A számok az átdolgozás fázisaiban kerülhettek a K-ra. A felvonások jelzése és az els áth. számok piros ceruzával, a többi tintával íródott.]

- K₁: RÓBERT KÁROLY, Magyarország *párk* királya
K₂: *magyarország* [A továbbiakban az efféle helyesírási hibákat nem tüntetjük fel.]
K₁: TRENCSENI CSÁK MÁTÉ Nádor *a* és vezér *e*
K₂, fsz: ...CSÁK MÁTÉ, nádor és pártvezér
K₁: ...Omod *ének*, *Róbert Károly* nádor *ának* fiai, Csák hívei [Itt ebbe a csoportba tartozik még Berend is.]
K₁ és K₂: ZSÁMBOKRÉTI *Y*
fsz: ZSÁMBOKRÉTI [K₂-ben és a fsz-ben már Berend is a nemesek csoportjába tartozik.]
K₁: [EGY APÁCA után:] <Boris Klára dajkája>
<Srót Egy Egy> Kézsmárki págár
<Két pór> Mária <egy> gyilkos
<Két gyilkos> Egy csavargó
K₁: [A szereposztás els helyén:] ERZSÉBET, III. András leánya, Magyarország *törvényes* király <n je> *asszonya*

K₁: [Az utolsó sorban:] CSÁK HÍVEI és HADAI <Udvaroncok nép>

K₂, HG és fsz: [A többi szereplő sorrendje és a szóalakok megegyeznek a K₂-ben és a kiadásokban.]

ELS FELVONÁS

- 4** K₁: <beszélni> susogni,
13 K₁: e sír <nak> gyász <havát>olni ok lesz
K₂, HG, fsz: e sírt gyászolni ok lesz,
16 K₁: <cupresok> K₂, HG, fsz: ciprusok
17 K₁: az éj <j kedvére ég> harmata növeszti
K₂, HG, fsz: az éj harmata növeszti,
19 K₁: sápadt. – <Sajnálom szegényt> s mi llyen ifjú még
K₂, HG, fsz: sápadt s milyen ifjú még
20 K₁: <Meg> <Mostan> Pedig megszokhatod
24 K₁: úgy, <hiszen te> mid n csak
25 K₁: Miért kísérsz <nappal> most,
HG: Miért kísérsz most [Hibás olvasat.]
K₂, fsz: Miért kísérsz most,
39 K₁: <Úgy mondtam> Hogy kértelek
K₂, HG, fsz: Hogy kértelek,
40 K₁: <De mentetek> De nem fogadtatok
K₂, HG, fsz: De nem fogadtatok
43 K₁: Meg csúszom <bár> és
K₂, HG, fsz: Megcsúszom és
44 [A sor K₁-ben hiányzik!]
45 K₁: <Aztán, Miért> Óh, hát hajoljon – hisz száraz szemem
K₂, HG, fsz: Hajoljon az meg? – hisz fonnyadt szemem
48 K₁: ...mi jusson. – Hallod ember
K₂, HG, fsz: ...mi jut. Hej, hallod ember,
58 [K₁-ben a sor hiányzik.]
59 K₁: És leg nagyobb Csák – a gyermek lopó!! – –
K₂, HG, fsz: Ki elcsábított – a gyermeklopó! –
62 [K₁-ben a sor hiányzik.]

260

63 el tt szerz i utasítás K₁: (<Csák>Miklós Domos János. Kissé ké-
s bb Csák Erzsébet, urak legyveres nép j nek.) [fsz-ünk a K₂
és HG részletez bb szerz i utasítását közli.]

68 K₁: ...de férfiú ki j .

K₂, HG, fsz: ... de férfiú, ki itt lesz.

70 K₁: itt <j > van négy fiam. [K₁-ben ezután a 73. sor szöveg-
változata áll.]

71–72 K₁: Nézd nézd öcsém anyánk <is itt van> minden bizonnal /
<Bizonnal minket jött> /Haza szeretne csalni.

K₂, HG, fsz: Nézd, nézd, öcsém, anyánk minden bizonnal /
Haza szeretne csalni.

73 K₁: Megérkezétek már mind híveim –

K₂, HG, fsz: Megérkezétek, látom, híveim.

[K₁-ben ez a sor a 70. után áll!]

75 K₁: megpróbált anyának

K₂, HG, fsz: megtörött anyának

87 K₁: Csábító lelked sírja két fiamnak

K₂, HG, fsz: Csábjával ástál sírt már két fiamnak

93 K₁: <Miért nem jöttök> Nem mozdultok,

98 K₁: Mely gyermekim s

K₂, HG, fsz: Mely lelkemet s

104 K₁: Óh gyermekim hát mennyek-é magam!

K₂, HG, fsz: Óh, kedves gyermekim, hát menjek-é?

109 K₁: ruházott fel <mint a> megérzenek

115 K₂, HG, fsz: ruházott fel: megérzenek

K₁: Sír áll el ttünk, <és nem> ember sírja nem

K₂, HG, fsz: Nem embereknek sírja ez csupán

116 K₁: – <rá tanú fényes napsugár> és elveszett dics ség

122 K₁: kívánnak <t lünk> inkább

124 [K₁-ben e sor mellett a margón a következő áth. verssorok áll-
nak:]

<Nem embereknek sírja ez csupán

De nemzete is <<melly kör /seregként>>

Nagy és dics napok

Feküsznek benne,>

261

- 126** K₁: ZÁCH Tedd ha tetszik <Én> MIKLÓS Én
K₂, HG, fsz: Tedd, ha tetszik. MIKLÓS S én
- 127** K₁: nekem nap *éjjel* K₂, HG, fsz: nekem nap-éjt
- 131** K₁: leszek. *És*éji K₂, HG, fsz: leszek, de éji
- 136–**
- 141** K₁: [Ez az öt sor a lapszélre, betoldásként került. A sorok fölé írva, világoskék tintával: *Hova jön ez?*]
- 140** K₁: kard *on ugratál keresztül*
K₂, HG, fsz: kardra hányatál negédb l,
- 142** K₁: hasonlás, *jó*Miklós
K₂, HG, fsz: hasonlás, Zách, Miklós
- 143** K₁: *Ne bánisd meg*a rokont, *vigyázz*, kevés
K₂, HG, fsz: Mért bántjátok a rokont, kevés
- 144–**
- 146** K₁: Úgyis fajunk – *s még egymást üldjük-e?*
[A 3 helyett csak ez az 1 sor szerepel!]
K₂, HG, fsz: Úgyis fajunk – mint a sas, kárörömmel
Ne lássa legalább buja veréb,
Hogy még az is egymásra tör.
- 147–**
- 148** K₁: *Ne félj Csák hisz csupán azért civódunk*
Mert nincs kit együtt verhessünk el ttünk <el ttük kit verjenek
közösen>
K₂, HG, fsz:
Ne bánd, / Ha látsz civódni pusztá unalomból.
Adj ellenséget és együtt csapunk rá.
- 149–**
- 151** K₁: ZÁCH *Eddig társ valék*
De Károly gy zött szétszórt pártotok
Rendszer nélkül sikert <*hogyis*> már nem remélhet.
K₂, HG, fsz: ZÁCH Nincs már számotokra
Többé kezem, mert szétszórt pártotok
Rendszer nélkül sikert már nem remélhet.
- 152** K₁: *Hát nemsikert csak*küzdelmet keressünk
<*Hát nem sikert de küzdelmet keresek nem sikert*>
K₂, HG, fsz: Ne is sikert, de küzdelmet keressünk

262

- 155** után K₁: [Több sor a margóra betoldva, mert a folytatólagos sorokat áthúzta M. Ezek az áth. sorok az els , 1843-as változat el játékának 415–419. sorai, majd a *Mózes*ben t nnek fel kés bb. Íme:]
<*Te bajtársaiddal semmit nem közölsz,*
Tanácsainkat mint gyermek tanácsot
Mosolygva hallgatod ki, s megveted
Kívánod hogy mi meg vakon kövessük
Amit kif zesz ->
- 156** K₁: a *próbált*barátot K₂, HG, fsz: az igaz barátot
- 160** mellett a margón betoldás K₁:
Ugy is fajunk kevés mint a sas bár
De lássa legalább buja örömmel veréb. [A sorok fölé világoskék tintával írva: *Hova jön ez?*– E két sor valószínűleg a fsz 144–145. sorának el zménye.]
- 161** K₁: ti hitvány *árnyai*
K₂, HG, fsz: ti hitvány eszközök,
- 162** K₁: *megtiltani* <*hogy*> beszédem
K₂, HG, fsz: meggátlani beszédem?
- 163–**
- 164** K₁: *Éretlen gyermekek a vén hazát*
Ne fogják kormányozni<otok>. – Én kilépek.
K₂, HG, fsz: Jaj, hogyha már éretlen gyermekek
Vezérlik a vén hont. – Csák, én kilépek.
- 168** K₁: De a hongy lés *választott királyt*
K₂, fsz: De a hongy lés ítélt köztetek,
HG: ítélt *ete* [Hibás olvasat.]
- 169** K₁: *Fel kente azt* s így többé nincs jogod
K₂, HG, fsz: Károly nyert és így többé nincs jogod,
- 173** után K₁: <*Fény polcra állít majd*>
- 176** K₁: Csak úgy oszt <*nekünk*> köztünk
- 180** után K₁: [A szerz i utasítás – *Erzsébetre mutat.* – itt nem szerepel.]
- 200** K₁: *Váladra isten átkát hogy lenyomjon*
És nemzet végzést hogy inad szegi
K₂, HG, fsz: Válladra istenátkot, mely inad szegi.

263

201 után sor betoldása K₁: *J jön velem minden igaz magyar.*

204–

208 K₁: [A sorok a K-lap jobb margóján betoldások.]

205 K₁: Ne *bánd*, K₂, HG, fsz: Ne bántsod,

206–

208 K₁: *Hisz pártút kr l szöll, nem érdekel
Beszéde minket, kik törvéányt kívánunk.*
K₂, HG, fsz: Nem hallod-e, hogy pártosról beszél?
Ha t zbe jössz, ránk érted, azt hiszi,
Pedig mi a törvényt védjük csupán.

210 K₁: *<Kiért>* Kinek szemében

213 K₁: eszköz *<áll>* mellyért

K₂, fsz: eszköz, mellyért HG: me *lyért*

214 után K₁: *<Lépcs je lesz csak a vad nagyravágynak>*

[Azonos a kés bbi 217. sorral.]

216 K₁: *koldús botot <kap>* nyer

K₂, HG, fsz: koldusbotot nyer

230 K₁: *Én csontok közt* csak játszom

K₂, HG, fsz: S én a mez n csak játszom

237 K₁: *Hah csak boszúmnak engedj vagy* megöl

K₂, HG, fsz: Engedj boszúmnak, Csák, avagy megöl.

238 K₁: Parancsolom *nyugodt<légy vagy>* hagyj el vagy légy
[Beszúrás a sorba, a nyugodt szó elé.]

239 K₁: *El véled te* sárdarab, Hadúrra

K₂, HG, fsz: Mit hordlak hát te sárdarab, Hadúrra

240 K₁: Orsó kell *<oldaladra én>* nekünk *én már nem visellek.*

K₂, HG, fsz: Orsó kell nekünk, harc az
asszonyoknak.

246 K₁: SOKAN Éljen a király*né.*

K₂, HG, fsz: BEREND *(népéhez)* Éljen a király.

247 [A sor a K₁-ben hiányzik.]

248 K₁: MÁSOK *De mink* megyünk.

K₂, HG, fsz: ZSÁMBOKRÉTI *(népéhez)* Mi is megyünk.

250 után szerz i utasítás K₁-ben: *(Zách sereggel el.)*

253 K₁: *<Te hogy ha kell>* S bár szived

264

259 K₁: *Mint* ott beszéltek

K₂, HG, fsz: S ott úgy beszéltek

261 K₁: *Hogy vajh mibőlcs <dolgokról szóllanak>* en
szólnak mert nem érti*k*

K₂, HG, fsz: Nagyon bölcsen foly minden, mert nem érti.

262 K₁: S ha *<t zbe láttak>* egy-egy pap

K₂, HG, fsz: S ha egy-egy pap

263 K₁: jól megéjlenezték *<érte>*

264 K₁: sült ki *<hogy>* ellened

272 K₁: senki *(kardjára üt) aki közbe szólljon*

K₂, HG, fsz: senki közbeszólni kész?

279–

280 [A két sor a K₁ margóján betoldás.]

282–

283 [A sorok a K₁-ben hiányzanak]

284 K₁: Szaladj *szét* K₂, HG, fsz: Szaladj hát

286 K₁: számol *ó bírádnak* K₂, HG, fsz: a számoltatóknak:

288–

289 K₁: [A margón a végs szöveg áll, viszont a sorok folyamatá-
ban még ez az el z variáns:]

Ott forró csók vár gyöngé ölelés

Egy vén szül itt a kopár haza

290 K₁: Csak *sírt* kínál *<s talán bajnok babért>* egy *halvány zöld*
babérral

K₂, HG, fsz: Csak sírral kínál s egy hitvány babérral.

291 [A sor a K₁-ben hiányzik.]

292 K₁: *De* ott túl *Károly fényt* királyi díjt

K₂, HG, fsz: Királyi díjt csak ott túl osztanak,

293 K₁: igaz – *de épen olly sugázzót*

K₂, HG, fsz: igaz, de mit tesz az, – ragyog.

293 után K₁: [Két sor betoldás:]

Amly nyomor <nyomor volt itt> amott egy árva nép

Melly koldus <és így> önmaga s díjat nem oszthat

294 K₁: *S mért* szenvednétek

K₂, HG, fsz: Mit szenvednétek,

- 296** K₁: *Szerzék e földet <drága életök> mellyen*
K₂, HG, fsz: Szerzték e hont, melyen
- 298** K₁: hatalmas és *díjazni bír*
K₂, HG, fsz: hatalmas, s hálás lenni bír. –
- 301** K₁: *magvat* teremne
K₂, HG, fsz: magot teremne
- 312** K₁: Mert *h n számoltam*
K₂, HG, fsz: Mert híven számolok
- 313** után többlétsor K₁: *De úgy-e bár nehéz meghalni tudni*
- 314** K₁: *Sok van* K₂, HG, fsz: Van-e
- 318–**
- 320** [K₁ nagyon eltér a fsz-t l. Itt e sorok állnak:]
SOKAN Mink <téged> Csák nem hagyunk el.
MÁSOK Sompolyogjunk el barátim csendesen.
[E sor a fsz-ben a 247. sor!]
DOMOS Hová leszünk most. –
MIKLÓS Csák vezess – követlek
K₂, HG, fsz: BEREND Mink meghalni is tudunk.
MIKLÓS Vezess, Csák, én megyek.
DOMOS Megy mindenik
De nézz körül, Csák s mondd, mivé leszünk.
- 323** K₁: veszem. *Próbáltam ezt már*
K₂, HG, fsz: veszem, már voltam így.
- 335** K₁: *A fordítás gazul elfordítandja*
K₂, HG, fsz: A fordító gazul ferdíti el.
- 336–**
- 338** K₁: *S félek nem érti <majd meg a magyar> majd az udvaronc*
K₂, HG, fsz: [Itt a fsz-ben 3 sor áll.]
- 340** K₁: El dinek a <hon> régi
- 346** K₁: Nem *barátom.* K₂, HG, fsz: Nem leszek.
- 358** K₁: Ez ifju <mell> szív
- 361–**
- 368** [Erzsébet nyolcsoros panaszának K₁-ben két szöveg-
el zménye lelhet fel, a fsz-ben található sorokhoz képest
nagyon eltér en. A normál bet vel írt szavak egyeznek meg a
fsz-gel. Az els szöveg:]

266

- K₁: ERZSÉBET *(a sírnál térdel)*
Al anyyi közt ki értem vérze el
Méltón <köny> siratni érzem a királyné
Szegény. – S <szegény> a lány és <kedvesét> <ki ny..b.
szegény> szintén meg szorul
Könyben szívének holt ifjút kesergvén –
Abám aludjál s álom képeid
Himezze képem és a szent haza.
[A második, lap szélén található betoldott szöveg:]
Holt ifjaért <kesergjenek> vagy a sok bajnokért
<Élt> Kesergjen <azok> amaz <mert> érette élt
Oh sz repedj meg úgy aztán meg csallak
Mert <így részével> egyiket így félek meg csalni
- 370** K₁: Csak sírd ki mind, *hogy nekem a mosoly*
K₂, HG, fsz: Csak sírd ki mind, csak sírd ki könnyedet,
- 371** [K₁-ben a sor hiányzik.]
- 389** K₁: <Azt tarták hogy> Meg értni sem fog
- 390** K₁: <Nem álhatom ki t> En félek t le
- 398** K₁: *meg*pirulsz K₂, HG, fsz: elpirulsz,
- 409** K₁: arcodat <nem ég> ha mindjárt
- 410** K₁: Éget *láng*csókom. ERZSÉBET <Ezért> Ezt
K₂, HG, fsz: Éget rá csókom.
- 411** K₁: Te <szörnyű> rettent vagy.

MÁSODIK FELVONÁS

- Szerz i utasítás** K₁: [Az utolsó tagmondat:] *s néhány vitéz egy asz-*
talnál isznak.
K₂, HG, fsz: *s még néhány vitéz asztal mellett iszik.*
- 419** K₁: *Szeszélyed t röm* K₂, HG, fsz: T röm szeszélyed
- 423** K₁: beszédet. *(Elmegy.)*
K₂, HG, fsz: beszédet. *(Indul.)*
- 424–**
- 426** [Dávid szövege a K₁-b l hiányzik.]
- 430** K₁: <Nem hagyjuk> *Ezt nem várjuk be holnap*
K₂, HG, fsz: Azt nem várom be. Holnap

267

- [K₁-ben Miklós mondatai, a 429–431. és a 434–435. sorok betoldások a lapszélén.]
- 431** K₁: *mond csak menyí is*
K₂, HG, fsz: Mondd csak meg, mióta
- 433** K₁: csatától *óta Hej sok ez*
K₂, HG, fsz: csatától. Hej, sok ez, sok ez!
- 435** K₁: Még négy *négy <napot áldozni nem fogok>* napot többé nem áldozok
- 439–**
- 441** [K₁-ben ezt a szöveget nem Berend, hanem Domos mondja.]
- 459** K₁: Ha néha néha *<a' mid n>* míg Csák
- 462** K₁: *<Addig>* Hisz addig kell *<dics séget>* nekünk nevet rabolnunk
- 463** K₁: alszik *csák <ha>* mert hogy ha
K₂, HG, fsz: alszik Csák, mert hogyha
- 468** K₁: *titekete?* K₂, HG, fsz: titeket?
- 479** K₁: sasként *<ül vár fokán>* vedletten ül
- 483** sor után áth. K₁: *<mely mind eddig szabad volt>*
- 489** K₁: kérdi *<mért van egy barátja>* egyetlen barátja
- 493** K₁: *<Ki>* Ki a *<lélek>* órjást
K₂, HG, fsz: Ki a tett órjását
- 501** K₁: *Énépet* K₂, HG, fsz: Egy népet
- 503** után áth sorok K₁: *<A leg elejétől a' büdös szél
Trencsényi retten, lelkiismerete bánja
De türtem s én mit nyertem?>*
- 504–**
- 509** K₁: [Betoldás a margón.]
- 508** K₁: Talán *le sutfjta* F₂, HG, fsz: Talán lankasztja
- 510** K₁: *<S mit látok pór>* Szegény hazám *<hon>*koldús
úgy mint vala K₂, HG, fsz:
Szegény hazám koldusabb, mint vala,
- 513** K₁: rosszabb nem lehet *soha*
K₂, HG, fsz: rosszabb már nem is lehet,
- 515–**
- 518** K₁: [Itt a végső 4 sor helyett a következő 3 sor áll:]
268

KÉZSMÁRKI POLGÁR

*Akkor mi is meg kísértünk tudunk
Úgy zengni, hogy ess znek az egek
Trencsényi a' polgárság üdvözöl.*

- 519** K₁: Mindent *megfontolál?* CSÁK *Mindent azért*
K₂, HG, fsz: mefontolál-e? CSÁK: Meg, s azért
- 538** után szerz i utasítás K₁: *(mind el Csák meg áll)*
K₂, HG, fsz: *(Mind el, kivéven Csákot, ki gondolkodva
megáll.)*
- 541** sor után K₁: *<De még alszik, árt a n nek a korány reg>*
- 542–**
- 546** K₁: [Betoldás a lapszélén.]
- 542** K₁: *még* alszik K₂, HG, fsz: már alszik
- 544** K₁: *szi reg* K₂, HG, fsz: szi est
- 546** K₁: *hadd* virasszon K₂, HG, fsz: hogy virasszon
- 549** K₁: értsz, *<mert>* túl jársz
- 553** K₁: durvábbá *<tették>* edzették
- 554** K₁: Ne hidd *<hogy lelke>* azért hogy
- 559** K₁: *<S csendes tanyákba a bel háború>* S világításul a belháború
- 560** K₁: Üszkét *<dobom>* kell dobnom
- 573** K₁: *<Mellyet>* Mid n
- 574** K₁: *<Dacolni szép és>* A férfiú dacolhat
- 575** K₁: *Ezilleti* K, HG, fsz: t illeti
- 576** K₁: A n t talán *igen, de nem* királynét.
K₂, HG, fsz: A n t talán, – de óh, nem a királynét.
- 579** K₁: *Oh hagyde* dísz K₂, HG, fsz: Engedd e dísz
- 580** K₁: Mit egy *<békés vár[?]>* *bóldog* jöv *adand nekem*
K₂, HG, fsz: Mit egy boldog jöv számomra hoz
- 583** K₁: A nemzet lenne *günnyá*
K₂, HG, fsz: A nemzet lenne gyáva
- 584–**
- 592** K₁: [A sorok a lap szélén betoldva.]
- 584** K₁: *Óh* Csák K₂, HG, fsz: Jó Csák,
- 589** K₁: ládd, bár *nem tudom okát*
K₂, HG, fsz: ládd, bár okkal gy zes is,

- 590 K₁: *De* érzem K₂, HG, fsz: Én érzem,
 591 K₁: Állíts *<királyn>* *ha tetszik ellene* elé
 K₂, HG, fsz: Állíts, királyn , ellenség elé,
 592 K₁: hogy *n könnyre nézzek* –
 K₂, HG, fsz: hogy n t sírni lássak.
 593 K₁: Viszontlátig *királyné*.
 K₂, HG, fsz: Viszontlátig – Lovat!
 601 K₁: Csatáz *<nom>*ni *<kell>* és lemond *<nom>*ni kell
 tanulnom
 K₂, HG, fsz: Csatázni és lemondni kell tanulnom.
 610 K₁: fog *megm, utatni* K₂, HG, fsz: fog mondani.
 614 K₁: *Olyast* cselekszem K₂, HG, fsz: Olyat
 619 K₁: De még *kinyitom véle* szívemet
 K₂, HG, fsz: De még gyógyítani fognám szívemet,
 620 K₁: *Meg nézem* véle a tiédet *is*
 K₂, HG, fsz: El bb megnézem véle a tiédet.
 621 K₁: nincs-e *ott* K₂, HG, fsz: nincs-e abban
 623 K₁: Irtóztató ember – mit is tegyek.
 K₂, HG, fsz: Irtóztató ember! – Jaj, mit tegyek!
 628 K₁: hajtom *térdeim* K₂, HG, fsz: térdemet,
 629 K₁: hogy *áldja meg* K₂, HG, fsz: hogy megáldja
 642–
 K₁: [A sorok betoldások a lapszélén.]
 646 K₁: *<A kutyát is szeretjük>* Ha az ebet
 647 K₁: *<Hogy>* E *<kebelhez>* szívhez sem *<vagy>* lehetsz
 K₂, HG, fsz: E szívhez sem lehetsz te idegen.
 656 K₁: Ah istenem *<mi gyöngye lény kába gyar>* mi gyöngye a n
 K₂, HG, fsz: Ah, Istenem! Mi gyöngye, gyöngye a n .
 658 K₁: Szívem *<szereetni>* feledni
 659 K₁: S hogy érdekel még is *<ragaszkodása>* rült szerelme
 [Majd áth. betoldás a lap szélén:]
<hogy meg hagyjuk magunkat vesztegetni a 'ragaszkodással>
 K₂, HG, fsz: S hogy érdekel rült szerelme mégis,
 660 K₁: [A sor utólagos betoldás.]
 686 K₁: közénk, de tett *<kell kérek vár>* királyné
 K₂, HG, fsz: hódolást, de tettet vár királyn d.

270

- 691 K₁: Csák *<a>* klastromból *<trónra>* szenvedni
 K₂, HG, fsz: Csák klastromból szenvedni trónra
 694 K₁: El ször *<nem tudom hogy>* van, hogy tenni nem tudok mit
 699 K₁: hátrálnod *<gyáván>* nem szabad
 700 K₁: *<Égy n t>* Illy vészben
 705 K₁: A várat *<még>* ügyis
 707 K₁: [A sor betoldás a lapszélén.]
 708 K₁: *<Morvába aztán>* Csendes, sötét hely – –
 710 után K₁-ben áth. sorok:
<Oh Hogy ha Ha meg nem szünik a sok régi baj>
<S Csák számon kéri t lem a leányt – (gondolkodik)>
 711–
 716 K₁: [A sorok a lap szélén betoldva.]
 711 K₁: sírba *zártam* K₂, HG, fsz: sírba tettem,
 716 K₁: *Nem csak de a hon – ott fenn a nagy égben (gondolkodik)*
 K₂, HG, fsz: Talán bizony sajátmagam el tt. (Méláz.)
 718 K₁: ha vár *ja a szép* napsugárt
 K₂, HG, fsz: ha vár egy fényet, napsugárt,
 719 K₁: *<Nem várja jobban>* *Még sem várhatja ugy*, mint én
 K₂, HG, fsz: Nem várja jobban, mint én
 721 K₁: *A n szerelme* nem
 K₂, HG, fsz: Hisz n szerelmét nem
 723 K₁: Hogy néhány *évét <könnyem semmibe>* tréfa
 K₂, HG, fsz: Hogy néhány évet tréfa
 727 [K₁-ben a sor hiányzik.]
 729 K₁: A kürt útra hív *<a harc [?]>*

HARMADIK FELVONÁS

- 734 K₁: *<Úgy, most karcsú vagyok>* Most úgy-e bár még
 karcsuabb vagyok
 741 K₁: *Ah, a virág* K₂, HG, fsz: A virág
 745 K₁: *<tán rossz el jele>* el jelül lehetne.
 747 K₁: S tartson soká *<ig>*
 753 K₁: *Akkor nem becsülém*
 K₂, HG, fs: Nem fognám becsülni.

271

759 K₁: <a rózsát>ki hinné
760 K₁: <Ajak> Hogy ajkad <jobban>rágalmazni jobban ért
762 K₁: van jobb <mintha >érzése.
763 K₁: <S ki az Kázmért te t kárhoztatod>
 Kázmért kárhoztatod, s nem hibás,
765 K₁: bolt fölé <tán>minden
766 K₁: Lépiül <az eladó>vev re
770 K₁: hoz <majd> meg te
774 K₁: el ollyast K₂, HG, fsz: el olyat
775 K₁: említettétek az imént
 K₂, HG, fsz: neveztetek talán el bb
777 K₁: S miért K₂, HG, fsz: Miért,
780 K₁: [Betoldás a lapszélén.]
785 K₁: <Ámde hagyjuk / E' tréfát - majd hoz Klárikám neked /
 Apád szép barna kér t, mint az árnyad.>
 Jó hugom
 K₂, HG, fsz: Ámde halljad:
797 K₁: Amint <a nap>Buda
809 K₁: visszhangjai d K₂, HG, fsz: visszhangjai, de
810 K₁: Kik tán el is árulnak
 K₂, HG, fsz: Eladni is tán készek.
819 K₁: Isten sugal va szóll. Nem zárja el
 K₂, HG, fsz: Isten sugallja a szót. Nem zavarja
820 K₁: Ifjú kebl ének K₂, HG, fsz: Ifjú keblöknek
821 K₁: É porvilág K₂, HG, fsz: Még a világ
830 K₁: <Trencsényi>Csák
831 K₁: Ez <a tiéd lesz>nászajándokod lesz.
 K₂, Hg, fsz: nászajándékod
837 K₁ félig <betanúlt>elmondott
844 K₁: Végy <jó>hát apám <hát>végy
 K₂, HG, fsz: Végy hát apám, végy
849 K₁: Imelg é lesz K₂, HG, fsz: Émelyg vé l n.
859 K₁: [Betoldás a lapszélén.]
860 K₁: [Betoldás a lapszélén.]
 272

860 K₁: <Jól láttalak.> Ah, én jól láttalak.
863 K₁: Te térden <álva> esküdtél
890 K₁: Károly itt vadász s egy óra múlva
 K₂, HG, fsz: Károly itt vadászik és legott
891 K₁: Házamba lép. CSÁK Tudom, de
 K₂, HG, fsz: Beléphet. CSÁK Jól tudom, de
896 K₁: El dbe - <mint> szebb
 K₂, HG, fsz: El dbe. Szebb
900 K₁: hívhatnék de nem teszem
 K₂, HG, fsz: hívhatnék, ládd,. nem teszem
904 K₁: <El> A karddal el, őngyilkosság tilos
918 K₁: <Az ifjú> Ábránd-e az ifjú
919 K₁: s vén <nek> szem van-é
926 K₁: [Betoldás a lapszélén.]
927 [Csák mondata a K₁-ben nem szerepel.]
931 K₁: Mert <egymást> fosztottátok
932 K₁: [Betoldás a lapszélén.]
933 K₁: <S ki> Én láttam mindezt
934 K₁: <Hogy> Talán er re
935 K₁: és <tanácsot> merész <kedél> tanácsot
939 K₁: ki <népek sorsán r> lét s nemlét felett
940 K₁: b ntársául állva K₂, HG, fsz: b ntársául esve
942 K₁: Ha mint <irányt > próféta
947 K₁: [Betoldás a lapszélén.]
949 K₁: Le terve a szoros törvény utáról
 K₂, HG, fsz: [Itt ez már két sor!]
 Ha egy lépést letértél a szoros
 Törvény utáról, többé nem találd
953 K₁: cserjébe mentél K₂, HG, fsz: cserjébe jutsz,
954 K₁: kapcsolód ott K₂, HG, fsz: kapcsolódik
993 K₁: A gyermek <szenvedte> nevette
1005 K₁: [A sor beszúrás a lapszélre.]
1017 K₁: S ha el <beszéled hogy> mondod, mit

- 1019 K₁: Hallgatok s *<ismét>* megint
 1020 K₁: Leszek *<lassan[?]>* mint
 1027 K₁: mégis *aza* király K₂, HG, fsz: mégis a király,
 1028 után szerz i utasítás K₁: *(Félre áll.)*
 K₂, HG, fsz: *(Hátraáll.)*
 1029 K₁: Ez *volt* deréknap.
 K₂, HG, fsz: Ez volt ám derék nap.
 1032 K₁: *<Is az>* Szintúgy az
 1033 K₁: gondot [A szó beszúrva a sorba.] és munkát, *<és gondot>*
 1040 K₁: *komám azon* K₂, HG, fsz: azon, komám.
 1044 K₁: így *<voltál-e vagy e>* tett-é
 1046 K₁: *<Még>* Én meg
 1052 K₁: *<Le kanyarítani>* Gazdájának lekanyarítani?
 1055 K₁: *<csak>* és ürítsd
 1063 K₁: *<hódított meg>* gy ze le.
 1064 K₁: Csákot, *<a polgár jogot>* vess a mültra fátyolt,
 1065 K₁: *<Számára és múltunkra talán*
És a jöv re tért> S adj lánglelkének tenni tért
 1076 után áth. sor K₁: *<Akasztófára a gonosz <<merész>> zsi-*
vánnyal.> [Ez lesz kés bb az 1085. sor.]
 1078 K₁: *<Keserűek leszünk egymás ellen>*
<Mi is - de látom> Egymás ellen támadtok-é
 1082 K₁: kit *<rég>* hona már rég
 1083 K₁: *S kí*átkozott már kétszer
 K₂, HG, fsz: Elátkozott már kétszer
 1090 K₁: *Hogy századunk egyik fénycsillagát*
 K₂, HG, fsz: Miként korunknak fényes csillagát
 1095 K₁: *Zsarlása által* ingerelve
 K₂, HG, fsz: Zsarlásitól ingerelve
 1108 K₁: vagy, *<holnapra>* *<cserébe>* cserébe
 1109 K₁: *<Budára>* Ha hozzám
 1128 K₁: *<Kí bár szemében köny terem>* De az, ki sírna és mégis
 mosolyg
 1130 K₁: várok már, *<t mi>* tán elég lehet.
 1132 K₁: rajta. – *<Magad>* Új találkozásig.

274

- 1135 K₁: nemzet, *hidjek-e beléd*
 K₂, HG, fsz: nemzet, higggyek-é neked?
 1137 K₁: Ki *törvényt nézsz*, nem *<meghódolást>* királyodat
 K₂, HG, fsz: Ki vén törvényt nézsz, nem királyodat?
 1138 K₁: keresz *és nem vak hódolást*
 K₂, HG, fsz: keresz, nem hódolást, kegyet?
 1143 K₁: nép – *hányan vagytok is csak?*
 K₂, HG, fsz: nép! Hányan is valátok?
 1150 után szerz i utasítás K₁: *(az 1 gyilkos el lép)*
 K₂, HG, fsz: *(Mário bej .)*
 1151-t l: [K₁-ben szerepl névként 1 GYILKOS áll.]
 1152 K₁: *<Úgy amint>* Mint szokásom
 1168 K₁: Jöv *ők* könyörgni. K₂, fsz: Jövék könyörgni.
 HG: Jövék könyör *ő*gni.
 1173 K₁: *Kivált nem kincset s kitüntetést*
 K₂, HG, fsz: Nem kincseket, rangot, kitüntetést,
 1179 K₁: sújtja *csáktól egy tekintet.*
 K₂, HG, fsz: sújtja t Csáknak szeme.
 1181 K₁: Ha *<ezt enged>* teljesíted
 1187 K₁: Most *harca* túl van
 K₂, HG, fsz: Most röpte túl van
 1190 K₁: koldusává tette *<király>* sorsom
 1195-
 1196 K₁: [A sorok brtoldások a lapszélén.]
 1195 K₁: *<Ország javáért>* Megfontolással
 1197 K₁: hogy néhány *garast*
 K₂, HG, fsz: hogy néhány követ
 1198 K₁: Lopott el kincsedb l *<halmod[?] hivány>* koszos ürügy
 K₂, HG, fsz: Kicsent koronádból? – Koszos ürügy –
 1204 K₁: [Betoldás a lapszélre.]
 1205 K₁: S a sír *<nyugalmát>* ki hányná *<csörg >*
 fáradt csontodat
 K₂, HG, fsz: S a sír kihányná fáradt csontodat,
 1207 K₁: [A sor betoldás a margón.] Elbúj_{ik} t lem vagy *<valóban>*
sebesb kez lesz
 K₂, Hg, fsz: Elbúvik t lem, vagy gyorsabb kez lesz,

275

- 1209** K₁: <Káromkodok s b nt> Vagy annyi vétket <s> zajt <te-szek> káromkodást
K₂, HG, fsz: Vagy annyi vétket, zajt, káromkodást
- 1210** K₁: <S ha ez nem vétkezem> <S káromkodva, milly [?] lázad> Teszek az égben hogy meg <...> unva végre
K₂, HG, fsz: Teszek az égben, hogy megúnva végre
- 1211** K₁: Le <..... haját[?]> sújt a földre s <én> újra kezdek élni
K₂, HG, fsz: Lesújt a földre, s újra kezdek élni

NEGVEDIK FELVONÁS

Szerz i utasítás

- K₁: (...János. <Domos> s más lovagok fegyveresen útról érkezve.)
K₂, HG, fsz: (...János, Berend s mások, fegyveresen, útról érkezve.)
- 1221** K₁: *Megtapintva az élet ver erét?*
K₂, HG, fsz: Meglesve a szív dobbanásait
- 1226** K₁: <Kinn[?]> Elrándult
- 1233** K₁: <Mellyek felett még a> Az ember szívbe szolgál hajlamot
K₂, HG, fsz: Az emberszívben szolgálhajlamot.
- 1234** K₁: Mindég ez K₂, HG, fsz: Mindig ez
- 1243** K₁: áhít jobb jöv felé.
K₂, HG, fsz: áhít jobb jöv t, mi haszna.
- 1244** K₁: De nincs, ki K₂, HG, fsz: Ha nincs, ki
- 1249** K₁: <Nincs gondja a közös vagyona és> Örül, ha mint <ügyes> sajkás, kimentí
- 1250** K₁: lomját a <sárga[?]> dúló habokból
- 1254** K₁: Sok jó barát <ollyan, mint> légy, míg
- 1256** K₁: Sok pört keres – vagy pört veszíteni fél
K₂, HG, fsz: Sok pört keres, avagy pört l remeg,
- 1261** K₁: Mint hogyha jobb hír <bökné oldalad> hírt tartanál magadban [A hír szóhoz a -/tárgyrag betoldva.]
- 1266** K₁: Hogy a bátor <nál mindig több> kevés

276

- 1267** K₁: De ellenünk sem számol mint nekünk
K₂, HG, fsz: De az nem számít itt s ott egyiránt:
- 1268** K₁: Sa 'nagy tömeg K₂, HG, fsz: A nagy tömeg
- 1269** után K₁-ben többsor: *Mif szólltak itt, min sóhajtottak ott*
- 1279** K₁: hívem leszen K₂, HG, fsz: hívem leend.
- 1282** K₁: *Koldus hadat <állítok fel tehát> hát félig éhenhóltat*
K₂, HG, fsz: Koldushadat hát, jól kiéhezettet,
- 1283** K₁: *akár mit <csak> melly*
K₂, HG, fsz: akármit, melly
- 1287** K₁: Élvezni fogja <kés bb> majd a gazdag is
K₂, HG, fsz: Élvezni fogja, aki szid, az is,
- 1293** K₁, K₂, fsz: Hát ollyat, HG: Hát olyat
- 1294** K₁, K₂, fsz: Tán ollyat, HG: Tán olyat
- 1295** K₁, K₂: volna. – <Miklós fűjad a> S Most Miklós
- 1300** K₁: ménei nek K₂, HG, fsz: méneimnek,
- 1308** K₁: ha a java siket <volt>
- 1310** K₁: <Nem hoztam senkit harci martalékul>
De visszavertem, <ne> hogy velem ne j jön
- 1311** K₁ <Mert> Haszontalan
- 1314** K₁: Kés bb <mért mond> sietnem kell
- 1316** K₁: Hát András <nak> leánya? Az els szó beszúrva.]
- 1351**–
- 1356** K₁: [Betoldás a lapszélen.]
- 1351** K₁: S egy <leány-e> gyöngé, egy halvány
- 1353** K₁: *Személyesít* – Nem, <nem> csakha halott,
K₂, Hg, fsz: Személyesíti? Nem, ha halott,
- 1355** K₁: Ne bír jon K₂, HG, fsz: ne bírna.
- 1367** K₁: <Melly> Egymást
- 1380** K₁: <Mert> Együtt virulni
- 1386** K₁: királynak. K₂, HG, fsz: királyunk.
- 1389** K₁: Melyet fulánkod K₂, HG, fsz: Melyet fullánkja
- 1392** K₁: nyaká ban. K₂, HG, fsz: nyakán.
- 1393** K₁: ismét, <s kulcsát vesd a> fegyvertáramat
- 1398** K₁: Azt lát tam. K₂, HG, fsz: Azt látom.
- 1413** után K₁: *S Attila honját vissza foglalá*
[A kés bbi változatban és a fsz-ben e sor hiányzik.]

277

- 1416** K₁, K₂: Még nem *süledtem*.
HG, fsz: Még nem sülyedtem.
- 1417** K₁: harc és <kegyelem> *izgatás*
K₂, HG, fsz: harc és izgalom,
- 1419** K₁: *Menj menj hadd ne lássalak*
K₂, HG, fsz: Menjetek – ne lássalak. –
- 1435** K₁: Ne légy oly balga <tag>
- 1436** K₁: <Kökény tövis> Falomb alatt
- 1441** K₁: pórember munká <já>tól pihen
- 1444**–
- 1452** K₁: [A sorok a margóra betoldva.]
- 1452** K₁: *Egy* egy elkorcsult
K₂, HG, fsz: De egy elkorcsult
- 1453** el tt szerz i utasítás K₁: MARGIT *j <rohan> Csák lábaihoz borulva*
K₂, HG, fsz: MARGIT (*berohan s Csák lábaihoz borul*)
- 1458** K₁: [A lapszélre beszúrva:] <Anyám> Anyám, mi
- 1468** K₁: e törzs vérbe <szült mert> *süledett*
K₂, HG, fsz: E törzs vérbe s lyedett.
- 1470** K₁, K₂, fsz: Bérgyilkosok lesk dnek
HG: Bérgyilkosok lesk *el* dnek [Téves olvasat.]
- 1471** K₁: egy csepp <follyon> lüktet is
- 1743** K₁: A szív <fenéken> mélyén,
- 1483** K₁: <S le aljasodni nem kell hálaül> Melyért nem kell lealjasodnia.
- 1490** K₁: Hová tört eskü *útján <párto> el szeg dött*
K₂, HG, fsz: Hová tört eskü vitte tet is;
- 1494** K₁: De hát Domos <hová lett> hol van *hogy* védtelen vagy?
K₂, HG, fsz: De hát Domos hol van, vagy védtelen vagy?
- 1499**–
- 1500** K₁: [Betoldás a lapszélén.]
- 1501** K₁: mindezt [A -t tárgyragos szó mindez-re átírva.]
<Károly tevé> <az tevé, akit> annak m ve, akit
- 1502** K₁: < , kit királynak> Királynak óhajtál te is.
- 1509** K₁: <Vajh ha k> Kezet rá.

278

- 1514** K₁: Kett hazadért egy<et> királyod *ért*
K₂, HG, fsz: Kett hazadért, egy királyod által;
- 1524** K₁: Csak d lj reám Csák, d lj
K₂, HG, fsz: Csak d lj reám, Csák, – d lj
- 1526** K₁: – nem mégy el egy *tapottad*
K₂, HG, fsz: – Nem mégy el egy tapodtat,
- 1532** K₁: <Hogy>Ki is ne tudná<m>
- 1539** K₁: kincs <élet> üdvöt nem ad
- 1552, 1556 és az 1559** sor után szerz i utasítások:
[A K₁-ben hiányoznak.]

ÖTÖDIK FELVONÁS

- 1591** el tt szerepl neve K₁: EGY CSAVARGÓ
K₂, HG, fsz: ANTONIO [A K₁-ben a jelenetben végig mindig az ANTONIO szerepl név helyén a CSAVARGÓ szó áll.]
- 1592** K₁: Rómába <baktat> indúlt
- 1595** K₁: mint <más félénk mitéle nép> más ember az erényt.
- 1597** K₁: <Meg> Be megh lt a vér <eremben> bennem,
- 1599** K₁: Bizony rég<en> is volt,
- 1600** K₁: Kít látok? <hering> T kehal. <T kehal>
Hering, te vagy?
- 1615** K₁: koldúsul <vagy> jössz oly <nem jó> szép
- 1616** K₁: Min <magyarországban most virít> Lajtán túl most nekünk virít?
- 1618** K₁: <Két> Egy pártkirály
- 1619** K₁: Hol <.....> a trónig bejáratos valál <egészen>
- 1622** K₁: Onnan <bár lelkes> hogy mint te
- 1624** K₁: Sosem <számoltam> *süledtem*
K₂, HG, fsz: Sosem sülyedtem.
- 1625** K₁: <Ti néktek áll> Tudom tiétek
- 1630** K₁: leánykák, <bam> árva gyermekek
- 1652** K₁: Hol kóborol<hat>.
- 1673** K₁: Amott <a síkon> Ama füzesben [Az *Amott* szó átírva *Ama* szóra.]

279

- 1680** K₁: Olly könnyen h *olza*
K₂, HG, fsz: Oly könnyen húzza
- 1699** K₁: *Tudom* hogy ez K₂, HG, fsz: Hiszem, hogy ez
- 1701** K₁: Csák nem <*csupán*> pusztán
- 1710** K₁: Lépj <*itt*> e halomra
- 1736** K₁: De a király *nénak* K₂, HG, fsz: De a királyné nek
- 1746** K₁: egyenként, <*nem*> százezer
- 1757** K₁: <*Végy en*> Ily áldozatnak
- 1760** K₁: Honn <*an*>ét <.....> szegény zsarándok?
- 1768**–
- 1769** K₁: S ha megnyerém *azt, úgy* [A két szó utólag be- szúrva.]
elengedem <*ígért*> / <*Öröklétem*> Igért öröklétem
- 1771** K₁: [A sor a lapszélre betoldva.]
- 1772** K₁: <*Vagy szólj mi kell*> Koldulsz tán,
- 1780** K₁: nem <*rajzolja*> hoz-é fel
- 1783** K₁: mért <*olly sápadt*> halványul
- 1785** K₁: *De* lépj idább. K₂, HG, fsz: Ne lépj idább'
- 1791** K₁: <*B n embere*> *Szemtelen koldús*
K₂, HG, fsz: Szemtelen koldus!
- 1808** K₁, K₂, fsz: új létre HG: új *életre*
- 1810** K₁: el felejtél K₂, HG, fsz: elfeledtél –
- 1812** K₁: olly vak <*lége*> lény
- 1814** K₁: <*Hunyódott volna be fényes szemed*> Lassan forgó szemed bár lenne vak,
- 1830** K₁: A halvány <*játszi*> csalóka szerelem <*le véle*>
- 1833** K₁: *szívtelen* emberek
K₂, HG, fsz: szívtelen emberek
- 1834** után K₁: *Minek sovány testemben lélek is
Hogy fájjon és mozgasson. Nem nem úgy.*
[Ez a két többletsor hiányzik a későbbi változatból.]
- 1835** K₁: *Hiszen* még megvan
K₂, HG, fsz: Aztán még megvan
- 1837** K₁: <*Mint*> Egy véres
K₁, K₂, fsz: ... ez a boszú. HG: bo*sszú*.
- 1838** K₁: *Még él Trencsényi, nem lettem szegény*
K₂, HG, fsz: Trencsényi él. Még semmit sem veszíték

280

- 1839** K₁: *Még életcél még munka vár reám*
K₂, HG, fsz: Mert munka és életcél int felém.
- 1840** K₁: <*S utósó*> E végső vágya <*életnek*> sz mnek fel
<....*lete*> riasztja
- 1841** K₁: [Itt ez a sor hiányzik.]
- 1842** K₁: És egyesíti <*s míg*> minden
- 1843**–
- 1845** K₁: [Betoldás a lapszélén.]
- 1844** K₁: lakott csak <*eddig*> hogy mozgassa azt <*addig*>
- 1851** K₁: <*Mig*> Vagy szárnyam
- 1852** K₁: Hah, <*meg állj*> gyilkos,
- 1864** K₁: Erzsébetet í *temetted* s szerelmem
- 1869** K₁: Éltemben <*eddig hibás*> eddig ész volt
- 1870** K₁: <*Vak testem vérzett lelkem a boszútól*>
K₂, HG, fsz: Most rülés lett és vak összevissza.
- 1871** K₁: <*Úgy egybe n tt hogy síromból*> Lelkimmel a boszú úgy
összen tt
- 1872** K₁: Hopgy sír *ján* túl K₂, HG, fsz: Hogy síron túl
- 1874** K₁: Lélekre testre <*együtt*> *egyiránt* borul
K₂, HG, fsz: Lélekre, testre, egyaránt borul.
- 1878** K₁: [Itt e sor hiányzik.]
- 1890**–
- 1896** K₁: [A sorok a lap szélére betoldva.]
- 1892** K₁: mint *elsilled* hajó
K₂, HG, fsz: mint süllyed hajó
- 1893** K₁: *S*hideg bíráló K₂, HG, fsz: Hideg, bíráló
- 1894** K₁: Mint másvilági *lény Trencsényire*
K₂, HG, fsz: Mint másvilági szellem Csákra vissza,
- 1901** K₁: *Mennyj lábaimból* [A szó beszúrva a sorba utólag.] mel-
lemb l <*is így marad*> elég –
K₂, HG, fsz: Menj lábaimból, – mellem l, – elég!
- 1927** K₁: keservét <*is csak*> sem képes
- 1931** K₁: A szolgaság <*nak meg hódolt*> kicsinyked
- 1933** K₁: <*megszentelt*> szentséges nevét
- 1934** K₁: *S harc* <*ba szállt a nemzetért mely azt*> harcolt a népért
mely nem érdemelte

281

- 1936** K₁: h s <*de maga*>a jog és
1950 K₁: ki <*engemet*> álnokul elárult
1951 K₁: most is <*nem-é*> legf bb
1952 K₁: te <*jössz*> töttél
1953 K₁: ez <*nagy dics ség*> büszkeségem –
1956 K₁: Vajon fog-é [A *majdan* szó beszúrva.] felettem is <*virasz-tani*>
 K₂, HG, fsz: Vajon fog-é majdan felettem is
1961–
1964 K₁: [Betoldás a lapszélén.]
1962 K₁: szavával, <*Kárpát*> mellyet nem
1963 K₁: S <*mi*> mely elragad
1964 K₁: halálom <*hogy*> is ha
1965 K₁: <*Igen, nem lenne illy könny halálom valamint ha*> <*Né-pemmel nem*>
 Feltámadás nem várna nemzetemmel.
1976 után K₁ többlétsora: *És vidd haza, mássz bérceinkre fel*
1977 K₁: szél <*vígy*> egy-egy marokkal
1992 K₁: <*Ismét utána*> Fényesb viradta
1998 K₁: elkiáltom *a hon bércein*
 K₂, HG, fsz: elkiáltom a Gellért hegyén

282

Szómagyarázatok

[Római szám – I, II – : a két Csák-dráma szövegváltozatai, arab számok: a sorok száma a két változatban.]

- cupreszok* [I/590]: ciprusok.
cséklye [I/302]: állat nyakára akasztott fadarab, mely az els lábai közé akadva a futásban akadályozza.
eszély [[II/950]: itt furfang, okosság. (Ld. eszélyes: célját okosan, ügyesen elér .)
fűngnek [sic! I.El játék els szín szerz i utasítása]: függnek.
Hadúr [I/341, 478, 483, 994, 1227, 2578, II/239.]: a 19. sz elején a romantikus irodalomban (ld. Vörösmarty: Zalán futása!) megalkotott si magyar isten.
hármás hegy [II/1919]: Tátra, Fáttra, Mátra – utalás a magyar címerre.
honn [II/1168]: otthon.
hűv [I/402]: h , hív.
hydra [II/1141]: sokfej víziszörny a görög mitológiában, akinek minden levágott feje helyett kett n tt.
imelygös [I/1640]: émylg s.
ívezet [II/882]: boltív, boltozat.
Kánahán [II/1741]: az ígélet földje, Izrael.
kobzuk, kobza [I/577, 583]: kopog, zörög, kotorász, kutat, keres, lopogat (tájszó).
kölönc [I/91, 296]: a kolonc szó alakváltozata. Jelentése: nehezék a kútgém végén, vagy a kutya nyakába akasztott fadarab, amely az állatot a futásban akadályozza.
könyörül, könyr I, könyrület [I/1175, 1635, 1699, 1711, 2566]: könyörül, könyörül , könyörület.
laptáz [I/2022]: labdáz.
párka [I/1530]: az emberi sorsot intéz három görög istenn egyike.
percenet [I/232, II/1169]: perc.
Philippí [II/1935]: az itt zajló csatában esett el Marcus Junius Brutus i. e. 42-ben.

283

porond [II/493, 933]: itt: por, föld.
reményl [I/536, 1819, 2108, 2304, 2642]: remél.
requiem [I/2510, 2761]: rekviem, gyászzene.
rimányl, rimánylat [I/1535, 20031, 2193]: rimánkodik, rimánkodás,
könyörög, könyörgés.
sabat [I/2770]: szombat. Héber szó (sabbath).
sínlík [II/473]: sínyl dik.
síréne [I/467]: szírén, csábító hangú mitológiai lény. (Ld. Odüsszeia!)
sütköz dik [II/327]: sütkérezik.
szótör [I/557]: szószeg .
sz [I/1378, II/1840]: szív.
tapotnyi [I/317]: kevés, talpalatnyi (ld.: tapodtat!).
taratszok [I/834]: tarack, szinte kipusztíthatatlan gyomnövény.
torul [I/347, 2772]: tolul, felgyülemlik.
üld, üldhet [I/986, 988, 1700, 1868, 2778, II/422, 1071, 1366, 1469,
1703]: üldöz, üldözhet.
vaskészületek [I/1055 el tt szerz i utasítás]: páncélok, egész páncél-
zatok.

MÁRIA KIRÁLYN

DRÁMA ÖT FELVONÁSBAN

SZEMÉLYEK

MÁRIA, *Magyarország királynéje*
 ERZSÉBET, *ennek anyja, I. Lajos király özvegye*
 GARA MIKLÓS, *nádor*
 FORGÁCH BALÁZS, *fő pohárnok*
 LACZFY ISTVÁN, *erdélyi vajda*
 FRANGEPÁN JÁNOS, *fő ajtónálló*
 HORVÁTHY PÁL, *zágrábi püspök*
 JÁNOS, *hadvezér* } *testvérek*
 LÁSZLÓ, *zászlós úr*
 PALIZSNAY JÁNOS, *vránai perjel, Johannita lovag*
 DEZS JÁNOS, *Veres-Oroszország kormányzója*
 SIMONTORNYAY ISTVÁN, *horvát úr*
 DE ORANIS MARINUS, *dalmát úr*
 DURAZZO v. KIS KÁROLY, *nápolyi, később magyar király*
 MARGIT, *neje*
 LÁSZLÓ, *kis fia*
 ALBERICH, *testvér kapitánya*
 ZSIGMOND, *Brandenburgi határgróf, Mária jegyese*
 JOBSZT, *morva herceg, Zsigmond rokona*
 PIERZCHNOI DOMARATH, *cseh úr, Zsigmond kegyence*
 SUBINI SANDIVOG, *lengyel követ*
 VAVELSKY PRZECZLAV, *lengyel köznemes*
 BARBO PANTALEON, *Velence követe és hadvezére*
 SZOFRA, *horvát leány*
 PALIZSNAY várnagya
 ELS
 MÁSODIK } *budai polgár*
 HIRNÖK
 URAK, KATONÁK, NÉP

Id 1382 – 1387.

ELS FELVONÁS

ELS SZÍN

(Terem a vránai várban. Palizsnay, Horváthy Pál, János, László, Simontornyay, Oranis terített asztalnál. Szofra szolgál s le-leül.)

HORVÁTHY JÁNOS

Amint mondtam, minden úgy esett.
 A nagy Lajos vesztén még könnyben állt
 Minden szem –

PALIZSNAY

Hogy tisztán nem láthatott. –

Bort, Szofra, bort, ne mindig Oranisnak.
 SZOFRA

5 Hiszen te küldtél.

PALIZSNAY

Most meg visszahívlak.

SZOFRA

Szeszélyes ember. – Hej, e süteményb l
 Urak még nékem is.

SIMONTORNYAY

Igyál is hozzá.

SZOFRA

Egészségedre. – Danolok egyet
 Borról és szerelemr l, félre gond,

10 Hisz e sok unalmas beszéd alatt

Mind megvénültök.

PALIZSNAY

Hagyd a tréfát, Szofra,

Beszélj, ha kérdünk. Nos, János tovább.

HORVÁTHY JÁNOS

Eggyé gy ltek hát az országnagyok

Aggódva, hol találjanak kezet,

15 Mely a féket, mit a sors intéz

Végzése kicsavart a bölcs királytól,
Er s szelídséggel vezetni tudja.
S tizenhat éves lánya, Mária,
Körülragyogva kegyelet- s szépségt l,
20 Közöttök mély gyászában megjelent.
Mi egyszer bb, minthogy meghódoltak
A kettes b vnek, s egyhanggal kiálták:
Sokáig éljen Mária királyn !
Demeter bíbornok megkoronázta,
25 És a veszprémi püspök, Benedek
Felkente t a megszentelt olajjal.
PALIZSNAY
Miattam kente volna napsugárral.
A többiek, meg a fehér szakállú
Csecsebecsés fiúk hadd adták volna
30 Pecsét alatt ki a kacér leánynak,
Hogy amint apja legnagyobb király volt,
Úgy ilyen gyermek is csak t le telt,
De t lük ily levélnél már egyéb nem.
Csak nekünk hagytak volna békességet
35 A n királlyal, néki meg a trónnal,
Mert legrosszabbul hasznát az veszi
A férfiúnak, aki felakasztja,
A szépségnek, ki trónra ülteti.
ORÁNIS
Több tisztelettel, perjel, a királyról.
PALIZSNAY
40 Kevesebb tisztelet, több önhittség
Kell bb a n knél. – Szofra, ülj ölembe,
Ez a te trónod, símítsd homlokod,
Mosolyogj, mért tartalak, hogyha nem mosolygasz.
HORVÁTHY PÁL
Épp nyolcvanegy év és nyolc hó el tt
45 Foszták meg III. András leányát,
Az Árpádoknak legutósó sarját

Öröklött trónjától, mert durva keblünk
Még szégyenlett egy n nek meghajolni,
S most idegen fajú király lányával
50 Tesszük jóvá hibánkat. Óh, csodás,
Imádatos az Isten rendelése. –
PALIZSNAY
Mit Isten rendelése, ráfogás!
Avagy mindjárt így kereszteljük-e,
Mit néhány agyafúrt reánk tukmál?
55 Úgy minden rült egy bölcs Salamon,
Minden rabló egy istenválasztott.
HORVÁTHY PÁL
Hiszen ha n is a király, vannak
Sok bölcs urak, kiknek tanácsán járhat.
Ott van Gara.
PALIZSNAY
Mit, ez a tótországi
60 Paraszt parancsoljon nekem? – Soha.
HORVÁTHY JÁNOS
Pedig parancsol, mert mindenható,
És Erzsébetnek kedves embere.
HORVÁTHY PÁL
Ott van Zsigmond, a brandenburgi gróf,
Királyn nk jegyese.
PALIZSNAY
E szeleverdi,
65 Földönfutó cseh, nem tudom valóban,
Hogy káromkodjam-e, vagy csak nevessek;
De hisz száz szónak is csak egy a vége,
Nekem nem kell a szoknya-uraság.
ORANIS
Kár volt nem menned az országgyűlésre,
70 Ott lettek volna mindezek helyen,
Mik most már itten lázadó beszédek.
PALIZSNAY *(felugrik)*
Menj, Szofra, menj, mit lábatlankodol,

Talán megbökölt az olasz szeme?
Téged fojtlak meg, hogyha útam állod.
(Mind felugornak.)
HORVÁTHY JÁNOS
75 Gondold meg, hogy vendéged, váradban van.
PALIZSNAY
S a káros féreg nincsen-e lakunkban;
Ki mondja mégis, hogy ne pusztítsuk ki.
SIMONTORNYAY
Emlékezzél meg, egyházi személy vagy.
PALIZSNAY
A templomban, de itt várúr vagyok,
80 S kardom mutassa meg, hogy lovag is!
HORVÁTHY PÁL
Ha Oranisnak fáj, én jajgatok.
PALIZSNAY *(csendesülten)*
De hát mit ingerel, mit mondja, hogy
Mért nem vitáztam az országgyűlésen
Azokkal a hitvány tintanyalókkal,
85 Kiknek fejét egy lányka elforgatja.
Hiszen van nékem itthon is szavam,
S váram fokáról jó távol kihallik. –
Vagy tán elmentem volna a gyűlésre,
Hogy itthon a Zrinyik és Frangepánok
90 Mint az egérfaj, ha macskát nem érez,
Cikáztak volna váram beljeig.
Így is elég betört fejbe kerül
A rendtartás. Hej Péter, Jancsi, Gergely!
(Három bekötött fej csatlós bej.)
Ím uraim, nézzétek, mint írjuk mi,
95 Itt, a látogatási jegyeket. – *(A csatlósok intésre el.)*
HORVÁTHY PÁL
Ládd János, ismét nem bírtál magaddal.
HORVÁTHY JÁNOS
Lecsendesülve, most már bánod, úgy-e?

HORVÁTHY LÁSZLÓ
Te is mit ingerled, ha ösmered,
Kivált, mid n mellette is van ok.
HORVÁTHY PÁL
100 Igaz, mert közelebbi rokonok
Is vannak ötödik István lányához,
Kit l az Anjou-ház jogát nyeré
A trónra, Máriánál.
SIMONTORNYAY
Fogjatok hát
Kezet.
PALIZSNAY
Isten neki. Önts, Szofra, bort.
105 Koccantsunk.
SIMONTORNYAY
Pál püspök pedig nekünk
Elmagyarázza azt a származást,
úgyis a könyveknek embere.
HORVÁTHY PÁL
Elmondhatom, mivel való dolog,
Bár nem vonok következéseket –
110 Politikát nem értek. – Ötödik
István leánya második Károlyhoz
Ment férjhez, s voltak három fiai:
Martel Károly, kinek unokájában,
Lajosban most a férfiág kihalt,
115 Másik fia János volt, s unokája
Durazzo Károly nápolyi király,
A harmadik fiúnak, Róbertnek,
Dédunokája Károlynak neje.
PALIZSNAY
Halld, halld olasz, köszöntsük most fel egymást.
ORANIS
120 Egészségedre szép leány! A kellemnem,
Ki nem hódol, nem férfi, s aki hódol

Díj nélkül, gyáva. – Pártüt k ezt néktek.
(Szofrát megcsókolja, s a poharat levágja.)
 PALIZSNAY
 Hah, bárdomat el , hadd vágjam ketté,
 De nem, két hidra válnék így bel le,
 125 B rzsákba véle, fullasszátok vízbe,
 Hej, emberek! *(Cselédek j nek)*
 HORVÁTHY PÁL
 Tartsátok fel! Mit m velsz!
 HORVÁTHY JÁNOS
 Oranis el, kerüljük a botrányt!
 PALIZSNAY
 El, el, de nem kapun, vessétek t le
 A bástyáról.
 HORVÁTHY PÁL
 László! Kisérd ki t.
(Oranis, H. László, cselédek el.)
 PALIZSNAY
 130 Te szemtelen, te, hát azért hizlallak,
 Hogy szemeim el tt is mást ölelj.
 Ki tudja úgysis, mit téssz hát mögött.
 El ott a zugba térdre, szót se többet.
(Szofra letérdel.)
 SIMONTORNYAY
 No, hisz megadtad nekünk, ami kell.
 HORVÁTHY PÁL
 135 Kezem mosom, mert ártatlan vagyok.
 HORVÁTHY LÁSZLÓ *(visszaj ve)*
 Mit mondanak minderre majd Budán?
 PALIZSNAY
 Mit bánom én, tisztább a leveg ,
 Könnyebben lélekzem.
 HORVÁTHY LÁSZLÓ
 Való igaz.

HORVÁTHY JÁNOS
 Ha bajba jössz, karomra számolhatsz.
 HORVÁTHY LÁSZLÓ
 140 Enyémre is, nekem kiállhatatlan
 Azon olasznak arca.
 PALIZSNAY
 S Pál te nem szólsz?
 HORVÁTHY PÁL
 Horváthy Pál mindég a jó ügynél áll.
 PALIZSNAY
 Püspök! Nem osztasz most szentelt vizet,
 Lehet, hogy sok nemes vér fog kifolyni.
 145 Ismerni kell az ellent, jó barátot,
 Testvérgyilkos most a kétszín szó.
 HORVÁTHY PÁL
 Van ellenség, mely kártalanná vál,
 Ha megtudjuk, hogy az: van jó barát
 Ki kártalanná lesz, mid n bevallja.
 PALIZSNAY
 150 Ördög vigye azt a politikát,
 Mely híveset mond, hogyha dermedek,
 És bundát varrat még nyár közepében.
 Nekem a nádszál mindig egyenes,
 S mindig görbének látszik a horog. –
 155 Hát még te, Szofra, mindig térden állsz?
 J jj, j jj, lelke, kissé hirtelenkedtem.
 Csókolj meg, úgy, most szent a békesség.
 SZOFRA
 Palizsnay, egy szép dal jött eszembe.
 Nevettél egyszer rajta, mert hamis. *(Kürtszó)*
 PALIZSNAY
 160 Mi az?
 VÁRNAGY *(belépve)*
 Hírnök Budáról.
 PALIZSNAY *(átfutva a levelet)*
 Lássuk, mi.

Gara, a nádor, székéhez idéz
 Csendháborításért, s követeli,
 Hogy kártérítést adjak Frangepánnak.
 Nem tudja-e a nádor, hogy mi egy úr!
 165 Vagy azt hiszi, mint két hitvány paraszt
 Ha egy tehén felett összepöröl,
 Palizsnay szintén bírót keres.
 Ha dolga van velem, j jjön el.
 Ne, Szofra a lap, jó lesz hajcsavarni,
 170 A büszke nádor szolgáljon kecsednek. –
 És most, urak, ne hímezzük tovább,
 Komoly szóm van.
 HORVÁTHY JÁNOS
 Küldd hát e lányt el bb ki.
 Mi férfit illet, n nek nem való.
 PALIZSNAY
 Ki küldéd-e te mindig ebedet,
 175 Mid n csatáid terveit alkottad?
 Nekem Szofráam az, ami másnak az eb,
 Barátom, aki véd, olykor mulattat.
 Fels bbségem mindig elismeri,
 S ha megverem, nyaldossa kezemet.
 180 De, hogy ne tartsatok fejesnek: Szofra,
 Menj! Szofra, j jj még, mosolyogj reám –
 Most menj, melengesd által ágyamat.
(Szofra el)
 HORVÁTHY JÁNOS
 Most szólj, Palizsnay.
 PALIZSNAY
 Ím itt ez írás!
 Kinek nem kell az asszony-uralom,
 185 Jegyezze fel nevét, itt áll Tvardkó
 Bosnyák király, s fog állni sok jeles.
 SIMONTORNYAY
 Mit kezdünk, hogyha Máriát lerázzuk?

PALIZSNAY
 Mit bánom én, csak béke ne legyen,
 Megfojt e kisszer , kalmár világ,
 190 Törvényes rendetlenség, melyben egy
 Becs letes tréfát sem vihetünk ki:
 E poshadás, hol csak békák teremnek.
 SIMONTORNYAY
 Legjobbnek tartanám a hét vezér
 Kormányát újra felállítani.
 195 Elosztjuk az országot.
 PALIZSNAY
 Végettem.
 Nekem rész sem kell más, mint egy szál kard.
 HORVÁTHY PÁL
 Nem azt mondom ki, hogy mi nézetem
 Az ügyre, tisztán elvül állítom csak,
 Hogy amely párt győzelmet vár, vegyen fel
 200 Zászlóira törvényes jeligét,
 Melyben sok érdek egyesül, nem olyat,
 Melyben viszályok magva rejtezik.
 Ilyen lehetne a jelen esetben
 Durazzó Károly, Nápolynak királya.
 PALIZSNAY
 205 Legyen, csak írd alá te is neved.
 HORVÁTHY PÁL
 Zágrábi püspök létemre, hogy írjam
 Alátok.
 PALIZSNAY
 Írjad hát fölénk.
 HORVÁTHY PÁL
 Hogyan
 Férfetne ez meg az alázattal,
 Melyet fogadtam.
 PALIZSNAY
 Írd hát a pokolba.
 210 Veled, nem értem, hányadán vagyok.

HORVÁTHY JÁNOS

Hagyd t magára, mink testvérei
Vagyunk helyette is a kezesek.

HORVÁTHY PÁL

Holnap Budára utazom, urak,
Csak arra kérlek, Isten szent nevére

215 Ne hagyjátok magatok elkapatni.
Hiszen bölcs Salamon megírta már,
Mindenre megvan a kell id ,
Munkára, ölelésre, nyugalomra, –
Kevés vártatva hallotok fel lem.

220 Áldásom véletek.

PALIZSNAY

Isten velünk. *(Mind el)*

MÁSODIK SZÍN

(Diszterem a budai királyi lakban. Mária, Erzsébet, Gara, Forgách, Horváthy Pál, Oranis, Frangepán, Laczfy, Dezs , urak diszmenetben j nek, a királyn k trónra lépnek, a többiek jobbra, balra állnak.)

URAK

Éljen sokáig Mária királyn !

ERZSÉBET

Fogadd, leányom, el kegyelmesen
Jobbágyaidtól a kell hódolást.

LACZFY

Hogy tetszik e hang, püspök?

HORVÁTHY PÁL

A nádor szólt.

LACZFY

225 Mindíg az szól, ha a királyn t hallod.

MÁRIA

Köszöntelek, urak, s hiszem er sen,

Hogy mint most szíves szóval üdvözöltök,
Úgy gyámolítani tettel sem késendtek.

GARA

Igen, királyn , gyámolítani fog

230 Minden, mert aki élni kíván még,
Meg nem tagadja a napot, vagy meghal.

FRANGEPÁN

Zsigmond áll kinn, a brandenburgi rgróf.

MÁRIA

Már itt? – *(Félre)* Óh, jaj, hogy e fényes játékban
Mindjárt jön egy-egy árny emlékeztetni:

235 Csak n vagyok, nem tündér.

FRANGEPÁN

Mit feleljek?

ERZSÉBET

Hagy várjon kinn, úgy-e lányom.

MÁRIA

Igen.

HORVÁTHY PÁL

Engedje, felséged, hogy zsámolyánál
Szintén lerakjam mind a hódolást,
Mely aggott keblem, mint nehéz tereh,

240 Mindaddig nem engedte megpihenni,
Míg a távoles Horvátországból
Nem hoztam el, hogy itten bémutassam.

MÁRIA

Mostan, hogy megkönnyültél, jó atyám,
Egyenesedjél fel megint, nem ott

245 A te helyed lent.

ORANIS

Felséges királyn ,

Én a tengerpart h ségét pecsétlem
E csókkal meg, kegyelmes jobbodon.

MÁRIA

Vidd el hazádnak kedvezésemet.

HORVÁTHY PÁL
A trón után, nagyságos nádorispán,
250 Téged tisztellek meg kiválóan.
GARA
S én megtisztelve érzem jobbomat,
Melyet szorítasz.
LACZFY (*magában*)
Bár kitörte volna.
FRANGEPÁN
Subini Sandivog, lengyel követ,
Kíván bej ni fényes kísérettel.
GARA
255 Ha majd úgy tetszik, felséges királyn ,
Hogy elfogadd, akkor parancsolj velök.
Addig várhattok, lengyel f urak,
Rátok fér úgyis e kis tanítás.
DEZS
Remegve lépek, felséges királyn ,
260 Eléd, mert annyi hódolat között
Mi Balti tengert l az Adriáig
Trónodhoz gy l, az én szavam kísértet,
Vészt hirdet ; óh, mért vénült meg e nyelv,
Hogy fájdalmat most ily rosszul szolgálja.
MÁRIA
265 Ne is ujítsd meg a fájó sebet,
Tudjuk már, hogy Veres-Oroszország
Nekünk úgyszólván végképp elveszett.
ERZSÉBET
Igen, gyalázatos honárulók
Pénzért adták el er sségeit,
270 Lyubartnak, a litván fejedelemnek,
Kímélve véröket bakó számára.
DEZS
Nem tarthaták a felkelt lengyelekt l.

GARA
H tlen kormányzó ez hát védokod?
Tudom, te sem vagy jobb cinkosaidnál.
DEZS
275 Oly nagy bajoknál, mint ez, nem csodálom,
Hogy a szó is er sebben szülemlik,
Nem is ment zni, s t azért jövék,
Hogy a hazának törvényéhez képest
Ítéljenek meg az országnagyok.
LACZFY
280 Ez méltányos kívánat.
GARA
Majd bizony,
Sokat tréfálunk ily honárulókkal.
Az is sok kegyelem, mit néked szántam,
Mert én itélek, ország nádora
S f kapitánya. (*Zúgás.*) Nos, kinek nem tetszik?
285 Ki cimborál velök? Békót reá,
El a börtönbe. – Itt meg az ítélet.
(*Papírost vesz ki.*)
Az álnok várparancsnokok számára.
Fej- és jószágvesztés, gyermekeikre
Gyalázat. – Kés bb írd alá, királyn m.
(*Dezs t fegyveresek vezetik.*)
DEZS
290 Ártatlanul kell vesznem, asszonyom!
Ne j jön bár rád átka más bűnének. (*El.*)
GARA
Most a nemes aranysarkantyús rend
Ujon lovagjait engedd, királyn ,
Borulni lábaidhoz.
MÁRIA
J jenek.
(*A sarkantyús vitézek egyenkint a trón elé térdelnek, Mária vállo-
kat karddal érinti.*)

ORANIS

295 Tiszteletes püspök, számodra e
Fontos levél a gádrai tanácstól.
Viszonzásul a nagy szolgálatért, mit
Vránán tevé higgadt bölcseségeddel –
Bizalmunk jeléül.
HORVÁTHY PÁL

Egy semmiért

300 Sohsem vettek még ilyen uzorát,
Mint én most t led e megtiszteléssel.

ORANIS

Hasonló levelet Ulászlóhoz,
Az oppelli herceghez, Demeter
Bibornokhoz, Gara és Laczfyhoz

305 Is hoztam; tán e két utóbbinak
Mindjárt átnyújthatom.

HORVÁTHY PÁL *(a levelet átfutva)*

Nem úgy, barátom!

*(Félre.)*Fel van fedezve minden tervezésünk!

Lélekjelenlét, el ne hagyj. Jó képet
A rossz játékhoz. *(Fent.)*Büszke f urak

310 Ezek, megsértené a bizalmasság;

Hozzájuk tisztelegve kell elmenned.

(Amint Forgách térdel a trón elé, Mária véletlen megvérzi.)

MÁRIA

Jaj, vér! Ah, Istenem, min el jel.

FORGÁCH

Kedves el jel, mely tán azt mutatja:

Utolsó cseppjét is hogy véremnek

315 Királynémért fogom kiontani.

MÁRIA

Urak, mindnyájan el vagytok bocsátva.

ERZSÉBET

Leányom, mit téssz?

MÁRIA

Nem tudom, anyám,

Mi láz fog el, mi kábult gyöngeség,
Megrázkódtattak mind az események:

320 Dics ség, bánat.

ERZSÉBET

Gyermekjáték, lányom.

MÁRIA

Nekem nem az még, s érzem, a királynén

Gy z a n . – D reségében ne lássa

Alattvaló urát. – Anyám, te is,

Kérlek, most hagyj magamra, hagyj magamra.

(Lelép a trónról, a többiek kifelé mennek.)

HORVÁTHY PÁL

325 Engedj meg, nádor, hogy feltartalak.

De minden késett perc: honárulás.

Horvátországból vettem levelet.

GARA

Úgy hát együtt megyünk.

HORVÁTHY PÁL

Tán Laczfyt is

Meghívom, hogyha gondolod.

GARA

Ne bántsod,

330 Azért szül, gyermek mostan is,

Még nem felejté a dajkaregéket,

Csak ökle lett er s; menjünk, barátom.

(Mind el, Forgách utolsó marad)

MÁRIA

Forgách!

FORGÁCH

Parancsolj, felséges királyn .

MÁRIA

Igen, királyn , és te csak pohárnok,

335 Ládd, mily zavart vagyok, alig tudom

Fellelni eszméimnek fonalát.
 És mindezt csak néhány csepp vér okozta.
 FORGÁCH
 Ha érzem, hogy van bennem olyan csepp vér,
 Mely néked egy sötét percet csinál,
 340 Régen kiontom, bár utolsó lenne.
 MÁRIA
 Ládd, Forgách, mért n a király, mid n
 Jutalmaz és sebez, vagy mért király
 A n , trónról a csók is karddöfés.
 FORGÁCH
 Óh, haljak hát meg kétszer általad.
 345 Királyné, elvesztéd e szalagot.
 MÁRIA
 Azt Mária veszté, nem a királyné,
 Ne áruld ennek el, hogy porba ejté.
 FORGÁCH
 Megtarthatom tehát.
 MÁRIA
 Kötözd be véle
 Azon sebet, mit a királyné vágott.
 FORGÁCH
 350 Hadd megcsókolnom felséged kezét.
 MÁRIA
 Ha majd trónon állok, elfogadni
 Jegyesemet, Zsigmondot, akkor Forgách.
 Mehetsz.
 FORGÁCH
 Óh, mennyi üdvösség és mily pokol. *(El.)*
 LACZFY *(f)*
 Bocsáss meg asszonyom, hogy bélopóztam
 355 Utánad, és megfosztlak perceid t l,
 Miket magadnak mentél meg trónodtól.
 De nézd ez sz fejet, még barna volt
 Mid n atyádhoz szolgálatba adtam.

Születni láttalak, s megesküvém,
 360 Hogy téged is szolgálni meg nem únok.
 MÁRIA
 Ismérem jól h ségedet, vén Laczfy,
 De hát mióta kell, hogy bélopózzál
 Királynédhoz, ki tárt ajtóval vár.
 LACZFY
 Ah, asszonyom, a tárt ajtó mögött
 365 Ott áll Gara, ott az özvegy királyné.
 Hatalmasabb zár minden vasrekesznél,
 Mert szíveden van.
 MÁRIA
 Hát letépjem-é
 Anyámat? Vagy kilökjem-e Garát,
 Kinél buzgóbb hivem te sem lehetsz.
 LACZFY
 370 Nem is szándékom t gyanúba hozni,
 De óh, királyné, nincs mindig javunkra,
 Mit a gondosság érdekünkbe tesz.
 Szilaj nép a magyar, tér kell neki,
 Mint a vérlónak, hogy tüzét kijátssza,
 375 S jól húz; Gara csak a zablát feszíti.
 Most is megsértett annyi f urat,
 Pedig hiába, a nagy d lve is nagy,
 S estében is sok aprót húz magával.
 MÁRIA
 Eléggé szántam ket.
 LACZFY
 Óh, ha szántad,
 380 Miért nem testesítéd e szent érzést.
 Az igazi er mindig kegyelmes.
 Elkárhoznánk, ha Istenünk szintén
 Nem volna az. – Ládd, népem kegyeletb l
 Királynévá tett, árván, elhagyatva.
 385 Most, hogyha, mint királyn lépsz közé,

A csillagok honáig felmagasztal.
 De hisz még a sólyommadár is tudja,
 Kinek öklén ül, és minden pimasznak
 Parancsszavára magasan nem száll.
 390 Mi az özvegy királyné? anyád,
 Tiszteld, mint lánya, és nem, mint királyné.
 t a nemzet nem hívta meg trónjára,
 Éljen gyászának, mint özvegyhez illik.
 Mi egy Gara? Mint nádort tisztetem,
 395 Erélyes, bátor, győztes hadvezér,
 Tanácsoljon, ha tud, de a trónt hagyja
 Annak, kit a nép választott reája.
 Markáról a sólyom nem száll magasra –
 Szóval, királyné, kormányozz magad.
 MÁRIA
 400 Kivihetetlen.
 LACZFY
 Értelmetlen szó.
 Igaz, könnyebb a harctéren megállni
 A cselszövésnél, ámde megfogadtam
 Atyádnak, hogy szolgálni meg nem unlak,
 S kiváltom eskümet, csak te akard.
 MÁRIA
 405 Menjünk, barátom rejtekebb szobámba,
 Jól fontoljuk meg, mielőtt cselekszünk.
 LACZFY
 Óh, jaj, hogy a felségnek búvni kell,
 Ha szolgájától igazságot kérdez.
 (Máriával el.)
 HORVÁTHY PÁL *(ki Garával a beszélgetés vége felé belépett)*
 Hallottad nádor? Itt téged dicsértek.
 GARA
 410 Szétmorzsolom két ujjal a bolondot.
 HORVÁTHY PÁL
 Már én, mint egyház embere, szelídebb
 Módot javalnék.

304

GARA
 Halljuk, hogyha jó.
 HORVÁTHY PÁL
 El kell t innen távolítani.
 GARA
 Hogy?
 HORVÁTHY PÁL
 Horvátországba küldjük, a zavargást,
 415 Melyet csak most fedeztem fel neked...
 GARA
 S miért örök hálára számolhatsz.
 HORVÁTHY PÁL
 Kipuhatolni és lecsendesíteni.
 GARA
 Nagyon helyes. *(Laczfy jön.)*
 Éppen jókor jössz, vajda!
 Horvátországból aggasztó hír jött,
 420 Lázongó nyugtalanság mindenütt,
 De az intézkedés még rejtve van.
 Eredményhez csak nagy tapasztalás
 S erély vihet. Bebek bán másfelé van.
 Királyném benned lelte bizodalmit.
 LACZFY
 425 Mit, én Horvátországba menjek el
 Nehány jött-ment csavargót rendbe szedni,
 Nekem már nyugalom kell, nádorispán,
 Válasszatok ifjabbat e szerepre.
 GARA
 Így hálálod meg a trónnak kegyét?
 430 Egy óra múlva itt lesz megbízásod. *(El.)*
 LACZFY
 Ez már megint a te agyadban fűt.
 HORVÁTHY PÁL
 Csodálatos, csodálatos dolog,
 Hisz Erdély vajdájára ez megsértés.

305

Úgy látom én barátom, hogy kopottak
435 Vagyunk mi már e ragyogó teremben.
LACZFY
Való, igaz s mindég a jó kopik,
Míg a haszontalan szegen hever.
Horvátországba menjek én, a vajda,
S mint agg tanító, vessz vel kutassak,
440 Ki csevegett, aludt az iskolában.
Mind tán azért, hogy itt lerázzanak...
Megállj, nádor! De mit is kezdek ott,
Nem ismerek egy árva lelket is,
Nem értem, mily nyelven szól, milyen arcot
445 Visel a b n s erény azon vidéken.
HORVÁTHY PÁL
Adok majd véled néhány levelet
Testvéreimhez, s némely jó baráthoz,
Ha szívesen veszed.
LACZFY

Nagy köszönettel.

HORVÁTHY PÁL
Én is megyek, el bb, mintsem ki znek.
LACZFY
450 Derék barátom!
HORVÁTHY PÁL
Isten megáldjon!

HARMADIK SZÍN

*(Mária bels terme, egy ajtóval az erkélyre, eggyel a kápolnába.
Erzsébet, Horváthy Pál, Gara j nek.)*

ERZSÉBET
J j, püspök, melyet tettél, a szolgálat
Feljogosít tanácsunkban részt vened.
Nádor, beszélj.
GARA

Itt egy levél Nápolyból.

Durazzo Károly rokonod segélyt kér
455 Anjou Lajos ellen, ki megtámadta.
ERZSÉBET
Tán még ifjabb, s gyöngébb hatalmunk, hogysen
Kart kölcsönözzünk.
GARA
S t, inkább, királyn ,
Csak az lehet er s, ki mindenkor
Er snek látszik, ennek minden hódol,
460 Mig azt, kinek gyöngéit meglesi,
Elhagyni is siet. Ne mondja senki,
Hogy a magyar trónnál hiába koldult.
HORVÁTHY PÁL
Így szól öcsém is.
GARA

Jó, hogy felhozád.

Vezérünk lesz, hol lelnék érdemesbet.
465 Most hátra van még a legfontosabb.
Zsigmond s a lengyelek.
ERZSÉBET

Óh, jaj, hogy e

Két ügy még álmomban sem hágy pihenni!
Most, bölcs urak, most adjatok tanácsot,
Hogy rázhatnók le Zsigmondot nyakunkról,
470 Kinek hóbortja szülte a lengyel nép
Azon végzését, hogy bár h marad,
Lajos leányhoz, de a magyar
S lengyel trónt ketten bírják elválasztva.
Vagy hogyha már nem sikerül leráznunk,
475 És egyesíteni a két koronát,
Segítsetek, hogy Hedvigem maradjon
Magyar királyn szeretetre méltó
Jegyesével, az osztrák Vilmoossal,
Kit a szilaj lengyel még jobban gy löl,
480 Mint e csehet, s vigyék el Máriát.

HORVÁTHY PÁL

Id t ki nyer, mindent megnyerhet benne.

ERZSÉBET

Mit mondjunk ismét a lengyel uraknak,
Hogy ismét türelemre bírjuk ket,
Mid n kifogytunk már minden ürügyb l,

485 Várván a kedvez percet.

HORVÁTHY PÁL

Már itt van.

Most vagy soha, egyszer j a szerencse,
Akkor kell üstökénél megragadni.

Igérd meg Hedviget, amint kívánják,
Mihelyt megsz nt a polgárháború,

490 Tartóztasd itt le a követséget

Mézes beszéddel, vagy ha kell, er vel,
És küldd Zsigmondot rögtön hadsereggel,
Mint helytartót, a békét helyre hozni.

Aztán hagyd ott, míg Hedvig teljes kort ér.

ERZSÉBET

495 Zsigmondot hadsereggel. Püspököm,

Nem ismered te ezt a szoknyah st,
Ki már egy választott dandárunk élén
Gyalázatnál nem bírt aratni mást.

GARA

Csak férfi is, tán szívében is majd

500 Felébred némi becsület s er ,

Ha jól megrázzuk, aztán is ért.

Folytasd barátom.

HORVÁTHY PÁL

Most mid n egész

Lengyelhon vérben, romladékban áll,
Zsigmond, mint béke angyala jelen meg,

505 A megfáradt kedélyek hozzá állnak,

S ha itthon Hedvig Vilmoossal nászt ül,

Zsigmondot, mint kivel valószínű

Összetör dnek addig, elfogadják.

308

GARA

Nagyon helyes, s hogy minden jobban menjen,

510 Tarnovi Jasko sandomiri bánt

Ma küldöm el még Krakkót biztosítani.

ERZSÉBET

Engem még mindig sejtelem gyötör,

Hogy mind e szép terv Zsigmondon törik meg,

Pedig mit nálatok okoskodás

515 Szül, férfiak, azt n knél sejtelem

Suttogja sokszor sokkal biztosabban.

HORVÁTHY PÁL

Még egy kérésem hallgasd meg, királyn .

Rég megfogadtam, hogy Sz. Péter sírját

Zarándokolva tisztelem meg, engedj

520 Rómába menve megnyugtatni lelkem.

ERZSÉBET

Hiányzandasz, de menj, hogy kedved teljék.

Menjünk fogadni a követeket.

NEGYESEDIK SZÍN

(Terem, mint a második színben. Frangepán Zsigmondot, Jobst-ot, Domarath-ot s néhány cseh urat bevezet.)

FRANGEPÁN

Itten fog a királyn megjeleni.

ZSIGMOND

Nincs nekem a királyn vel közöm,

525 Én mátkámat jöttem ölelni.

FRANGEPÁN

Ahhoz

Meg énnekem nincs. *(El.)*

DOMARATH

Mondhatom, sohsem

Láttam még ily hidegvér menyasszonyt.

ZSIGMOND

Annál forróbbak udvarhölgyei.

309

E kettő majd kiegyenlíti egymást.
 530 Haj, Domarath, hiszen te oly ügyes vagy,
 Csak azok a vad lengyel férfiak
 El nem hiszik, s nem tértek kormányzóknak,
 Tudd meg nekem, ki az a barna lány,
 Ki a bokrétát dobta csintalan
 535 Kacsintással utamba.
 DOMARATH
 Rég tudom,
 Gara nádor –
 ZSIGMOND
 Leánya?
 JOBST
 Szobalánya.
 ZSIGMOND
 Annál jobb, nem kevésbé bájöl az
 Aranygyapjú, ha nem sárkány vigyáz rá.
 JOBST
 Megint szokott szeszélyedben vagy, Zsigmond,
 540 Midőn komolyság volna épp helyén,
 Mert nékem mindennek csak azt mutatják,
 Hogy minket itt bolondnak tartanak.
 ZSIGMOND
 S javít-e rajta, hogyha nem leszek víg?
 Komoly képpel még jól ki is nevetnek.
 545 Úgy töltjük az időt, amint lehet.
 JOBST
 De mit szól a menyasszony?
 ZSIGMOND
 Büszke lesz
 Birhatni azt, kiért oly sok epedt. –
 Emlékszel-e még, Domarath, midőn
 Kisztek a lengyel férfimesek,
 550 Majd mindkét nélkül maradtak.

DOMARATH
 Óh, igen,
 S a szolgálat sem békíté ki őket.
 JOBST
 E sok halasztás, e huzavona
 Nekem nem tetszik, s hozzá könnyüséged.
 ZSIGMOND
 Ha zsebedet bírnám, nem lennék könnyű.
 555 Adhatnál is megint kölcsön nekem,
 Jó rokonom, az útban úgy kifogytam.
 JOBST
 Szavadra?
 ZSIGMOND
 Nem, sok volna egy rokontól.
 A koronára, mit menyasszonyom...
 JOBST
 Oly nyugtalansággal viszen eléd!
 560 Ne, egy arany, azt is kockáztatom.
*(Mária, Erzsébet, Gara, Horváthy Pál, más férfiak, Sandivog s a
 követségj nek. A királyné trónra lépnek.)*
 MÁRIA
 Isten hozott Subini Sandivog,
 S nemes követség, mily jót hoztatok.
 ZSIGMOND
 Engedd meg, Mária, egy v legény
 Türelmetlenségét, öleljelek meg.
 MÁRIA
 565 El a tróntól, itt ketten el nem férünk,
 Csak térdelhetnél zsámolyán, s hajolni
 Meg nem tudok, hogy átölelj.
 ERZSÉBET
 Mért nem vársz
 Sorodra, Zsigmond?
 ZSIGMOND
 Hát elbbvalók-e
 E pártos lengyelek, e lázadók,

570 Kik zólyomi országgy lésen tett
Szent esküjök dacára engemet
Nem ismernek királyoknak, uroknak.
SANDIVOG
Óvást teszek a lázadó cím ellen.
Mi hódolattal járulánk eléd,
575 S csak azt kívántuk, tedd el Domarathot,
Kértünk, lakjál köztünk, és orvosold
Kialtó sebeinket. – Megtagadtad.
ZSIGMOND
Én feltétlen meghódolást kívántam,
Vagy Domarathnak, sebeiteknek
580 Jogommal mi köze, hogyan csorbítja?
S ha nem, pártos, ki el nem ismeri.
SANDIVOG
Nem néked tartozunk h séggel, Zsigmond,
De Nagy Lajos leányinak.
ZSIGMOND
Hazudsz.
ERZSÉBET
Ne többet, trónunknál nem szenvedünk
585 Ilyen patvarkodást. Szólj, Sandivog!
SANDIVOG
Igen, mi megtartók hűségünket.
A rádomi országgyűlési végzést
Is csak Zsigmond vétkes goromba volta
Eszközlé, kértünk is, hogy küldjed el
590 Bármelyik lányodat, s mi hódolunk.
De hasztalan járt már oly sok követség
Kitudni, hogy mit végezett fel lünk,
Mindannyiszor üres szó lett jutalmunk.
ZSIGMOND
Be átkozott unalmas!
DOMARATH
Képes lesz
595 S még hatfelé osztandja el beszédét.

312

ZSIGMOND
Mi már megkaptuk a miénket. Nádor,
Ím egy arany, fej-é, vagy korona?
GARA
Talán sem egy, sem más.
ZSIGMOND
Ki játszik vélem?
SANDIVOG
Zsigmondot küldéd hadseregnek élén
600 Lányod helyett, mi bátran visszavertük,
És újra kérni mégis meg nem untunk.
De végre mindennek megvan határa,
Sokakban elfogyott a türelem,
S a büszke Semovicsot pártkirállyá
605 Emelték, most testvér áll testvér ellen,
Leégett falvak hirdetnek nyomort.
S én újra jöttem kérni Hedviget. –
Itt országunknak legjobb ifjusága,
Túszul hagyom, bájos leányodért,
610 S megkoronázva sértetlen virágként
Teszem le ismét karjaid közé,
Csak ígérd, hogy beleegyezésünk nélkül
Nem adsz férjet neki.
ERZSÉBET
Hedvig tiétek.
SANDIVOG
Repülök e jó hírrel.
ERZSÉBET
Türelem,
615 Nem küldhetem a lázadás torkába.
SANDIVOG
Siessünk hát a vést megzabolázni.
ERZSÉBET
Maradjatok köztünk, muhassunk kissé.
SANDIVOG
Bocsáss meg, asszonyom, parancrunk van.

313

ERZSÉBET
Holnap Visegrádot nézzük meg.
SANDIVOG
Óh,
620 Lehetlen, indulok.
ERZSÉBET
De tudd meg, nálunk
Csodálatos a vendégszeretet.
SANDIVOG
Nálunk a kötelesség. *(El a követséggel.)*
ERZSÉBET
Frangepán!
Szemből ne téveszd ezt az urakat,
Jó szóval és erővel itt maradnak. *(Frangepán el.)*
MÁRIA
625 Pohárnokom! Királynéd rég adósod,
Itt véredért, melyet kiontottam.
(Forgáchcsal kezét csókoltat.)
Távozzatok. *(Mind el, kivéven a királynét, Garát, Zsigmondot és társait.)*
ZSIGMOND
Rajtam van-e már a sor?
Óh, Mária, mint gyölöm e trónt,
Melytől led messze tart, változnék bár át
630 Nászággyá.
MÁRIA
Nem jogosítottalak fel
Ilyen beszédre.
GARA
Még elbb keményebb
Ágy vár reád, a lány párnákat ám
Kemény acél óvhatja csak meg, gróf!
Választott hadsereggel holnap indulsz
635 Lengyelhont megbékíteni.
ZSIGMOND
S hol veszek pénzt?

GARA
Mind a mi gondunk, később b vebben,
Ha elkísértem a királynét. *(El a királynékkal.)*
ZSIGMOND
Ismét táborba menjek, szép dolog,
De veszedelmes, és kényelmetlen.
640 Jobb, én már ismerem, a magyarok
Mint gondoskodnak pénzről, azt hiszik,
A katona kenyérrel érje be,
Igyék vizet, feküdjék zöld gyepen
S ne ismerjen más kedvest, mint a kard.
645 De ördög lesz így harcos. – Adj nekem
Kölcsön vagy harmincezer aranyat.
JOBST
Nagyon csiklandós ügy, örökséged
Már nálam, semmi többé. Hisz az is
Igaz, ha sereget bíznak reád,
650 Talán a trónról sem taszítanak le.
Isten neki!
ZSIGMOND
Te Domarath, velem jössz,
Vígán leszünk.
DOMARATH
Most a kis szobalányról. *(Mind el.)*
SANDIVOG *(f)*
Hát így vagyunk, megfogva cudarul.
Jó, jó, nem sejtitek, mi vén rókával
655 Kötöttetek ki. – Több kijárásom van.
A sajka vár, mely átvisz a Dunán,
Egész utamban mindenütt lovak,
Itt álruha, isten veled Buda!
Bármit forraltok, én elbb leszek honn.
HORVÁTHY PÁL *(ki régebbi / hallgatózva belépett)*
660 Szerencsés útát. Már ma nem hevertem.
A trón kegyében állok én magam.

Vén Laczfy, a trón h tanácsosa,
Eltávolítva, és nagyon csalódnám
Ha épp, mivel nagyon becsületes,
665 Nem válnék tervünknek vak eszközévé.
Testvérem hadsereggel Nápolyban.
Minden más fegyveres nép Lengyelhonban,
Magam szabad Durrazzozhoz mehetni:
Els lépcs jén állok nagyságomnak.

MÁSODIK FELVONÁS

ELS SZÍN

(Budán, az országgy lés el tt, Durazzo Károly, Horváthy Pál és János, beszélgetve j nek.)

KÁROLY

670 Mindaz helyes, mit elmondtál barátom,
Jogom kétségtelen a koronára,
S ily férfiaknak, mint ti, pártolása
A jó név, melyet köztetek kivívtam,
Mint bánatok, kétségen túlszlik
675 Gy zelmemet, s én még is kétkedem,
Hogy mit tegyek.

HORVÁTHY JÁNOS

Kétkedned nem szabad,
Ez a közepszer ségnek joga,
Mely bármit végez, önsorsát intézte.
De a nagyoknak mindenik lépése
680 Országot ingat, és mint büszke cserhez
Száz gallynak élte van hozzácsatolva.
Így sorsa nem sajátja, de közös,
Mint isteni gondviselés. Hogyan
Számolsz hazánk, hogy a mi sorsunkról,
685 Ha hivatásodat megtagadod.

KÁROLY

S hogy számolok lelkemr l, megfosztván
Trónjától jótev mnek gyermekét,
Ki szinte jótev m lett, s tégedet
Küldött, egyházi átkom ellenére,
690 Hogy megvédd birtokom a büszke Anjou
Lajostól.

HORVÁTHY JÁNOS

S jótev -e hát a rabló,
Ki csak kincsünket kéri, s élni meghagy?

KÁROLY

S hogyan szeged meg esküdet Horváthy,
A h ségedre bízott hadsereggel?

HORVÁTHY JÁNOS

695 Meg nem szegem, ígértem, jogaidba
Hogy béhelyezlek, s bé foglak helyezni.

KÁROLY

Nem, nem, mégsem lehet, a szent ostyára
Esküdtem meg Lajos király el tt,
Hogy nem fogom a magyar koronát

700 Soha keresni.

HORVÁTHY PÁL

Azt ne is keresd.

De hát esküdhettél-e arra is,
Hogy a magyar nép sem fog megkeresni?
Vagy, hogy dacolni fogsz Isten szavával,
Mely egy nemzet szavában trónra hív?

705 Királyom nézd ruhámat, ismered

Hatalmammat. Im én felmentelek
Minden kicsinyes lelki kétkedést l.

HORVÁTHY JÁNOS *(Pálhoz)*

Mit gondolsz, Pál, rábírnak-e beszélni?

HORVÁTHY PÁL

Már meg van nyerve, mert okoskodik.

MÁRIA

710 Óh, Károly, hisz ha még itten megállnál,

De a dicsvágy sas, mely ha megmentette

A kis galambot rókáknak fogából,

Bír-é magával, éles körmei

Nem vérzik-e meg a védőlelést?

MÁSODIK SZÍN

*(Az els felvonás második színi tereme Budán. Mária, Erzsébet,
Zsigmond, Gara, Forgách, Frangepán.)*

ERZSÉBET

715 Ugy-é nem csalt sejtelmem, h sünk itt van,
Lublóig volt babérokat keresni.

De messzellette.

ZSIGMOND

S nem jól tettem-é,

Mid n honn rózsza várt?

MÁRIA

Gyalázat pírja.

ZSIGMOND

Még e szép ajkak is ily harci nyelvet

720 Beszélnek? Elnémítom. *(Meg akarja csókolni.)*

MÁRIA

Vissza t lem.

A n csak férfiúnak hódolhat meg,

Bajnoknak a királyn , s egy sem vagy.

ZSIGMOND

Nálunk a n k nem abból ítélik meg

A férfit, hogy tovább megy-é Lublónál.

MÁRIA

725 Lovagjaim közt nincs csak egyik is,

Ki nem tett volna csodadolgokat

Királyn jéért, szóljatok, vitézek.

GARA

Megvertem volna minden ellenét

Felségednek, ment l több, annál jobb.

730 Igazságát pecsételvén vérökkel.

FRANGEPÁN

Én meg csupán csak aztat bántam volna,

Hogy ily nyilván igazságért csatázok,

Királyn m egy szeszélyeért szeretném
A földet elpusztítani.
FORGÁCH
Én, királyn ,
735 Meghaltam volna egy könny díjáért.
MÁRIA
Igy tettek volna hát lovagjaim,
S te mit tettél, te, aki azt igényled,
Hogy trónomról hozzád hajoljak le:
Elfutsz egy bajnok hadseregnek élén.
ZSIGMOND
740 Könny itthon beszélni.
FORGÁCH
T rnöm kell,
S megfojt.
GARA
Mi már mind másutt is beszéltünk.
FRANGEPÁN
S beszélhetünk, ha tetszik.
ERZSÉBET
Békesség.
GARA
Óh, azzal a szép hadsereggel mért nem
Fosztattam inkább tollat, mint hogy egy
745 Cseh megtanítsa futni?
ERZSÉBET
Csitt, ha mondom,
Szólj hát, mit tettél Zsigmond?
ZSIGMOND
Békealkut,
Véget veték egy véres háborúnak,
Rábírtam a lengyel követeket,
Hogy pünkösdig megvárják Hedviget,
750 S mi visszaküldjük mind a túszoikat.
GARA
Jeles, jeles.

ERZSÉBET
S hiszed, hogy elfogadjuk?
ZSIGMOND
Az nékem mindegy, csak mostan bocsáss el
Pihenni. Mit szenvedtem a táborban,
Nem hiszitek. Reményilem, asszonyim,
755 Derültebben foglak megint találni. *(El.)*
MÁRIA
Óh, hogy királyn tőknek csúfoltok,
Hogy intésemt l népek sorsa függ
S magamnak nincs egy boldog percem is.
Égek, mint t z, önmagamat emésztve,
760 Míg mások körülöttem melegesznek.
Vigyétek trónom, adjátok oda
Szolgálóim leghitványabbikának,
Ki oly magasnak látja fényemet,
Hogy elvakulva, amint föltekint,
765 Még irigyelni sem tud, és helyébe
Egy percet adjatok szabadságából.
Anyám, urak, akármilyen fog történni
Én nem megyek a brandenburgi grófhhoz.
ERZSÉBET
S én nem tudom rossz néven venni, lányom.
GARA
770 Ha jól felvesszük, nincs is rája ok,
A lengyel trónt eljátszta, örökét
Elpazarolta régen, s olyan férfi
Mint , nem is más, mint madárijeszt .
ERZSÉBET
De mondd, hogy rázzuk le t a nyakunkról?
GARA
775 Elindítunk százötven lovagot
Hatodik Károly francia királyhoz;
S öccsének, Orleansi Lajosnak
Kináljuk Máriát s a koronát,
Bármelyik is több, hogy ne kelljen néki.

MÁRIA
780 Forgách, te léssz a százötven vezére.
FORGÁCH
Én, asszonyom!
MÁRIA
Nem szolgálsz szívesen?
(Vavelsky j .)
ERZSÉBET
Mi vakmer suhanc tolakszik itt be?
MÁRIA
Ládd Forgách, más n nek van szívvilága,
Abban boldog, nekem helyette a sors
785 Hideg fényt nyújtott, nékem ez világom,
S ha nem melenget is, de elkábít,
Feledni akarom, s fogom amaszt.
Forgách, szolgálj e ragyogó uton,
Másutt nincs tér.
ERZSÉBET *(Vavelskyhez)*
Fogsz-é már szólni egyszer?
VAVELSKY
790 Vavelsky Przeczlav a nevem, királyn ,
Ki, mint hazám utolsó nemese,
Utolsó is jött, intvén, küldjed el
Leányodat minél el bb a néki
Ajánlt trónt elfoglalni, és ne hidd,
795 Hogy Lengyelország már olyan bitang,
Miként egy lányra éppen rászorult.
ERZSÉBET
Mi hang ez?
VAVELSKY
Mint amilyet érdemeltek.
MÁRIA
Hát úgy lesüllyedett-e már a trón,
Hogy ily kuruttyolás felérhet hozzá? *(Félre.)*
800 Ily istenségnek áldozunk-e, szívet
Kitépve keblünk b l. Ez kárpótoljon?

322

ERZSÉBET
Ti itt álltok vitézek, s t ritek?
(Az urak kardhoz nyúlnak.)
VAVELSKY
Csak lassan, uraim, itt levelem,
Aztán meg úgyis végzém ügyemet,
805 S megyek. *(El Frangepánnal.)*
ERZSÉBET
Megöl e meggyaláztatás.
FRANGEPÁN *(visszatérve)*
Kint Sandivog van egyszer ruhában,
Kihallgatást kér.
ERZSÉBET
J jön, meghallgatjuk.
SANDIVOG *(j)*
Csodálod tán, felséges asszonyom,
Hogy aki egyszer már alig menekvém
810 Fogságodból, most újra itt vagyok?
De vissza zött a kötelesség.
Láthattad, hogy hova ért a dolog.
Nem tréfál a nép, mely ily hangon szól,
Egy perc késés, s Lengyelhon elveszett.
815 A vad Jagyel Litván nagyhercege
Rettent népének, mint áradatnak,
Nincs gátja, mint sakálok lósörénybe
Ragadva úszták át a Visztulát
S Zavichost vára romladékba d lt.
820 Ürügyül vettem, hogy hozzád jöhessenek,
Az ifjú túsok visszaváltását.
S most, óh, királyn , térdénállva kérlek,
Ne lökd el egy nemzet szívet magadtól,
Add lányodat, s az ifjakat vele,
825 Szebb kísérettel nem jöhet közénk,
Mint hogyha gyermekinket hozza vissza,
S lesz köztünk a békének anyala.

323

ERZSÉBET

Becs löm, Sandivog, h ségedet,
Rád bízom Hedviget, legyen, mint mondod.

SANDIVOG

830 Óh, engedd megcsókolnom jobbodat,
Aztán hagyj els nek lehetnem, aki
Királyn mnek meghódol. *(El.)*
(Hírnök leveleket hoz Garának.)

HIRNÖK

Levelek

Horvátországból.

GARA *(átfutva a levelet)*

Ismét zavarok!

A vráni váron már nyílt lázadás

835 Zászlója leng. Palizsnay megverte
Laczk Bélát, kit helyette kineveztünk.
(Erzsébethez.) Tvartkó elfoglalá hitbéreDET,
A khulmi tartományt, kegyes királyn .

MÁRIA

Hát Laczfy mit tesz?

GARA

Hallgat mindezekr l

840 S mindig azt írja, minden rendben van.

MÁRIA

Hát is áruló lehetne? – Nem.

GARA

Nehéz id kben a tehetlenség

Is árulás.

MÁRIA

Nagyobb a túlbuzgóság.

Ha feltesszük, hogy lássunk ördögöt,

845 Elj . – Ládd, nádor, engem úgy mulattat,

Hogy ennyi férfiú tör ellenem,

Érzem, hogy több, hogy más vagyok, mint a n .

ERZSÉBET

Mit kell itt tennünk, kis dologból nagy lesz.

324

GARA

Attól ne tarts. Miként a természetben,

850 Ha hosszú csend van, a g zök gy lnek össze,
Villám, mennydörgés tölti az eget,
Mig a királyi nap gy ztesen lép ki,
S egész harcban csak a légkör újult meg:
A népeknél is így történik ez.

855 Zavarkodnak most e horvát urak,
Ti lépjetek közéjük, óh, királyn k,
Dics ségtöknek minden pompájával,
S ki nagyságtoknak meghódolni nem fog,
A n i bájnak hajtja meg nyakát.

860 Már régi tervem ez, s minél el bb
Induljunk a fellázadt tartományba,
Hogy hódolását elfogadhassátok.

MÁRIA

Úgy, nádor? Szép terved, csak azt a n t
Hagynád ki a játékból, hogy ne látnám,

865 Hogy az hatalmasabb, mint a királyné,
S mid n már ez tehetlen, az segít.
Majd sírva lép az országgy lésébe
S könyörületb l trónra ültetik.
Majd ismét szívet és kezet ajánl

870 Egy gyávának, kit képtelen szeretni,
De trónját és hazáját biztosítja.
Kacéran lép a pártosok közé,
Hogy megnyírhasa új Sámson gyanánt.
És végre, ha körülnéz a királyné

875 Trónjáról, mért élt hát, meg nem leli.

ERZSÉBET

Mind érzélgés, csak mégis jó az a trón.

MÁRIA

Érzélgés? – Óh, ezen már túl vagyok,
Kigyógyítottatok. És épp azért
Kivánnék más eljárást, mint királyhoz

880 Illik. Küzdést, nem tettetett mosolyt.

325

GARA
Megújítjuk András arany bulláját
Is, ezzel semmi újat nem adunk
És a magyar nagyon kap ilyenén.
ERZSÉBET
Hogy újítjuk meg, hisz nem kéri senki.
GARA
885 Gondoskodtam már arról is, találtam
Két jó urat, az egyik Osztopán,
Padvarsia a másik, majd ezek
Kérendik, mint küldöttek az uraktól.
(Zsigmond, Domarath j nek beszélgetve.)
ZSIGMOND
Mit mondott Zombi Miklós, a kincstárnok?
DOMARATH
890 Hogy az ország pénzét rzi csak,
Miénket ott keressük a zsidóknál
S ledér lányoknál.
ZSIGMOND
Jó élc, de goromba.
Nem mondta-é, hogy meggondolja jól
Kivel beszél, nem sürgetéd-e újra?
DOMARATH
895 Mindent mondtam, de egyet felelt:
Nem ád, mert a királyn megtiltotta.
ZSIGMOND
Mért nem vetéd zálogba koronámat?
Mért nem kértél egy uzsorás nagyúrtól?
DOMARATH
Száztól kértem, de mind csak azt felelték:
900 Lublótól egy mértföldre van pénztáram,
Ott adtam volna.
ZSIGMOND
A szemtelenek!
Királyném, ami történik nem értem;

Úgy látszik, kedved tölti, aki engem,
Jegyessedet sért. Ilyen viszonyok közt
905 Én udvarodban nem maradhatok.
MÁRIA
Hát menj, Isten hirével!
ZSIGMOND
Szívesen.
Ugyis rendezni kell örökömet,
De azt tudod, hogyan kiköltekeztem
Szolgálatodban, útiköltségem sincs.
MÁRIA
910 E célra nyitva áll pénztáram, rgróf.
(A királyn k és kíséretök el.)
ZSIGMOND
Minden rossznak megvan jó oldala.
Mit a kegyt l nem nyertünk, azt megadta
A kegyvesztés; de igazán ör lök,
Hogy e farkasveremb l szabadulunk.
DOMARATH
915 Unalmas n k, fajankó f urak,
Kevés gyönyör, sok erkölcsi beszédek,
Valóban nem lennék köztök király.
ZSIGMOND
Várj, csak míg az leszek, majd másképp lesz az. *(El Domarath-
tal.)*

HARMADIK SZÍN
*(Utca Zágrábban. Palizsnay, Horváthy Pál, Simontornyai, Szof-
ra fegyveresekkel fellépnek.)*

PALIZSNAY
Mostan van alkalom elérni azt,
920 Amit kívánunk, egy merész lépéssel.
Nézzétek e lányt, csak csókolni tartom,

Ha únalmas percem j , vagy ha felforr
 Epém, hogy légyen, akin azt kiontom
 S feyvert fogott, kalandom hogy megossa.
 925 S ti visszarettennétek?
 HORVÁTHY PÁL
 Nem, barátom.
 De jó ügyet veszélyeztetni b n.
 PALIZSNAY
 S veszély nélkül a gy zelem nem kéj.
 Itt j nek a királyn k, vélek van
 Egy fészek áruló, elfogjuk ket,
 930 S ha Károly j , nem szégyeneljük többé,
 Hogy Nápoly ment meg, a fél m miénk volt.
 SIMONTORNYAY
 János mond valamit.
 HORVÁTHY PÁL
 De nem sokat,
 Vagy hagyjátok reám a vezetést,
 Vagy én elhagylak. Ily merész lépésnél,
 935 Tudnunk kell a népnek hangulatát.
 PALIZSNAY
 Mit néphangulat! Hasztalan beszéd,
 Húr a nép, melyet a nagyok pengetnek.
 Csak gy zünk, a helyeslés megjövend.
 HORVÁTHY PÁL
 S mit tennénk e marok néppel, kevés
 940 Egy kóborló betyárt elfogni.
 PALIZSNAY
 Mit?
 Ördög, pokol, pap!
 HORVÁTHY PÁL
 Csendesesen, barátom,
 Menj vissza, váradban tartsad magad,
 Hagyj minket itt m ködni szabadon,
 S ne áruld el, hogy véled tartunk, mert

945 Mind elvesznénk.
(Laczfó feyveresekkel jön másfél l.)
 SIMONTORNYAY
 Csitt, itt j a vén Laczfó.
 LACZFY
 Hah, szemtelen perjel, rabló lovag!
 S te Zágrábig merészelsz?
 PALIZSNAY
 Szemtelen
 Bán! Tiltani merészled.
 LACZFY
 Lázadó,
 Idéztelek székemhez, nem jövől
 950 Tudod törvényen kívül helyezélek.
 PALIZSNAY
 Én írok törvényt, melyen te belül vagy.
 LACZFY
 Fogjátok el, királyomnak nevében.
 PALIZSNAY
 Üssétek le, hisz szoknyát hív segélyre.
 HORVÁTHY PÁL *(közéjük lép)*
 El bán, el perjel, széjjel emberek!
 955 Jön a királyn , s vérfestett utcákon
 Harc közt vonuljon-e be városunkba?
 El a kardokkal, menj Palizsnay,
 Hagyd t bán, máskor hívjad feleletre.
 PALIZSNAY
 Vizontlátásig.
 LACZFY
 Nem fogod köszönni.
 PALIZSNAY
 960 J j, Szofra.
 SZOFRA
 Óh be kár, már úgy örültem,
 A látványnak, mely itt következik.

Unom magam, elkelne egy kis újság.
(Palizsnay, Szofra, fegyveresek el.)
 LACZFY
 Elkészülénk hát a legfényesebben
 Királyn nket méltóan elfogadni.
 965 Hadd lássa, mint megtisztelik azok,
 Kiket Gara mint lázadókat festett.
 HORVÁTHY PÁL
 Gonosz id k mid n a jobbágyoknak
 Rablók gyanánt kell éjjel összesúgni,
 Hogy megmenthessék fejedelmöket,
 970 Egy-egy bitangtól, mint Gara.
 LACZFY
 Igaz.
 De mondd el még egyszer, kedves barátom,
 Mit mondott Károly, egykor cimborám volt
 Még bán korában. J -e és mikor
 A férfi kötelességnek szavára
 975 Megmenteni kedves rokonait?
 HIRNÖK *(j)*
 Jön a királyn .
 LACZFY
 Uraim! Elébe!
 NÉP
 Sokáig éljen Mária királyn !
(Mária, Erzsébet, Gara, kíséret, nép j .)
 LACZFY
 Üdvöz légy, asszonyom! Ím térden állva
 Teszem lábadohoz Zágráb kulcsait,
 980 És méltóságomat; mit tenne a hold,
 Ha a nap felkelt?
 MÁRIA
 Állj fel, jó öreg,
 Fogadd hálámat, s ím annak jeléül,
 Le vesszük válladról tisztednek terhét
 Utódod Templin, a Szent-Györgyi gróf.

HORVÁTHY PÁL
 985 Énáltalam a f papság tisztel meg,
 SIMONTORNYAY
 És általam a horvát f nemesség.
 NÉP
 Éljen királyn nk!
 LACZFY *(félre)*
 Álom üldöz-e?
 E meggyalázás! –
 MÁRIA
 Mind jeles szavak,
 De épp egy f pap és egy f nemes
 990 Tüzé ki a zend lés zászlaját
 A vráni várra. Olyan tartományban,
 Amelyben ilyen botrány t retik,
 Nem alhatik nyugodtan a királyn .
 Azért ha több beszédetek beszédnél,
 995 Horváthy Pál, Simontornay István,
 Hozzátok el Vránának kulcsait! *(Elfordul.)*
 Fel most tovább, szükséges megpihennünk.
 NÉP
 Élj Mária!
 MÁRIA
 Urak! A viszontlátásig!
(Mária, Erzsébet, Gara, kíséret el.)
 HORVÁTHY PÁL
 Hogyan vagy Laczfy? Majd úgy mondtam: bán.
 LACZFY
 1000 Jó püspök, majd úgy mondtam: menj pokolba.
 HORVÁTHY PÁL
 Csak szép világ ez.
 LACZFY
 Tetszik nékem is
 Mert már tudom, nekem hogy mit kell tennem.
 De hogy tudjátok-e ti, jó barátim,
 Az nagy kérdés.

HORVÁTHY PÁL

Elhozzuk Vrana kulcsát.

LACZFY

1005Szép, szép, de ám az a Palizsnay,
Mennyk nyakas, és Laczfy sem gyerek.
(Különböz oldalra el.)

NEGYEDIK SZÍN

(Az els felvonás els színi terem a vránai várban. Palizsnay Szofra vállán nyugtatva fejét.)

SZOFRA

Aztán sokáig élt még a királyfi,
Szép tündérével, békés nyugalomban,
Sok gyermekök lett.

PALIZSNAY

Hagyd el, hagyd el Szofra,

1010Megölt már minden sárkányt, és kiállta
Minden veszélyt, a többi únadalmas.

SZOFRA

Unalmas hát ez óra is el tted?

PALIZSNAY

Ha elmondják igen, érezve nem. –

Mennyk soká nem j hír Zágrábból. *(Kürtszó.)*

1015Hah, kürtszó! Szofra, nézz ki, hogy ki az.

(Horváthy Pál és Simontornay j .)

HORVÁTHY PÁL

Barát vagy ellen, amint akarod.

PALIZSNAY

Hogyan Pál? Mily kétértelm beszéd?

HORVÁTHY PÁL

Hívd össze népedet, aztán beszélék.

PALIZSNAY

Várnagy! Fegyverbe, hej fiúk el .

1020Mi lesz mindebb !! Alakod baráti,

Ellenséges rajt a kifejezés,

S e kett zagyvaléka volt beszéded.

Mondd meg, mit kívánsz, ismersz: nincs türelmem.

(A várnagy fegyveresekkel bej .)

HORVÁTHY PÁL

Királyn mnek nevében szólalok fel,

1025Palizsnay, add által váradat,

És zsámolyánál kérj bocsánatot.

PALIZSNAY

Ha faltör kkel jöttél volna, Pál,

És hadsereggel, hinném, komolyan szólsz.

HORVÁTHY PÁL

Egészen komolyan. Nem faltör ket,

1030Nem harci népet, de kegyelmet hoztam.

Tudjátok, mily sokan törének a

N uraság ellen, vélvén, hogy az

Alacsonyító. Ilyen voltam én is;

Óh, jaj nekünk, kik ily vakok valánk.

1035Közénk jött a királyn , mint a hajnal,

Nem félve, hogy a vétkes éj legy zi,

És megnyílnak balga szemeink.

Mit férfiúban csak eszünk ajánl,

A felség és er , talán megdöbbent,

1040A n ben szendeséggel párosulva

Emel s elbájol. Szívünk áll pártjára.

Csak n mondhatja: jöttem, láttam, gy ztem!

Hozzánk is a királyi sz z amint jött

Villámot és rózsát tartván kezében,

1045A papság, f urak, nép, hadsereg,

Mámmorral hódolt meg, s ki sem tudá

A rózsaszálnak-e, vagy a mennyk nek,

De érezé, hogy egyik sem gyaláz meg.

PALIZSNAY

Lám, lám, szerelmi dalnok is tudsz lenni.

1050De mit hozasz tehát ki mindezekb l?

HORVÁTHY PÁL
 Csak azt, hogy adjátok fel magatok,
 Hisz egyedül maradtatok már úgyis.
 PALIZSNAY
 Könnyen beszélsz, ki ily társak között van,
 Nincs egyed l. – Elhagytok-é fiúk?
 FEGYVERESEK
 1055Halálig nem. Éljen Palizsnay!
 HORVÁTHY PÁL
 Derék vitézek! Óh, mi kár; mi kár,
 Hogy hasztalan véreztek el.
 VÁRNAGY
 Miért?
 HORVÁTHY PÁL
 Mert gy zni nem lehet. Nem mondtam-é
 Hogy minden megtért, magatok maradtok.
 1060Mi b nös, aki ilyen sok nemes vért
 Hiába áldoz fel!
 VÁRNAGY
 Bizony igaz.
 HORVÁTHY PÁL
 Hozzám, hozzám hát, testvéreim, barátim!
 FEGYVERESEK
 Éljen Horváthy!
 PALIZSNAY
 Mit hallok, fiúk!
 Egy pap ver-é meg mostan nyelvével,
 1065Kik annyi harc közt mindig gy ztetek?
 HORVÁTHY PÁL
 Azt mondom én is: szégyen megveretni.
 Ti nem hódolnátok meg egy országnak?
 Nem is jövék azért harckészülettel,
 De egy királyi sz znek meghajolni,
 1070Sohsem gyalázat. Durva erejénél
 A férfiúnak százszor nemesebb

A n nek megbocsájtó elnézése.
 Minden feledve van, utánam hát.
 Éljen királyn nk!
 FEGYVERESEK
 Éljen!
 PALIZSNAY
 Gyáva férges!
 1075Rés támadt-é tegnaptól a falon,
 Vagy kisebb részlet jár-e számotokra?
 De rátok nem haragszom, sohasem
 Vártam mást t led nép, te hitvány eszköz,
 Gyilkolni kész kard a mi kezeinkben.
 1080De tik, de tik!
 HORVÁTHY PÁL
 Ne hagyjuk t beszélni.
 MIND
 Fogjátok el!
 PALIZSNAY
 El, aki élni kíván!
 SZOFRA
 Csak jobbra vágj, ez itt az én helyem.
 PALIZSNAY
 Nézzétek e lányt, álnok cimborák!
 Ti biztatátok, ingereltetek,
 1085T zzem ki a zászlót, s elárulátok
 Egy cifra bábért! – Óh, szégyen, gyalázat.
 De esküszöm most él Istenemre,
 Hogy e báb istenségtek, e királyn
 Még általkulcsolandja térdemet,
 1090Könyörgni fog egy csók-, egy mosolyért,
 S ha akkor látjátok, mi istenségtek,
 Mi egy n , akkor én foglak kacagni.
 SIMONTORNYAY
 Add meg magad, hisz a harc egyenetlen.
 Kérendünk érted.

PALIZSNAY

Kérj tenlekedért.

LACZFY *(f)*

1095 Ne hagyj magad, Palizsnay, ne hagyj.

PALIZSNAY

Gúnyolsz te is! Kevés vagy még ide

Hívd a pokolt társul.

LACZFY

Melletted hívnám,

Óh, jaj hogy elkéstem, de helyreütjük.

PALIZSNAY

Eszem megáll, ki ellen, ki barát,

1100 De hisz jobban megmagyarázza a kard,

Mint a nyelv.

LACZFY

S kardom jobb lesz, mint nyelvem volt.

SZOFRA

Csak erre férfiak, ott a rejtett út,

Én védem a bejárást. Szaporán!

PALIZSNAY

El re, Laczfy! – Holnapig, barátim.

(El Laczfyval.)

SZOFRA *(az ajtóban)*

1105 Nos férfiak, csak rajta, rajta hát,

Hisz ennyien majd csak legy ztök egy n t.

HORVÁTHY PÁL

Le a kardokkal, n ellen nem vívunk.

(Titkon.) Ne, Szofra, itt ez erszény, tán elég lesz

Utíkölségül Tvartkó udvaráig,

1110 Mondd, hogy köszöntöm, kedves jó barátim.

(Fent.) Vitézek, most fel! – Éljen a királyn !

HARMADIK FELVONÁS

ELS SZÍN

(Mez a tengerparton, Zeng városánál. Károly, Horváthy János, Alberich, fegyveresek egyfel l, HorváthyPál, Laczfy, Palizsnay, Simontornyay, fegyveresek másfel l.)

HORVÁTHY PÁL

Üdvöz légy Károly, si öröködben,

Fogadd e néhány híved hódolását,

Kiket Zengig hozott eléd buzgalmuk,

1115 Míg a nagyobb szám Zágrábban ohajt már.

KÁROLY

Csitt, csitt, ne halljak többé ily beszédet.

Csak arra kérlek, kedvezzen bár a sors,

Mérséklett legyen mindenik lépésünk,

Felednetek tiltom, hogy a királyn k

1120 Jó véreim, hogy védjökül jövék,

S ha más célom van, mint kis zsarnokiktól

ket s hazám megváltni, kárhozat rám.

LACZFY

Felségesen szólsz, Isten áldjon érte!

PALIZSNAY

Ezért kár halni egy kopasz verébnek.

HORVÁTHY PÁL

1125 Hadd csak, barátom, most j a hajóról,

Még kábult, így beszélne mindenik.

El bbre menjen csak, majd megj kedve,

S mire Budára ér, a trónnál lesz már.

SIMONTORNYAY

Áldás szálljon rád els lépteid t l,

1130 Miket hazám földén téssz.

LACZFY

Amint rá is

Áldást hozasz.

PALIZSNAY

Feltétlenül köszöntlek.

Most már lesz élet.

KÁROLY

Köszönöm, barátom!

De fájdalom, már több kiáltványt láttam;

Mely nem szólt kell tisztelettel a

1135 Királyn kr l, egyik a többi közt

Erzsébetr l költ csúfos egyetértést

Az áruló Garával. Ezt rosszallom.

S ez a te m ved volt, Palizsnay.

PALIZSNAY

Vádolni mersz!

HORVÁTHY PÁL

Az Istenért, nyugodtan.

(Elvonja.)

PALIZSNAY

1140 Kis Károly, így kezded, kit az imént

Költöttünk csak ki, hogy még hátadon

Van a tojánhaj. Sok lehet bel led.

HORVÁTHY JÁNOS

Hallgass te esztelen. – Nem indulunk?

ALBERICH

El kellene királyom, hogy pihenj.

KÁROLY

1145 Eresszétek hát szélnek a zászlókat,

Verjétek a dobot. Zágrábba aztán,

De nyugalomról senki se beszéljen,

Míg hálát nem küldöttünk Istenünknek.

(Mind el.)

MÁSODIK SZÍN

(Az els felvonás harmadik színi terem Budán. Mária, Erzsébet, Gara.)

MÁRIA *(pipereasztalnál)*

Hát csak nem kellek Orleans hercegnek,

1150 Más hölgyért a h sök csatára kelnek,

Utolsó szolgálóm is megkivánja,

Hogy bajjal érdemeljék meg kegyét,

Én egy országot kínáltam rádásúl

Szépségemhez, s megvetnek. Csalfa t kör.

ERZSÉBET

1155 Siess lányom, ne keserítsd magad

Tudod, hogy Károly már kapunk el tt áll,

Naponta gy l kísérete, s maig sem

Tudjuk még, hogy miért j . Mindenütt

Az asszonyuralom ellen suttognak,

1160 Itt gyors lépés kell, férfi kell a trónra

Zsigmondot elhivattuk, s vár reád,

Hogy oltárhoz vezessen.

MÁRIA

Mind tudom.

De nézd el, hogy ha még a végs percben

Egyszer fölkel a n iség szivemben,

1065 Melyr l hívém, hogy régen eltemettem

Fényembe, s érzem az rt, mit hagyott.

Nézd el, ha kissé még mulatozok

E rózsaszállal mit fejemre t zök,

Hisz úgysis az utolsó.

GARA

Koronádért

1070 Egy rózsa nem sok.

MÁRIA

Nem sok? Óh, jaj, nádor,

Miért nem vagy n , hogy megértenél. –

De szólj, mit végez az országgyűlése
Védelmér l királyn jének, avagy
Azért fordultunk-e bizalmasan
1175Hozzá, megadva, amit csak kívánt
Hogy most magunkra hagyjon h tlenül.
GARA
Én elleneztem az országgyűlést,
Engem ne vádolj. Mondtam, hogy parancsolj,
Ne kérj, te másképpen akarád, királyn .
1180Ismérem én a pártos büszke fajt,
Csak kényszerítve hajtja le fejét,
S ha percet les ki, melyben gyöngye a trón,
Nem sz nik azt végképp kizsákmányolni.
Fennen beszélnek k kis zsarnokokról,
1185Mocskolnak engem s az özvegy királyn t,
S míg Károly két mértföldre áll, elébe
Kit állítnának, nincs egy katonájok.
MÁRIA
Derék urak! Im én gyorsabb vagyok,
Készen vagyok már a nászöltözettel.
ERZSÉBET
1190És én tervemmel; csak már j ne Forgách,
Kit királyhoz küldénk, mi jót hoz onnan.
De ím! Itt j ! *(Forgách, Frangepán j .)*
FORGÁCH
Károly köszönt, királyn k,
S mint jó rokontok, úgy j , mond, Budára.
Távol szívet l dölyf, haszonlesés.
1195Hálátokat kívánja csupán
Ha megment álbarátoknak körméb l.
ERZSÉBET
A jó rokon. – Amint t lünk telik,
Mí is majd viszonzzuk szívességét,
De addig is, a v legény hadd j jön!

FRANGEPÁN *(az ajtón ki)*
1200Királyn m kíván, brandenburgi gróf!
(Zsigmond, Jobst, Domarath j .)
ZSIGMOND
Köszöntelek királyn k, szép menyasszony!
ERZSÉBET
Üdvözlégy, Zsigmond!
MÁRIA
Menjünk, hogyha tetszik.
ZSIGMOND
Itten vannak tanúim.
MÁRIA
Itt enyéim.
Forgách vezess, csak nem megyek mátkámmal.
FORGÁCH *(vezetve)*
1205Nagyot kívánsz. Megvívni egy világgal
Tán bírnék érted, oltárhoz vezetni,
Ki tudja.
MÁRIA
Forgách, aki a napot
Választja csillagául, nézze el,
Ha minden f szál osztja sugarát.
FORGÁCH
1210De csak választottján ragyog. Mosolygva
Méggy mátkáddal te.
MÁRIA
Egy van, aminek
Akármi nagyság szégyen nélkül, büszkén
Hajolhat meg – ez a sors végezése.
FORGÁCH
Királyn m, meghajoltam.
MÁRIA
Én is, Forgách!
(Mind el a kápolnába, kivéve Erzsébet és Gara)
ERZSÉBET
1215Nádor, maradj, nem nézhetem e nászt,

Szívem fáj Máriáért. Ah, de el
 Medd bú, ahol tenni kell. Sietve
 Készíts mindent, hogy a legfényesebben
 Mehessünk a csalárd rokon elé,
 1220 S csillámló pompával fogadjuk el,
 Ha színeskedik, mi is fogunk,
 S e fegyverrel, lássuk, nem-e a ngy z.
 GARA
 Nem értem tervedet.
 ERZSÉBET
 Hagyd azt rám, nádor,
 Te ott tégy, ahol férfi kell a gátra. *(A nász visszaj .)*
 MÁRIA
 1225 Anyám!
 ERZSÉBET
 Leányom, itt, óh, itt pihenj meg. *(Megölelt.)*
 ZSIGMOND *(félre)*
 Érzékeny jelenet.
 DOMARATH
 Vad népszokás.
 ZSIGMOND *(félre)*
 Ez ölelésb l most már n m, anyám,
 Engem se zárjatok ki.
 ERZSÉBET
 J j, fiam!
 Áldásom rajtad.
 ZSIGMOND
 Kedves n m, egy csókot.
 MÁRIA
 1230 Egyet, Zsigmond. – Hisz ez n dt l elég.
 Ki úgyis a trónt vetted csak meg véle.
 S az most nem csókot, tetteket kíván.
 Károly kapunk el tt, s nincs, aki védje.
 ERZSÉBET
 Siess hazádba, gy jts ott harci népet,

1235 S véd meg, csak úgy léssz arra érdemes.
 Minden perc veszteség.
 MÁRIA
 Isten vezessen!
 ERZSÉBET
 Most Károlyt elfogadni! – *(Mária, Erzsébet, Gara, Forgách,
 Frangepán elmennek.)*
 DOMARATH
 Életemben
 Nem láttam ily nászt.
 JOBST
 Mindegy, csak hogy megvolt,
 Ez f dolog. Aztán meg becsülettel
 1240 Távozzatok, békés szép hegyeinkbe,
 Most itt az élet úgy sem lesz mulatság.
 ZSIGMOND
 Csak mégis bosszantó a nász után
 Toborzani. – Kedvetlen hagytam el
 Kis cselszövényemet pajkos grófn mmel
 1245 E nászért, s most megvallom szinte bánt,
 Azt folytathatom.
 DOMARATH
 Megsértett hiúság,
 A szerelemnek rendes pótszere. –
 JOBST
 Könnyebben lélekzem már pénzemért. *(Mind el.)*

HARMADIK SZÍN
*(Az els felvonás második színi terem Budán. El l folyamodók
 állnak, hátrább Horváthy Pál, János, László, Simontornyay, Pa-
 lizsnay, Laczfy és más f urak egy csomóban.)*

ELS POLGÁR
 Te mit keressz itt?

MÁSODIK POLGÁR

Azt, amit te, pajtás.

1250Isméred régi panaszom Garára,
Házam miatt, melyet ledöntetett
Kilátásáért.

ELS POLGÁR

S mostan Károlyt várod.

MÁSODIK POLGÁR

Nem rossz terv úgy-e, gy löli Garát,
S nekem törvényt tesz. Hát te mit keressz?

ELS POLGÁR

1255Van egy pöröm, nagyon nagyon kétséges,
De aki mostan lép a trónterembe,
Az a küszöbnél nem fukarkodik,
Mert minden jó szó egy el relépés.

MÁSODIK POLGÁR

Értlek. – Mindenki oly hasznát veszi

1260Az eseményeknek, milyen köréhez
Illik. – Világot ingat a vihar,
Károly tán koronát halász bel le,
Én egy ház árát, és te pörödet.

ELS POLGÁR

Csitt, j nek a királyn k, álljunk félre. (*Mária, Erzsébet, Gara,
Forgách, Frangepán j .)*

ERZSÉBET

1265Mit szólsz, Gara, Károly alázatához
Nem száll hozzánk, de kisdéd polgárházba,
Alig bírtam kocsinkba kényszeríteni.
S majd kézcsókunkra j , úgymond, hizelgve.

GARA

Simább nyelv, hogysen jót várhassak t le.

ERZSÉBET

1270Ti f urak, mit álltok itt oly némán?

LACZFY

Az országgy lést l üzenetet
Hozunk Károlynak.

344

ERZSÉBET

Úgy-e, s oly nagyon

El vagytok-e rémülve tisztetekben,
Hogy a királyn ket sem látjátok már.

MÁRIA

1275Horváthyak itt, Simontornyay,
Vén Laczfy, mind, mind régi ismer k;
Rég láttuk egymást, tán nem ismertek már?
Lám a mi emlékünk jobb. Térden állva
Láttunk utószor! – Menjünk, jó anyám.

ERZSÉBET

1280Mi nép ez itt!

MÁRIA

Talán folyamodók.

Szólj mit kívánsz, vagy add át azt az írást.

ELS POLGÁR

Alázatosan csókolom kezét
Felségednek, tulajdonképp nem is
Azért jövök, hogy alkalmatlankodjam.

MÁRIA

1285S te?

MÁSODIK POLGÁR

Én is e jó cimborámmal tartok.

MÁRIA

Csodálatos, de hát mi kívánságtok?

MÁSODIK POLGÁR

Megvallva a valót, mi voltaképpen
Károlyhoz jöttünk.

ERZSÉBET

Óh, gyalázatos faj,

Mért is foglalkozol velök, nem érzed-é

1290Lehelletöknek szennyét?

MÁRIA

Hagyd anyám,

Nem látod-é mentségét tetteiknek

345

Rossz rongyaikban. Nesze leveled,
 Adj Isten, hogy jobb törvényt kapj, mint t'lem,
 S ha nem léssz rongyos, tán becsületesb léssz.

1295 De mért himeztétek hát oly soká,
 Hogy Károlyhoz jövétek? az úr
 Bár egyszer ruhában jár, lent házban
 Lakik, s ha egy bukott szatócs köszönti,
 Földig hajol, mint hogyha álmélkodnék

1300 E meg nem érdemlett becs'leten.
 Mit félhetétek t'lem, gyöngén t'len.

ELS POLGÁR *(térdre esve)*
 Bocsánat, asszonyom, balul ne ítélj,
 Szegény ember csak úgy él, ahogy tud.

MÁSODIK POLGÁR *(szintén letérdel)*
 Mi nem tudjuk, mi van közöttetek,

1305 Minket nem illet, s el sem döntjük azt,
 Csak hódolunk annak, ki ránk parancsol.
(Károly Alberichhez.)
 A F URAK
 Éljen Károly király!
 FOLYAMODÓK
 Sokáig éljen.

MÁRIA
 Óh, jaj, csak keljetek fel szaporán,
 Megszégyenelnék még e f'urak,

1310 Hogy bennetek még oly sok kegyelet van,
 S kímélték a megszégyenülést'len,
 Amit hajdan imádva féltetek.
(A polgárok felkelnek.)
 KÁROLY
 Királyn'ím, köszöntlek.
 ERZSÉBET
 Köszönöm.

KÁROLY
 Kis húgom, hogy vagy?

MÁRIA
 Jó, ha nagy vagy, bátyám.

HORVÁTHY PÁL
 1315 Üdvöz légy Károly, a rendek nevében,
 Megválasztottunk ország-pártfogónak.
 KÁROLY
 Nem érdemlett kitüntetés, urak.
 HORVÁTHY PÁL
 Szerénységed csak jobban díszesít.
 MÁRIA
 S kit fogsz pártolni, Károly, minket-é
 1320 Az ország ellen, avagy ellenünk azt?
 Ha nem, kett'nk ellen a koronát.
 KÁROLY
 Csip' s vagy Mária, lám, lám, ki hinné,
 Hogy e korálajk oly mérges legyen.
 MÁRIA
 Csak csókja mérges, öl minden gyönyört,
 1325 De attól nem félhetsz.
 KÁROLY
 Most komolyan.
 Tudom, mi sok rossz, pusztá félreértés;
 Kibékítés lesz életemnek célja.
 Igen, pártolni foglak egyetemben.
 S amint teendem, úgy segéljen Isten.

1330 Vigyétek hírül az országgyűlésnek,
 Hogy szándokom jóságát becsülék meg
 Nem az er'met, hogy megválasztának,
 S ezt köszönöm. De k'tudom, er'sek,
 S ha gyámolítanak, felvirúl a hon.
 MIND
 1335 Éljen Károly király!
 ERZSÉBET
 Im! Itt kezem,
 Legyünk barátok!

LACZFY

Nem csal hát reményem,
Isten megáldja frígyetek.

ERZSÉBET

Mostan már
Ne vonakodjál e termekbe szállni,
Rangod kívánja.

KÁROLY

Köszönöm, királyn .

¹³⁴⁰Hogy lásd, nem bírok véled ellenkezni,

Legyen.

ERZSÉBET

J j Károly, oszd meg reggelinket.

KÁROLY

Tüstént követlek. – Mit kívánsz, barátom,
Te nem kérhetsz törvénytelen, ne félj...
Idább, idább, csak teljes bizalommal.

(Nyájasan körüljárja a folyamodókat s elszedi írásaikat, aztán kimegy kíséretével, miután a királyn k s híveik már el bb elmentek.)

NEGYEDIK SZÍN

(Országgy lési terem Budán. Az országgy lése együtt ül. – Gara, Forgách, Oranis, Horváthy Pál, János, László, Simontornyay, Palizsnay, Laczfy és más f urak.)

PALIZSNAY

¹³⁴⁵Igen, nekünk király kell.

SOKAN

Éljen Károly!

ORANIS

Itten van Zsigmond, hisz még alig múlt
Néhány napja, hogy ország gyámnokává
Tevétek.

HORVÁTHY JANOS

Zsigmond báb.

PALIZSNAY

Gyalázat rája!

FORGÁCH

Urak! Nem ilyen hangulatban kell

¹³⁵⁰Eldobni a kockát egy hon felett,

Higgadtságot kívánok t letek,
Kik népapáknak kívántok tartatni.

PALIZSNAY

Ne hallgassuk meg ezt a vakmer t
Ki ellenkezni mer egy hon szavával.

HORVÁTHY LÁSZLÓ

¹³⁵⁵Le véle, a honárulóval. Éljen

Károly király!

TÖBBEN

Éljen Károly király!

FORGÁCH

Nem! – Míg utolsó csepp vér lesz szivemben,
Ne mondja senki, hogy gyáván hallgattam;
Feláldozván a legszentebb ügyet

¹³⁶⁰Néhány gyalázatterhes év miatt.

PALIZSNAY

Ne hallgassuk!

HORVÁTHY LÁSZLÓ

Le véle!

HORVÁTHY JÁNOS

Vágjátok le. *(Kardokat vonnak.)*

FORGÁCH

Csak rajta, rajta, majd ha a történet

Itél e kor felett, engem vegyen ki.

PALIZSNAY

Halál reá!

HORVÁTHY PÁL *(elējök lép)*

Nem látjátok hogy r It?

1365 Szegény fiú! – Fel Károlyért, barátim!
Most itt helye.
GARA (*Forgáchot az el színre vonva*)
J j, Forgách! Csillapulj le.
A vakság ellen Hercules sem vívhat.
LACZFY
Sok, ami sok, már ez nekem sem tetszik.
FORGÁCH
Óh, mért nem hagysz, eressz, hadd öljenek meg.
1370 Mutassak példát, hogy miként kell halni
Királyn jéért a lovagnak, hogyha
Már nem tehet mást.
GARA
Miért? – Mutasd meg inkább
Hogyan kell élni.
PALIZSNAY
Menjen a küldöttség!
(*A f urakból többen kimennek.*)
FORGÁCH
Ha látom, hányan ülnek ott közöttünk,
1375 Kik vélünk érzene, s nem mernek szólni,
Kiken ragyog még a királyi kegy,
Amelyben részesültek, veszni hagyják
Mi ket élteté, kislelk ségb l;
Mig a merész, a pártos kisebbség
1380 Szájaskodással packázik felettünk:
Megfojt a düh. (*A küldöttség Károllyal visszaj .*)
TÖBBEN
Éljen Károly király!
KÁROLY
Barátim! F urak, nem is tudom,
Köszönjem-é, avagy rosszaljam azt,
Amit végeztetek; köszönöm kell,
1385 Hogy bennem, méltatlanban ily bizalmat
Helyeztetek, s mégis rosszallanom kell,
Mert a magyar trón nincsen üresen.

350

GARA
El nem fogadná?
FORGÁCH
Kígyósziszegés.
KÁROLY
Bizalmatok becses, nem akarom
1390 Ellökni és így meg nem vethetem,
S ha nem vetem meg, áruló leszek
Rokonimon. Mostan már bölcs urak
Ti adjatok tanácsot, hogy lehet
Ezt összekötni.
HORVÁTHY PÁL
Hogyha Mária
1395 Önkényt lemond trónjáról, és lemond
Ha látja: a közjó hogy ezt kívánja.
LACZFY
Igaz, hogy ez változtat az ügyön.
HORVÁTHY JÁNOS
Hadd menjen hát hozzája küldöttség,
És kérje t fel a rendek nevében.
PALIZSNAY
1400 Haszontalan id vesztegetés.
KÁROLY (*Horváthy Pálhoz*)
Menj, szent atyám te, még néhány urakkal
S vidd néki hódoló kézcsókomat. (*A küldöttség el.*)
FORGÁCH
Óh, mit fogunk még érni, Gara!
GARA
Mindegy.
F hogy megérjük, kés bb majd meglássuk.
PALIZSNAY
1405 S ha mégsem mond le, akkor mit teszünk?
Azt kell majd mondanunk: nem is szükséges;
S így szebb lett volna azzal kezdeni.
HORVÁTHY LÁSZLÓ
Dehogy nem mond le, hogyha látja, mint áll

351

Az ügy, csak nem dacolhat a nemzettel.
 PALIZSNAY
 1410 Nem ismered a n t. Gyöngének mondjuk,
 S e gyöngeség épp legf bb ereje.
(Mária, Erzsébet az imént elmentekkel j .)
 MÁRIA
 Eljöttem híveim, hogy megtudjam,
 Mit kértek t lem, s intelek, ezentúl
 Királyn tökhöz hogyha küldötök,
 1415 Jobban megválasszátok, hogy ki az.
 Ezek szolgálóik között tanultak
 Beszélni, nem tudják, mi egy királyn ,
 S olyan badar beszéddel ostromoltak,
 Melyet nem értek, s így nincs válaszom rá.
 KÁROLY
 1420 Sajnálom, szép húgom, ha félreértél,
 Ha fájt szavunk, mert buzgó tisztel id
 Vagyunk mindnyájan. Istenem csak addig
 Segítsen, míg ezt tettel is beváltom.
 MÁRIA
 Úgy elhagyott már. – Óh, Károly! Ha karddal
 1425 Gy zük le és öljük meg a vágytársat,
 Becsüljük azt, mert félünk élve hagyni.
 Te, mint a macska, engem bizodalmas
 Galambot, hízelgéssel áztatál el,
 És még játszva hagysz repkedni körmeid közt,
 1430 Ez nem becs lés!
 KÁROLY
 Nyugodtan, királyném!
 MÁRIA
 Nyugodtan? ztök, mint kutyák a szarvast,
 S nyugodt legyenek?
 KÁROLY
 Óh, higgy szavamnak. Látod,
 Te n vagy, szép, kedélyes, gyöngö n ,

Tulajdonid királyn vé emelnek,
 1435 S trónod nem éri semmi hatalom.
 A másik trón neked csak száz tereh,
 Mi még er sebb férfit is lesújt.
 S neked csak bájadat, kedélyedet
 Hervasztja meg. Nem-é szeretlek hát,
 1440 Mid n ett l kívánlak szabadítani,
 Er sítvén valódi trónodat.
 Óh, Mária! Ismérem lelkedet,
 Nagy és nemes, azért fordultam hozzád,
 Hogy hallgassad meg népednek szavát.
 1445 S hiszem, meghallgatod; szép kezeidb l
 Letévén a kormányt, míg tiszteletben
 Mindig királyn lésszesz szíveinkben,
 És a világ el tt egy eszménykép.
 MÁRIA
 Lemondjak a trónról? S lemondanál-e
 1450 Te, Károly a vitézségr l örökre?
 Lemondhat-e a sas magas röptér l
 Vagy az oroslán nyúllá válhat-e?
 Lemondjak a trónról, melynek születtem,
 S beszélni, jární most újból tanuljak?
 1455 Térdem nem görbül, nem hízeln szavam,
 Nem ismerem a szolgálónak útját. –
 Megölhetsz Károly, tedd, ha jónak látod,
 De én királyn ként fogok meghalni.
 PALIZSNAY
 Nem születik a trónra senki sem.
 MÁRIA
 1460 Nem születik? Hát nézz magad körül,
 A cser magasra n királyilag,
 Ruhát tép a korcs csipke vak dühében.
 Ti vagytok a csipkék, gyalázatosak!
 Vagy a farkas nincs-e teremtvé marni?
 1465 Ti farkasok, kiket atyám nevelt,
 Most gyermekét marjátok hálaul?

ERZSÉBET

Az Istenért, leányom mérsékletten,
Ne nyúlj merészen a kígyófészekbe.

MÁRIA

De nem születtem hát a trónra, jól van,

1470 És mégis érzem, hogy csak engem illet.

Mondjátok a kalmárnak: adja kincsét,
Melyért, hogy gyűjté, éjeket virasztott;
Mondjátok a hűsnek, hogy adja hírét,
Melyet vérezve kellett kivívni,

1475 Odaadja-e? Én mindezeknél terhesb

Árért vásárlám a trónt; érte adtam
Minden gyönyört, minden lágy érzetet,
Mit Isten fűzött a nemi életébe,
S lemondjak róla? Nem, Károly, soha!

ERZSÉBET

1480 Leányom, az okosság azt kívánja,

Hogy engedjünk. Hiszen majd jő az idő!

PALIZSNAY

Királyné, kérünk még, de neked kell
Engedned. Mondj le.

MÁRIA

És mi okotok?

PALIZSNAY

Az ok tiéd lehet, a kard miénk,

1485 Mit téssz nélkülünk, és nekünk nem kellesz.

HORVÁTHY PÁL

Kiméld meg a hont polgárháborútól.

MÁRIA

Kell hát lemondanom! S kinek mondjak le?

Hol itt hasonlóm egyezkedni vélem?

Tán véletek? Ki alkuszik szolgálával?

1490 Ha ez megúnja sorsa terheit,

Megtörheti jármát, még győzhet is;

De óh, azért mindég fellázadt szolga.

ERZSÉBET

Urak! Bocsássatok meg e gyermeknek!

koronáját bábjátéknak nézi,

1495 S csillámától sajnál csak elszakadni.

Én anyja, gyámja itt el tettek

Lemondok gyermekem minden jogáról,

Átlátom, férfikarra van szüksége

A honnak, Károly legyen hát király!

SOKAN

1500 Éljen Károly! – Éljetek nemes királynéknak!

MÁRIA

Óh, Forgách, tarts fel, ládd, anyám is elhagy.

És ennyi nép közl egy sem siet

Felfogni engem, eles királyné t.

(Forgách karjára hanyatlík.)

PALIZSNAY *(fülébe kiált)*

Lemondasz hát?

MÁRIA

Lemondok, jaj, lemondok,

1505 Csak békét hagyjatok, s ne lássalak. *(Elvezetik.)*

KÁROLY

Hallátok híveim! – Ez békenap.

Ha majd a szentelt koronát feltettem,

Hálámát tett mutassa, melyet most

Szó nem tehetne. Néked, jó királyné,

1510 Legtöbbel tartozom. Óh, légy anyám!

ERZSÉBET

Fiam! Fogadd meg Máriát testvérül.

KÁROLY

Igen, igen, mi egy földél alatt

Fogunk még lakni is, mint egy család,

Dacára minden ármány- s cselszövénynek.

1515 Hisz Mária is megbékél talán?

ERZSÉBET

Csak bízd reám, hogy ossza érzetem.

Gyermekkel elnéz en kell, hogy bánjunk.

KÁROLY

Még egy kérésem van hozzád, királyn !

Koronázásom ünnepére eljössz

¹⁵²⁰Leányoddal.

ERZSÉBET *(félre)*

Még ezt is! Jaj nekem!

KÁROLY

Kívánhatnám t led, de lásd, csak kérem.

ERZSÉBET

Legyen, amint kívánod.

KÁROLY

Köszönöm,

S most már urak, gyerünk a szentegyházba!

NEGYEDIK FELVONÁS

ELS SZÍN

(Károly lakásán, Budán. Gara, Forgách, Alberich, Palizsnay.)

ALBERICH

Megengedtek, barátim! A királyhoz

¹⁵²⁵Hogy nem bocsátlak most, úgy meghaták

A rémes, rendkiv li események,

Melyek naponta üldözik szegényt,

Hogy éjeket virasztva, kimerülten

Most szunnyadott le kissé.

GARA

Várhatunk.

¹⁵³⁰Valóban szörnyü is, amit megélünk,

Mint hogyha a természet is lázongva

Vetné le Isten örökös törvényét.

ALBERICH

Igaz. – Mid n Fehérvárról jövénk,

A borzasztó vihar, mely tornyokat

¹⁵³⁵Sújtott le, villámot szórt mennydörögve

Kemény tél közepett.

GARA

Rengett a föld

Mint szélütött hajó, lábunk alatt,

ALBERICH

S jajgatva röppent szét a díszmenet,

Látván kör le házak d lnek össze.

¹⁵⁴⁰Most meg néhány nap óta százezer

Varjú lepé el e királyi termet,

Károgva vagdosá cs réivel

Ablakait, és nem volt hatalom

Tovariasztni, mintha éhségt l

¹⁵⁴⁵Gyötörve zsákmányt éreznének ott.

GARA

Megfoghatatlan.

PALIZSNAY

Mind természetes.

De hát, ha baljel is, ki tudja kit

Illet, sokan laknak Budán.

ALBERICH

De egy

Csak a király. Ha a csizmadiát

1550 Fenyíti vész, tán árja török el,

Vagy egy kuvik kiáltoz ablakán.

Népek, királyok sorsát hirdeti,

Ha a természet megbomol.

PALIZSNAY

Ki mondja?

ALBERICH

A közhit. – Ránk nem magyarázza senki

1555 Mind e csodát. Most t relem, barátim,

Megnézem a királyt. – Viszontlátásig.

(El Palizsnayval.)

GARA

Emlékszel-e még a koronázásra?

Mid n királyi fénnel jött ki Károly,

S el tte vitték Szent István zászlóját,

1560 A templom ajtajában felakadt,

S rongyokra foszlott e szentelt ereklye?

(Szünet)

Emlékszel-e, mid n a szószeg

Már meg volt koronázva, s a misében

Következett az evangeliom,

1565 Mint megdöbbsent a nép jósló igéin,

Mid n csodásan ekkép hangozának:

„Imé vettetett ez sokaknak estökre, és sokaknak
feltámadásukra Izraelben, és jegy l, kinek sokan
ellene mondanak.” *(Szünet.)*

1570 Emlékszel-e, mid n a g gös Károly

Körülragyogva fényt l, hatalomtól

Ült trónján, Nagy Lajos király sírjánál

Mint térdelt a két gyászoló királyn ?

FORGÁCH

Óh, jaj! Hogyan ne emlékezném arra,

1575 Amit szívembe véres t rrel írtam?

Ott térdeltek, kett s nemt gyanánt

Erzsébet, mint az elfelejtett nagyság

Árnyéka, hálátlansággal vádolva

A nemzetet, haragban, fenyegetve.

1580 És Mária megbékélt szellemként

Könyörrel sírva a korcs nép b nén. –

Ah, e látvány! – Mért így nem látta minden! –

GARA

Úgy látta minden; vagy, mid n a néphez

Fordulva háromszor szólt Demeter:

1585 „Ím, kívánjátok-e Károlyt királynak!”

Nem-é mindég kevesebben feleltek,

Hogy végre csak néhány pártos kiáltott?

FORGÁCH

De mégis király.

GARA

Ameddig t rjük!

FORGÁCH

Mért t rjük hát? – Barátom régt l látom,

1590 Hogy forraltok titokban valamit;

Meglestelek, meg az özvegy királyn t,

Suttogva együtt, villogott szemed,

Ajkad szorult, míg a fejedelmi n

Magasztos méltósággal néze rád le.

1595 Ne titkold, ami készül ben van,

Amit már félig úgysis kitaláltam,

S ha van szerep, melyhez feláldozás kell,

Ne mell zz, én az életet meguntam.

GARA
S képes volnál-e mindent elkövetni?
FORGÁCH
1600Mindent. – Vitézségem tán nem vonod
Kétségbe. Óh, de aki csak vitéz,
S nemes tud lenni ábránd képeért,
Az annak még semmit sem áldozott;
Ezt önmagáért megteszi a férfi.
1605Én b nt követnék el, melyt l megborzad
A föld, szenvednék szégyent szívesen
Királyn mért.
GARA
Csitt, íme itt j Károly.
(Károly, Alberich, Palizsnay, Horváthy Pál, Laczfj .)
KÁROLY
Isten hozott urak, mi jót hoztok
Szeretett rokonimtól?
GARA
Üdvözlést
1610S kérelmet, lennél oly kegyes, s jönnél el
Hozzájok; Zsigmondtól levél jöve,
Melyet közölni véled sürget .
KÁROLY
Mondjátok nekik, hogy kívánatuk
Nekem parancs. – Hej, Alberich!
(Gara, Forgách el.)
ALBERICH
Uram!
KÁROLY
1615Mégkett ztetted-é az rököt?
ALBERICH
Igen.
KÁROLY
Helyes. Ember vagy, Alberich! –
De hát miért is ez el vigyázat?

Még azt hiszik, hogy e két n t l félek.
Mit félnék? Aki úgy zokog, mint k
1620Fehérvárott. – – Jaj, épp e zokogás!
E zokogás! – Sír-e kint valaki?
ALBERICH
A szél zúg.
KÁROLY
Úgy! – *(Neret.)* Mi balga képzel dés.
Horváthy! Úgy-e Mária királyn
Önkényt lemondott, hisz mind ott valátok.
HORVÁTHY PÁL
1625Igen, lemondott az országgyűlésen.
KÁROLY
S a csókák is már elhagyák a várat?
HORVÁTHY PÁL
El már, királyom.
LACZFY *(félre)*
Még a b ntudat nem.
PALIZSNAY *(félre)*
Asszonykirály helyett bolond király!
(Mind el.)

MÁSODIK SZÍN
*(Az els felvonás harmadik jeleneti terem. Mária ül, Erzsébet
ingerülten fel- s lejár.)*

ERZSÉBET
Hány óra van, leányom?
MÁRIA
Ötre jár.
ERZSÉBET
1630Csodás az emberszív, epedve vágyik,
Fennen dobog egy-egy válpont felé,
S mid n közel van, vissza-visszaborzad,

Halasztni vágnék! Vagy n gyöngeség ez?
 El véle, el, ne légyen kebelemben
 1635A megsértett királyn nél egyéb.
 MÁRIA
 Anyám, elrémitesz beszédeiddel.
 Ne kívánj a sorssal dacolni, szent az,
 Er sebb, mint az ember, és a küzdés
 Olyan fárasztó, hogy nem érdemes
 1640Sebet cserélni.
 ERZSÉBET
 Mit? Lányom beszél így?
 Így érez a királyn ?
 MÁRIA
 Éppen az.
 Gyermekeknek, pórnak dolga ellenkezni
 Dacból. Én érzem bennem a királyn t,
 Sem sors, sem ember nem képes kiölni.
 1645Én dac nélk l mosolygok minden bántást.
 ERZSÉBET
 Nem foghatom meg ezen eltompulást.
 MÁRIA
 Igaz, függöttem d re fényemen.
 Mulattatott. Volt, nincs, nem féltem többet
 Meg nem kívánom, mert már ismerem.
 1650Anyám! Istenre kérlek, minden tervvel,
 Melynek baljóslatát szemedb l látom,
 Hagyj fel.
 ERZSÉBET
 Felhagyjak? Nem, kedves leányom!
 Anyád vagyok, mid n még tehetetlen
 Gyermekek valál, nem vesztél volna-e el
 1655Ha tudtodon kiv l is szívvéremmel
 Nem táplállak, míg széppé, naggyá lettél,
 S ki vádol, hogy dacoltam sorsoddal?
 Ismét gyermek vagy, gyöngé, tehetetlen,
 Ismét elvesznél nélkülem.

362

MÁRIA
 Mi fény
 1660Csillog be ablakunkon, mily zsvvaj?
 ERZSÉBET
 Gara dandárja búcsúisztelgést tesz.
 Ne félj, leányom. *(Félre.)*Hah! Szivem szorul!
(Károly, Alberich, Gara, Forgách, kísérettel j .)
 GARA
 És így könyörgöm, felséges királyom,
 Bocsáss el, hogy leányom lakadalmát
 1665Váramban tartsam, s szokás szerint.
 Itt áll dandárom is már útra készen.
 S barátom, Forgách szintén elkisér.
 KÁROLY
 Szerencsés útat, nádor és pohárnok,
 Minél el bb siessetek Budára.
 1670Jó estvét, szép királyn k, mit kívántok?
 ERZSÉBET
 Bocsánatot, hogy alkalmatlankodtunk;
 De Zsigmondtól, ki seregével Gy rnél
 Áll, kaptam hírt, s mivel reményem van,
 Hogy békés alkut köthetünk vele,
 1675Kimélve minden vérontást, mit l
 Szivem borzad, kívántam szólni véled.
 KÁROLY
 Királyn m, hallgatlak.
 ERZSÉBET
 Hogyan kívánod,
 Hogy ennyi nép el tt ily gyöngéd tárgyról
 Beszéljek? – Nem kívánom, küldd ki ketm,
 1680Bár fáj, hogy ennyi fegyveres zord férfi
 Kiséretét találod szükségesnek,
 Ha két szegény n t látogatni j sz.
 Magad tudod legjobban, mért teszed,
 Mi védtelen sem félünk, hogy talán

363

1685 Vesztünkre törsz; szívünk nyugodt, mert tiszta.

KÁROLY

Királyn m, csak ne gyávaságomnak,
De híveim túlbuzgalmának ródd fel
E nagy kíséretet, s hogy megmutassam,
Mi érzéssel vagyok irántatok,

1690 Im elbocsátom. – Hagyjatok magamra!

ERZSÉBET

Ne küldd el, rosszul érzenéd magad.

KÁROLY

Ne sérts, királyn ! – Mondtam – menjetek.

ALBERICH *(titkon)*

Királyom, itt leszünk a csarnokon.

KÁROLY

Ne ellenkezzél, Alberich, velem.

ALBERICH *(titkon)*

1695 Ne bízd el magadat.

KÁROLY

Rettegjen, t lem,

Ki ólálkodva leskel dni mer. *(Alberich, kíséret el.)*

Most már beszélhetünk.

ERZSÉBET

Itt e levél

Olvasd el, s mondd meg véleményedet.

(Károly olvas.)

GARA *(Máriához)*

Királyn m, messze földre megy dandárom,

1700 Még arcodat kívánná látni egyszer.

J j erkélyedre.

MÁRIA

Hát vezess ki, nádor!

(El Garával az erkélyre.)

KÍVÜLR L

Sokáig éljen Mária királyn !

FORGÁCH *(Károlyra vág)*

Hogy Mária éljen, neked hálnod kell!

364

ERZSÉBET

Vágd, vágd, ne nézd, hogy összeroskadok.

1705 Csak lábam könyör l, szívem er s. *(Lerogyík.)*

KÁROLY *(védi magát)*

Hahó! Barátim, orvul meggyilkolnak.

Hahó!

GARA *(kint)*

A várba rajta, rajta népem,

Aprítsátok le, ami ellentáll.

FORGÁCH

Er sebb életed, mint a kigyóé. *(Károlyval vívnak.)*

MÁRIA *(berohan)*

1710 Ah, Istenem, ne küldd fejemre e vért.

(Leroskad Erzsébet mellé.)

GARA *(j)*

Fel asszonyim! Most nincs id imára.

(Fegyveresek j nek.)

Legények! Erre.

FEGYVERESEK

Éljen a királyn !

GARA

A kápolnában rizzétek ket;

Biztosságukról fejetek felel!

(A királyn k a fegyveresek egy részével a kápolnába mennek. Gara fegyveresekkel másfel l el. Egyes harcoló csapatok vonulnak át; végre a három Horváthy, Simontornay, Laczfy, fegyveresek egyfel l, Gara, Frangepán, Forgách, fegyveresek másfel l j nek s összecsapnak.)

GARA

1715 Itt vagytok-e mindnyájan, kígyó fajzat.

HORVÁTHY JÁNOS

Csapásainkról ismerhetsz reánk.

FRANGEPÁN

Te is sz gyermek, vén honáruló.

LACZFY

Ne nyelveddel most, látod, hogy kardom van.

365

GARA

Ki hátrál itten? Ördög és pokol?

HORVÁTHY JÁNOS

1720Csak rajta fiaim! Most vagy soha!

(Garát pártjával kinyomják.)

Barátim! E siker ne ámítson,

A túler felett nem gy zhetünk.

Felkelt a város, zúg a vészharang,

Egyenkint meneküljön mindenik,

1725Hogy észrevétlen jusson a szabadba.

HORVÁTHY PÁL

Zágráb a gy lpont. Ott új terv szerint

Újból megkezdjük.

HORVÁTHY LÁSZLÓ

Viszontlátásig hát.

SIMONTORNYAY

Nekem elég volt már ez a dics ség.

(Palizsnay, Szofra, fegyveresek.)

PALIZSNAY

Kik vagytok, ellen-e, vagy jóbarát?

SIMONTORNYAY

1730Barát, de éppen jókor j sz.

PALIZSNAY

Miért?

Csatázni kell?

SIMONTORNYAY

S t, inkább menekülni.

Örülhet, aki s fészkebe juthat.

HORVÁTHY PÁL

Az egekre,

Ne légy ismét nyakas. Károly meghalt,

A többség ellenünk, csak ennek szolgál,

1735Ki céltalan feláldozná magát,

Mig óvakodva megverhetné máskor.

HORVÁTHY JÁNOS

Kés bb meghallasz mindent, most csak j j,

Gara mindjárt itt lesz kett s er vel.

PALIZSNAY

Annál jobb, úgy hát kétszer verhetem meg.

1740Csak fussatok.

LACZFY

J j, kár lesz ily vitézért.

PALIZSNAY

Mondtam, hogy maradok.

HORVÁTHY PÁL

Hagyjuk magára,

lássa, ha siket. Nekünk élnünk kell.

Isten veled!

PALIZSNAY

Hol lellek, hogyha gy ztem?

(Mind el, kivévén Palizsnayt s övéit. Gara övéivel j .)

GARA

Ki vagy?

PALIZSNAY

Horvát.

GARA

Add meg magad!

PALIZSNAY

Mennyk t!

GARA

1745Szét vagytok verve.

PALIZSNAY

Látod, hogy még álllok.

(Összecsapnak.)

GARA

Ez nem lehet más, mint Palizsnay!

PALIZSNAY

Nádor! Bár rossz ügyed, téged becsüllek,

Mert jól védelmezted.

GARA

Bár vélem lennél.

PALIZSNAY

Jaj nekem, ez talált. *(Leesik.)* Ne kérkedjél

1750 Gara, a sors volt, nem te, hisz sötét van.

GARA

Csak most utánuk. Ennek már elég.

(Palizsnay embereit üldözve, el népével.)

SZOFRA *(Palizsnayra borulva)*

Élsz-e még János? Hallom-é szived?

Nem. Néma minden. Úgy Isten veled.

Híved voltam míg éltél, mostan már

1755 Javadra nem lehetnék és magamról

Kell gondoskodnom. *(Indul.)*

PALIZSNAY

Jaj nekem, hogy élek.

Magamra hagytak kezeikbe jutni...

SZOFRA

Élsz, Jánosom? – Óh, hála Istenemnek.

De mit tegyek most. – Megvan. – Asszonyom!

1760 Királyn m! Egy n nek jaját hallgasd meg,

Ha n vagy!

PALIZSNAY

Mit téssz, Szofra!

SZOFRA

Szót se többet!

(Palizsnayt befedi, Mária fegyveresekkel j a kápolnából.)

MÁRIA

Ki jajgat itt?

SZOFRA

Királyn m, könyörülj!

Itt fekszik kedvesem, megsebesülve

A harc zajában száz veszélyt l félttem...

1765 Vitesd le védelmeddel.

MÁRIA

És ki ?

SZOFRA

Ne kérdd, hogy ellen-e, vagy jóbarát.

Egy kedves életét kérem kegyedt l.

MÁRIA

Vigyétek t e n után!

SZOFRA

Királyn m!

Hálám végetlen. Bár meggy zhetnélek!

(Palizsnayt felveszik, s Szofra után viszik kifelé, Gara sebekkel élébökj .)

GARA

1770 Megálljatok, mi ez?

SZOFRA

Királyn mnek

Nevében útat, nádor!

GARA

Elmehettek. *(Két oldalt mind el.)*

HARMADIK SZÍN

(Zsigmond táborá Gy rnél, éj. Zsigmond egy trombitással.)

ZSIGMOND

Fújd, fújd csak, milyen átkozott álmos faj,

Másfél órája költöm, és ki sem j . – *(A trombitás fújja, Domarath, Jobst, urak j nek.)*

DOMARATH

Mi a baj, Zsigmond?

JOBST

Istenem, mi baj?

ZSIGMOND

1775 Jókor kérdeztek, hisz ha baj lenne,

Már rég leroskadt volna Jerichó!

Mint látom, néktek ítéletkor is

Haszontalan fog szólni a kürt.

JOBST
 De komolyan mondd, mért e riadó?
 ZSIGMOND
 1780Riadó? És te éji köntösben j sz,
 Ti kard nélkül, derék sereg, valóban,
 Károlytól egy országot visszavenni.
 DOMARATH
 Ismérünk már, tudtuk, hogy ismét tréfa.
 ZSIGMOND
 Éppen nem. A legkülönös valóság:
 1785Pénzem van. Gy r az estve négyezer
 Forintot küldött; nem tudtam aludni,
 S most felköltélek, hogy forgásba hozzam.
 JOBST
 Miért nem adtad nekem, kamatul?
 S aludtál volna.
 ZSIGMOND
 Nem vagyok bolond.
 1790Azt, ami megvan, mit mindenki elvesz,
 Kamatban adni.
 JOBST
 Adtad volna hát
 Azoknak, akik élelemszerekkel
 S egyéb szükségeseikkel látnak el.
 ZSIGMOND
 Ne használjam tán a dics találmányt,
 1795Melyet tevék, mivel másoknak oly
 Kedvét lelem, s magamnak semmiben sem
 Telik. – Armálist nekik csak tovább is.
 DOMARATH
 De az becsét vesztendi, már nagyon sok.
 ZSIGMOND
 Új szükség, új találmány. Ah, de jó
 1800Hogy épp eszembe j , ki a minap
 Halat hozott, nincs még jutalmazva.

Nem illik, hogy király adós maradjon
 Jobbágyinak. – Armálist hát neki!
 Legyen cimerpajzsán, piros mez ben
 1805Két szép ezüst hal, tündökl jelül.
 Korlátnokom! Tiéd a végrehajtás.
 DOMARATH
 Hát aki csirkét küldött.
 ZSIGMOND
 Gúnyolódol,
 Mint látom. Hasztalan, vagy hátha az
 Ki fejedelmének életét megmenti
 1810S a harcmez n nemességet kap díjúl,
 Ne kapjon-e, ki jólétére gondol?
 Vagy nem szörny bb-e egy éhes király
 Mint egy meggyilkolt? – Lássátok, ki most
 Csirkét hozott, adandó alkalommal
 1815Bizonytal halni is meg tudna értünk;
 Hála Istennek, hogy nincsen rá szükség.
 De hát a kor hibájaért szenvedjen,
 Elvesszen-é egy ily nemes kebel?
 Armálist néki is: Vasas kezét
 1820Pálmával cimereben. S most gyerünk,
 Mondtam már, hogy pénzem van, s mégis késtek?
 JOBST
 Megállj csak, Zsigmond!
 ZSIGMOND
 Els vagy, ki mondod.
 A magyarok meg azzal vádolnak,
 Hogy már sokáig állok. – Mit kívánsz?
 JOBST
 1825Tudod jól, tartozásod hogy lejárt,
 Mit a lublóí harcjáratra tettél.
 ZSIGMOND
 Tudod, hogy általadtam érte néked
 Minden zsákmányt, mit nyertem.

JOBST

Még tréfálsz,

Pedig bizony jó rokonod vagyok.

1830Adj zálogot Zsigmond, s nyugtot hagyok.

ZSIGMOND

Te tréfálsz Jobst, hacsak armális nem kell.

JOBST

E tért a Morva, Vág és Duna közt.

ZSIGMOND

Ha Károly nem mond ellent, t lelem jó.

JOBST

Károly bitorló, annak nincs köze.

ZSIGMOND

1835S még akkor is ottan van Mária,
a király.

JOBST

Igen, de férje vagy.

Hagyd azt reám, ismérem én a n ket;

Szégyenb l is kiváltja.

ZSIGMOND

Hát legyen meg.

JOBST

Kiadhatják-e az okiratot?

1840Kezet rá – így. Most jó hírt mondok én is:

Károly meghalt. Mehetünk már Budára.

ZSIGMOND

Meghalt? – Verjétek a dobot, el re!

DOMARATH

De az említett pénz?

ZSIGMOND

Útközben játszunk. *(Mind el.)*

NEGYEDIK SZÍN

(Az els felvonás második színi terem. Erzsébet, Gara j .)

ERZSÉBET

Mit tudsz Károlyról, nádor?

GARA

Mégis él.

ERZSÉBET

1845Hah! Mnt kígyó, zúzott fejjel is,

Meg kell mérgeznünk tet, börtönében

Rohadjon ott, a szentegyháznak átka

Van rajta úgyis. Hát Horvátországból

Mi hírt hallottál?

GARA

A szétröpentett

1850Honáruók ott kezdnek gyülekezni,

De még rokonszenv sem támadt irántok.

A nagyszer események borzalma

Jobban megrázott minden keblet, hogysen

Már újra síkra merjen szállani.

ERZSÉBET

1855Üdülni fog, s majd akkor jaj nekünk.

GARA

De nem hagyunk id t rá! Már megint

Az tervem, ami volt, közékük lépek

S a pártosok zavartan, elhagyatva

Meneküendnek Tvartkó udvarába.

ERZSÉBET

1860Egy eszköz kétszer nem szokott használni.

Aztán azóta már vért is szagoltak.

GARA

Mi meg már elnémítánk egy bitorlót

Azóta, s kardunk jobb, mint valaha.

Királyn m, kérlek, hallgasd meg tanácsom,

1865Hisz legrosszabb esetben ott van váram,

Mely védelmet nyújt.

ERZSÉBET

Jó, legyen tehát.

Mikor indulunk? Csak minél előbb.

(Mária, Forgách, Frangepán, Oranis urakkal.)

MÁRIA

Nem, nem, ti rosszul vagytok értesülve,

Ily szemtelenség nem jöhet férjemtől.

FRANGEPÁN

1870 Igen, felséges asszonyom, mint mondtam

Zálogba adta az egész vidéket,

Országunk lelkét, mely maga egy ország,

Nagyobb, mint őksei valaha bírtak.

ORANIS

S ezt teszi, ki egy rossz szilvafát

1875 Nem bír még benne?

FORGÁCH

Nem veszed balul

Tehát, ha mink, az ország nagyjai,

Kik e hazával élünk és fogyunk,

Kik azt nem nézzük, mint múló haszonbért,

Mert már apáink vérezének érte

1880 És unokáink fognak benne élni,

Szövetkezünk, hogy e két hivatlan

Vendéget karddal rendre utasítsuk.

Minket tesz a történet felelőssé. –

MÁRIA

Forgách! Csak a hazafi szól beléd?

FORGÁCH

1885 Nem érzek keblemben csak egy személyt,

Ki Istenét veszti; és Zsigmondban

Csak egyet látok, aki meggyalázta.

GARA

Ki van itt szó?

FRANGEPÁN

Zsigmondról.

GARA

Vagy úgy.

Királynőm, mind igaz, amit beszélnek.

MÁRIA

1890 Ah Isten! Hát megint egy meggyalázás.

Bosszútokat balul nem veheti

Királynőtök. De mégis, uraim,

Engedjétek meg, hogyha kétkedik

Az én. Járjunk végére a dolognak.

FRANGEPÁN

1895 Im, itten jöjj maga. *(Zsigmondj.)*

MÁRIA

Szám megszakad.

ZSIGMOND

Királynőm üdvözöllek. Fájlalom bár,

Hogy a szerencsétlen lemmel megtagadta,

Veszélyeidből megmenthetni téged;

Törekvésimnek mégis öntudatja

1900 S látásod fényvarázsa megvigasztal.

FORGÁCH

A szemtelen.

ERZSÉBET

Hol törekedtél Zsigmond?

ZSIGMOND

Győrnél átlépni a Rubiconon.

MÁRIA

Urak távozzatok, érezhetnétek,

Hogy ifjú pár, midőn találkozik,

1905 Tanúkat nem kíván. Érzelmek

Árjában feszít szül minden idegen.

FORGÁCH

Ismét egy méregcsepp a bájvirágból.

(Mind el, kivéven Máriát s Zsigmondot.)

MÁRIA

Magunk vagyunk Zsigmond, a tettetéssel

Most félre. Engem fáraszt, mondd, óh mondd,
1910 Mit tettél ismét?

ZSIGMOND

Mit, szép Mária?

Imádtalak, mint mindig álmaimban.

MÁRIA

Zálogba adtad az országnak részét,

Mint a zsidónak valami kalandor

Talált kincsét, melyr l nem tudja, hogy

1915 Jutott hozzá, melyért nem fáradott,

S így nem becs li. – Óh, szégyeld magad,

E büszke nép kétszer hitvány királya.

ZSIGMOND

Hitvány a nép, s ha büszke, annál rosszabb,

Mid n királyának még pénze sincsen;

1920 Mit kezdtem volna, vágyva vágytalak

Már.

MÁRIA

Hagyd ezt Zsigmond, minden ékszerem,

Ha kell, a koronát is eladom,

S kiváltom az elzálogolt vidéket.

Nem érted Zsigmond, – önmagam miatt,

1925 El kell lepleznem e végetlen botrányt.

Kérdezd meg Jobstot, elfogadja-e?

Ha nem, nem állom többé utjokat

A f uraknak. Verjenek ki mind

Fészkest l.

ZSIGMOND

Szólok véle s tán sikerrel.

MÁRIA

1930 Jutalmul bírd azon föld minden hasznát,

De menj, hamar kell e dologban tenni.

Ne búcsúzzál Zsigmond – ismerjük egymást.

(Zsigmond el.)

Óh, jaj nekem, ily férj egy Máriának!

Ilyen véres trón Nagy Lajos lányának!

376

ÖTÖDIK FELVONÁS

ELS SZÍN

(Erd s hely Diakovárnál, közel Góriánhoz, középen szikla. – Palizsnayt széken hozzák, Horváthy Pál, János, Laczf, fegyveresek j nek.)

PALIZSNAY

1935 Megálljatok, ez a diakovári

Erd , amott Gorián tornyai,

Ez úton kell elmenniek. – Óh, jaj,

Hogy a mennyk inkább nem sújt agyon,

Mint e hitvány sebek, hogy ízr l-ízre

1940 Sinlesztenek bábbá. Miért er s

Lelkemnek ilyen roncsolt m szere!

Jaj, jaj, kit öljek meg.

HORVÁTHY JÁNOS

Mért nem maradsz honn,

Mig felgyógyulsz.

HORVÁTHY PÁL

Hisz mink tennénk helyetted.

PALIZSNAY

Olyan sok a teend mindenik

1945 Számára, hogy másét le nem róhatja.

Aztán meg hol van, aki jóllakott már

Másnak szájával. Tettet éhezem,

S ha itt a fáradság talán megöl,

Honn a tétlenség biztosan megölne.

1950 Jaj nékem! A pokolnak kínját érzem.

HORVÁTHY PÁL

Ily gondatlansággal nem is javulsz fel,

Enyhít ír és gyöngéd ápolás

Kell néked.

PALIZSNAY

Menj enyhít írjaiddal.

377

Ismérem már e rendszernek hatását.
 1955 Mid n el ször itt volt Mária
 És én már akkor el akartam fogni,
 Ily írt ajánlatok. Mid n kit ztem
 A felkelés zászlóját, újra vissza-
 Ijedtetek a dönt rendszabálytól,
 1960 S ily rendszer mellett árulátok el.
 Mid n Károly jött, Laczfy e nyomon
 Kivánta t le, hogy harcoljon értünk,
 De a harcdíjat, koronát ne kérjen.
 No mostan bölcs urak, nem-e ott vagytok
 1965 Mindnyájan, ahol én, földönfutók,
 Üldöztek és effelett csak engemet
 Emel fel a következetesség
 Ellenségink szemében és lelkeinkben?
 LACZFY
 Hagyd el, barátom, e vádaskodást,
 1970 Ami közöttünk csak rossz vért csinálhat,
 Beléjöttünk mind, s most közös ügyünkért
 Tegyen mindenki annyit, mennyit bír.
 PALIZSNAY
 Nem ismerek közös ügyet, csak harcunk
 Közös, de célja mindeniknek más.
 1975 Egyik Garát utálja, más hatalmat
 Vadászik, és tán honáért lelkesül
 Ez, míg amaz csak b rét biztosítja.
 Nekem mindez nem kell, fellázadtam,
 Mert a fennálló ellen küzdni kéjem,
 1980 Fellázadtam, mert harc kell s ingerültség,
 Hogy érezzem, hogy élek. – Máriát
 Azért fogom csak el, hogy meggy z djem
 Több-e , mint n , mert ha nem, barátim!
 Birandom szívét, amint megfogadtam,
 1985 S egy csókomért térdemhez fog borulni.
 LACZFY
 Mi képtelenség.

378

PALIZSNAY
 Annál jobban vonz.
 HORVÁTHY PÁL
 Lázban beszélsz. Ily célért nem csatázhatsz.
 PALIZSNAY
 Miért ne? Rosszabbért is küzdöttek már
 Nálamnál jobbak; s nem tudom, ha majd
 1990 Csókjával ráhajol fájó sebemre,
 Nem nyújtom-e neki a koronát,
 Mint szép játékszert egy kedves gyermeknek.
 VÁRNAGY (f)
 Urak! J nek már a királyn k.
 PALIZSNAY
 Rajta!
 Óh, jaj, feledtem átkozott sebem.
 HORVÁTHY JÁNOS
 1995 Helyeitekre el mind szaporán,
 Figyeljete a jelre.
 PALIZSNAY
 Engemet
 E bérctet re vigyetek, fiúk,
 Átok reád sors, élet, istenség,
 Tétlen kell nézнем ilyen eseményt.
 2000 Jaj, jaj, gyilkolj meg fájdalom, ha bírsz.
*(Mindnyájan egyes fegyveres csapatokkal különböző oldalon el,
 Palizsnayt a sziklatet re viszik. Mária, Erzsébet, Gara, Forgách,
 kíséret j .)*
 MÁRIA
 Mi enyhe lég e ligetes hegyek közt.
 Megújultam.
 GARA
 Királyn m! Íme ott
 Látszik ki váram, tárva számodra,
 Ott nyughatol. Ez ösvény átvezet
 2005 Az ormon, túlvan várnak lovaink.
(Kürtszó, a lázadók mindenfel l megrohanják a királyn ket.)

379

ERZSÉBET

Végünk van.

PALIZSNAY

Rajta, vágjátok le mind,

Csak a királyné éljen. Hajaszálát

Aki megsérti, meghal általam.

HORVÁTHY JÁNOS

Látjátok a túlsúlyt, le a fegyverrel.

GARA

2010 Rablókkal a nádor nem alkuszik.

Hozzám, ki férfi.

(Ezalatt a királyné egészen a szikla alá húzódtak, Gara a kísérettel véd legelőre áll. Harcolnak.)

MÁRIA

Forgách, el ne hagyj,

Hisz úgy sem győzhetünk, úgy-e?

FORGÁCH

Jaj, hogy nem.

ERZSÉBET

Ily csúful vesszünk hát, ily kisszer én.

Óh, milyen rossz meghalni!

GARA

Hozzám, hozzám!

2015 Mind pártütők, gonosz Horváthyak,

Te aggott bűnös Laczfý, s akik vagytok. *(Harc.)*

FORGÁCH

Látod, királyném, a sír szélén állok;

A haldoklóknak meg szokták bocsátani

Végvallomását, óh, bocsásd te is meg.

2020 Én vég nélkül, én mondhatlan szeretlek.

Nem voltam vakmerő, nem tolakodtam

Trónod fényéhez, most e végső percben,

Midőn lerokadt köztünk a sorompó,

Csókolj meg Mária, – súgd, hogy szeretsz-e,

2025 Hisz nem jövök többé szemed elé,

Hogy elpirulj e gyöngeségi percen.

380

MÁRIA

Szeretlek, Forgách, lelkemnek mélyébe,

S most a halálnak jegyezek csókommal,

Ott Mária tiéd – mi jó meghalni. *(Megcsókolja.)*

PALIZSNAY

2030 Mit látok! Egy csók. Nem, mégsem lehet,

Szemem káprázott. – Hej, pajtásaim

Nem bírtok-e már ezzel a medvével?

Engem vársz úgy-e Gara, hogy meg nem halsz.

(Garát egy közhorvát megkerülvén, hátulról lerántja, többen karddal esnek rája. Kísérőinek legnagyobb része elesett, vagy fogoly.)

GARA

Nem várlak, óh, ne lelj sírban se nyugtot,

2035 Ha sorsod fáradhatlanul korbácsol. *(Meghal.)*

PALIZSNAY

Szállj a pokolra. Most a többivel

Könnyebben bántok.

HORVÁTHY JÁNOS

Itt is egy orgyilkos,

Szoknyák mögött. *(Forgáchcsal vív.)*

PALIZSNAY

Csak Máriának békét.

FORGÁCH

Látom, hogy nyelved élesebb, mint kardod.

2040 Miért nem vágsz jobban, mért nem jöttök többen?

HORVÁTHY JÁNOS

Te Károlyt úgy-e jobban vágta le.

FORGÁCH

Jobban, mert nemesebben. T letek

Halált is hasztalan lesek.

HORVÁTHY JÁNOS

Ne is less. *(Kardját kiüti.)*

Reád még más vár. Kössétek meg t. *(Megkötik.)*

FORGÁCH

2045 Elhagyta, Isten! *(A királynéket körülveszik.)*

381

MÁRIA

Óh, jaj, öljetek meg.

ERZSÉBET

Nem, nem, ne vesszen senki hasztalan.

Elég már a vér, mely értem kifolyt,

Nincs itt hibás más senki, mint magam.

(Palizsnayt ezalatt lehozzák a szítr. I.)

Nézzétek ezt a gyermeket, hogy lenne

2050 olyan zsarnok, olyan vérszopó,

Mint kormányát szoktátok festeni?

Én tettem mindent. – Óh, Palizsnay,

Horváthy János és te szent atya,

Vén Laczfy! Egykor férjemnek barátja,

2055 Ím, térden álllok itt el ttegek,

Királyn tök térdel, ha vétkezénk,

Vezeklésül gyilkoljatok meg engem,

Csak ártatlan lányom hagyjátok élni.

PALIZSNAY

Emeljétek fel az özvegy királyn t,

2060 Ördög, pokol, kör le lovagok

S térdel? Nem fáj, hogyha száz meg száz

Vitézt látok vérben vonaglani,

De n -jajt, n -köny t nem állhatok.

HORVÁTHY JÁNOS

Vigyétek minden ill tisztelettel

2065 A foglyokat Krupára. Nem sokára

Magunk követjük.

LACZFY

Gy ztünk hát, barátim.

Az áruló meghalt, most itt van a perc

Becs lettel kibékülnünk, hódoljunk

Királyn nknek.

HORVÁTHY JÁNOS

Talán lázban beszélsz?

2070 Azért vérzünk-e, hogy mid n a bér

Kezünkben, ellökjük.

382

LACZFY

Rablók vagyunk-e,

Zsákmányt éhezni. A hazáért vívtunk.

Megmentettük, s hüvelybe kardjainkkal.

HORVÁTHY LÁSZLÓ

Így csak hasonló vén bohó beszélhet.

LACZFY

2075 Így csak gonosztev . *(Kardhoz nyúlnak.)*

HORVÁTHY PÁL

Csendet, barátim!

A többségnek hódoljon mindenik.

Üljünk tanácsot, s úgy határozzuk meg,

Mi a teend .

PALIZSNAY

Semmi gondom arra,

Én rizendem a fogoly királyn t,

2080 Egész világtól, mint sárkány a kincset,

S t, t letek is, hogyha kell. *(Mind el.)*

HARMADIK SZÍN

(Az els felvonás második színi terem Budán. Barbo és velencei urak j nek.)

BARBO

Kivittük mégis a magas tanács

Kivánatát: Zsigmond magyar király.

Bár sok munkába, fáradságba telt

2085 E büszke, e nyakas f urakat,

Kiknek mindenike egy-egy király,

Rávennem; majd megj ennek gyümölcse,

A zavarokban, miknek j ni kell,

Köztársaságunk szabadabb kezet nyer

2090 Terjeszkedhetni a tengermelléken,

Vagy hogyha nyugalom következne is,

383

Ismerjük örökös pénzzavarát
 Zsigmondnak, mint örökét eladta,
 Eladja nekünk úgy Dalmátiát is.
(Zsigmond, Frangepán, Oranis, Jobst, Domarath, f urak j nek.)
 FRANGEPÁN
 2095 Most már, királyom, rendelkezhetel
 Hatályosabban, mint eddig tehetted.
 Sújtsd már le végre azt a lázadást,
 És mentsd meg a királyn t.
 ORANIS
 Óh, igen,
 Mi érte vívni mind készen vagyunk!
 BARBO
 2100 Én még ma indulok a tengerpartra,
 Ottan vár már dics köztársaságom
 Hajóhada parancsaim után.
 A két királyn most Novigradon van
 S a lázadóknak számoló ármánya
 2105 Nápolyba készül ket küldeni,
 Margit királyn bosszuló dühének.
 De rt állnak hajóim mindenütt,
 És míg ti szárazon vívjátok ket,
 Mi a tengerr l fogjuk ostromolni,
 2110 Nemes versenygéssel, hogy melyikünk
 Nyitandja els meg fogságukat.
 ZSIGMOND
 Urak! Hálával látom buzgóságtok,
 N met megmentni én legjobban égek,
 S fogok repülni, soraitokban
 2115 Vívhatni érte; mihelyest el bb
 Nehány legsürget bb ügyet rendeztem.
 Még egyszer, uraim, köszöntelek,
 Viszontlátásig a tanácsteremben.
(A f urak elmennek.)
 J j vissza, Barbo.

BARBO
 Mit kívánsz, királyom?
 ZSIGMOND
 2120 Mit most Velence nékem általad tett,
 Szóval meg nem köszönhetem, de hogyha
 Tett kell, csak szóljatok, s már meg lesz téve.
 BARBO
 Uram! Te túlbecsülsz.
 ZSIGMOND
 Nem, nem, jó Barbo.
 De ládd, mert úgyis már félistenem vagy,
 2125 Hiszem, hogy tudsz mindenható is lenni;
 Tudod, mi átkozott rossz rendben leltem
 Az ország pénztárát, e zavarok közt – –
 BARBO
 Az legkisebb, királyom, csak parancsolj.
 ZSIGMOND
 Óh, kétszeres védangyalom, barátom!
 BARBO
 2130 Bátor leszek lakásán felkeresni
 Felségedet a részletek miatt,
 Most mindkett nket vár kíséretünk.
 ZSIGMOND
 Elvárlak, Barbo. – El, páratlan Barbo.
 Ne hagyj soká várnom.
 BARBO
 Pontos leszek. *(El.)*
 DOMARATH
 2135 Mikor megyünk hát Máriát megmentni?
 ZSIGMOND
 Tán a királyn t? – Arra is ráérünk.
 Nem árt az asszony kissé hogyha szenved.
 JOBST
 Aztán nélk le is király vagy már.
 DOMARATH
 S t jobban, mint vele.

ZSIGMOND

Már az lehet.

2140 Ki tudja úgylát, mit szól mindezekre
Mik itt történtek.

JOBST

Hisz jól megfontolva,
Tán jobb is volna, hogyha jó módjával
Eltennék láb alól a felkelés.

DOMARATH

E feltétellel megkegyelmezném.

ZSIGMOND

2145 Urak! Megtiltom, hogy királynőt közeledjél,
Nem merj ilyen könnyelműen szóljatok.
Ha én tán túl is lépek a határon
Olykor, tudjátok, hogy király vagyok,
Ifjú vagyok – de mégis megteszem,

2150 Mit a becsület méltányost kíván,
A többi Istennek kezében van.
Menjünk, urak! – Talán már Barbo vár. *(Mind el.)*

NEGYEDIK SZÍN

(Terem Novigrad várában. Mária nyugágyon alszik, Szofra mellette ül. Ostromzaj hallik.)

MÁRIA *(álmában)*

Ah, e csók! – Életemben egyetlen –
És mégis érzem, nem hiában éltem.

2155 Haljunk meg együtt – a viszontlátásig.

SZOFRA

Hah, mily beszéd, mi ismeretlen hangok!
Ily édesen tud álmodozni, míg
Kapunkon döng az ellen, s érette
Százán véreznek. – Milyen bűvös ez?

MÁRIA *(ébred)*

2160 Te itten, Szofra! Jó lány, mondd, miért
Vonzódsz úgy hozzám, miért virasztasz,
Ápolsz, mint testvért? Hisz tudod, megszüntem
Királynő lenni.

SZOFRA

Épp azért cselekszem.

Szükséged van tán résztvevő keblemre.

MÁRIA

2165 Nem féltne-e tőlem Palizsnay?

SZOFRA

Most magas tervekkel fennhéjáz,
És a szegény Szofrára gondja nincs.

MÁRIA

Oly szép álmom volt Szofra! Mért ébredtem!

SZOFRA

Meglestem álmodat, bocsáss meg érte,

2170 Úgy hallgatám, mint a tündérregét.
Óh, jaj, ha tudnék úgy álmodni én is!
Minden szavad egy új világot tárt fel,
Melyet nem ismerék, s mégis sejtettem,
Édes lehet szeretni úgy, miként te,

2175 Palizsnayt hisz én is szeretem,
De amit a csókról, a túlvilágról
Mondtál, én olyat még sohasem gondoltam.

MÁRIA

Szegény! Mert nem szeretted igazán.

SZOFRA

S tán már nem is szerethettek. – De félre

2180 Ez ábrándképekkel, magasbak úgylát,
Hogyszem felérjem. S mégis, óh, királynő,
Érzem, hogy lelkem szinte megtisztul,
Ha legalább segélyeül leszek,
Ily szentnek, mint te. Hallgass meg, királynő,
2185 Én megnyitom fogságod ajtaját.

MÁRIA
Hogyan, te képes volnál?
SZOFRA
Hát miért ne?
Már rosszabb eszköz is tett nagy hatást
A sors kezében.
MÁRIA
Szólj, óh szólj, hogyan,
Ne ámíts vak reménnyel.
SZOFRA
Öltönyöm
2190 Utat nyit mindenütt.
MÁRIA
S te?
SZOFRA
Maradok.
MÁRIA
Mi lenne sorsod e dühönc kezében?
SZOFRA
Kérdeztem-e ezt t led, amid n
Budán azon rettent éjtszakán
Védelmet kértem kedvesem számára,
2195 Ki mostan fogva tart.
MÁRIA
Nem Szofra, nem,
Ne essék értem újra áldozat.
SZOFRA
Nem hallod-e ott kint az ostromot?
Hány hal ma érted, mind derék vitézek!
Ne essék-e el inkább egy leány,
2200 Ki jobbat tenni többé úgy sem bír?
MÁRIA
Azok vitézek, mint ilyek csatáznak,
Mert a harc díszes. – Nincs közöttök egy is
Talán, ki rejtve e szobában, hogyha

Megmentne vérével, meghalna értem.
2205 Aztán meg Szofra, áldott jó leány,
Hiszen terveddel csak magam mentnéd meg.
SZOFRA
Királyn m nem tudok mást, óh, hallgass meg.
MÁRIA
S elszökjem-e, mint vakmer játékos,
Magokra hagyva sorsom társait?
2210 Nem, Szofra! Hadd lássák magok között
Királyukat, királynak a halálig.
SZOFRA
Bocsáss meg Mária rossz tervemért.
Óh, csak meg tudnék halni éretted,
Magasan állsz felettem, s mégis, mégis,
2215 Hála Istennek, hogy megértelek.
*(Palizsnayt széken hozzák, Horváthy Pál, Laczfy, várnagy, fegy-
veres nép j .)*
PALIZSNAY
Látom, hogy nem tréfálnak ellenink.
Ki tudja, bírunk-e dacolni vélek?
Ne vádoljon ki sem, ha megbukunk.
Most hagyjon el, ki kegyelemre vágyik,
2220 Te Laczfy mindig békülést ohajtál,
Hagyj el.
LACZFY
Akkor, mig gy zelem kísért,
Mostan nyomor, mi akkoron nemes volt,
Most gyávaság. Rendelj helyemre, János.
PALIZSNAY
Bocsáss meg, Laczfy. – Fel tehát, barátim.
2225 Püspök, te menj az éjszaki bástyához,
Honnan Maróth s Losonczy ostromol,
Te Laczfy a velencésekre vigyázz.
Tekints szét várnagy, nem j -e segély
Horváthy János s Tvardkó táborából.

2230 Én mindenütt leszek, hol szükség lesz rám.
 Királyn m, jó reggelt. Mit téssz itt, Szofra?
(Int, Szofra kimegy. Párthívei s a fegyveresek különböző oldalra el.)
 MÁRIA
 Engedd át napjaim egyhanguságát
 Szelíd gondjával felderíteni.
 PALIZSNAY
 Magadtól függ végét szakítani.
 2235 Mondj egy szót, és én kísérek Budára,
 Hatalmasabb leszesz, mint valaha,
 Karom védelmez Isten, ember ellen.
 MÁRIA
 S mi e bűvös szó?
 PALIZSNAY
 Hogy szeretsz, királyn .
 Fegyverzőrej között tanultam szólni,
 2240 Cikornyás szókra ottan nincs id ,
 Nem udvaroltam még egy fél óránál
 Nek tovább, mert hosszabb fáradalmat
 Nem érdemel, úgy hittem. – Tíz hava
 Hogy néked hódolok, hallgass meg végre.
 MÁRIA
 2245 N kr l beszélsz, – én fejedlmed vagyok.
 Egy élten által kell, hogy nékem hódolj
 S hódolsz-e fellázadt alattvaló?
 PALIZSNAY
 Nemcsak király, egyszersmind n is vagy,
 Ki oly sok b vös bájjal álda meg,
 2250 Elvonta volna-e az érz szívet
 T led kárpótlásúl a koronáért?
 MÁRIA
 A trón magas hegy, kis virág a szív,
 Mely völgyben nyíl csak. –
 PALIZSNAY

Nem vagy már a trónon,

S átkod leszek, mely verni meg nem sz n,
 2255 Míg szíved meg nem lágyul.
 MÁRIA
 Hasztalan
 A zivatart, melyt l elhervad a
 Virág, nem érzi a királyi cser.
 PALIZSNAY
 Nem úgy – a zivatar, mely kár nélkül zúg
 El a virágon, a csert eltöri. – –
 2260 Mid n hallám, hogy az országnagyok
 Kecsedt l mámorosan felemeltek
 A trónra, megkacagtam bárgyuságuk.
 Mid n kés bb Zágrábban megjelentél,
 S szépségeddel gy ztél a lázadáson,
 2265 Bosszúsan mondtam: szégyen és gyalázat
 Ha férfiú, e földnek istene,
 Oly bábnak meghajol, min a n .
 Igértem, hogy kik istenségnek tették,
 Lássák t lábaimnál könyörögni,
 2270 Égvén a szerelem vad lángitól,
 S akkor felettek én majd kacagok.
 MÁRIA
 S tervedr l még mostan sem mondtál le?
 PALIZSNAY
 Le a gúnyról, de nem a szerelemr l.
 Hisz a sors ujja volt talán az is már,
 2275 Hogy épp te lettél megment m Budán. –
 Kit n vagy, egyetlen vagy nemedben,
 De férfinak nem az vagyok-e én is?
 Engem neked, n , kellenék szeretni,
 Ha nem szeretnél mást. – Óh, valld meg, valld meg.
 MÁRIA
 2280 Hol van hozzám méltó királyi mátká?
 PALIZSNAY
 Nem ilyen jobbágy, mint én, Mária!
 Ha eltalálnám!

MÁRIA
Méltatlankodol.
PALIZSNAY
Mid n elfogtunk, a harcnak zajában
Vér s porfelh közt úgy rémlett el ttem,
2285Egy csókot láttam.
MÁRIA
Jól mondtad, hogy rémlett.
PALIZSNAY
Óh, valld meg, valld meg, s nem zaklatlak többet,
Mert látom n vagy, s hogyha mást szeretsz is,
Tán érdemetlenebbet, ám szeretsz,
Nem állsz felettem, s én megvethetlek. –
2290Hej, várnagy! (*Várnagyj .)*
Forgácht hozd tüstént el !
(*Várnagy el.*)
Egy pillantásom élet vagy halál;
Valld meg, hogy szereted, s érted hadd éljen,
Különben mint királygyilkos meghal.
(*Forgácht behozzák.*)
MÁRIA
Fog tudni halni.
PALIZSNAY
Felhívtalak,
2295Hogy kérdésemre szintén felelj.
Ugy-e szereted Máriát, s viszont?
Élted függ t le.
FORGÁCH
Kész vagyok meghalni.
PALIZSNAY
Ne hidd, hogy játszom, ez a perc komoly.
Nézd mint csillámlik e kard, még karom
2300Er s, ha lábaim nem bírnak is.
Még egyszer, Mária!
FORGÁCH
Mit zaklatsz egy n t!

Lovag vagy? S a szív gyöngeségivel
Így visszaélsz. Hiszen könyörületb l
Is felvállalhatná gyalázatát.
MÁRIA (*féle*)
2305Óh, szív repedj meg! – Nagylelk leventém!
PALIZSNAY
Válassz Forgách! Egyeneset, a szív b l.
FORGÁCH
Kezedben a kulcs, – nézd meg kardoddal,
Nem rajtam múlik, hogy még most is élek.
PALIZSNAY
Jó hát, meglátom, aki álszégyenb l
2310Halált mondasz rá, nincsen-e számára
Kebledben még egy fájdalomkiáltás?
(*A kardot Forgáchnak szegzi.*)
FORGÁCH
Miért ne a lovagnak. Itt van keblem.
(*Közelebb lép Palizsnayhoz.*)
MÁRIA (*nagy ingerültségben felkél*)
Megállj! (*Palizsnay a kardot leereszti.*)
FORGÁCH (*még közelebb lép Palizsnayhoz s mellbe taszítja*)
Tán nem mersz, gyáva.
PALIZSNAY
Menj pokolba!
(*Agyondöfi.*)
MÁRIA (*felsikolt*)
Er s, er s csak mégis az a n szív. (*Visszaroskad.*)
PALIZSNAY
2315Ki a halottal! (*Kivíszik.*)S mostan Mária
Hallgasd az él t. – Hogyha nem szeretted
Avagy szeretted, mindegy, vége van.
Ily érckebelnek, milyen a tiéd,
Megrázkódás kell, bánat, könny szemébe,
2320Hogy szenvedély fogantassék meg benne.
Ne haragudjál rám, hogy t megöltem;

Nem vérét szomjúzám, de tégedet,
 S éretted egy világot pusztítok ki.
 Ládd, osztod bönömet, ah, oszd meg, oszd
 2325 Szerelmem is. Nézd, amit még nem látott
 Ember: térden Palizsnayt. – Óh, nézz rám!
(A székről Mária lábaihoz borul. Horváthy Pál j .)
 HORVÁTHY PÁL
 Hahó, Palizsnay! Nagy a veszély!
 Nem bírom többé már az ostromot. –
 Mit látok! Térden állva édelepsz
 2330 Szerelmesen, midn várunk elvész.
 PALIZSNAY
 Mit mondasz Pál, édelgek szerelemben?
 Törjön ki minden csontod, hogy megérts.
 Emelj e székre, leszédültem róla. – *(Felemelik.)*
 Mi a baj?
 HORVÁTHY PÁL
 Olyan ördögi erével
 2335 Vívjak, hogy mindjárt bástyáinkon lesznek,
 Egy mód van hátra csak, ers igaz,
 De nem rémít meg, hogyha csakugyan
 Nem vagy szerelmes.
 PALIZSNAY
 És mi lenne az?
 HORVÁTHY PÁL
 Erzsébetet megfojtatom, s hulláját
 2340 Ledobjuk a merész ellen közé,
 Hátrálni fog, mert tudja ilyen módon
 Még máskor is köszönhetjük.
 PALIZSNAY
 Menj érte,
 Biztosságunkért elvérezhet is.
(Horváthy Pál el.)
 MÁRIA
 Óh, jaj még ezt is! Kegyelem anyámnak.

2345 Ha csak királyi vér kell, ölj meg engem,
 S megáldalak.
 PALIZSNAY
 Mondd a szót, melyet kértem,
 S mindketten éltek. – Ládd, tán azt hiszed,
 Mivel barátodat döngetni hallod
 Kapunkat, hogy váltságod percej .
 2350 Csak tégy le a reményről, majd meglátod,
 Szétszállnak mind, mint megriadt madár,
 Ha a kesely csap rájok, amidn
 Anyád hullája fogja üdvözölni.
 MÁRIA *(felkél és simogatja)*
 Palizsnay! Sohsem hívélek rossznak,
 2355 Tudtam, hogy lelked bárdolatlan gyémánt;
 Te nem léssz oly kegyetlen, n t gyilkolni.
 Mindent felejték. – Most sem mondhatom,
 Hogy nincs rokonszenv szívemben. Te férfi
 Vagy, én n ; még ki tudja majd mi fejlik
 2360 Köztünk. – Palizsnay! Óh, légy irgalmas.
 PALIZSNAY
 Ah, Mária! Azt hitted, e hizelgés
 Lecsendesít? Nem, nem, bársony kezednek
 Minden kis érintése, mint tüzes vas
 Merült szívembe, s egy-egy képet festett
 2365 A boldogságból, mit bírásod nyújtna.
 Hallom már, j nek, szólj, óh, Mária,
 Mondd, hogy szeretni fogsz vagy tigrissé téssz.
(Horváthy Pál, Erzsébet néhány fegyveressel j .)
 MÁRIA *(térden)*
 Ím, büszke férfi, láss hát lábaidnál!
 Beéred-e ezzel? – Kegyelmezz neki.
 PALIZSNAY
 2370 Kevés, ha nem szeretsz. – Hej! Fojtsátok meg,
 MÁRIA
 Ha Istennél könyörületet vársz,
 Hagyd élni.

ERZSÉBET

Lányom meg ne keserítsd
Végpercemet. – Ne lássalak térdelni,
J j még egyszer keblemre.
MÁRIA

Óh, anyám!

(Megölelik egymást.)

ERZSÉBET

2375 Sokat vétettem ellened, én hoztam
Mindezt reánk. Mostan kilakolom,
Isten megáldjon. – Óh, lányom, bocsáss meg!
PALIZSNAY *(elfordulva)*
Fojtsátok már meg, vagy mást gondolok.
Meddig hallgassam e jajt? *(Erzsébetet kihurcolják.)*
MÁRIA *(utána)*

Ég, szakadj le! *(Leroskad.)*

HORVÁTHY PÁL

2380 Fel a bástyára véle. *(Elmegy Erzsébet után.)*

PALIZSNAY

Szofra, Szofra! *(Szofra j .)*

Ápoljad az alélt királyn t, lányom.
Emeljétek fel ágyra. *(Felemelik.)* Csendesen.
*(Az ostromzaj megszűnt, kürtszó hallik. Horváthy Pál, János,
Laczfj nek.)*

Mi az? Hírnök j , mit hozhat még újat.

HORVÁTHY PÁL

A gyógyszer használt, vége az ostromnak.

(Horváthy János j .)

PALIZSNAY

2385 Magad jössz János? Mindegy, hisz magad

Felérsz egy dandárral, de szólj, sötét-e

A hír, melyet hozasz, mint arcod?

HORVÁTHY JÁNOS

Az.

A bánság elveszett Szerémmel együtt,

Zsigmondnak pártja napról-napra n ,

2390 Kit jutalom, kit ígéret csábít el,
Párthíveink szétvervék mindenütt.

Fogollyá estem én is Pozsegánál

Az ifju Gara által, aki aztán

Simontornyaynak adott átal, hogy

2395 Kés bben a királyn kért váltson ki.

De István, bár most Zsigmondnak szinel

H séget, nem felejté el barátit,

Utat nyitott, s én Tvardkóhoz menekvém.

Uj népet kaptam s Pacsitalnál szálltam

2400 Táborba, ott meg Frangepán vert tönkre,

S mint újra foglyot, mostan hírnökül küld

Felkérni Novigradot, s mindnyájunknak

Kivándorolni szabadságot ád.

PALIZSNAY

Még fél órát elébb ilyen beszédért

2405 Fejed zúgom be, most elfogadom.

HORVÁTHY JÁNOS

Tudod, hogy árnyamtól nem rémülök meg;

Ha még lehetne gy zni, nem beszélnek.

Ellenséginkhez új er sség jött,

A vráni perjel, Nagymihály Béla.

PALIZSNAY

2410 Nem ismerek más vráni perjelt, mint én.

HORVÁTHY JÁNOS

Ezért Zsigmonddal, nem velem vitázz.

PALIZSNAY

Igaz biz az.

HORVÁTHY JÁNOS

De most már mit végeztek?

HORVÁTHY PÁL

El kell fogadni az ajánlatot

És várni jobb id t.

PALIZSNAY

Egyet, urak!

2415 Ne dicsekedjenek e f urak

A szebb id kben, bajtársak, barátok,
Kik ellenünk oly kárörömmel jöttek,
Hogy gy ztek rajtunk. – Itten van Velence,
Csak annak nyissuk meg kapunkat és

2420 Biztosságunkért az legyen kezes. *(Kürtszó.)*

Nézd, Laczfy, mit jelent ez.

LACZFY

Barbo j ,

Velence f vezére, s szólni kíván.

PALIZSNAY

Épen jókor j , küldtünk volna érte.

Vezessétek be minden tisztelettel.

(Horváthy Pál, János és Laczfi kísérettel el.)

2425 Óh, mért küzd hát az ember? S hát mért küzdne,

Azért, hogy küzdjön. – Ébredj, Mária,

Királyn vagy megint. Gy ztél felettem

Mint n . – De még mi meg fogunk mérk zni,

Meglátjuk, mint királyn szinte oly

2430 Er s vagy-é? – Éltem feladata

Lesz e harc. A szerencse változó,

Még én is gy zhetek.

(Barbo, Horváthy Pál és János, Laczfy, kíséret j .)

Üdvözlégy Barbo.

BARBO

Csapásidből órjásnak vártalak.

Itt jobbom, uraim, legyünk barátok,

2435 Kár, hogy másképpen nem találkozánk.

Most már felejtünk mindent. Itt az írás,

Pecsétem rajta, biztosságtokért

Én állok. Hol van Mária királyn ?

HORVÁTHY PÁL

Itt látod t.

(A pártosok Palizsnay körül csoportulnak.)

398

BARBO

Felséges asszonyom!

2440 Fogadd el hódolásomat. – Szabad vagy.

MÁRIA *(félelemkedve)*

Szabad!

BARBO

S királyn rendelkezél velünk.

Hadd j jenek most a magyar urak!

(Frangepán s más f urak j nek.)

Engedd meg, hogy mind e bátor leventék,

Kik érted vívtak, csókolják kezed.

2445 Maróth, Losonczy, Gara, Frangepán,

És Nagymihályi sok más jelesekkel.

MÁRIA

Hát Zsigmond?

BARBO

Budán van.

MÁRIA

Hála Isten.

Nem tartozom hát hálával neki.

FRANGEPÁN

Királyllyá választatta ott magát,

2450 Kétkedvén, hogy életben vagy-e még.

MÁRIA

Ne többet err l, hisz halott valék,

Mi ezalatt történt, miért is tudjam.

De most már élek, – s én vagyok királyn .

Urak! Hálám örök, nem koronámért,

2455 De a szabadságért, mi olyan édes.

MIND

Sokáig éljen Mária királyn !

MÁRIA

Nehéz próbán vitt által Istenem,

De megtanított, hogy mi egy királyn ;

És az lesznek. Mi eddig hátrált benne,

399

2460 Mi a porhoz csatolt, levetkezém,
Lábbal tapodtam életem virágít.
PALIZSNAY
Induljunk mink is, társim, bujdokolni.
MÁRIA
Jó lány! Te éltedet ajánltad értem,
Mid n rab voltam, mostan a királyn

2465 Barátn jének kér.

SZOFRA

Nem Mária,

Neked nincsen már szükséged reám,
Ott bujdoklásnak indulnak barátim,
Most hozzájok hív a kötelesség.

MÁRIA

J j, Laczfy, hisz te sohasem gy löltél.

LACZFY

2470 Tévedni férfiúnak is lehet,

Talán tévedtem én is mindegy, megvan,
De tetteit csak gyermek bánja meg.

MÁRIA

Nemes szivek.

PALIZSNAY

Birsz-e te ilyenekkel?

(Kezet fog Laczfy- és Szofrával.)

MÁRIA

A bérc ment l magasb, annál kopárabb.

PALIZSNAY

2475 Fel hát, hazát keresni. Óh, Gara,

Mondtad: ne leljek nyugtot sírban is.

(Szomorúan indulnak.)

BARBO

2477 Éljen királyn nk, s mostan fel Budára.

(Élénk induló kezd dik.)

JEGYZETEK

Rövidítések:

K	kézirat. OSZK kézirattára
HG	Halász Gábor kiadásának szövege (<i>Madách Imre Összes M veí. I–II.</i> Szerk.: HALÁSZ Gábor. Bp. Révai 1942.)
fsz	f szöveg (a dráma általunk gondozott, a kézirat alapján létrehozott új szövege)
<nem>	Ha a kéziratban áthúzott, vagy átírt szöveg olvasható, a szavakat d lt bet vel, ékzárójelben közöljük.
[]	A szövegváltozatok gondozójának [Bárdos József] megjegyzése.
5, 25 stb.	A sorok számozása, a példa tehát az 5. és a 25. sorra vonatkozik.

Források

A drámát először Gyulai Pál tette közzé [*Madách Imre Összes M veí* (I–III. Budapest, Atheneum, 1880) II. 85–254.], majd megjelent a Halász Gábor szerkesztette *Madách Imre Összes M veí* (I–II. Budapest, Révai, 1942) első kötetében a Színművek című fejezetben (220–364). Jelenlegi szövegünk ennek a kiadásnak a kézirat alapján ellenőrzött, több helyen javított, kiigazított változata. Halász Gábor kiadásától eltérően figyelembe vettük, hogy a szövegen utólag Madách elég jelentős változtatásokat hajtott végre (rövidített, átszerkesztett). Kiadásunkban modernizáltuk a dráma helyesírását (különösen a központosítás és az összetett szavak, igekelet és igeik írásának tekintetében). De meghagytuk a fiatal Madáchra jellemző (néha csonkolt, összevont) szóalakokat, a régies formákat.

Halász Gábor jegyzete az 1942-es kiadáshoz a következő volt (MÖM II. 1161.):

„Mária királyné. – Gyulai, II. 85-254. 1. – 2067 Quart Hung. 51 levél. Címlapján áthúzva: »1855 Jan 1 Ápr. 27^{én}«. Első kidolgozása hiányzik.”

A címlapon a pontos (áthúzott) szöveg a következő: „1855 Jan 1 Ápr. 21^{én}”

A lap alján, balra egy összeadás olvasható Madách kézírásával:

SZÖVEGVÁLTOZATOK

SZEMÉLYEK

- fsz, HG: ERZSÉBET, ennek anyja. I. Lajos király özvegye
 K: Erzsébet, ennek anyja I Lajos király özvegye [az *anyja* szó *anyja* alakról javítva]
 fsz, HG: DURAZZO v. KIS KÁROLY, nápolyi, kés bb magyar király
 K: Durazzo v. Kis Károly nápolyi <király, kés bb Károly magyar> kés bb magyar király
 fsz, K: ALBERICH, *test r kapitánya*
 HG: ALBERICH, *test r kapitány*
 fsz, K: JOBSZT
 HG: JOBST
 fsz, HG: ELS
 MÁSODIK budai polgár
 K: 1
 2^{ik} budai polgár
 fsz, K: Id 1382 – 1387.
 HG: Történi 1382-t l 1387-ig.

[A kézirat szövegében a megszólaló szerepl k neve általában rövidítve szerepel (pl. H. János, Palizs., Szof.)]

- 2** fsz, HG: A nagy Lajos vesztén még könnyben állt
 K: A nagy Lajos <vesztén> még könnyben állt
4 fsz, HG: Bort Szofra, bort, ne mindig Oranisnak.
 K: Bort Szofra, bort, ne mindig <az olasznak> Oranisnak.
7 fsz, HG: Urak még nékem is.
 K: [beszúrva: Urak,] még nékem is <urak>
8-11 fsz, HG: Egészségedre. – Danolok egyet
 Borról és szerelemr l, félre gond,

- Hisz e sok unalmas beszéd alatt
 Mind megvénültök.
 K: Egészségedre. – Danolok < majd > egyet
 <Hisz e sok unalmas beszéd alatt
 Mind megvénültök.>
 Borról és szerelemr l, félre gond,
 Hisz e sok unalmas beszéd alatt
 Mind megvénültök.
48 fsz, HG: Még szégyenlett egy n nek meghajolni,
 K: Még szégyenlett egy n nek meg <p>hajolni,
64 fsz, K: Királyn nk jegyese.
 PALIZSNAY
 E szeleverdi,
 HG: Királyn nk jegyese.
 PALIZSNAY
 E szeleburdi,
93 fsz, HG: A rendtartás. Hej Péter, Jancsi, Gergely!
 K: A rendtartás. Hej <Jancsi>Péter, Jancsi, Gergely!
101 fsz, HG: Is vannak ötödik István lányához,
 K: Is vannak Vik István lányához,
129 fsz, HG: A bástyáról.
 HORVÁTHY PÁL
 László! Kisérd ki t.
 (*Oranis, H. László, cselédek el.*)
 K: A bástyáról.
 HORVÁTHY PÁL
 <Stornyai>László! Kisérd ki t.
 (*Oranis, <Simontornyay>H. László, cselédek el.*)
136 fsz, HG: HORVÁTHY LÁSZLÓ (*visszaj ve*)
 Mit mondanak milderre majd Budán?
 K: HORVÁTHY LÁSZLÓ (*visszaj ve*)
 Mit mondanak <majd>milderre [beszúrva:] majd
 Budán?
149 fsz, HG: Ki kártalanná lesz, mid n bevallja.
 K: Ki kártalanná lesz, <a>mid n bevallja.

- 167** fsz, HG: Palizsnay szintén bírót keres.
K: Palizsnay <majd> szintén bírót keres.
- 215-**
- 216** fsz, HG: Ne hagyjátok magatok elkapatni.
Hiszen bölcs Salamon megírta már
K: Ne hagyjátok magatok elkapatni.
<meggondolat>
Hiszen bölcs Salamon megírta már
[A 220. sor mellett a lap szélén:] 220
- 233** fsz, HG: MÁRIA
Már itt? – *(Félre)*Óh, jaj, hogy e fényes játékban
K: MÁRIA
Már <*Félre*> itt? – *(Félre)*Óh, jaj, hogy e
fényes játékban
- 265** fsz, HG: Ne is ujítsd meg a fájó sebet,
K: Ne is ujítsd meg a <sebet> fájó sebet,
- 290** fsz, HG: GARA
Most a nemes aransarkanytúrs rend
K: <Most a nemes>
GARA
Most a nemes aransarkanytúrs rend
- 297** fsz, HG: Viszonzásul a nagy szolgálatért, mit
K: <?> Viszonzásul a nagy szolgálat<ot>ért, <melyet>
mit
- 299** fsz, HG: Bizalmunk jeléül.
K: <Ez ? jel> Bizalmunk jeléül.
- 305** fsz, HG: Is hoztam; tán e két utóbbinak
K: Is <adva van> hoztam; tán e két utóbbinak
- 331** fsz, K: Még nem felejté a dajkaregékét,
HG: Még nem felejté a dajkameséket,
- 345** fsz, K: Királyné, elvesztéd e szalagot.
HG: Királyné, elvesztéd a szalagot.
- 382** fsz, HG: Elkárhoznánk, ha Istenünk szintén
K: Elkárhoznánk, ha Istenünk <is> szintén
- 415** fsz, HG: Melyet csak most fedeztem fel neked...
K: Melyet csak most fedeztem fel <el tted> neked...

406

- 424** fsz, K: Királyném benned lelte bizodalrát.
HG: Királyném benned helyzé bizodalrát.
fsz, HG: Harmadik szín
(Mária bels terme)
K: 3^{ik} szín
(Mária <háló> bels terme)
- 452** fsz, HG: Nádor, beszélj.
GARA
Itt egy levél Nápolyból.
K: <GARA
Itt egy levél Nápolyból.>
Nádor, beszélj.
GARA
Itt egy levél Nápolyból.
- 503** fsz, HG: Lengyelhon vérben, romladékban áll,
K: Lengyelhon vérben, <pusztulásban>
romladékban áll,
- 595** fsz, HG: S még hatfelé osztandja el beszédét.
K: S még hatfelé osztandja <a> el beszédét.
- 627** fsz, HG: Távozzatok. *(Mind el, kivévén a királyn ket,
Garát, Zsigmondot és társait.)*
K: Távozzatok. *(<a kíséret> Mind el, kivévén a
királyn ket, Garát, Zsigmondot és társait.)*
fsz, HG: —
K: Vége az 1 flelvonásnak
fsz: ELS SZÍN
*Budán, az örszágy les el tt. Durazzo Károly,
Horváthy Pál és János, beszélgetve j nek.)*
K: ELS SZÍN
*<(Királyi kert Nápolyban, Durazzo Károly,
Horváthy Pál és János, beszélgetve j nek.)>*
[Madách lap széli jegyzete szerint:] *(Budán, az
örszágy les el tt. Durazzo Károly, Horváthy
Pál és János, beszélgetve j nek.)*

407

HG: ELS SZÍN
(Királyi kert Nápolyban, Durazzo Károly, Horváthy Pál és János, beszélgetve j nek.)

678 fsz. HG: Mely bármit végez, ön sorsát intézte.
 K: [beszúrva:] Mely bármit <határoz>végez <csak>, ön sorsát intézte.

707-
708 fsz: Minden kicsinyes lelki kételkedést l.
 HORVÁTHY JÁNOS *(Pálhoz)*
 Mit gondolsz, Pál, rábírnak-e beszélni?
 K: Minden kicsinyes lelki kételkedést l.
 <*Margit kís tával és Alberich j nek.*>
 MARGIT
 Mi rég kereslek, Károly, s itt talállak
 Megint a kert legrejtekebb zugában,
 Mint hogyha n dnek mosolyától futnál:
 Milyen halvány vagy, óh, szólj, mi bajod?
 KÁROLY
 Nincs semmi, Margitom!
 MARGIT
 Annál rosszabb,
 Mert e sötét arc úgy csak engem illet.
 Én voltam a betegség, mely okozta.
 KÁROLY
 Te a nap vagy, mely felderíti azt.>
 HORVÁTHY JÁNOS *(Pálhoz)*
 Mit gondolsz, Pál, rábírnak-e beszélni?

709-
710 fsz: HORVÁTHY PÁL
 Már meg van nyerve, mert okoskodik.
 MÁRIA
 Óh, Károly, hisz ha még itten megállnál,
 K: <HORVÁTHY PÁL
 Már meg van nyerve, mert okoskodik,
 A meggy z dés nem vitatkozik.

KÁROLY
 Ezen urakkal szóltam egyr l-másról;
 Az élet nem mindég mosolygó, Margit.
 MARGIT
 Az volt, míg ez urak nem jöttek el.
 Ah szóljatok, szokás-e nálatok,
 Hogy a vendég szives gazdasszonyától
 Ellopja a férj szívét, úgy, miként ti?
 Hisz a magyar nép nyílt, becs letes,
 Mi vagytok ti?
 HORVÁTHY JÁNOS
 Felséged h szolgálai.
 MARGIT
 Csak egy szolgálatot kérek tehát:
 Távozzatok, urak, mert amióta
 Itt vagytok, hasztalan kiáltom, Károly!
 csak mereng, mint ábrándkép után,
 Melyet nem ismerek, ha csókolom,
 Megrázkódik, mint hogyha felriadna;
 Álmában mond sok rémséges szavat,
 Vért, koronát, harcot, mi lesz mindebb l!
 Óh, Károlyom, térj ismét Margitodhoz!
 KÁROLY
 S eltértem-e hát t led? Nem soha,
 De ládd a férfi nem csupán szeretni
 Vagyon teremtve, lelkébe nemesb
 Érzéseket is oltott istene,
 Dicsvágyat, kötelességérzetet.
 MARGIT
 Óh, Károly, s nemesebb érzésnek mondod
 Mindezt a szerelemnél? Károlyom,
 Elhagynád-e a narancsfánk illatát,
 E lány eget, Margitod mosolyát,
 Hogy ottan távol, szürke ég alatt
 Véres mez kön éjeket virassz?

Elhervadandnak fáid, kedvesed,
S mit nyersz helyettök?
KÁROLY

Gy ztél, Margitom!
Karod közt rémálomból ébredek. *(Megöleli.)*
MARGIT

Ne hagyd el, Károlyom, e bájgy r t,
Ne nézz fel e magyar urakra, mert
Szemök megígéz, mint a baziliszk.
Távozzatok, távozzatok örökre!

HORVÁTHY JÁNOS
Jó, távozunk. Csalódva bár, mert Károlyt
Nemes- s vitéznek tartja a világ.

KÁROLY
Ki állíthatja az ellenkez t?

MARGIT
Ha annak tartják, úgy be is próbálta,
S új kísérletre nincsen semmi szükség,
Próbáljon más is; – a gy zelmes kardot
Pihenni függesztik oltár fölé.

HORVÁTHY PÁL
Bocsánatot mind e sok bánatért,
Mit okozánk; nem tudtuk, hogy Károlynak
Ily kellemetlen vendég lesz, ki t
A becsület adósságára inti.

Országom s véle Mária királyn ,
Barátid és jótév rokonod
Néhány kis zsarnok önkénye alatt nyög;
Te voltál a sorstól védjökre híva,
S kislelkü félelemmel visszaretensz.

KÁROLY
Bocsáss, Margit! Von a sors, én megyek,
Karod fel nem tarthatja kerekét.

MARGIT> MÁRIA
Óh, Károly, hisz ha még itten megállnál,

714 fsz: Nem vérzik-e meg a védőlelést?

K: Nem vérzik-e meg a védőlelést?

<HORVÁTHY JÁNOS

Király! Vedd t lem a hódolatot.

HORVÁTHY PÁL

Áldásomat, király, dics utadra.

Én elmegyek el re a jó hírrel.

KÁROLY

Hej, Alberich! Rád bízom utazásom

Kell elrendezését.

MARGIT

Bízd elébb rá,

Hogy engem elvezessen, összed lök.

J j, j j fiam, nem kellünk már atyádnak.

Vezesd az árvát és az özvegyet

Jó Alberich, ne hallják legalább

Gyözelmeik gúnyos kacaját azoknak,

Kik meggyilkolták a családapát. *(Alél.)*

LÁSZLÓ

Ne sírj, anyám!

ALBERICH

Segítség.

KÁROLY

Margitom!>

[Az els jelenetb l kihúzott részekre vonatkozó-
an Madách lapszéli bejegyzése: Nápolyi Endre]

HG: [A Halász Gábor-féle kiadás teljes terjedelmében
közli a szöveget, figyelmen kívül hagyva Madách
áthúzásait és javítását (a kéziratra ceruzával írt
„kell” bejegyzések feltehetően ekkor készültek).]

719 fsz, K: Még e szép ajkak is ily harci nyelvet

HG: Még e szép ajkak is ily harci nyelven

740 fsz, HG: Könny itthon beszélni.

K: Könny itthon beszélni. <uraim>

758 fsz, HG: S magamnak nincs egy boldog percem is.

K: S magamnak <egy> nincs egy boldog percem is.

- 785** fsz, K: Hideg fényt nyújtott, nekem ez világom,
HG: Hideg fényt nyújtott, nekem az világom,
787 fsz, HG: Feledni akarom, s fogom amazt.
K: Feledni akarom, s fogom <azt, bármi> amazt.
792 fsz, HG: Utolsó is jött, intvén, küldjed el
792 K: Utolsó is jött, <közt> intvén, küldjed el
801 fsz, HG: Kitépve keblünk I. Ez kárpótoljon?
K: Kitépve keblünk I. <szép dics ség> Ez kárpótoljon?
- 815-**
816 fsz, HG: A vad Jagyel Litván nagyhercege
Rettent népének, mint áradatnak,
K: A vad Jagyel Litván nagyhercege
<pusztítva dúlja fel Matoviát
a sandovini vajdasággal együtt>
Rettent népének, mint áradatnak,
824 fsz, HG: Add lányodat, s az ifjakat vele,
K: Add <kíséreted> lányodat, s az ifjakat vele,
832 fsz, HG: Királyn mnek meghódol. *(El)*
(Hírnök leveleket hoz Garának.)
K: Királyn mnek meghódol. *(El)*
(Hírnökök leveleket hoznak Garának.)
833 fsz, HG: Horvátországból.
GARA *(átfutva a leveleket)*
Ismét zavarok!
K: Horvátországból.
GARA
<Ismét zavarok> *(átfutva a leveleket)*
Ismét zavarok!
837 fsz, HG: A khulmi tartományt, kegyes királyn .
K: <Királyn > A khulmi tartományt, kegyes királyn .
850 fsz, HG: Ha hosszú csend van, a g zök gy lnek össze,
K: Ha hosszú csend van, <meggy lnek> a g zök gy lnek össze,

412

- 865** fsz, HG: Hogy az hatalmasabb, mint a királyné,
K: Hogy <meg> az hatalmasabb, mint a királyné,
879 fsz, HG: Kivánnék más eljárást, mint királyhoz
K: <Kérek más> Kivánnék más eljárást, mint királyhoz
888 fsz, HG: Kérendik, mint küldöttek az uraktól.
(Zsigmond, Domarath j nek beszélgetve.)
K: Kérendik, mint küldöttek az uraktól.
(Zsigmond, <Jobst> Domarath j nek beszélgetve.)
898 fsz, HG: Mért nem kértél egy uzsorás nagyúrtól?
K: Mért nem kértél <pénzt.> egy uzsorás nagyúrtól?
910 fsz, HG: E célra nyitva áll pénztáram, rgróf.
(A királyn k és kíséretök el.)
K: E célra nyitva áll pénztáram, rgróf.
(A királyn k és kíséretök ek meg>.)
928-
930 fsz, HG: Itt j nek a királyn k, vélek van
Egy fészek áruló, elfogjuk ket,
S ha Károly j , nem szégyeneljük többé,
K: Itt j nek a királyn k, vélek van
<Egész egy fészke a gy lölt fajzatnak
megtámadjuk, megfogjuk embereimmel>
Egy fészek áruló, elfogjuk ket,
S ha Károly j , nem szégyeneljük többé,
987 fsz, HG: NÉP
Éljen királyn nk!
K: NÉP
Éljen <sokáig Mária királyn > királyn nk!
1023 fsz, HG: Mondd meg, mit kívánsz, ismersz: nincs türelmem.
(A várnagy fegyveresekkel bej .)
K: Mondd meg, mit kívánsz, ismersz: nincs türelmem.
(A várnagy <és rség> fegyveresekkel bej <nek>.)

413

- 1032** fsz, HG: N uraság ellen, vélvén, hogy az
K: N uraság ellen, <mely a magyarra> vélvén, hogy
az
- 1034** fsz, HG: Óh, jaj nekünk, kik ily vakok valánk.
K: Óh, jaj nekünk, <hog> kik ily vakok valánk.
- ~~1058-~~
1062 fsz, HG: Mert gy zni nem lehet. Nem mondtam-é
Hogy minden megtért, magatok maradtok.
Mi b nös, aki ilyen sok nemes vért
Hiába áldoz fel!
VÁRNAGY
Bizony igaz.
HORVÁTHY PÁL
Hozzám, hozzám hát, testvéreim, barátim!
K: Mert gy zni <lehet> nem lehet. Nem mondtam-é
Hogy minden megtért, magatok maradtok.
Mi b nös, aki ilyen sok nemes vért
Hiába <nemtelen fel> áldoz fel!
VÁRNAGY
<Az igaz.> Bizony igaz.
HORVÁTHY PÁL
<Óh, térjetek meg> Hozzám, hozzám hát,
testvéreim, barátim!
- 1111 után** fsz, HG: —
K: Vége a 2^{ik} felvonásnak
516
- 1113** fsz, K: Fogadd e néhány híved hódolását,
HG: Fogadd e néhány híved hódolását,
- 1129** fsz, HG: Áldás szálljon rád els lépteid t l,
K: Áldás szálljon <min> rád <minden> els
lépteid t l,
- 1141** fsz, HG: Költöttünk csak ki, hogy még hátadon
K: Költöttünk <még> csak ki, hogy még hátadon
- ~~1158-~~
1160 fsz, HG: Tudjuk még, hogy miért j . Mindenütt

- Az asszonyuralom ellen suttognak,
Itt gyors lépés kell, férfi kell a trónra
K: Tudjuk még, hogy miért j . Mindenütt
<Az ájtatos gy z ???>
Itt gyors lépés kell, férfi kell a trónra
Az asszonyuralom ellen suttognak,
Itt gyors lépés kell, férfi kell a trónra
- 1064** fsz, HG: Egyszer fölkel a n iség szivemben,
K: Egyszer fölkel a n iség szivemben,
<Érzem az rt, mely>
- 1066** fsz, K: Fényembe, s érzem az rt, mit hagyott.
HG: Férjembe, s érzem az rt, mit hagyott.
- 1183** fsz, HG: Nem sz nik azt végképp kizsákmányolni.
K: Nem sz nik azt <majd> végképp
kizsákmányolni.
- 1198** fsz, HG: Mi is majd viszozzuk szívességét,
K: Mi is majd viszozzuk <majd> szívességét,
- 1214 után** fsz, K: *(Mind el a kápolnába, kivéve Erzsébet és Gara.)*
HG: *(Mind el a kápolnába, Erzsébet és Gara
maradnak.)*
- 1222** fsz, HG: S e fegyverrel, lássuk, nem-e a n gy z.
K: S <meglátjuk> e fegyverrel, lássuk, nem-e a n
gy z.
- 1260** fsz, HG: Az eseményeknek, milyen köréhez
K: Az eseményeknek, <a>milyen <hozzá> köréhez
- 1273** fsz, HG: El vagytok-e rémülve tisztetekben,
K: El vagytok-e rémülve <és kábulva> tisztetekben,
- ~~1276-~~
1277 fsz, HG: Vén Laczf, mind, mind régi ismer k;
Rég láttuk egymást, tán nem ismertek már?
K: Vén Laczf, <a> mind mind régi ismer k;
Rég láttu<n>k <itten> egymást, tán <már>nem
ismertek már?
- 1316** fsz, HG: Megválasztottunk ország-pártfogónak.
K: megválasztott<ánk>unk ország<os> pártfogónak

1321 fsz, HG: Ha nem, kett nk ellen a koronát.
 K: Ha nem <mind>kett nk ellen a koronát.
1347 fsz, HG: Nehány napja, hogy ország gyámnokává
 K: Nehány napja, hogy ország <tút> gyámnokává
1403 fsz, K: Óh, mit fogunk még érni, Gara!
 HG: Óh, mit fogunk megérni, Gara!
1411 fsz, K: S e gyöngeség épp legf bb ereje.
(Mária, Erzsébet az imént elmentekkel j .)
 HG: S e gyöngeség épp legf bb ereje.
(Mária, Erzsébet az imént elmentekkel visszaj .)
1437 fsz, HG: Mi még er sebb férfit is lesújt.
 K: <S mely> Mi még er sebb férfit is lesújt.
1441 fsz, HG: Er sítvén valódi trónodat.
 K: <Meg> Er sítvén valódi trónodat.
1453 fsz, K: Lemondjak a trónról, melynek születtem,
 HG: Lemondjak a trónról, melyre születtem,
1467 fsz, K: Az Istenért, leányom mérsékletten,
 HG: Az Istenért, leányom mérsékeltten,
1489 fsz, HG: Tán véletek? Ki alkuszik szolgálával?
 K: Tán véletek? Ki <egyez>alkuszik szolgálá<j>val?
1523 után fsz, HG: —
 K: Vége a 3^{ik} felvonásnak
 414
1525 fsz, HG: Hogy nem bocsátlak most, úgy meghaták
 K: Hogy nem <beengedlek> bocsátlak most, úgy
 meghaták
1550 fsz, K: Fenyíti vész, tán árja törik el,
 HG: Fenyegeti vész, tán árja törik el,
1553 fsz, HG: Ha a természet megbomol.
 K: Ha a természet <bomlik> megbomol.
1561 fsz, K: S rongyokra foszlott e szentelt ereklye?
(Szünet)
 HG: S rongyokra foszlott e szentelt ereklye?
1565–
1566 fsz, HG: Mint megdöbbsent a nép jósló igéin,
 Mid n csodásan ekkép hangozának:

K: Mint megdöbbsent a nép jósló <szaván> igéin,
 Mid n csodásan <ígyen> ekkép hangozának:
1581 fsz, HG: Könyörrel sírva a korcs nép b nén. –
 K: Könyörrel sírva a korcs nép <nek> b nén. –
1607 fsz, K: Csitt, íme itt j Károly.
*(Károly, Alberich, Palizsnay, Horváthy Pál,
 Laczfj .)*
 HG: Csitt, íme itt j Károly.
*(Károly, Alberich, Palizsnay, Horváthy Pál,
 Laczfj nek.)*
1637 fsz, HG: Ne kívánj a sorssal dacolni, szent az,
 K: Ne kívánj a <sorsunkkal> sorssal dacolni, szent
 az,
1714 fsz, HG: Biztosságukról fejetek felel!
*(A királyn k a fegyveresek egy részével a kápol-
 nába mennek. Gara fegyveresekkel másfel l el.
 Egyes harcoló csapatok vonulnak át; végre a há-
 rom Horváthy, Simontornyay, Laczfj, fegyveresek
 egyfel l, Gara, Frangepán, Forgách, fegyveresek
 másfel l j nek s összecsapnak.)*
 K: Biztosságukról fejetek felel!
*(A királyn k a fegyveresek egy részével a kápol-
 nába mennek. Gara fegyveresekkel másfel l el.
 Egyes harcoló csapatok <el> vonulnak át; végre
 a három Horváthy, Simontornyay, Laczfj, <egy>
 fegyveresek egyfel l, Gara, Frangepán, Forgách,
 fegyveresek másfel l j nek s összecsapnak.)*
1761 fsz, HG: Ha n vagy!
 PALIZSNAY
 Mit téssz, Szofra!
 SZOFRA
 Szót se többet!
*(Palizsnayt befedi, Mária fegyveresekkel j a ká-
 polnából.)*
 K: Ha n vagy!

PALIZSNAY

Mit téssz, Szofra!

SZOFRA

Szót se többet!

*(Palizsnayt befedi, Mária <jön> fegyveresekkel
j a kápolnából.)*

~~1763-~~

1764 fsz, HG Itt fekszik kedvesem, megsebesülve
A harc zajában száz veszélyt l féltem...

K: Itt fekszik kedvesem, megsebesülve
<Egy kedves életét kérem kegyedt l.>
A harc zajában száz veszélyt l féltem...

1779 fsz, HG: De komolyan mondd, mért e riadó?

K: De komolyan <szól> mondd, mért e riadó?

~~1795-~~

1796 fsz, HG: Melyet tevék, mivel másoknak oly
Kedvét lelem, s magamnak semmiben sem
K: Melyet tevék, mivel <öt olyanat?
szerzek másoknak, míg magamnak oly>
másoknak oly

Kedvét lelem, s magamnak semmiben sem

1800 fsz, K: Hogy épp eszembe j , ki a minap

HG: Hogy épp eszembe j , aki a minap

1820 fsz, K: Pálmával cimerében. S most gyerünk,

HG: Pálmával cimerében. S most jerünk,

1873 fsz, HG: Nagyobb, mint sei valaha bírtak.

K: Nagyobb<at>, mint sei valaha bírtak.

1874 fsz, HG: S ezt teszi, ki egy rossz szilvafát

K: S ezt teszi, ki <nek> egy rossz szilvafát

1934 után fsz, HG: —
K: Vége a 4ik felvonásnak

412

1935 el tt fsz, HG: *(Erd s hely Diakovárnál, közel Góriánhoz, kö-
zé-*

*pen szikla. - Palizsnayt széken hozzák, Horváthy
Pál, János, Laczfý, fegyveresek j nek.)*

K: *(Erd s hely Diakovárnál, közel Góriánhoz, közé-
pen szikla. - Palizsnayt széken hozzák, <? Hor-
váthy> Horváthy Pál, János, Laczfý, fegyveresek
j nek.)*

1942 fsz, HG: Jaj, jaj, kit öljek meg.

K: Jaj, jaj, kit <gy zzek>öljek meg.

~~2034-~~

2035 fsz: Nem várlak, óh, ne lelj sírban se nyugtot,
Ha sorsod fáradhatatlanul korbácsol. *(Meghal.)*

HG: Nem várlak, óh, ne lelj sírban se nyugtot,
Ha sorsod fáradhatatlanul korbácsol. *(Meghal.)*

K: <Gara: Várlak, Palizsnay. Átok reátok! Nem,
nem, ne jöjj utánam megpihenni. Sorsod átkom,
bánat. *(Meghal.)*> [Külön berakott papírlapon:]
Nem várlak, óh, ne lelj sírban se nyugtot,
Ha sorsod fáradhatatlanul korbácsol. *(Meghal.)*
<Korz Sándor Antoán... Közhorváth Antoán>

~~2064-~~

2081 fsz, HG: HORVÁTHY JÁNOS

Vigyétek minden ill tisztelettel

A foglyokat Krupára. Nem sokára

Magunk követjük.

LACZFY

Gy ztünk hát, barátim.

Az áruló meghalt, most itt van a perc

Becs lettel kibékülnünk, hódoljunk

Királyn nknek.

HORVÁTHY JÁNOS

Talán lázban beszélsz?

Azért vérzünk-e, hogy mid n a bér

Kezünkben, ellökjük.

LACZFY

Rablók vagyunk-e,

Zsákmányt éhezni. A hazáért vívtunk.

Megmentettük, s hüvelybe kardjainkkal.

HORVÁTHY LÁSZLÓ

Így csak hasonló vén bohó beszélhet.

LACZFY

Így csak gonosztev . *(Kardhoz nyúlnak.)*

HORVÁTHY PÁL

Csendet, barátim!

A többségnek hódoljon mindenik.

Üljünk tanácsot, s úgy határozzuk meg,

Mi a teend .

PALIZSNAY

Semmi gondom arra,

Én rizendem a fogoly királyn t,

Egész világtól, mint sárkány a kincset,

S t, t letek is, hogyha kell. Jerünk. *(Mind el.)*

K: <HORVÁTHY PÁL: Az áruló meghalt, s most
üljünk tanácsot

Mi a teend . Most hódoljunk, aztán végeziünk.>

[Külön betett lapon:]

LACZFY: Gy ztünk barátim.

Az áruló meghalt, <itt> most itt van a perc

Becsülettel kibékülnünk, bókoljunk

Királyn nknek.

HORVÁTHY JÁNOS: Talán lázban beszélsz?

Azért küzdénk-e, hogy mid n a bér

Kezünkben <van>, ellökjük?

LACZFY: Rablók vagyunk-e,

Zsákmányt <összük> éhezni, a hazáért vívtunk.

Megmentettük. Hüvelybe kardjainkkal.

HORVÁTHY LÁSZLÓ: Így csak hasonló vén
bohó beszélhet.

LACZFY: Így csak gonosztev .

(Kardhoz nyúlnak.)

HORVÁTHY PÁL: Csendet barátim!

A többségnek hódoljon mindenik.

Üljünk tanácsot, s <ott> úgy határozzuk meg,

Mi a teend .

<Antoin A Antoinette... Antoinette! ?>

[Tovább a kéziratlapon:]

PALIZSNAY: Semmi gondom arra.

Én rizendem a fogoly királyn t.

Egész világtól, mint sárkány a kincset,

S t, t letek is, hogyha kell. Jerünk. *(Mind el.)*

2081 után fsz: HARMADIK SZÍN

K:

<MÁSODIK SZÍN

(A második felvonás els színi kert Nápolyban.

Margit és fiacskája, László j .)

MARGIT

Csak erre, erre, kedves kis fiam,

Innen belátjuk a szép síma tengert,

Nézd, erre ment atyád el, gyors hajón

Csatázni, messze honnak térein. –

Egy jó rokon, egy szép királyn élt ott,

Kit álnokság és döllyf fenyíte trónján;

Imádkozunk, imádkozunk fiam,

isten védje azt a szép királyn t,

S yezesse közénk épen h s atyádat.

LÁSZLÓ

De mért ment hát atyám oly messze földre,

Egy szép királyn t hogy megvédelmezzem,

Ha itthon másikat meg bú emészt el?

MARGIT

Óh, jaj, ne ítéld lépteit atyádnak,

Istennek átka van oly gyermekem,

Csak a szerelmes n nek joga az

Kesergni férje nagy lépésein,

Miket, ha nem tesz, megszegyenlené.

Atyád úgy tett, mint kellett egy lovagnak.

LÁSZLÓ

Félsz hát anyám, hogy gyenge, s megverik.

MARGIT

Nem, nem, fiam, atyád vitéz, gy z.

Csak egy van, amit I t félhetem,
Hogy önmagát nem gy zi le.
LÁSZLÓ

Hogyan?

MARGIT

Van a lélekben egy hatalmas szó
A nagyravágy, mint ítéletnek kürtje,
Ez költ életre minden szép s nagyot,
De, hogyha túler s, elkábit mindent. –
Ha e szó benne túler re j ne,
Ha megcsalná a kedves két rokont,
Megátkoznám. – Fiam imádkozzunk.

HORVÁTHY LÁSZLÓ (/)

Üdvöz légy jó királyn !

MARGIT

Hah magyar!

Mondd, mondd hogyan van Károlyom, mosolygó
Arccal jösz hozzám, ez mást nem jelenthet,
Mint hogy már j .

HORVÁTHY LÁSZLÓ

Még jobbat, óh, királyné.

MARGIT

Megrémitesz, az, mit ti jónak tarttok,
Nem az mindég.

HORVÁTHY LÁSZLÓ

Károly magyar király.

Megválaszták az ország rendei.

MARGIT

Ne többet, óh, ne többet, mondd, hazudtál
S Nápoly trónját is rádásúl adom. –
El bb megátkozott-e hát a pápa,
Aztán lettél csak arra érdemes? –
Jaj, hogy szerettelek! – Szegény királyn k!
Elárult a rokon. Miért véremmel
Nem engesztelhetlek ki, jaj nekem!

Ne jöjj, Károly, ne jöjj, mert jöttödön
Örülni sem tud n d. – Elhagy er m,
Elmém zavart. – Fiam! Tarts fel, fiam,
Még jó nevet sem hágy reád apád – –
LÁSZLÓ

Anyám, anyám!

HORVÁTHY LÁSZLÓ

Az Istenért, királyné!

ALBERICH (/)

Mi történt itt?

MARGIT

Mi hang ez? Alberich
Sötét arccal, mint második követ.
Óh, hogyha az els mosolygva gyilkolt,
Mit várjak ett l!

ALBERICH

Lelked nagy, királyn .

Halld hát: Károlyt megölték vérei.

MARGIT

Megölték! – És k még most sem lakoltak?
Megölték egy hitvány, rossz koronáért.
Mit m veljek hát én velök, szegény,
Oly h si férjért, mint Károly vala?

ALBERICH

Vigasztalódjál, asszonyom, kezd dött
Már a vezeklés, k már foglyai
Barátainknak.

MARGIT

Óh, de mégis élnek.

Gyalázatos n k! Átkos rokonok,
Nem éreztétek-e, hogy Károlyom
Fejére termett az a korona,
Melyet csak bitoroltok? – Óh, bosszú! –
Nem értettétek-e egy nép szavát,
Mely ítelt köztetek. Bosszú – bosszú!

ALBERICH

Bosszúd el nem marad, csak adj segélyt
Pártunknak.

HORVÁTHY LÁSZLÓ

S küldd el vélem gyermekeid,
Ki most már törvényes királyunk.

MARGIT

Mit?

Ezt is odaadom-e a mézárszékre?

Nem, nem, tartsátok a koronát meg,

Átkom reá. Nekem csak a bosszú kell.

Adok segélyt, adok, bár száz ellenség

Egyházi átok, belviszály sanyargat.

Adok segélyt, s mást nem kívánok érte,

Csak a királyn ket, de élve ám,

Halljátok-e, elevenen kívánom.

Ne legyen bántódások, hadd számoljak

Én a két jó rokonnal. Most fiam,

J j, j j velem; vigyáznom kell reád,

Mert elrabolnak. – J jetek, urak,

Munkához a segély ügyében. Menjünk. *(Mind
el!)*

[Az ötödik felvonás második jelenetét teljes egészében kihúzta Madách. Erre vonatkozóan Madách ismétlődő lapszéli bejegyzése: Nápolyi Endre]

HG: [A Halász Gábor-féle kiadás teljes terjedelmében közli a szöveget, figyelmen kívül hagyva Madách áthúzásait és javítását (a kéziratra ceruzával írt „kell” bejegyzések feltehetően ekkor készültek).]

2084 fsz, HG: Bár sok munkába, fáradságba telt

K: Bár sok munkába, <sok>fáradságba telt

2104 fsz, HG: S a lázadóknak számoló ármánya

K: S a lázadók< ket gonosz>nak számoló ármánya

2123 fsz, HG: Uram! Te túlbecsülsz.

K: <Uram! Már te> Te túlbecsülsz.

2134 fsz, HG: Ne hagyj soká várnom.

K: Ne hagyj soká<ig> várnom.

2143 fsz, HG: Eltennék láb alól a felkel k.

K: Eltennék < t> láb alól a felkel<tek> k.

2149 fsz, HG: Ifjú vagyok – de mégis megteszem,

K: Ifjú vagyok – <és> de mégis <teszem>
megteszem,

2181 fsz, HG: Hogysem felérjem. S mégis, óh, királyn ,

K: Hogysem felérjem. S mégis, óh, királyné,

2215 után fsz, HG: *(Palizsnayt széken hozzák, Horváthy Pál, Laczfó, várnagy, fegyveres nép j .)*

K: *<(Palizsnay fegyveresekkel jó, Laczfó, Horváthy Pál j .)> (Palizsnayt széken hozzák, Horváthy Pál, Laczfó, várnagy, fegyveres nép j .)*

2218 fsz, HG: Ne vádoljon ki sem, ha megbukunk.

K: Ne vádoljon ki sem, <?> ha megbukunk.

2224 fsz, HG: Bocsáss meg, Laczfó. – Fel tehát, barátim.

K: <Fel hát barátim! Látom, nem tréfálnak>
Bocsáss meg, Laczfó. – Fel tehát, barátim.

2278 fsz, HG: Engem neked, n , kellenék szeretni,

K: Engem neked, n , kellenék szeretn<ed>i,

2281 fsz, HG: Nem ilyen jobbágy, mint én, Mária!

K: Nem ilyen jobbágy, <Mária,> mint én, Mária!

2296 fsz, HG: Ugy-e szereted Máriát, s viszont?

K: Ugy-e <te is> szereted Máriát, s < is> viszont?

2329 fsz, HG: Mit látok! Térden állva édelepsz

K: Mit látok! <Térd> Térden állva <kéjelepsz>
édelepsz

2337 fsz, HG: De nem rémít meg, hogyha csakugyan

K: De nem rémít meg, hogyha <nem szeretsz>
csakugyan

2358 fsz, HG: Hogy nincs rokonszenv szívemben. Te férfi

K: Hogy nincs rokonszenv <irántad> szívemben.

- 2379** fsz: Meddig hallgassam e jajt? (*Erzsébetet kivoncolják.*)
 HG: Meddig hallgassam e jajt? (*Erzsébetet kihurcolják.*)
 K: Meddig hallgassam e jajt? (*Erzsébetet! <megfojtják> kivoncolják.*)
- 2380** fsz, HG: Fel a bástyára véle. (*Elmegy Erzsébet után.*)
 K: Fel a bástyára véle. (*<Erzsébet hulláját kiviszik> Elmegy Erzsébet után.*)
- 2382** fsz, HG: Emeljétek fel ágyra. (*Felemelik.*)Csendesen. (*Az ostromzaj megszűnt, kürtészó hallik. Horváthy Pál, János, Laczfó j nek.*)
 K: Emeljétek fel ágyra. (*Felemelik.*)Csendesen. (*Az ostromzaj megszűnt, kürtészó hallik. Horváthy Pál, <kíséret j > János, Laczfó j nek.*)
- ~~**2394**~~
2395 fsz, HG: Simontornyaynak adott átal, hogy Kés bben a királyn kért váltson ki.
 K: Simontornyaynak adott átal, hogy <Mostan Zsigmondhoz h séget szinel Hogy> Kés bben a királyn kért váltson ki.
- 2411** fsz, HG: Ezért Zsigmonddal, nem velem vitázz.
 K: <Miért vitázol velem, mondd Zsigmondnak> Ezért Zsigmonddal, nem velem vitázz
- ~~**2469**~~
2477 fsz, HG: MÁRIA
 J j, Laczfó, hisz te sohasem gy löltél.
 LACZFY
 Tévedni férfiúnak is lehet,
 Talán tévedtem én is mindegy, megvan,
 De tetteit csak gyermek bánja meg.
 MÁRIA
 Nemes szivek.
 PALIZSNAY
 Birsz-e te ilyenekkel?

(*Kezet fog Laczfó- és Szofrával.*)
 MÁRIA
 A bérc ment l magasb, annál kopárabb.
 PALIZSNAY
 Fel hát, hazát keresni. Óh, Gara,
 Mondtad: ne leljek nyugtot sírban is.
 (*Szomorúan indulnak.*)
 BARBO
 Éljen királyn nk, s mostan fel Budára.
 (Élénk induló kezd dik.)

~~**2469**~~

- 2477** K: <MÁRIA: Jöjj, Laczfó, hisz te sohasem gy löltél
 Csak a gyermek bánja gyöngeségét.
 Nemes Szív
 Laczfó: A h s is téved.
 Palizsnay: Birsz-e te ilyenekkel, királyn ?
 Mária: A bérc ment l magasb, annál kopárabb.
 Palizsnay: Fel, fel, hazát keresni! (*Indulnak szomorúan.*)
 barbo: Verjétek a dobot! Megyünk, fel, Budára.
 (*Élénk induló kezd dik.*)
 Vége az ötödik felvonásnak.
 2339.>

[Külön lapon:]

~~**2269**~~

- 2277** fsz, HG: MÁRIA
 J j, Laczfó, hisz te sohasem gy löltél.
 LACZFY
 Tévedni férfiúnak is lehet,
 Talán tévedtem én is mindegy, megvan,
 De tetteit csak gyermek bánja meg.
 MÁRIA
 Nemes szivek.
 PALIZSNAY
 Birsz-e te ilyenekkel?
 (*Kezet fog Laczfó- és Szofrával.*)

2470

MÁRIA

A bérc ment l magasb, annál kopárabb.

PALIZSNAY

2475

Fel hát, hazát keresni. Óh, Gara,
Mondtad: ne leljek nyugtot sírban is.
(Szomorúan indulnak.)

BARBO

2477

Éljen királyn nk, s mostan fel Budára.
(Élénk induló kezd dik.)
<Vége.>

II. LAJOS

DRÁMA ÖT FELVONÁSBAN

SZEMÉLYEK

II. LAJOS, *Magyarország királya*
 MÁRIA, *neje*
 BÁTORY ISTVÁN, *nádor*
 MAZOVI ZSÓFIA, *neje*
 VERB CZI ISTVÁN, *személynök*
 SZAPOLYAI JÁNOS, *erdélyi vajda*
 SZÁLKÁN, *esztergomi érsek és prímás*
 SZERENCSES, *kincstárnok*
 BRANDENBURGI GYÖRGY *rgróf*
 BORNEMISSZA JÁNOS
 TOMORY PÁL
 TURZÓ ELEK
 FRANGEPÁN KRISTÓF
 ÁRTÁNDI PÁL
 ZOBÍ MIHÁLY
 DE VIO TAMÁS, *pápai nuncius*
 – *német tanácsos*
 PÓKI PÉTER
 BASI GYÖRGY
 MARTINÚZI
 PEKRI, *adószed*
 KULIFAY, *segéde*

ELS FELVONÁS

ELS SZÍN
*(Zápolya kastélya el tt. Zápolya, Póki, Basi j nek a kapun.
 Martinúzi távolabb. Jobbra, balra kis házak.)*

ZÁPOLYA
(levelet olvas)

Perényi nádor meghalt.

BASI

Itt utóda.

SZAPOLYAI

Végakarátja volt, hogy a király

Koporsóját kísérje a Dunáig,

A f rendek ki a pesti határon.

5 Száz fáklya égjen, száz zászló lobogjon. –

Kicsinyes lélek, d re hiúság,

A sírra hányva. – Boldogult atyám,

A nádor egykor borkupát, lovat

Hagyott barátilag fejedelmének.

BASI

10 S fia mit hagy majd, mint nádor, ha meghal?

SZAPOLYAI

Áldást vagy átkot, még azt nem tudom,

De azt érzem, hogy nagy nevet igen.

POKI

Csodálom, hogy még nem hívtak Budára.

BASI

Ezt el kell várnod méltóságodért.

(Martinúzi nevet.)

SZAPOLYAI

15 Fickó, miért nevetsz?

MARTINÚZI

Hogy ilyen bölc

Urak min badar tanácsot adnak.

BASI
 Mi vakmer ez?
 SZAPOLYAI
 J j idább fiam,
 Mondd bátran, hogy mi lenne véleményed.
 MARTINÚZI
 Hogy bár el bb már nyergeltetted volna,
 20 Aztán kérdezted volna nézetem.
 Nem várja a sas, hogy prédára hívja
 A varjuhad. Villámként csap közéjük.
 Nem várja a párduc, hogy útjait
 Ravasz rókák egyengessék el bb.
 25 Még nem nyergeltetsz?
 SZAPOLYAI
 Póki, utazunk!
 Mi díjat kérsz, György, e tanácsodért?
 MARTINÚZI
 Vigyél el engem is, nagyságos úr!
 E sz k falakból a világot vágyom.
 SZAPOLYAI
 Egész a konyháig leszáll-é már
 30 A nagyravágy?
 MARTINÚZI
 Nem, nem, odáig száll csak,
 Ameddig a szellem s er leszáll.
 SZAPOLYAI
 Fiú, honnan veszel te ily eszméket?
 Pajtásid istállóimban d zölnek,
 Játék s tivornya legmagasb vágásuk.
 MARTINÚZI
 35 Uram! Láttál már rózsát, csanát
 Ugy-é, egy földben. Illatot huz az,
 Emez mérget – a földb l, mely egyik sem.
(Kívül zaj, dobszó, emberek futnak a házakba s zárják.)
 SZAPOLYAI
 Mi ez?
 432

EGY N
 Jaj, az adószed k! *(Elfut.)*
 EGY LÁNY
 Segítség!
(Szapolyai lábait hoz d l.)
 SZAPOLYAI
 Kelj fel, leányom! Szólj, mi baj!
 LEANY
 Uram!
 40 Hatalmas vagy, védelmezz a szégyent l.
(Üldöz k jönnek s megállnak. Pekri, Kulifay s néhány pórj .)
 POROSZLÓ
 Megálljatok, im a nagyságos úr.
 PEKRI
 Nevethettem, mid n vadászkutyáink
 Az asszutól megrészegedtenek.
 KULIFAY
 S gazdánk, a fősvény polgár, aki még
 45 Magától is sajnálta azt a nektárt,
 Mint nézte fejkavarva.
 BÍRÓ
 Uraim!
 Irgalmat kérek e szegény helységnek.
 Két évben adtuk a szörny adót,
 Jövedelmeinknek hason felét.
 50 Az úrnak fél jövedelmi is kincs,
 Melyb l úrként él, a szegény egész
 Vagyonkájával is csak nyomorog,
 Felével éhen hal.
 PEKRI
 Csitt, gyáva pór.
 BÍRÓ
 Hisz nem kívánnók károkat, urak.
 55 Beszedtem minden ékszert asszonyinktól,
 Hálánk jeléül emlék l ajánljuk,

Csak némítsák el azt a dobolást.
A kincstartó Szerencsés Imre úr
Hajhászai szedik marháinkat
60 Potya árért el a kótyavetyén.
PEKRI
Hadd lám –
(Kíváncsian nézik az ékszereket.)
Igaz, szegény falu lehet,
Hol ily hitványságnak ékszer neve.
Majd meglássuk, teszünk, amit lehet.
(Kulifay elteszi az ékszert.)
De azt a lánykát, merre is szaladt?
65 No, mondhatom, szép vendégszeretet.
Aztán tegyek kegyelmetek javára.
SZAPOLYAI *(el lép)*
Mi történik itten, birtokomon,
Ki e két szemtelen fickó?
KULIFAY
Nagyságos úr,
Mi a király adószed i, a
70 Tolnán határozott segélyt szedjük be.
SZAPOLYAI
Tolnán határozott? Az pártos gyűlés volt.
A köznemesség s nagyszavú vezére
Verb czi, a személynök, még nem a hon.
Mutassatok csak egy fényes nevet,
75 Csak egy urat, ki benne részt vett volna.
PEKRI
De mégis szentesíté a király.
SZAPOLYAI
Ha szentesíté, úgy csak tartsa meg,
Mi nem fogadtuk el, s nem fizetünk.
PEKRI
Kérlek nagyságos úr!
SZAPOLYAI
Hej, emberek

434

80 Villákra. zték ki e rablókat
Határainból. – Amit loptatok
Gazok, el vele. Hogy nem húzatlak
83 Ágasra, a királyért nem cselekszem.

[A kézirat itt megszakad.]

435

JEGYZETEK

Rövidítések:

K	kézirat. OSZK kézirattára
HG	Halász Gábor kiadásának szövege (<i>Madách Imre Összes M veí. I–II.</i> Szerk.: HALÁSZ Gábor. Bp. Révai 1942.
fsz	f szöveg (a dráma általunk gondozott, a kézirat alapján létrehozott új szövege)
<nem>	Ha a kéziratban áthúzott, vagy átírt szöveg olvasható, a szavakat d lt bet vel, ékzárójelben közöljük.
[]	A szövegváltozatok gondozójának [Bárdos József] megjegyzése.
5, 25 stb.	A sorok számozása, a példa tehát az 5. és a 25. sorra vonatkozik.

Források

A drámát először Halász Gábor rendezte sajtó alá, s az általa szerkesztett *Madách Imre Összes M veí* (I–II. k., Bp. Révai, 1942) első kötetében adta ki (1045–1051.). Jelenlegi szövegünk ennek a kiadásnak a kézirat alapján újra ellenőrzött, kiigazított változata. Kiadásunkban modernizáltuk a dráma helyesírását (különösen a központozás, a mondat- és tagmondathatárok jelölésében, valamint az összetett szavak különírásában nem követtük a szerzőt). Természetesen nem javítottuk át a dráma archaizmusait.

Halász Gábor jegyzete az 1942-es első II. Lajos-kiadásról a következő volt:

Kiadatlan. 1400 Fol. Hung. 2 levél. Színpadi jegyzetei szerint először Verb czi alakja körül akarta fejleszteni a darabot. Az egészen rövid töredék címlapján jegyzet: „1855 szept. 17^{én}.”

Madách Imre *feljegyzése*i között a II. Lajos c. drámára vonatkozóan a következő vázlatokat, ötleteket, fogalmazványokat találták (ennek első megjelenése: MÖM II. kötet, 723–734., szerk. Halász Gábor):

VERB CZY

[A jegyzeteket a K és a *Madách Imre kéziratai és levelezése /katalógus/* c. kiadvány – Petőfi Irodalmi Múzeum, Bp. 1992; összeállította: Andor Csaba és Leblancné Kelemen Mária – alapján ellenőriztük és kiegészítettük. A kiadványra az MIKL rövidítéssel a katalógus sorszámaival utalunk.]

Jellemek

Verb czi: Kis nemzetségből, önérejével felszárnyaló. Egy fényes lányba szerelmes, de szülői akadályozzák. Elszánja magát kizárólag politikára, s a népet képviseli. Király, mágnás üldi; úgy van, mint a vén káplár, kit a taknyos tiszt egy illedelmi hibáért megcsap.

Báthori: Vetélytársa; szerencsés politikában, szerelemben, az arisztokráciát képviseli, kegyenc – népgyölölő. Pátoszszag pótolja a lángészét. Cselt keres és használ. Kicsinyes.

Neje. Verb czyt még szereti, de erényes marad, depoetizálódik. Vészben óvja Verb czyt, mostoha fiát tanítja, s ápolja jó elvekbe. Mulatság vesztí, a borsot nem szórja el. Csak jó tettekben él.

A király. Szükséget szenved, mások gépe, könnyelmű, pazar, ingerlékeny, perc embere.

A királyné. Energikus, álbüszkeségnek feláldozva javát, egy eszmével igen fel bírja magát ingerelni. Az hízelg, ha dicsérik szépségét.

Zób. Az örökös nyugtalankodó, a podagra törött.

Martinuzi, mint kukta.

Martinuzi apja, mint pór.

Fraibaiter haláltól menti meg Verb czyt, ezt hálálja, éltét haszonra fordítja, ha nincs tett, rabol, Mohácsnál ott van, nem jobb-e ez a halálnál?

Népnymorító adószed k.

Gondolatok

Kövétték a törvényt, mert szívökbe volt írva, s *akarátjok* volt.

Mondjátok, a magyar király éhen holt.

Verb czy: Engem a kor szült, – én azt képviselem, hatalmam egy egész kor!!

Verb czyt akarja látni a király, irigylis kérdi, boldog-e? Mond: nem.

Martinuzi. Azon gondolkozom, ha a bolond ki azt hiszi, király, az volna, megszűnnék bolond lenni? Így ki halhatatlanságról álmodik – Nem tetteikért azok a királyok, de tetteik azért halhatatlanok, mert király tevé.

A világ itélete olyan, mint eb. Ez utóbbi van Verb czyben is. [HG-nál a K téves olvasata: olyan, mint *seb.*]

Mint csaljátok a világot, tavaszt hazudván nékik. Kihívjátok a gyöngyvirágot és csak üveg a melegít .

Vannak emberek, mint a békák, kik azt akarják, hogy egész világ brekkét kiáltson. *(Martinuzi)*

A szegények nem bánják, a gazdagok bükkük igen is finom. Verekedés a minisztériumban.

A király és Verb czy párbeszéde.

Miért én szenvedek, lesz kor, mely szabadon mondja, s bámulandnak, hogy mink így szenvedtünk érte.

Most adjatok az országnak mindent. Szükség van rá – sokszor ígéztek, tudjuk ígézettek becsét.

Nem hiában hordunk gyűlésre kardot, karddal kérjünk.

Nevével visszaélnék s úgy tesznek, mint a majom a gesztenyével s macskával.

Szép dicsőség törvényt szegni s megmenteni a hont, vagy ez essék annak áldozatául? Szívesen bűnhődök.

A trón ledől, s akkor is mi szenvedünk.

Majd én teremtek nevet magamnak. *(Martinuzi)*

Csak tüzhelyen láttatok tüzet – nem a szabadban.

A szabadság ellen is már csak a szabadság zászlóival vívhatni.

A postalegény borraivalót kap, lova szenved.

Nem vágytam menni, de kell. Többnyire így van -.

Népnymorítás, sok törvény, kevés lett. Lutherrel foglalkoznak.

A holt oroszlánból sok féreg n lt.

Az országgy lés leírása. (Mellékletek)

Martinuzi: Az arisztokratáktól vártok valamit, ti durva tenyer ek?!?

Oh, a letörlött könnyek glóriát képeznek, – s mi felejtjük önkínunkat
– e szép díjért.

A király neje atyafiait nagyon pártolja.

Martinuzival beszédeket csináltak.

Csak cibáljátok jól egymást, – passzió ez!!

Eladja a legel t, lovat vesz, s azt majd ingyen legelteti.

Ti külföldiek vagytok, de mi itt lakunk.

Magyarnak lámpája van, de olaja nincs.

Fényes ut sáros.

Ahol legrosszabb az ut.

A monumentumokat a gyermekek rontják.

Órát igazgatják a f k, s kétkednek, követik az alsók s
megnyugszanak.

Ha valamit engedünk, megköszönik.

A gyalogok gyüölölik a kocsizókat.

Ha volna sz nk oly edzett, mint az érc,
Istenné lennénk, mert sorsot, haszont

442

Egy ezredévre felszámítanánk.

De van lelkünkön egy anyagkapocs,

Mely visszahúz a földre, rögtönöz,

Ront, érzeményeik gy l pontja: „szív”

A férfiú Achillessarka ez, mellyen sebezhet .

Minden kebelnek, melyben tetter forr,

Van egy kora, melyben megáll csatázni

Önönmagával, mert jaj, hogyha nincs,

Akkor halt és tett benne nem terem.

Hagyjátok t kiküzdni, s hogyha vesz

A honfi, kalapácsom üsse els .

VERB CZY (*Elmerülve*)

Devecser! Mondd, van-é e földön ember,

Ki nyugton áll üdvének romjain

S könnyetlen néz a drága mult felé?

ZOB

Van.

VERB CZY

Nincs. Hazudja. A nagy emberek

Nyugalma is nem szenvedélyhiány,

Oly ajtó csak, mely a kíváncsitól

Keblének sajtó vágyait lerázza.

Jelenetek

Martinuzi mond: Az ember izzad, fárad s nem halad el re, mint a
mókus.

Igaz, gy ztél, de a romokból csak én fogok felkelni.

Két oly óriás, hogy egymás mellett nem létezhet.

Sok embert ostobasága visz fel, mert olyanra van szükség, mit bámul-
játok.

443

Martinuzi látva, hogy egy párt sem jó, akármely gy z, a nép vérzik, végre klastromba megyen.

I. Felvonás

1. sz. Zápolyánál.
2. sz. A királyi udvarnál.
3. sz. Verb czy és Zápolya egyesül az utcán.
4. sz. Lakodalmak. A nádor.

II. Felvonás

1. sz.
2. sz.
3. sz.
4. sz.

Pesti mérges gy lés.

III. Felvonás

1. sz.
2. sz.
3. sz.
4. sz.

Máriát a Zápolyák megnyerik.

Hatvani gy lés.

Verb czy nádor. Kibékélés.

IV. Felvonás

1. sz.
2. sz.
3. sz.
4. sz.

A visszahatás, a kalandorok, Verb czy száműzetik.

Vik Felvonás

1. sz.
2. sz.
3. sz.
4. sz.

Országgy lés tehetetlensége, óvások egymás ellen, a király érzéketlen lett.

Villongások az ütközet el tt.

Csata.

Zápolya, Verb czy, Báthory a csatatéren.

Hír, hogy Lajos meghalt, Zápolya Máriát elveszi.

Verb czy Szólkánnal tart. Báthory úgy viseli magát, mint nádor.

Zápolya Erdélybe megy.

Verb czy törvényt ír.

Verb czy Besztercén visszaj , minden megváltozott, fejét kéri az országgy lés. – A királyhoz megy, hazaküldik. Orgyilkosok, megszökik.

Verb czy házát le akarják rontani. Ivások és bor.

Zápolyát félik, mint a törököt s vádolják.

A Drávánál Tomorinak 1000 lovasa, 500 gyalogosa.

A Dráva Báthoryra, Pécssett.

Zápolyához rendelet megy, támadni Radul oláh vajdát, Bolgáriát.

Nincs pénz, zsoldot fizetni.

Fuggerek. Templomkincsek.

Szekér, fegyver; huszárok ne vesszenek éhen. Speirben.

Véres kard.

A nádort nem akarják követni a zászlósok, a király mond: mindenki megint buj, é. u. t. Brodarich kéri Tomori megbízásából: ne menjen, de alkudjon bárhogy.

Tomori hadai nem akarnak a királyhoz hátrálni, kényszerítik az ütközetre.

Bolgár Tamás cigány vajda.

1516. Vladisláv II. Lajos gondnokául *Bornemissza János, Bakács Tamás* és *Brandenburgi György*öt rendelte. Leo pápa Zsigmond lengyel király és Miksa német császár frigye mellett. – Az 1485-iki törvény szerint a nádort (Perényi Imrét) illette volna a gyámság, de Zápolya gubernátort akart. – A császár és Zsigmond képvisel ket. Gy lés a Rákoson Zápolya alatt, áttétel Budára, ostrom, Zápolya eltávozik fél-tében. A rendek nem akarnak semmi gyámot, sem tanácsot.

Országtanács Szakács, Szathmáry és György.

Bornemissza h tlen kezel .

1517. A pápa unszolására nem akarnak a törökkel békét kötni. Országgy lés nem sikerült, a császár s Zsigmond újra sürgetni akarták gyámságukat. Tomori védte a várat. – Zápolya elveszti Zsigmond pártfogását.

1518. Pápai terv a török ellen. Országgy lés. Zápolya meghivatik se-reg nélkül. Ismét kormányzó akar lenni, s a pápát akarja megbizni a választásra. Ijesztgetések, hogy a határon sereg áll. Neheztelés a bea-vatkozásért, számadást, esküt kívántak, miel tt adót ajánlanának, a f rendek ellenkeznek, Tolnára gy lés.

Tuman Bay ellen Egyiptomban harcolt a török.

Bornemissza, Munkács, Korlát i, Komárom.

A f rendek törvényeket küldenek szét, a tolnaiak szintén. Verb czy befolyásával, Zápolya az urakkal tart. (*Szálkán kancellár*; személy-nök) (A király elfogadja)

Számadás, eskük, segédkérés mindenfelé.

A bácsi gyűlésen ugyanaz, Zápolya is ott van. F rendek nem tartják kötelez nek.

Az országos tanács nem volt képes összeülni. Bornemissza, Korlát i, kardot rántnak a bácsiak.

Brandenburgi György Lajos követe német honban, nem mellette van. (Perényi, a nádor meghalt).

Terv Zápolya ellen s frigy a kormánytanács uri tagjai közt. Sikerül. Báthory a nádor. Frigytagek : Zápolya, Frangepán Gergely, Szathmá-ry György, Várday, Báthory (csak Bakács és Ujlaky nem). Zsigmon-dot felhívják a gyámságra, de nem történt.

1520. Budán országgy lés, mint Bácsos, új adó, mert nem fizettek.

Török gy zelmek.

Lajos Pozsonyban a cseh rendekkel. Panaszai Zsigmondhoz.

A pápa nem küld segédet, mert a protestantizmus –

Verb czy visszajön, de csak bullát hoz.

1521. Rossz pénz. Lajos Máriával megesküszik, követ által, Perényi Dóra, a nádort Sofia Mazovi. A török Belgrádnál.

Selim után Solimán. Behran csausz, kit adóért küld, elfogatik. Kére-lem a pápához s császárhoz. Szabács elveszett. Hédervári, Sulyok fel-

szaladnak segélyért, török gy zelmek. Lajos Tolnára megy, Belgrád elveszett a nádor szeme láttára.

1521. Budán országgy lés, roppant adó, rettent beszédés, Verb czy befolyása. Fele jövedelem a kincstárban tartassék, s felkiáltnak, hogy ebb l sem lesz semmi, meg Verb czy nem Zápolya híve.

Károly császár és Ferenc franc király harcolnak egymással.

A király adósságai, háztartása é. u. t. Lakodalom végre.

1522. Királyné hitbére szaporitva. Király majorem.

Tomori klastromba megy, vrani perjel, egy év mulva érsek. Két kedvese.

1523. Csehországba ment. A nádor helytartó. Zápolya haragszik, conventiculum a végzések ellen, f urak szövetsége ellene.

Németek imádkoznak a török ellen, német rségek a végvárakban.

Lajos Csehországból Sz. Pál fejét hozta.

Ujra országgy lés, Zápolya többségben. Megvesztegetések. Er s rendszabályok s számoltatások. Kényszerítés a parancsnokságra. Szkerdonai polgárok. – Báthory felfüggesztett, s csak ezután új adó, ne a király adósságaira. – Hivatalokra csak magyarok, szövetségek tiltva. Luteránusok – türelem, némi üldözés, György, Branden. Ferdinánd befolyása.

1524. Szálkán érsek. Ismét segély kellett, nem akartak békét. Zsigmond békét kötött és tanácsolja azt.

Országgy lés. Hatvani tábor kit zve, neheztelés az érsekért, kisebb országgy tanács. Luteránusok szám zöttek. Megégettetett. – Verb czy a papokkal.

Rossz hírek a törökr l.

1525. Országgy lés Pesten. Zápolya bosszus, Frangepán Ujlaky örökség.

Rend, míg a török követek itt voltak.

Értekezletek Pesten, Budán fegyvert nem teszik le. Zugolódás. Szerencsés Szálkán ellen, pápai követ beszél. 60 tagu küldöttség. A németek luteránusok.

Hardeck gróf. Országgy tanács átalakítása.

Hír, hogy a polgárokat a nemesség ellen lázítja a kormány. Készület az ostromzárra, a fabábu. Ártándi megveretik. Királyi válasz. Égi háboru. (Tanács Zsigmondtól, menjen a király a gy lésre, s adja ki Ujlaki örökét).

Végre megjelenik a király, kaballák után a papok részér l, maga. Mért ne kövessék a f urak? Ki oka, hogy nem teljesültek a végzések? – Verb czy beszéde, fényes hazakísérés. Uj hibák. – Csak 4 német maradt, a pápai követ a papi dézsmát ellenzi. – Semmi végzés. Hatvani gy lés határoztatik.

Verekedés a királyi tanácsban. Szálkán és Frangepán, Lajos a hatvani gyűlés ellen. Szerencsés fogságból szabadul. Háza feldulatik.

Zápolyék Máriát s Szerencsést Szálkánal megnyerik. Báthory bukófélben. Hatvani gy lés. Kibékélések. Verb czy nádor. Királyn nek l német kíséret maradhat. Ujlaki örökség. Szerencsés. – Országgy tanács átalakítva. Hadnagyok.

1526. Visszahatás, kalandorok, Thurzó Elek, Fugger,

Ártándi Pál, pápa, császár.

Országgyűlés, a tehetlenség, óvás király és rendek részéről. A francia király árulása. Vezér nem találkozik. A királynak szökést javasolnak. Szálkán ellenzi. Pártoskodás Tomori és a király tábora között. Mohácsi vész.

Szövegváltozatok

A f szöveg változatai

a K és az 1942-es első kiadás alapján

SZEMÉLYEK

K: Pápai nunczius. De Vio Tamás – német tanácsos.

HG: DE VIO TAMÁS, *pápai nunczius, német tanácsos*

[A név utólag, ceruzával beszúrva a K-ba. A *német tanácsos* külön szereplő, külön sorban, név nélkül. Így került fsz-ünkbe is.]

Helyszín

K: <Budán a királyi várban. Fényes kivilágított terem közepén ívezet, mellyen keresztül díszes zajgó táncársaság látszik. Zene szól.> Zápolya kastélya el tt. Zápolya, Póki, Basdi j nek a kapun. Martinúzi távolabb. Jobbra balra <egy> kis házak [A többes szám utólagos beszúrás.] <el tte>.

HG: ...*Jobbra kis házak* fsz: *Jobbra, balra kis házak*

2-3 K: Vég<*rendelkezése az*>akarátja volt hogy a <*dunáig*> király / <*Kísérjea király*> koporsóját kísérje a *dunáig*

HG, fsz: Végakarátja volt, hogy a király koporsóját kísérje a Dunáig,

5 K: <*Hány*> Száz fáklya égjen, <*hány*> száz fáklya lobogjon. –

6 K: Kicsinyes lélek, d re <*nagyravágy*>hiúság,

HG: Kicsinyes fsz: Kicsinyes

7 K: A sírra <*vesztegetve ott*>hányva. – Boldogult <*Ján*> Atyám <*a nádor*>

HG, fsz: A sírra hányva. – Boldogult atyám,

9 sor után K: <*DOBOS (dobol)*>

10 K: mint nádor hal<*na meg*> ha meghal [A *ha* és *meg* szó utólag beszúrva.]

- 11–12** K: [A két sor betoldás a lapszélen.]
12 nevet <*hagyok*> igen.
13 K: Csodálom hogy még nem hívtak <*még*> budára
 HG, fsz: Csodálom, hogy még nem hívtak Budára.
15 K, fsz: Hogy ilyen HG: Hogy i *ljen*
16 K: Urak <*at*> min
18 K: <*Szólj*> Mond bátran HG, fsz: Mondd bátran,
26 K: Mi díjját kérsz *györgy* e <*szolgálatért*> tanácsodért.
 HG, fsz: Mi díjat kérsz, György, e tanácsodért?
33 K: <*Míg*> Pajtásid <*d zsölve istállóban*> istállóimban
 d zsölnek
 HG, fsz: Pajtásid istállóimban d zsölnek
34 K: <*Magasbra nem emelkednek*> Játék s tivornya legma-
 gasb <*eszméjük*> vágyásuk
 HG, fsz: Játék s tivornya legmagasb vágyásuk.
35 K: ...rózsát <*és*> csanálat
 HG, fsz: rózsát, csanálat
36 K: <*Együtt*> Ugy-é, egy
37 K: a föld< *ben sem egy sem más*> b l, mely egyik sem.
40 K: <*segíts – vagy elveszek*> védelmezz a szégyent l
41 K: [A sor és az azt megelőző szerzői utasítás betoldás a
 margón.]
42 K: Nevet *nem* <*kellett a*> mid n vadász [a szó utólag be-
 szúrva] *kutyáink*
 HG, fsz: Nevethettem, mid n vadászkutyáink
43 K: <*Meg*> részeged *tek*
 HG, fsz: Az asszutól megrészegedtenek.
44 K: aki <*tán*> még
52 K: csak *gyomorog*[Sic!] HG, fsz: csak nyomorog,
54 K: nem kíván *nánk*[Átírva:] kívánók
57 K: Csak <*azzal a*> némítsák el
60 K: *Potyán*[Átírva:] Potya
70 K: <*Bácson*> <*Tolnán*> Tolnán határozott
80 K: Villákra, <*kergecsétek*> zték ki
83 K: a király <*neve*>ért HG, fsz: a királyért

[Szám: a sor száma, ahol a magyarázott szó el fordul.]

ágásra húzat[83]: felakasztat.

hajhász[59]: @

személynök[73]: @

DRÁMAVÁZLATOK

[A drá mavázlatokat a K és a *Madách Imre kéz iratai és levelezése /katalógus/* c. kiadvány – Pet fi Irodalmi Múzeum, Bp. 1992; össze-állította: Andor Csaba és Leblancné Kelemen Mária – alapján ellen-
riztük és kiegészítettük. A kiadványra az MIKL rövidítéssel a
katalógus sorszámával utalunk.]

BRUTUSOK

Mindenek fölött a szabadság s közjő.

Jellemek

Brutus anyjok. Derék, szilárd, erényes római n , fiait éltében szeret és büszke mid n észreveszi, hogy for állandó szent fájdalomát a ben* csak veszejt hont vagy fiakat.

Brutus. Tüzes, komor, rövid és elszánt.

A két Brutus egymást igen szeret ; egyikök igen nagyravágyó, nyugtalan.

Felesége. Szeret n és gyöngé. Tudakolja mért fog durva h sökkel kezét, mért ugrik fel ágyából éjjel. Kés bb férje átlátja, hogy Róma véres képe t nnék mindég elébe, és mily bolond volt a halhatatlanságért ily n t feláldozni.

A másik Brutus. Szelidebb és jobb, azon sir, hogy sírja felett nincs n , aki sírjon – és hon sem. Mond a másik:

„Örülj, gyalázaton nem sir; és nevünk lesz óvőjel az utókornak.”
Ez csak testvérében él.

Jelenetek

Atyámnak jó volt, által lehetett nagy, hogy a szabadságot védte; mi csak az által, ha azt elöljük; is így tett volna.

Ha harminc éves koromig nem leszek nevezetes, kétségbe esem.

Óh, ha a halhatatlanság is birand téged, én csak félig birlak (neje).

Óh, téged a szellem emészt, légy nyugodtabb.

* [A kipontozott helyek olvashatatlanok.]

Nem vagy fiam, mig nincs becsületed visszanyerve.

Népgy lés, apja s fia szembe.

Rómát lábadnál akarod. Ki mondja, miért szültelek.

Róma nem gy z, mert nem lennétek vele.

Nem deferálok senkinek, ki érdemli?

Brutusnak az sem tetszik, hogy hon úgy szeretik. (Csákból)

Másoknak vannak különféle céljaik, nekem ez egy volt: véle megsemmisülök.

Nevet, mért lett férfisziv, ha az –

A történet a szerént itél, mint szerencsével valánk. Én lázadó leszek.

Beszéljen helyettem tettem.

Brutus a leg szintébb, igazabb demokrata, de üldözik, nagyravágyát ki nem elégítik, s kénytelen arisztokratává lenni.

Nagyravágy festése.

ATILLA FIAI

vagy MÁS AZ ÓTÖRTÉNETBŐL

Jellemek

Egyik vad, a szerelmet kacagó, trónkövetel .

Másik szelid, lenge, öregebb trónörökös.

Csillagász lánya, az öregebbnek szeret je. Később megvetett, más szeret t is megvet. – Bosszút áll, kisül, hogy Buda leánya.

Jelenetek

Magamat utálom, te haragszol.

Mínthogy én második születtem, ne legyek királlyá.

Csak ne tudnám, hogy mást szeretsz, hogy annak élve van abból; a csók nem hágy nyomot, de dicsekvését hallani.

Ha szépen nézesz is valamire, irigylem.

Atilla bátyját holtnak adja ki, hogy szeresse a leány, nem sikerül s ha is, első szerelmének orrága, emléke oda.

Kinozlak, hogy sírj, s higgyem értem sírsz.

Te t úgy, mint én, szeretni nem tudod.

Oly szép vagy, ha rád nézek, bosszúm elfogy.

458

A durva még nem ismeri a lányt, neveti a szerelmet.

A bűt jobb szereted, mint engem, oh, lennék bű.

Buda szelleme kísért. Megelégszel-e atyám?

„Mondj le országodról” – mond a lány. „Gyáva nem leszek”, – a másik lemondana.

Nem fogsz értek sírni egy köny t is.
Az örökös n kíséretben jön a temetésre.

A durva letéteti a koporsót s reááll.

A n , ki férjét l mindig idegen volt, utolsó percében vele osztja a katasztrófát.

Mit deferáljak embernek, ki jobb nálam.

Ki lenne szerény?

Órjássá n tt a megvetett szenvedély. Miként láng, mely csendes házban dül s a fegeteg alatt órjássá n tt.

Kett t tesztek boldoggá ez életben s elkárhozom – vagy itt tegyek-e két boldogtalant, hogy túl boldog legyek?

Lehet-e a szerelem b nös?

Nem akarom, elvegye más, bár magam sem.

*S ha az vagyok, még éltet remény;
Hát az, ki boldog s reménylni nem bír;
Mert már reményét a jelen betölté,
S legfőbb félhet, hogy kéjmámorából
Csalódás rázza fel, boldogabb?*

459

Általad boldogból boldogtalan és boldogtalanból boldog levék.

Két nyomorból üdv lesz, ha egyesülünk.

Nem kérlek, ments meg, csak lássalak.

Nem gy löl, nem szeret, legrosszabb.

Gy lölsz, s így enmagamat is.

Meghalni semmi, de így megvettetni minden.

V. Hugo
(Atilla fiai)

ANDRÁS ÉS BORICS

Az ifju: Megmentém lelkemet. Vajh, ha ti vének így érzénétek magatokat, ily büntetlenül s büszkén.

Péter dacosan nem...

Külföldiek megn ttek fészünkben, mint a kakuk.

Egy táborból a másikba nem viszik a hirt, önérdekökért a békét nem akarják.

Ki nem kiált éljent, meghal.

Nincs példa, hogy király lemondott.

Nem tudok sirni, lemondjak-e második természetemr l.

Mi a nép? Egy buta állat, melyet néhány pártos vezet.

Szóljanak mások ékesen, helyettem szól az ügy.

Jobbágyom fog-e elhomályosítani engem, kivénült vén király?

Ifju vagyok, itt kardom!

Mért nem tudok mennydörögni, mért vagyok ily kicsiny?

A f ur haragszik, hogy Andrást, kit ültetett trónra, nem vezetheti.

Az emberek olyanok, mint a kutyák, elfutnak, egyikét, ha verik.
Az ifjut biztatják, hogy szóljon s nem pártolják.

András, mint szám zött birja a rokonszenvet is, s jó népcsábitó is.

Péter: A gyilkosok lelküsmérete: erszény.

Egy udvaronc zavarkodik, hogy nagyobb rangot reményl mid n el nem éri, dühös. Mindég hazafiságról szól s mindjárt inog, tüzes, hadaró.

—
Csak Mátéból az Omode ház fiainak jelenete.

Miért rak bíbort ember a trónra? Takarja szégyenoszlopát.

Ha kiszurjátok szemem, kevésbb gazságot látok. Megvertetek, óh, ily verést még el lehet t rni.

Fülembe öntsetek ólmot, oly kevés szépet hall az ember.

A történet siker után itél, én lázadó leszek.

Ha leszáll az isten, nem hiszem többé, hogy isten. *(Csák végnapjai)*

A magunk nemes érzéseit perszönifikáljuk a n ben, akit szeretünk. *(Herakles)*

A gyertyaviv legtöbbet botol. *(Mózes)*

Vig leszek, hisz azért (fizetsz) jársz hozzám, hogy mulassalak.

Vélem gyalázat lenni, menj!

Bort, hogy mámoros legyek!

Ne légy jó, – mind rosszak voltak, s én törtem jóságod szégyenét.

Mid n mindenki elhagyja, a kéjhölgy hive marad. *(Csak tréfa)*

Egy gyáva, kiélt embert nem csodálom, hogy nem szeretsz, de engem kell szeretned.

Csókom sosem felejtet, csak egyszer megcsókoljalak.

„A megváltó” vers vége.

Megmutatni, hogy a legmagasb törvény is néha igazságtalan lehet.

Port szórtok rám, majd szórtok ellenemre is, én megvetlek.

Hajat adott egy embernek, aztán mondja: „Lám, Ön az oka, hogy ily rosszul áll hajzatom.” *(Mária)*

Válogatott bibliográfia

Kiadások:

- HALÁSZ Gábor (szerk.): *Madách Imre összes m veí* I–II. Bp. Révai, 1942.
- HORVÁTH Károly és KERÉNYI Ferenc (szerk.): *Madách Imre válogatott m veí*. Bp. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1989.
- MADARÁSZ Imre (szerk.) *Madách Imre összes drámái*. Bp. Nemzeti Tankönyvkiadó 1994.
- BENE Kálmán (szöveggondozás) *Csák végnappjai. Els változat*. In: HORVÁTH Károly (szerk.) *Madách-tanulmányok*. Bp. Akadémiai Kiadó 1978.
- MADÁCH Imre: *Csák végnappjai*. Újraformálta KERESZTURY Dezs . Bp. Magvet , 1969.

Madách történelmi forrása:

- FESSLER: *Die Geschichte der Ungern und ihrer Landsassen*. Leipzig, 1848.

A drámákról:

- ÚJVÁROSSY SZABÓ Gyula: *Trencsényi Csák Máté a magyar drámai irodalomban és epikus költészetben*. Debrecen, 1914.
- KAMARÁS Béla: *Madách Imre ifjúkori drámái és novellái*. Pécs, 1941.
- CSERNÁTONI Gyula: *A magyar geniusz Madách „Csák végnappjai”-ban*. Erdélyi Múzeum 1911.
- HORVÁTH Károly: *Madách esztétikai elvei és drámáinak felépítése*. ItK 1974.
- S TÉR István: *Romantika és realizmus*. Bp., 1956.
- PALÁGYI Menyhért: *Madách Imre élete és költészete*. Bp., 1900.
- VOINOVICH Géza: *Madách Imre és Az ember tragédiája*. Bp., 1922.

- BARANYI Imre: *A fiatal Madách gondolatvilága*. Bp. Akadémiai Kiadó, 1963.
- RIEDL Frigyes: *Madách*, Bp. 1935.
- ANDOR Csaba: *A siker éve: 1861. Madách élete*. Bp. Madách Irodalmi Társaság, 2007
- BARTA János: *Madách Imre*. Bp. 1943.
- HORVÁTH Károly: *Madách Imre*. Bp. Gondolat Kiadó, 1984.
- MEZEI József: *Madách*, Bp. Magvet 1977.
- RADÓ György: *Madách Imre életrajzi krónika*. Salgótarján, 1984.
- S TÉR István: *Álom a történelemr I*. Bp. Akadémiai Kiadó, 1965.
- HORVÁTH Károly (szerk.) *Madách-tanulmányok*. Bp. Akadémiai Kiadó 1978.
- KERÉNYI Ferenc: *Madách Imre*. Pozsony, Kalligramm, 2006.
- I–XIV. Madách Szimpózium*. ANDOR Csaba–BENE Kálmán–TARJÁNYI Eszter (szerk.) Bp.–Salgótarján–Balassagyarmat stb. 1995–2007 között.
- KERÉNYI Ferenc: *Madách szépirodalmi hagyatékának filológiai problémái*. Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve IX. Salgótarján 1983.
- NAGY Miklós: *Madách fiatalkori drámái mai szemmel és mai feldolgozásban*. It. 1973. 4.
- NÉMETH G. Béla: *Madách Imre*. In: NGB: Túrelmetlen és késlekedő félszázad. Bp. 1971.
- WALDAPFEL József: *Madách Imre*. It. 1952. 1.

TARTALOM

BEVEZETÉS	5
CSÁK VÉGNAPJAI, 1843	41
EL JÁTÉK	44
ELS FELVONÁS	68
MÁSODIK FELVONÁS	85
HARMADIK FELVONÁS	109
NEGYEDIK FELVONÁS	129
ÖTÖDIK FELVONÁS	145
CSÁK VÉGNAPJAI, 1861	163
ELS FELVONÁS	165
MÁSODIK FELVONÁS	183
HARMADIK FELVONÁS	197
NEGYEDIK FELVONÁS	217
ÖTÖDIK FELVONÁS	232
JEGYZETEK	251
Források	253
Szövegváltozatok	257
Szómagyarázatok	283
MÁRIA KIRÁLYN	285
ELS FELVONÁS	287
MÁSODIK FELVONÁS	317
HARMADIK FELVONÁS	337
NEGYEDIK FELVONÁS	357
ÖTÖDIK FELVONÁS	377
JEGYZETEK	401
Források	403
Szövegváltozatok	404
II. LAJOS	429
ELS FELVONÁS	431
JEGYZETEK	437
Források	439
Szövegváltozatok	451

Szómagyarázatok	453
DRÁMAVÁZLATOK	455
BRUTUSOK	456
ATILLA FIAI vagy MÁS AZ ÓTÖRTÉNETB L	458
ANDRÁS ÉS BORICS	461
Válogatott bibliográfia	464